

**УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ
НОВИ САД**

**ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА
ЕФИКАСНОСТ КРАТКИХ КАЗНИ ЗАТВОРА**

МЕНТОР

Проф. Др Зоран Павловић

КАНДИДАТ

Маст. прав. Гвозден М. Гргур

Нови Сад, 2017.

УНИВЕРЗИТЕТ ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА У НОВОМ САДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИВРЕДУ И ПРАВОСУЂЕ
У НОВОМ САДУ

КЉУЧНИ ПОДАЦИ О ЗАВРШНОМ РАДУ

Врста рада:	Докторска дисертација
Име и презиме аутора:	Гвозден Гргур
Ментор (титула, име, презиме, звање, институција)	Проф. др Павловић Зоран, редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Наслов рада:	Ефикасност кратких казни затвора
Језик публикације (писмо):	Српски језик, ћирилично писмо
Физички опис рада:	Унети број: Страница: 344 Поглавља: 18 Референци: 349 Табела: 97 Слика: Графикона: 12 Прилога:
Научна област:	Кривично правна
Предметна одредница, кључне речи:	Ефикасност кратких казни затвора на извршиоце кривичних дела, казни систем Републике Србије, кривичне санкције, алтернативне кривичне санкције, криминолошки и пенолошки рецидивизам, условни отпуст, приватни затвори
Извод (апстракт или резиме) на језику завршног рада:	<p>Представљајући сложеност изазова у сузбијању и спречавању криминалитета аутор у уводном поглављу отвара питање домета различитих облика друштвеног реаговања. Казна затвора у том смислу препознаје се практично као универзални стандард пенолошких поступања, а који је и поред бројних критика опстао практично у свим друштвима данашњице. Ипак, аутор добро препознаје да су актуелни резултати у борби против криминалитета у најмању руку упитни, те да се нарочита пажња мора посветити односу финансијских улагања и ефективности казних мера. У том смислу, кратке казне затвора, као посебна пенолошка категорија постављају се као врло важан фактор истраживања.</p> <p>Први део докторске дисертације обухватио је теоријску елаборацију различитих доприноса у пенолошком контексту. Тако се у првом поглављу представљају</p>

друштвено историјске перспективе реаговања на криминалитет. Наиме, коришћењем историјског и социолошког метода, аутор пружа прилично детаљну хронологију еволуције кажњавања. Упућујући на помак од приватне ка државној реакцији, у првом поглављу се инсистира на хуманизацији односа према починициома кривичних дела. Наиме, почевши од концепције у којој су доминирале телесне казне, прогонство или лишење живота, указује се на развој савременог модела казненоизвршног права у коме се сврха кривичних санкција, па и сврха извршења казне затвора дефинише у смеру ресоцијализације, третмана, односно васпитно-понашајне корекције. Систематизујући практичне и теоријске помаке у области кажњавања, аутор вешто представља историјске изворе који се тичу првобитних заједница, као и раних друштава у којима је освета виђена као основ реакције. Ипак, елаборирајући и различите социолошке поставке, односно доприносе пенолошких теоретичара, аутор формулише прилично јасну перспективу промене односа према криминално инклинираним лицима.

Други део теоријског сегмента посвећује пажњу развоју конкретних казнено извршних система у свету. Наиме, водећи се претходним напоменама о еволуцији пенолошке мисли, аутор упућује да је казна затвора испрва била само средство обезбеђења присуства, док је постепено, временом попримала данашњи облик. У том контексту аутор детаљно упућује на развој пионирских установа у Европи, односно Енглеској и Немачкој, а које представљају историјска упоришта данашње пенологије. Са циљем потпунијег сагледавања еволуције казnenих система, аутор у овом поглављу детаљније пажњу посвећује систему: заједничког затвора, ћелијском систему, пенсилванијском ћелијском систему, обернском систему, прогресивном систему затвора, енглеском прогресивном систему, ирском прогресивном систему, бодовном систему Маконкија, женевском или класификационом систему, као и утицајима поменутих система на националну пенолошку праксу. Поред представљања конкретних установа које су израз наведених системских концепција, аутор у овом поглављу упућује и на теоријске основе из којих су дати оквири потекли. Отуда пружа прилично широко поље импликација, а које се могу користити у евалуацији актуелних казнено извршних решења.

Трећи део рада обухвата развој казнено извршног система у Републици Србији. Поред прегледа казnenих решења која су била на снази кроз историју, аутор систематично презентује различите моделе извршења казне затвора, са објашењем услова живота и безбедносних мера које су се примењивале у српским затворима. Поред упућивања на моделе који су налазили примену на почецима српске државе, аутор посебну пажњу посвећује еволуцији ка модерном пенолошком систему, а након Другог светског рата. Побољшање услова смештаја, унапређење третманских

опција, као и упошљавање осуђених лица, а у оквиру напора ресоцијализације формулисало је коначно, данашњи облик праксе кажњавања у Србији.

Четврто поглавље у оквиру теоријске елаборације обухвата анализу материјалноправног оквира кривичних санкција у позитивном законодавству у Републици Србији. Наиме, чињеницом да казна затвора представља само један од облика кривичних санкција, аутор пружа обухватни преглед научних доприноса у анализи правних оквира предвиђених Кривичних закоником. У том смислу посебна пажња посвећује се новчаној казни и алтернативним кривичним санкцијама, а као моделима који се могу појавити као супститути кратким казнама затвора.

Имајући у виду чињеницу да извршење казне затвора представља облик друштвеног реаговања који претпоставља суспензију одређених права и слобода, аутор у петом поглављу пажњу посвећује међународноправним документима која су од значаја за извршење казне затвора. Правећи дистинкцију на документа општег карактера и аката који се уже тичу извршења казне затвора, у овом поглављу се нарочито истиче потреба обезбеђивања хуманог положаја осуђених лица. У том смислу се истиче потреба превенције тортуре, те осигуравање контекста у коме се затвор поставља као место васпитне корекције, а не ретрибуције.

Шести део теоријске елаборације пажњу посвећује Закону о извршењу кривичних санкција као основном правном акту којим се регулише извршење казне затвора. Поред анализе општенормативног дела, аутор се бави улогом и могућностима Судије за извршење, а у контексту заштите права осуђених. Осврнувши се на законску и подзаконску регулативу проблематике упућивања и распоређивања осуђених лица аутор не само да даје осврт на постојећа решења, већ критички упућује на безбедносне импликације и мањкавости актуелне легислативе. Слично се односи и на проблематику пријема и разврставања осуђених лица унутар пеналних завода, сложености њихове процене, те ограничења и могућих путева унапређења у датом контексту. Поред анализе положаја и права осуђених током издржавања казне затвора, аутор посвећује пажњу и проблематици дисциплинских престапа, те поступка и материјалне одговорности осуђених. Нарочит допринос у овом смислу односи се на елаборацију проблема неефикасности постојећих дисциплинских мера, те ограничених васпитно корективних алата. Напоследку, аутор посвећује пажњу проблему отпуста осуђених лица са издржавања казне, те свој сложености захтева постпеналног прихвата.

Седмо поглавље посвећено је карактеристикама затворске популације у свету и унутар казненоизвршног система у Републици Србији. Нарочита важност овог поглавља односи се на упућивање на проблем доминантности изрицања кратких казни затвора, те оптерећења прекобројности казних установа. У том

смислу постављају се импликације о потребама и могућностима растерећења овог система, те редукције трошкова, уз одрживост захтева специјалне превенције.

Наредно поглавље представља допуну претходних напомена, уз приказ актуелне статистике казнене политике, односно политике изрицања казни затвора у Републици Србији. Наиме, упућујући да највећу порцију лица на издржавању казне затвора у Србији представљају лица осуђена на казну у трајању до једне године, аутор наглашава несклад између теоријских поставки и тенденција савремене пенологије, те актуелне судске праксе.

Осмо поглавље бави се детаљније појмовним одређењем кратких казни затвора. Тако, представљајући доприносе различитих аутора, наглашава се на различита временска одређења датог појма. У том смислу упућује се и на ограничења, али и потенцијал казни изречених у трајању до годину дана. Поред наведеног, аутор вешто критички анализира и актуелну ситуацију у домаћим затворима, упућујући да кратке казне затвора представљају заправо делимичан мит. Ово се истиче с обзиром на чињеницу да је велики удео осуђених у категорији повратника, те да сумарно издржавају више сукцесивних казни.

Наредно поглавље бави се негативним последицама извршења кратких затворских казни. Тако се, прегледом литературе, упућује да кратке казне немају нарочите специфичности у односу на казне дужег трајања. Заправо, аутор указује и на извесне предности, а које су управо одређене краћим трајањем различитих облика депривације. Значајан допринос у наведеном сегменту представља и осветљавање специфичних друштвених промена. Ово се нарочито односи на идеју где су казне затвора стигматизујуће по свом дејству. Ипак, аутор упућује да је промена друштвене климе и вредносних система заправо донела необичне промене у овом смислу. Коначно, водећи се анализом ставова јавности који су неретко усмерени на благу казнену политику у Србији, аутор поставља питање да ли се примена алтернативних кривичних санкција или условног кажњавања заправо доживљава као вид аболирања криминалитета. Поред наведеног аутор пажњу посвећује убичајеним проблемима извршења казне затвора, попут депривације сигурности, депривације хетеросексуалних контакта, изложености инфективним болестима, те негативних криминалних утицаја средине.

Једанаесто поглавље посвећено је трошковима извршења казне затвора. Овај аспект анализиран је како у међународном, тако и у националном оквиру. Управо у том смислу аутор детаљно представља статистичке податке везане за пенални систем различитих држава упућујући на доминантна поља оптерећења. Повећање затворске популације, изградња нових установа, проблем рецидивизма, те тенденција одржавања стандарда становања и безбедности намећу се као доминантна подручја у овом смислу. Поред наведеног, пажња се посвећује и

националном оквиру, где осим анализе актуелних трошкова, аутор указује на неискоришћеност потенцијала домаћих затвора у економском и производном смислу, те међусобну везу датих варијабли.

Наредно поглавље посвећено је анализи алтернативних кривичних санкција. Наиме, указујући на европске тенденције о растеређивању затворских капацитета, аутор анализира легислативни, теоријски и логички оквир алтернативних модела кажњавања. Наиме, упућујући на потребу хуманизације односа према починиоцима кривичних дела, наглашава се социјално рехабилитативна, а не ретрибутивна функција казне. У прилог алтернативном приступу истиче се и превазилажење негативних аспеката боравка у пеналној средини, а пре свега у контексту губитка запослења, одвајања од породице и криминалне инфекције.

Сегментираним приказом посебно поглавље посвећено је класичним супституцијама казни затвора. Тако се у тринаестом делу пажња посвећује новчаној казни и адмонитивним кривичним санкцијама. Нарочита елаборација посвећена је новчаној казни, а која наизглед представља решење бројних проблема. Ово се односи на чињеницу да се избегавањем кратких казни смањује број осуђених лица у затворима, смањују трошкови издржавања, уз истовремено пуњење републичког буџета. У прилог овој тези истиче се и статистички приказ казнене политике појединих држава, где се новчана казна значајно учесталије изриче него када је у питању Република Србија. Па ипак, аутор се и на овом месту критички осврће на постојећа легислативна решења, али и социјалне импликације. У том смислу, аутор истиче да новчана казна није индивидуализована и да у неким случајевима, попут извршења кривичних дела против брака и породице носи парадоксалне ефекте. Коначно, осврнувши се на запажања из праксе, указује се на необичну ситуацију у којој се у Србији све већи број лица одлучује за замену новчане казне затворском. Отуда се долази у необичан проблем где је заправо блажа санкција, социјално и економски непожељнија у односу на боравак у затвору.

Наредно поглавље посвећено је правим алтернативним санкцијама. Нарочит акценат у том смислу стављен је на легислативни оквир рада у јавном интересу, те казну кућног затвора. Обе санкције представљене су као новина у домаћем законодавству која је уведена као покушај решења на растуће проблеме националног казнено извршног система. Осим упућивања на законску и подзаконску регулативу и особености наведених казни, аутор закључује да наведене санкције пропуштају кључни аспект, односно не укључују васпитни третман осуђених, већ се он имплицитно подразумева. Управо у том смислу, аутор и предлаже извесна унапређења, а која би наведени облик санкционисања поставили ефективнијим.

Петнаесто поглавље у теоријској елаборацији посвећено је теми приватних затвора. Премда дати облик

управљања пеналним установама није озакоњен у Србији, аутор анализира могуће облике приватизације, те предности и мане оваквих решења. И мада се у литератури често истичу бројне предности вођења затвора од стране приватног сектора, критички осврт упућује на селективност тумачења резултата. Ово се при томе може аргументовати честим постојањем скривених трошкова, селективне статистике, као и специфичним усмерењем приватних затвора ка одређеним деловима осуђеничке популације, ниског безбедносног ризика. Сумарно, аутор износи став сходно коме кажњавање јесте и треба да остане монопол државе. Тек обезбеђење боље финансијске ефикасности могло би се обезбедити бољим менаџментом, као и повољнијим законским оквиром.

Шеснаесто поглавље посвећено је теми криминолошког и пенолошког рецидивизма. Наиме, водећи се сврхом изрицања кривичних санкција поновно вршење кривичних дела нотирано је као витални проблем у контексту сузбијања и спречавања кривичних дела. Подаци који упућују да највећи број кривичних дела почини мањи број учинилаца отуда заправо оправдава интересовање за анализом ефективних мера специјалне превенције. Прегледом студија које се тичу учесталости рецидивизма нарочита пажња посвећује се кривичним делима против имовине, те кривичним делима која се тичу дрога. Управо у том смислу, аутор анализира различите факторе ризика рецидивизма упућујући на мултидетерминисаност криминалног понашања, те бројне посредујуће варијабле. Социоекономски статус, злоупотреба суспензија, контрола импулса, односно психолошки квалитети нарочито се акцентују.

Претпоследње поглавље посвећено је теми условног отпуста лица осуђених на кратке казне затвора. Осим, критичке анализе законског оквира, аутор упућује на бројне мањкавости у погледу интерпретације сврхе самог института. Тако се нарочито критикује полазиште сходно коме условни отпуст представља алат у одржавању безбедности у пеналним установама, те метод трговине утицајем. Додатно, аутор упућује на мањкавости у процени осуђених лица, као и непрецизности критеријума условног отпуштања.

Последње поглавље представља логичан наставак елаборације о условном отпусту, а нотира проблематику третмана осуђених лица. При томе, у датом сегменту наглашава се занемареност концепта преваспитања, те одсуство специјализованих третманских програма. Представљајући различите програмске опције намењене хетерогеној осуђеничкој популацији, аутор инсистира на обавези да затвори поврате статус рехабилитационе установе, а не установе привремене социјалне изолације.

Други део докторске дисертације обухвата више поглавља укључујући дефинисање предмета, задатака, хипотеза и елаборацију методологије истраживања. Поред

	<p>наведеног у овом делу рада представљени су резултати истраживања, на дескриптивном нивоу, анализа ставова осуђених и професионалаца, те провера постављених хипотеза.</p> <p>Коначно, рад садржи закључна разматрања, са даљим истраживачким, легислативним и емпиријским импликацијама.</p>
Датум одбране: (Попуњава накнадно одговарајућа служба)	
Чланови комисије: (титула, име, презиме, звање, институција)	<p>1. Проф. др Александар Бошковић, ванредни професор, Кривичноправна ужа научна област, изабран у звање 2015. године, Криминалистичко-полициска академија, Универзитет у Београду, председник Комисије.</p> <p>2. Проф. др Зоран Павловић, ванредни професор, кривичноправна и међународноправна ужа научна област, изабран у звање 26.11.2013. године на Правном факултету за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, ментор и члан Комисије.</p> <p>3. Проф. др Милош Марковић, ванредни професор, Кривичноправна и међународноправна ужа научна област, изабран у звање 30.09.2013. године, запослен на Правном факултету за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, члан Комисије</p>
Напомена:	

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY
IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Gvozden Grgur
Mentor (title, first name, last name, position, institution)	Prof. dr Pavlović Zoran, Associate Professor, Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
Title:	Influence of short prison sentences
Language of text (script):	Serbian language, Cyrillic script
Physical description:	Number of: Pages: 344 Chapters: 18 References: 349 Tables: 97 Illustrations: Graphs: 12 Appendices:

Scientific field:	Criminal law
Subject, Key words:	Influence of short prison sentences on perpetrators, the penal system of the Republic of Serbia, criminal sanctions, alternative criminal sanctions, criminological and penal recidivism, probationary release, private prisons
Abstract (or resume) in the language of the text:	<p>By presenting, in the opening chapter, the complexity of challenges in combating and preventing criminality, the author raises the question of the reach of various forms of social reactions. In that sense, a prison sentence is practically recognized as a universal standard of penal proceedings, which has survived in practically all contemporary societies, despite numerous criticism. However, the author perceives well that the current results in the fight against criminality are questionable at the very least, and that specific attention must be dedicated to the relation between financial investment and the effectiveness of penal measures. In this sense, short prison sentences, as a special penal category, are presented as a highly significant part of this research.</p> <p>The first part of the doctoral dissertation includes the theoretic elaboration of various contributions in the context of penalty. Therefore, the first chapter presents the social and historical perspectives of reacting to criminality. Namely, by using the historical and sociological methods, the author offers a highly detailed chronology of the evolution of punishment. By pointing to the shift from private to public reaction, the first chapter insists on the humanization of attitudes towards perpetrators. Namely, starting from the concept dominated by corporal punishment, exile and execution, the chapter points to the development of the contemporary model of the penal enforcement code, in which the purpose of criminal sanctions, even the purpose of executing prison sentences, is defined in the direction of re-socialization, treatment, i.e. disciplinary-behavioral corrections. By systemizing the practical and theoretical shifts in the area of punishment, the author skillfully presents historical sources relating to the primeval communities, as well as earlier societies in which vengeance was perceived as the basic reaction. Still, by elaborating on different sociological postulates, i.e. contributions of penal theoreticians, the author formulates a rather clear perspective of changing attitudes towards criminologically inclined individuals.</p> <p>The second part of the theoretical segment pays attention to the development of more concrete penal enforcement systems in the world. Namely, by following up on the previous notes on the evolution of the penal thought, the author refers to the fact that a prison sentence was primarily a means of enabling presence, while it gradually acquired its modern form. In this context, the author refers with more detail to the development of pioneering institutions in Europe, i.e. England and Germany, which present a historical fulcrum of modern penology. With the aim of reviewing more completely the penal system's evolution in this chapter, the author pays detailed attention to the following systems: joint prisons, cell system, Pennsylvania system of cells,</p>

Auburn system, progressive prison system, English progressive system, Irish progressive system, Maconochie's system of marks, Geneva or classification system, including the influence of the mentioned systems on the national penal practice. Apart from presenting, in this chapter, concrete institutions that express the aforementioned systematic concepts, the author points to the theoretical bases from which the given frameworks had originated. From there, a wide range of implications is offered, and they can be used for evaluating the current penal enforcement solutions.

The third part of the dissertation includes the development of the penal enforcement system in the Republic of Serbia. Apart from listing the penal solutions that were in force throughout history, the author systematically presents various models of executing prison sentences, with an explanation of the living conditions and security measures that have been applied in Serbian prisons. Aside from pointing to models that were implemented in the early days of the Serbian state, the author pays special attention to the evolution towards the modern penal system, following World War II. Improving accommodation, advancing treatment options, as well as employing convicted individuals, within the efforts of re-socialization, have formulated the final, modern form of the practice of punishment in Serbia.

The fourth chapter within the theoretical elaboration includes the analysis of the material and legal framework of criminal sanctions in the positive legislation of the Republic of Serbia. Namely, owing to the fact that prison sentences present only one form of criminal sanctions, the author presents a contemporary list of scientific contributions to the analysis of legal frameworks provided by the Criminal Code. In this sense, special attention is given to fines and alternative criminal sanctions, as well as to models that can appear as substitutes to short prison sentences.

With regard to the fact that executing a prison sentence presents a form of social reaction that supposes the suspension of certain rights and liberties, the author pays attention in the fifth chapter to international legal documents that are significant for executing prison sentences. By making distinctions between the general documents and acts that relate more closely to executing prison sentences, this chapter especially emphasizes the need of providing a more humane position of convicts. In this sense, the need to prevent tortures is emphasized, along with suggesting a context in which prisons are presented as places of disciplinary corrections, not retribution.

The sixth part of the theoretical elaboration pays attention to the Law on the Execution of Criminal Sanctions, as the basic legal act that regulates the execution of prison sentences. Aside from the analysis of the general normative part, the author considers the role and ability of the enforcement judge, in the context of protecting convicts' rights. By reflecting on the primary and secondary legislation of the problem of directing and placing convicts, the author not only offers a retrospect of

the existing solutions, but critically points to security implications and defects of the current legislature. Similar statements refer to the problem of accepting and distributing convicts inside penitentiaries, the complexity of their assessment, limitations and possible ways of improvements in the given context. Apart from analyzing the positions and rights of convicts while serving their prison sentence, the author emphasizes the problematics of disciplinary offenses, actions and material liability of convicts. Special contribution in this matter refers to elaborating the problem of the existing ineffective disciplinary measures, along with the limitation of disciplinary-corrective tools. Finally, the author highlights the problem of releasing convicts from serving their sentences, including the complexity of the post-penal acceptance.

The seventh chapter is dedicated to the characteristics of prison populations around the world and within the penal enforcement system of the Republic of Serbia. This chapter is particularly significant since it refers to the problem of predominant pronouncement of short prison sentences and of overloaded penitentiaries. In this regard, the implications of the needs and possibilities of unburdening the system are presented, with cost reduction and sustainability of the request for special prevention.

The next chapter presents an addition to the previous notes, with a review of the current penal policy statistics, i.e. the policy of pronouncing prison sentences in the Republic of Serbia. Namely, by stating that the largest number of individuals serving prison sentences in Serbia is made of individuals sentenced to less than a year, the author emphasizes the discrepancy between the theoretical postulates and the tendency of modern penology and current judicial practice.

The eighth chapter deals with the notions of short prison sentences in more detail. Thus, by presenting the contributions of various authors, the chapter emphasizes different temporal designations of the given notion. In this respect, it refers to the limitations and the potential of sentences lasting up to one year. Aside from the aforementioned, the author critically analyzes with great skill the current situation in domestic prisons, referring to short prison sentences as actually presenting a partial myth. This is emphasized with regard to the fact that a large percentage of convicts belongs to the category of recidivists, who serve several successive sentences in total.

The next chapter deals with the negative consequences of serving short prison sentences. Thus, by reviewing literature, it is noted that short sentences are not particularly specific compared to longer sentences. In fact, the author points to certain advantages that are defined by the shorter duration of various forms of deprivation. Clarifying specific social changes presents significant contribution in the said segment. This particularly relates to the idea that prison sentences are stigmatic according to their effects. However, the author notes that the change of social climate and the system of values has actually resulted in unusual changes in this regard. Finally, led by the analysis of public

opinions, which are often directed at the mild penal policy in Serbia, the author poses a question of whether implementing alternative criminal sanctions or probationary punishment is perceived as a form of abolishing criminality. Apart from the aforesaid, the author denotes the usual problems of executing prison sentences, such as security deprivation, deprivation of heterosexual contact, exposure to infectious diseases, and negative criminal influences of the environment.

The eleventh chapter is dedicated to the costs of executing prison sentences. This aspect is analyzed within the international and domestic frameworks. In this exact regard, the author presents in detail the statistical data connected to the penal systems of various states, emphasizing the dominant financial burdens in the field. Increasing prison population, constructing new facilities, problem of recidivism, and the tendency of preserving the living and security standards are imposed as the dominant areas in this regard. In addition, attention is given to the national framework where, apart from the analysis of current costs, the author refers to the unused potential of domestic prisons in the economic and productive sense, along with mutual connection between the given variables.

The next chapter is dedicated to analyzing alternative criminal sanctions. Namely, by pointing to the European tendencies on disburdening prison capacities, the author analyzes the legislative, theoretical and logical frameworks of alternatives penal models. Namely, by referring to the need to humanize the attitudes towards perpetrators, the social-rehabilitative, and not retributive function of the penalty is stressed. Overcoming the negative aspects of staying in a penal environment is emphasized in favor of the alternative approach, primarily in the context of losing employment, being separated from the family, and criminal infection.

The segmented presentation of a special chapter is dedicated to the classic substitutes for prison sentences. Therefore, in the thirteenth chapter, attention is given to fines and admonitory criminal sanctions. Fines are especially elaborated, and they seemingly present the solution to numerous problems. This refers to the fact that reducing the number of convicts in prisons also reduces maintenance costs, while simultaneously filling the state budget. The statistical review of certain states' penal policy, according to which fines are pronounced substantially more often than in the Republic of Serbia, speaks in favor of this premise. Still, in this point of the dissertation, the author critically reflects on the existing legislative solutions, as well as their social implications. In this regard, the author notes that fines are not individualized, and in certain cases, such as committing criminal acts against marriage and family, they carry paradoxical effects. Finally, by referring to the observations in practice, the text refers to the unusual situation in which a large number of people in Serbia decide to exchange financial fines for prison fines. There occurs an unusual problem where the actually milder sanction is socially and economically less desirable compared to being incarcerated.

The next chapter is dedicated to the real alternative sanctions. Special emphasis is placed on the legislative framework in public interest, and the punishment of house arrest. Both sanctions are presented as an innovation in domestic legislation, which has been introduced as an attempt to solve the rising problems of the national penal executive system. Apart from referring to the primary and secondary legislature and the characteristics of the said penalties, the author concludes that the said sanctions miss the key aspect, i.e. they do not include the disciplinary treatment of offenders, which is only implied. In this exact regard, the author proposes certain improvements, which would make the said form of sanctions more effective.

The fifteenth chapter in the theoretical elaboration is dedicated to the topic of private prisons. Although the given form of managing penal institutions has not been made legal in Serbia, the author analyzes possible forms of privatization, the advantages and flaws of such solutions. Even though literature often emphasizes numerous advantages of managing prisons, the critical approach refers to the selectiveness of interpreting results. Thereby, this can be evidenced by frequent existence of hidden costs, selective statistics, as well by specifically directing private prisons towards certain parts of the offenders' population, of low security risks. In summary, the author expresses his attitude according to which punishment is and should remain monopolized by the state. Only by enabling better management, as well as more favorable legal framework, can financial efficiency be provided.

The sixteenth chapter is dedicated to the topic of criminological and penal recidivism. Namely, by following up on the purpose of pronouncing criminal sanctions, repeated committance of criminal acts has been noted as the vital problem in the context of combating and preventing criminal acts. The data showing that the largest number of criminal acts is committed by a smaller number of perpetrators actually justify the interest in analyzing the effective measures of special prevention. By reviewing the studies referring to the frequency of recidivism, special attention is given to criminal acts against property and criminal acts regarding drugs. In this regard, the author analyzes various risk factors of recidivism, pointing to multiple determination of criminal behavior, followed by numerous interceding variables. The social and economic status, substance abuse, impulse control, i.e. psychological qualities, are especially emphasized.

The penultimate chapter deals with the topic of probationary releases of convicts sentenced to short prison sentences. Apart from a critical analysis of the legal framework, the author notes numerous defects regarding the interpretation of the institution's purpose. Thus, the viewpoint that probationary releases present a tool in preserving security in penal institution, including a method of trade in influence, is particularly criticized. In addition, the author points to the defectiveness in assessing convicts, as well as imprecise criteria of probationary releases.

	<p>The final chapter presents a logical continuation of the elaboration about probationary releases, and it notes the problems of treating convicts. Thereby, the given segment emphasizes the negligence of the disciplinary concept and the absence of specialized treatment programs. By presenting different program options intended for a heterogenous populations of convicts, the author insists on the obligation of returning the status of a rehabilitation institution to prisons, instead of being an institution of temporary social isolation.</p> <p>The second part of the doctoral dissertation encompasses several chapters, including the definition of the subject, tasks, hypotheses, and elaboration of research methodologies. Apart from the aforesaid, this dissertation presents, on a descriptive level, the research results of analyzing the views of convicts and professionals, and verifying the set hypotheses.</p> <p>Finally, the dissertation contains final deliberations, with further research, legislative, and empirical implications.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills out later.)</p>	
<p>Thesis Defense Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prof. dr Aleksandar Bošković, Associate Professor, narrow scientific field - criminal law, elected in 2015, The Academy of Criminalistic and Police Studies, University in Belgrade, Chairman of the Board. 2. Prof. dr Zoran Pavlović, Associate Professor, narrow scientific field - criminal law and international law, elected on 26/11/2013 at the Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University Business Academy in Novi Sad, mentor and Board Member. 3. Prof. dr Miloš Marković, Associate Professor, narrow scientific field - criminal law and international law, elected on 30/09/2013, employed at the Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University Business Academy in Novi Sad, Board Member.
<p>Note:</p>	

*Посвећено мом оцу Гргур Миловану, мајци Душанки, стрицу
Угљеши, тетки Нени и течи Бериславу, за сву пружену љубав и подршку*

САДРЖАЈ

ТЕОРИЈСКИ ДЕО.....	18
Увод.....	18
1. Друштвено-историјске перспективе реаговања на криминалитет	22
2. Развој казненоизвршних система у свету кроз историју	28
3. Развој извршења казне лишења слободе у Србији	44
3.1 Казненоизвршни систем у периоду након Другог светског рата	54
4. Материјалоправни оквир кривичних санкција у позитивном законодавству Републике Србије	66
4.1 Казне предвиђене позитивним кривичним законодавством Републике Србије.....	68
5. Међународноправна документа од значаја за извршење казне затвора	75
5.1 Међународноправна документа општег карактера	76
5.2 Међународноправна документа која се уже тичу извршења казне затвора	78
6. Позитивноправна решења националног казненоизвршног законодавства.....	82
6.1 Општнормативни део Закона о извршењу кривичних санкција	86
6.2 Судија за извршење и заштита права осуђених	89
6.3 Упућивање и разврставање осуђених лица на издржавање казне затвора	91
6.4 Пријем и разврставање осуђених унутар пеналних завода.....	94
6.5 Положај и права осуђених током издржавања казне затвора	98
6.6 Дисциплински пресупи и поступак и материјална одговорност осуђеног	102
6.7 Отпуштање осуђеног са извршења казне затвора	106
7. Неке карактеристике затворске популације и казнено извршних система у свету	108
7.1 Неке карактеристике казнено извршног система у Републици Србији.....	113
8. Карактеристике политике изрицања казне затвора у Републици Србији	115
9. Појмовно одређење кратких казни затвора	118
10. Негативне последице извршења кратких затворских казни.....	122
11. Трошкови извршења казне затвора	127
12. Алтернативне кривичне санкције	133
13.1 Новчана казна.....	136
13.2 Адмонитивне кривичне санкције.....	138
14. Праве алтернативне санкције.....	144
14.1 Рад у јавном интересу	144
14.2 Казна кућног затвора.....	148
15. Приватни затвори	152
16. Криминолошки и пенолошки рецидивизам –појам и методолошки проблеми	159
16.1 Преглед студија које се тичу учесталости рецидивизма	164
16.2 Фактори ризика криминолошког рецидивизма	169
17.Условни отпуст лица осуђених на кратке казне затвора.....	176
18. Третман лица осуђених на кратке казне затвора.....	181
ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО.....	188

1. Предмет, циљ и задаци истраживања	188
2. Хипотезе истраживања	189
3. Методологија истраживања	190
4. Резултати истраживања	191
5. Ставови професионалаца и осуђених лица	219
6. Провера хипотеза	226
7. Тумачење резултата	243
Закључак	259
Литература.....	320
Прилог.....	342

ТЕОРИЈСКИ ДЕО

Увод

Казна затвора представља можда најпрепознатљивији облик кривичног санкционисања. Веза између вршења кривичних дела и лишења слободе данас је отуда у јавности практично архетипска (Foucault & Marion, 1994; Радовановић, 1992 ; Богојевић, 1991; Јованић, 2011). Након укидања смртне

казне, казна затвора поставља се као најстрожији вид друштвене реакције на криминалитет, а од које се очекује и највећи ниво ефикасности у контексту заштите друштва (Јованић, 2007; 2010; Allen, 2013; Armstrong & Weaver, 2013).

Применом историјског и упоредноправног метода јасно је да је данашњем облику извршења кривичних санкција претходила релативно дуга па и радикална еволуција. Почевши од периода који је карактерисала тортура, одмазда и арбитарност дошло се до детаљно нормираног концепта у коме се инсистира на поштовању људских права и социјалној рехабилитацији (Милутиновић & Максимовић, 1988; Николић, 2009; Бошковић & Радоман, 2002; Walker, 1988; Jawkes et al., 2016).

Ипак, анализирајући везу између казнене политике, те података различитих криминолошких и педолошких студија, питање прилагођености кажњавања пројектованим циљевима поставило се упитним. Наиме, премда је јасно да казна затвора представља базични облик социјалне интервенције који се чини као нужан, у одређеном броју случајева, дати оквир анализе захтевао је делимичну парцијализацију, односно евалуацију. Ово се најпре истиче с обзиром на назначена теоријска и практична запажања, а која су упућивала на кризу затвора, односно неефикасност наведеног модела друштвеног реаговања (Ковчо, 2001; Мрвић-Петровић, 2007)

Поштујући претходне напомене, чини се логичним да ће држава настојати да заштити друштвене вредности, добра и друштво у целисти кроз сегрегацију и изолацију оних лица која испољавају посебно неприлагођене, опасне и криминалне форме понашања. У том смислу, нема ипак већих дилема да ли се убицама или силоватељима треба изрећи казна затвора. Истина и дати оквир отвара питање садржине и суштинске сврхе наведеног облика реаговања.

На другој страни, прегледом релевантне педолошке литературе, већ дужи низ деценија поставља се нова дилема, а у контексту опажене праксе изрицања казне затвора у кратком трајању. Наиме, оквир кривичноправног нормирања претпоставио је доста широк распон кажњавања, а чије трајање, за лакша кривична дела, по правилу не прелази неколико месеци. Дати оквир посебно је значајан с обзиром на феноменолошке аспекте криминалитета, те последичну учесталост изрицања наведених казни кратког трајања (Јакшић & Панић, 2003).

Постављајући једнака специјално превентивна очекивања од казни са наведеним временским атрибутима, дати облик кажњавања поставља се као предмет изучавања бројних теоретичара и истраживача (Радоман, 2002; Peto Kujundžić & Vukota, 2009), а оправдава и актуелност теме у контексту овог рада.

Орјентишући наслов и циљеве ове докторске дисертације у равни процене ефикасности кратких казни затвора отвара се више ужих предметних области истраживања. Тако чињеницом да у већини држава затворски капацитети преоптерећени, уз пратећа оптерећења на нивоу безбедности и третмана, питање кратких казни нарочито је актуелизовано у наведеном контексту пребукираности пеналних установа (Николић, 2008; Илић, 2011)

Надаље, водећи се различитим статистичким прегледима који упућују на високу бројност лица на издржавању казне затвора, једно од значајних питања односи се и на трошкове извршења. Наиме, према националним извештајима годишњи трошкови Управе за извршење кривичних санкција мере се у милионима еура, док је слична ситуација нотирана практично и у свим другим државама Европе и света (Henrichson & Delaney, 2012; Goodstein & MacKenzie, 2013; Maculan et al., 2013).

Премда претходно поменуте перспективе представљају значајан проблем, наведено се посебно акцентује у контексту сврхе извршења кратких казни затвора. Тако док би се могло прихватити да држава трпи одговарајуће трошкове, а у равни заштите друштва од криминалитета поставља се питање да ли кратке казне затвора, које често и чине највећи сегмент изречених казни наведеног типа, заиста и остварују овакав протективни ефекат. Тек нотирана висока стопа рецидивизма у овој равни поставља императивним истраживања датог оквира.

Водећи се прегледом релевантне литературе тема кратких казни затвора актуелизована је у Србији пре више деценија. Давидовић и сарадници (1963) и Лазаревић (1974) постављају тако теоријске и емпијске основе у датој области, а које и данас чине репрезентативне референце. Коначно, датој теми обухватно прилази и Радоман (2001), а уз преглед савремених упоредноправних решења нуди систематичан приказ стања у националним оквирима извршења кратких казни затвора.

Сумирајући наведено, чињеницом да је током последње деценије кривично законодавство Републике Србије претрпело бројне измене, истраживање ефективности кратких казни затвора поставља се свакако оправданим (Бејатовић, 2015; Стојановић, 2013). У прилог овоме говори и перзистентност горе наведених оптерећења, односно бројности затвореничке популације, високих трошкова и високе стопе криминолошког и пенолошког поврата. Додатно, узимајући у обзир тенденције приметне у кривичноматеријалном сегменту, као и казненој политици, а које се тичу промоције алтернативних видова кривичног санкционисања (Ћирић и сар., 2006; Стојановић, 2012), процена потентности казне затвора у кратком трајању налази се логичним.

Управо у том смислу у даљем тексту ове докторске дисертације покушаће се направити систематски преглед теоријских доприноса који су од значаја за потпуније разумевање проблема кратких казни затвора. У том смислу поред историјског прегледа развоја пенолошке праксе и казненоизвршних система у свету и у Србији, детаљнија пажња посветиће се позитивноправним решењима предметног оквира. Планирана елаборација при томе усмераваће се у контексту пројектованог истраживачког рада, а у смислу обухватања пре свега оних независних варијабли чији ће значај бити обухваћен емпиријским хипотезама. Упућивање и категоризација лица, дисциплинско санкционисање, примена мера принуде неки су од елемената датог оквира.

Прихватајући чињеницу да депривација коју затвор носи, поред очекиваног васпитног бенефита, повлачи и одређена негативна оптерећења посебна пажња посветиће се последицама извршења кратких казни затвора, те могућности купирања истих. Додатно, пажња ће се посветити проблему извршења наведене природе казни према женама, а с обзиром на чињеницу да

казненоизвршно законодавство предвиђа само једну установу на нивоу Републике Србије у којој се извршавају наведене казне за осуђене жене.

Раније напомене о високим трошковима извршења такође ће бити елабориране. Ово се односи како на преглед иностраних искустава, тако и на стање у националној пракси. У том смислу, поред анализе конкретних финансијских оптерећења формулисаће се и могући предлози превазилажења датих проблема.

Опажајући савремене пенолошке и економске тенденције, а нарочито у државама англосаксонског права, пажња ће се посветити и идеји приватизације затвора. У том смислу поред анализе позитивних помака које је дата иновација донела, указаће се на ограничења у датом сегменту, као и опажене проблеме.

Надаље, упућујући на различите изворе који упозоравају на проблем преоптерећености затворских капацитета посебна пажња посветиће се могућностима кориговања казнене политике. Исто се односи и на потенцијал у примени различитих кривичноправних инситуга, а нарочито новчаног и условног кажњавања, условног отпуста, те помиловања и амнестије. Коначно, с обзиром на актуелност теме алтернативних кривичних санкција у Републици Србији анализираће се потенцијал и ограничења рада у друштвеном интересу, те издржавања казне затвора у просторијама у којима осуђени иначе живи.

Напоследку, теоријски сегмент анализе обухватиће преглед криминолошких и пенолошких истраживања, а која се тичу учесталости рецидивизма осуђених лица. Тако ће се поред прегледа података на ниову САД и држава Европе, пажња посветити и утврђивању чинилаца који су доведени у везу са редукцијом или вишим ризиком поврата.

Након теоријске елаборације, други део ове докторске дисертације обухватиће истраживачки рад у сегменту процене ефективности краћих казни затвора. Наиме, увидом у судску документацију, као и документацију Казнено-поправног завода у Шапцу и Окружног затвора у Новом Саду, те прибављањем података из казнене евиденције на нивоу одговарајућих полицијских управа формираће се случајни узорак лица осуђених на казне затвора до годину дана. У том смислу поред анализе социодемографских и васпитно значајнијих особености осуђених лица, утврдиће се стопа криминолошког и пенолошког поврата. Надаље, емпиријска студија покушаће да утврди чиниоце који се налазе у статистичкој вези са утврђеном стопом поновних вршења кривичних дела након издржане казне.

Сумарно, планирана теоријска обрада и спроведено истраживање формулисаће солидну полазну тачку на основу које ће се моћи мапирати мањакавости постојећег система извршења кривичних санкција, односно казне затвора. У том смислу овај докторски рад формулисаће и препоруке унапређења, како на законском и подзаконском нивоу, тако и у сегменту практичних поступања са лицима осуђеним на краће казне затвора.

1. Друштвено-историјске перспективе реаговања на криминалитет

Питање узрока антисоцијалног понашања и могућих облика друштвеног реаговања на кршење прихваћених норми и вредносних категорија актуелно је практично од периода првобитних људских заједница (Милутиновић & Максимовић, 1988; Васиљевић-Продановић, 2011; Pihler, 1974; Weisser, 1979)

Трансгресија постављених забрана представљала је напад на друштвено уређење и функционисање, а којим се угрожавају или повређују највиша социјална добра. Отуда је и реакција заједнице морала одговарати последицама, било да су оне биле објективне или у контексту каквог магијског, религијског контекста (Ћавар, 2007; Југчић, 2016).

Историја раговања на криминалитет прилично је флоридна. Занимљив пример у овом контексту истиче Јеринг према коме се у одредбама старог права о телесним повредама у убиству наилазило на наивно гледиште сходно коме се конкретизује оцена повређеног добра. Сви делови тела наине били су експлицитно процењени. Нос, уши, очи, стопало, рука, прсти, носили су одређену цену, а сходно кривичноправном ценовнику (Јеринг, 1998). Уједно, ово би се могло схватити и тумачити као одређивање цене људских живота из угла кривичног права. Вредности које су сматране доминантним свака друштвена заједница је штитила у складу са сопственим интересима тако што је уводила најтеже казне уколико би дошло до повреде истих.

Како су се човек, друштво и наука развијали, може се рећи и да је целокупна историја реаговања на криминалитет пратила дати ток еволуције. Тако се у литератури различити модели друштвеног одговора деле у два периода, односно период приватне реакције и период јавне реакције. Период приватне реакције обухвата доба примитивне људске заједнице, где облик државе не постоји, а ни институционализовано право као такво, тачније до појаве приватног власништва и поделе рада који су начинили велики преокрет у даљем глобалном развоју друштва (Атанацковић, 1988; Милутиновић и сар., 1977).

За период приватне реакције карактеристична су два облика кривице. Први облик кривице обухвата она понашања којима се повређују интереси племенске заједнице, као што су чаробњаштво, светогрђе, убиство старешине (Међедовић, 2013; Јашовић, 2000). Племена су примењивала мере смртне казне и прогонства из заједнице. Прогонство из заједнице било је равно смртној казни, јер се ван заједнице у тешким условима природе и неслагажења тешко могло преживети. Чињеницом да је племенска заједница почивала на крвном сродству, овде се на неки начин штитило цело племе, а не само појединац. Прогонство је отуда имало за циљ враћање емотивне стабилности и сигурности у заједницу, јер је тако отклоњен појединац који је узроковао опасност (Међедовић, 2013).

Други тип кривице састојао се у неправди коју су појединци наносили другим појединцима свог или другог племена. Убиство, телесне повреде, крађа имовине, неки су од облика трансгресије постављених норми и угрожавања прокламованих вредности.

Пратећи дати тип друштвеног реаговања исти се може сврстати у приватну реакцију, а која је често укључивала праксу крвне освете (Јашовић, 2000; Јелић, 1926; Zurl & Šeparović, 1978). Социолошко објашњење дате теме механизам освете представљало је као инцијално инстинктивно уз касније уведена одређена правила ретрибуције. Односно, освета је постепено престала у систем талиона, који је био подвргнут правилу објективне сразмерности или захтеву да зло по форми буде једнако злу које је нанесено повређеном. Поједностављени принцип талиона је значио око за око, зуб за зуб (Karčić, 2015; Milović & Milović-Karić, 2008).

За овај период поред ова два типа реакције, карактеристично је постојање могућности измирења путем надокнаде. Овде је реч о композиционом систему по коме онај ко нанесе штету другом дужан да му нанету штету плати, односно надокнади. Друштвеној заједници је овакав вид измирења највише одговарао јер је освета свакако значила ланац који је било тешко прекинути, а могла је да угрози и наруши читаву заједницу, како друштвене односе, тако касније и економске услед развоја привреде. (Међедовић, 2013). Нешто касније је и сама држава кренула са фаворизовањем ове мере за сва кривична дела, и учествовала са предлогом колика ће казна бити, стога се са даљим развојем композиције сматра рађање новчане казне која постоји у свим државним системима света (Кораћ, 2009).

Развојем државне власти, јачањем структура и уређењем политичких система држава је преузимала све функције и мере борбе против криминалитета. Формирањем одређених државних органа, долази до стварања и државне реакције. У поређењу са периодом приватне реакције, према Радоману (2013), могу се навести следећа обележја казне као облика реаговања на кривична дела у овом периоду. Казна је индивидуална и заснива се на личној одговорности, затим у погледу вршиоца реакције казна је колективна, иако је непосредно врше представници државе (Петрић, 1972; Šarić, 2006). Надаље, захтева се сразмерност између казне и тежине кривичног дела, као и објективизација казне, јер је сада изричу непристрани органи. Коначно, од несвесне, нагонске реакције казна се претвара у циљну, свесну друштвену реакцију.

Анализирајући детаљније наведени период исти се може поделити на: период испаштања и застрашивања, хуманитарни период, и период индивидуализације. Периодом испаштања и застрашивања сматра се време све до последње четвртине XVIII века, односно робовласнички и феудални тип државне организације. Државна реакције је окарактерисана као невероватно сурова и брутална, а од приватне се разликује утолико што бруталност испољава држава, а не појединац. Поред новчане казне, примењивале су се и друге мере као што су смртне казне, казне физичке тортуре, друштвена деградација и казне прогонства и депортације (Кораћ, 2009).

Смртна казна је од увек сматрана најтежим обликом казненог реаговања (Јанковић, 2012). Појединцу који је извршио тешка кривична дела друштво је имало право да одузме живот. Веровало се у дејство казне као генералне превенције. У почетку њене примене ни малолетна лица нису била изузета, иако се и није радило о тешким облицима деликта, а током времена обим примене се сужавао, док је начин извршења задржавао бруталност и суровост. Током XVII и XVIII века смртна казна се спроводила вешањем, потапањем у врео катран, вађењем утробе, одсецањем главе, дављењем, набијањем на колац, спаљивањем на ломачи (Thür, 1988, Evans, 1996; Banner & Banner, 2009).

Телесно кажњавање се врло често примењивало, али и комбиновало са композицијом. Нижи staleж је сиромашно драстично, стога се наилазило на немогућност примене новчане казне и композиције, и у великој мери се прелазило на примену телесног кажњавања, где је поштован принцип талиона. Блажа казна је рецимо била одсецање руке или ноге, за први прекршај, односно немогућност наплате, а за други преступ вадиле су се и очи.

Друштвена деградација се састоји у срамоћењу, понижавању извршилаца кривичних дела и врло често с екомбиновала са физичком тортуром. Спровођење ове казне се везује са јавна места, односно тргове и платое где се народ скупљао, преступник би био стављен на стуб срама и подргнут малтретирању од стране гомиле. Уколико је неко псовао, просјачио, напијао се, богохулио или се свађао на јавном месту, био је на овај начин спроведен и кажњен.

Прогонство и депортација као мера имају дугу традицију и експлоатисана је у новијој историји. Прогонство је када се неко протера из властите земље, а депортације је када се неко прогони на одређено место или у другу земљу. Енглеска, као велика колонијална сила је своје преступнике прогонила у Аустралију, а у Совјетском Савезу протеривало се у Сибир (Јоргић & Чолић, 2013; Shaw, 1977).

У периоду испаштање и застрашивања постојала је велика класна разлика, односно, нису се исте мере спроводиле међу сиромашним грађанима и оним бољег социјалног статуса. Наиме, казне за сиромашне су биле бруталније, суровије, а према платежно моћнима се поступало много блаже. Такав однос је условио велико незадовољство и отпор међу становништвом, јер су препознали велику диспрорцију у примени и спровођењу казне, а овај период је свакако обележен класним интересима и социјалном неједнакошћу.

Хуманитарни период реакције на криминалитет настао је у последњој четвртини XVIII века, где преовладавају друштвени немири и кризе, социјални сукоби, који су претходили Француској буржоанској револуцији (1789). У овом периоду распао је феудални систем, долази до продора младе буржоазије на политичко-историјску сцену и много снажније се испољава хуманији концепт и систем. Овакав концепт је значио критику религиозне догме, где је акценат стављен на схватање човека, друштва, државе и права. Неједнакост у кажњавању, суровост и пораст криминалитета ставља се на терет самовољи феудалног права, стога је кривично правосуђе изложено жестокој

критици. Ђезаре Бекарија, као правник тог доба, смисао кривичног права видео је у ограничавању злоупотребе власти (Vesicaria, 2016). Ово је била кључне одредница класичне школе кривичног права, која је у великој мери усвајала и ценила напредне идеје појединих мислилаца. Пример за то је Томас Мор и његово противљење примени смртне казне, те залагање за увођење лишавања слободе уместо бруталних телесних казни.

Крајем XVI века посебно се истиче Ејроова борба за хуманизацију кривичног правосуђа. Врло истакнути у тој борби били су Хуго Грацијус и Томас Хобс који су се противили методама мучења, врло широкој примени смртне казне и неједнакости која је била више него очигледна. Због огромног утицаја цркве, сакралног карактера који влада у правосуђу, као и канонског права, све идеје хуманиста нису имале одјека, све док се нису успоставили капиталистички односи, али и док није дошло до развоја и утицаја природних и друштвених наука. Хуманистичкој оријентацији и преокрету значајно су допринели још и Бекон и Лок, енфлески филозофији, потом Монтескије, Русо, Волтер, Дидро, као француски енциклопедисти. Захваљујућу овој оријентацији али и филозофском утицају уочи француске револуције заснован је покрет који је био претеча класичне школе кривичног права. Најистакнутији представник Ђезаре Бекарија захтевао је афирмацију индивидуалних права у области кривичног права а ослањао се на Декларацију о правима и слободи човека француске револуције.

Хуманитарни покрет полази од начела да се човек као биће обдарено вољом може казнити само ако је у време извршења кривичног дела воља била слободна. (Јашовић, 2000). Својим начелима апсолутно слободне воље, једнаке одговорности и апсолутно одређених казни класична школа је искључила арбитрност у кривичном правосуђу, али се тиме истовремено за дужи временски период затворила у круг апстракција и генерализација, код чега личност кривца анонимно егзистира, као апстрактни појам изван реалности (Купчевић-Млађеновић, 1972). Циљ казне и даље ретрибуција, одмазда и испаштање. Мора се истаћи да је крајем XVII па до краја XIX века, дошло до значајније либерализације кривичног права, односно, свирепе телесне казне су укинуте. Оквир примене смртне казне се лимитира, а уводи се казна лишење слободе, као нови алат у редукцији криминалитета.

Казна лишења слободе правну самосталност је добила тек пред крај XVIII века. Први пут се помиње у француском Кривичном закону – *Code Penal* (1791). Као основни и најважнији инструмент казнене реакције, казна лишења слободе ће полако и постепено то постати. За ову казну било је потребно да постоје затвори, односно, посебне установе које су биле неопходне како би се казна спровела. Установе тог типа су постојале и раније, али им је и намена била другачија. У питању су истражни, персонални и полицијски затвори. Истражни су били у функцији истраге и задржавања отпувених до изрицања пресуде и извршења казне. Пример је рецимо у Старом Риму *Tullianum* (Јарамаз-Рескушић, 2002). У персоналним затворима су задржавана лица која су требала да плате извесни дуг, па како не би побегли у замену за неисплаћено, задржавани су према одлуци суда.

Полицијски затвори су били превентивног карактера, како просјаци, деликвенти, скитнице, алкохоличари не би вршили кривична дела. Први такав затвор је настао 1553. године у Лондону под називом Брајдвел (Roberts, 1984; Hinkle, 2006). Након тога је основан још један у Амстердану, а потом су ницали други. Превентивни затвори су били извесна претеча установама где су се затварала осуђена лица за извесна криминална деловања.

Након Француске буржоанске револуције настају и казнионица за осуђена лица, с тим да се и овде није видела разлика у односу на друге и сличне установе, јер се свуда издржавање казне било заједничко за сва осуђена лица, а владали су врло нехумани услови, прљавштина, слаба исхрана, пренатрпаност. Џон Хуард је увидео сва те проблеме, како у европским тако и америчким затворима и за неколицином истомишљеника поставио читав низ захтева за измену таквог стања (Howard, 1780; 1784). Инсистирао је на моралном васпитању и обавезном раду осуђеника, јер је сматрао да ће кроз рад постати честитији људи. Залагао се и за ћелијски систем, и то би потом значило да затвори постају азили за поправљање, јер су лица издвојена у самице и тако сачувана од легла криминалне заразе, а сами са собом могли су да стигну и до моралног покајања (Илић и Јованић, 2011).

Иако се спроводио, овакав концепт није дао ефективније резултате, стога се у духу хуманизма траже нове варијанте. На тај начин изникао је и прогресивни систем. За њега је карактеристично да настоји да се извршењем казне остваре сви елементи њене сврхе. Поред освете која делује као непријатност, осуђеника треба радом, професионалним образовањем и моралним преваспитањем припремити за лојалан и користан живот на слободи. То се према овом систему може постићи активним учешћем осуђених у процесу властитог преваспитавања. Од успеха у том процесу и укупног владања осуђених зависи примена одређених погодности, и других бенефиција, што се постиже напредовањем у скали дисциплинских режима у правцу приближавања условима живота на слободи, све до условног отпуста. Све то подразумева индивидуални рад на моралном преваспитавању (Јашовић, 2000; Игњатовић, 2016).

Савремени период реаговања на криминалитет се сматра се периодом индивидуализације и везује се за крај XIX века. Индивидуализација се схвата као одмеравање кривичне реакције према личности учуиниоца кривичних дела. У центру пажње је конкретан деликвент и према њему се спроводи и примењује одговарајућа санкција (Јанковић, 2010; Puškarić, 2011; Бингулац, 2015).

Позитивистичка школа на челу са Ломброзом, Феријем и Гарофалом супротставила се класичном кривичном праву и схватању слободне воље, као и карактеру казне, као јединог облика реаговања на криминалитет. Они су се залагали за трансформацију кривичне реакције у нови систем друштвене одбране- систем друштвене заштите, систем превентивних мера и систем безбедносних и васпитних мера. Позитивисте траже субјективне детерминанте кривичних дела и одбрану од њих виде у предузимању превентивних мера и поправљању, односно у преваспитавању деликвената (Ђурић, 2013).

Ломброзо за душевно оболеле препоручује лечење у посебним установама безбедности, које ће истовремено и лечити и спречити даљу криминалну активност и њен развој. За најтежа дела не искључује постојање смртане казне, јер је сматра ефикасним средством неутрализације опасности од таквих злочинаца. Кривце из навике и кривце по тенденцији – рецидивисте, подрвгава мерама елиминације, доживотне или на одређено време. А за оне код којих постоје одређене аномалије, предлаже превентивне мере попут кастарације и стерилизације (Бошковић, 2002; Dragičević Prtenjača, 2014). И други представници позитивиста негирају казну и боре се за њено укидање. Уместо казни они предлажу читав систем мера социјалне заштите, које се, како примећује Атанацковић (1988), „*по својој суштини на разликују од казне*... Тако мере безбедности према абнормалним, опасним и непоправљивим деликвентима, не представљају мере благодати, већ мере неутрализације које по потреби могу бити чак бруталне и немилосрдне (Ansel, 1963).

Енрико Фери је један од представника који се залагао за потребе изучавања појединачних случајева. Он је указао на неопходност медио – психолошког и социјалног испитивања сваког деликвента како би се у складу са индивидуалном нотом применио третман. Социолошка школа прихвата идеју позитивиста о опасном стању, и то се посматра кроз социо – биолошку призму. Посебна одлика ове школе је прихватање дуалитета кривичних санкција, односно казни и мера безбедности (Игњатовић, 2009).

На сличном концепту почива и неокласична школа. Овде је потребно нагласити да су они признали релативну слободу воље, и да су инсистирали на ретрибутивној казни, која је поред одмазде, имала за циљ и специјалну превенцију.

Покрет друштвене одбране унео је много новог и прогресивног у ову област. Настао је непосредно након Другог светског рата када је испољавање криминалитета било у порасту, аједно се покрет суочио и са тиме да су раније коришћена средства у борби против криминалитета дала недовољне резултате (Бошковић, 2002).

Покрет је у центар интересовања ставио извршиоца кривичног дела, с тим што акценат ставља на активно деловање у правцу преваспитавања и ресоцијализације деликвентаната. У почетку покрет је инсистирао на индивидуалној превенцији, да би касније све више указивао на потребу опште превенције у смислу спречавања. Тада, може се рећи, да криминална политика тежи ликвидацији повода, услова и узрока испољавања криминалног понашања.

Посебна струја у оквиру покрета друштвене одбране позната је под именом нова друштвена одбрана, где је на челу био Марк Ансел. Овде су подједнако важна два основна циља : превенција у смислу спречавања криминалитета и терапија, као специјална превенција или постделиктно реаговање. Мере превентивног карактера су пре свега мере које директно утчу на извориште криминалне активности, али и мере општег карактера, које долазе до испољавања у области економског, социјално, политичког и културног живота, који на ширем пољу и индиректно утиче на услове и узроке (Игњатовић, 2009). Други циљ криминалне политике садржан је у такозваној

терапији која долази до изражаја након испољене криминалне активности појединца. Акцент се ставља на испитивање личних и социјалних разлога пада у криминалне радње. Начела школе савремене одбране учинила је веома снажан утицај на законодавстава многих земаља али и на међународне институције. Организација Уједињених нација је 1955. године усвојила Стандардна минимална правила поступања са затвореницима (Pleić, 2010; Sušić, 2009).

Наведним оквиром се инсистира на томе да је преваспитање основни циљ казне чиме се постиже оспособљавање осуђеника за вршење позитивних улога на слободи, и да у процесу преваспитања треба користит савремен васпитно - моралне и друге мере развијања одговорности, моралне савести, друштвене дисциплине уз поштовање њиховог достојанства, психичног и физичког интегритета (Срзентић, 1957).

Пенологија се крајем прошлог века почиње интензивније развијати као самостална наука о криминалним санкцијама и њиховом извршавању, а казна лишења слободе је учинила много у том напретку. Иако је уведена као алтернативна метода за смртну казну, као и укидање телесних казни, може се навести према Радоману (2013) да је њена све масовнија примена у неодговарајућим условима тога доба, делимично доносила и супротно, баш због неадекватних услова и некоректног третмана. *„Лишење слободе као санкција : одузимање слободе од стране власти и јавности сматра се као казна. Правилно или неправилно, због недостатка маште или храбрости, из навике или лењости јавно мњење и медији, који га обликују, виде ову казнену функцију као одмазду, и као фактор који се обавезно мора узети у обзир у свим расправама о тој теми“.*

2. Развој казненоизвршних система у свету кроз историју

Појавом првих организованих установа за извршење казне лишења слободе, као и настанком саме казне, изграђени су предуслови за настанак система извршења казни лишења слободе (Поповић, 1966) . Казна лишења слободе сматрана редовним правним леком од извршилаца кривичних дела. Нови инструмент друштвене репресије предствала управо увођење казне лишења слободе, што ће показати изузетан напредак у односу на репресивне методе које су им претходиле. Под овим методама сматрају се све казне које унижавају људско достојанство, односно наношење бројних телесних казни па напослетку и смртну казну. О било каквој ресоцијализацији осуђених лица може се говорити тек по појави казне лишења слободе. Овај тип казне омогућиће афирмацију хуманистичког начела, па ће се осуђено лице упућивати у затвор по казни, а не ради казне (Видовић, 1981; Симовић & Јовашевић, 2014; Димовски, 2008; Николић, 1985).

Зачетци еволуције установа за извршење казне затвора могу се приметити крајем шеснаестог и почетком седамнаестог века са седиштем у Лондону. У овом граду 1553.године саграђена је прва установа за ограничено кретање људи на затвореном простору позната под именом Брајдвел (Bridewell). Име је добио по лондонском дворцу где су људи задржавани ради стицања навике за рад.

За оснивање ове архитектонске творевине побринуо је тадашњи енглески краљ Едвард VI. Како је Енглеска имала нерешен проблем скитница, просјака, напуштене деце и жена сумљивог морала, дворца је неведене године дат граду Лондону у сврху збрињавања ове групе људи. Након три године град добија потпуно власништво над дворцем, а затим постаје болница, затвор и радионица (Gunn, 1974; Марић & Булатовић, 2004; Dabhoiwala, 2006; McConville, 2015).

Касније 1577.године у Немачкој основана прва конкретнија форма затвора где су се поред бескућника, и малолетних преступника смештала и осуђена лица. Осуђена лица су била обавезна да раде и да за то примају одерђену накнаду, а сам режим боравка праћен је непрекидним и стогим надзором. Собе за осуђене имале су капацитет од четири до дванаест места. Уколико би осуђени показали добро владање и напредак у васпитању управа је имала овлашћење да их пусти на слободу пре истека казне. За нешто мање од двадест година након настанка овог затвора, у Холандији настаје једна од најстаријих институција овог типа која ће са благим модификацијама бити модел форимрања сличних у другим земљама. Говоримо о познатом амстредамском заводу за поправљање “Rasphuis” саграђеном 1596.године, у коме су боравили мушкарци. Одмах затим 1597. године у истом граду направљен је и женски затвор “Spinhuis”. Мушкарци су се обучавали и радили на пословима обраде дрвета које је долазило из Бразила док су жене радиле на пресилицама (Franke, 1995; Sellin, 1944; Garman, 2005; Bender, 1989)

Настанак Rasphuisa везан је за непримерно понашање једног шеснаестогодишњег дечака у Холандији. Наиме одлука о изградњи затвора донета је 19. Јуна 1589. како би се покушало са преваспитањем младог кројачког шегрта који је покрао свог газду. Иако дечак никада није отишао у затвор него је кажења батинама и принудним радом, оснивање овог затвора доноси корените промене у казненој теорији. На улазу овог затвора стајао је натпис “ Дивље звери морају бити укроћене” што би у теорији значило да ће се стеченим искуством затвореницима усадити свест о реду и обавезама. Карактеристично за ову установу је да су се осуђени који су одбили да раде затварали у подруме пуњене водом, а уколико нису желели да се удаве воду су могли да испумпају. У затвору је постојао посебан одељак за ментало оболеле, који су имали привилегију да једном недељно приме пакет од својих породица. Како би се деци превентивно усадила свест о последицама непримерног понашања, затвор је дозвољавао да уз плаћену улазницу родитељи доведу своју децу у обилазак.

Затвор познат по натпису “*Не бојте се! Ја не тражим освету за зло, али вас терам да budete добри. Моја рука је челична, али је моје срце благо*” представља први основан женски затвор на свету. Spinhus је познат по доприносу у текстилној индустрији ал и по индивидуалном доприносу жена затворској заједници. У њему су смештане пијанице, простутке, и жене које су јавно шибане али су биле смештане у одвојене собе.

Ова два затвора представљала су модел по којима су се осивални затвори широм Европе као што су: затвор у Бремену из 1609.године, Либеку 1613.године, Бечу 1670.године, Хамбургу

1622.године и као и многи други. Услови у сваком од њих су били изразито лоши, поред претрпаности по собама у којима су боравили били су приморани да раде и доприносе на било који начин. Као крајни резултат добијају се преваспитани чланови друштва који ће кроз своје радно ангажовање показати као корисни и прихваћени од стране друштва.

Поред ових затвор почетком осамнаесог века, тачније 1703.године Папа Климет ХИ оснива одељење за решавање малолетничке деликвенције са седиштем у Риму. Будући да је све било у духу хришћанства, постављале су се методе које су утицале на васпитање младих деликвената али искључиво кроз праштање, поправљање и милосрђе. Након неколико деценија настају још два поправна дома, један 1759.године у Милану са капацитетом од 140 ћелија за осуђене, и други 1775.године рађен по моделу казнено - поправне концепције. Идејни оснивачи ових установа су Марија Терезија и Виктор Вилер.

Нова ера у историји пенологије настаје са појавом казне лишења слободе, када се коначно одређује положај сваког осуђеника на системски организован начин. Осуђени се више не сусуреће са самовољним и арбитрарним понашањем тадашњих моћника. Од времена тортуре, застрашивања и мучења, плански организованим системом долази се до тачке где је акценат стављен пре свега на третман осуђених. Без обзира на различитост тих система, у темељима сваког је сађана идеја реинтеграције и ресоцијализација осуђених. Како се током година историчари и теоретичари нису могли сложити око тачног броја система, у даљем тексту навешћемо само оне који су имали највећу улогу у развоју казне лишења слободе.

- Систем заједничког затвора

Асоцијациони систем или познатији као систем заједничког затвора најстарији је облик по коме се извшавала казна лишења слободе све до краја осамнаестог односно почетка деветнаестог века. Оно што се може закључити из самог назива овог система, а битно одређује његову главну карактеристику, јесте боравак осуђених у заједничким просторијама без уређеног начина класификације (по полу, старости, дужини казне, врсти кривичног дела и др). Асоцијациони систем као једини циљ има изолацију кажњеног од осталог друштва у коме се не одређује било каква преваспитна мера (Марић & Булатовић, 2004; Константиновић-Вилић и Костић, 2005).

Овај систем затвора представљао је само привремено решење, односно изолацију осуђеног до одређивања коначне казне која му је следила. Он је прилагођен периоду у ком се налазио па је самим тим задржао све негативне карактеристике тамница и казамата тог доба. Битно је истаћи да су услови за боравак у оваквим установама били краће лоши и нехумани, што се огледало како у недостацима хране и пића, тако и у неодржавању хигијене просторија предвиђених за боравак осуђених.

Поред глади и болести, још један од облика тортуре коју су трпели је малтретирање од стране других осуђених па и стржара. Радно ангажовање је конципирано као део казне, а начин на који се

извршавало је изузетно срамно и понижавајуће за човека. Недостатак преваспитних мера у овом систему показало је да чак и овако лоши услови нису имали утицај на њих па је неретко било све више повратника.

У народу ове установе су познате као школе криминала и злочинаца, због горе наведених услова у који су владале у њима. Систем је осмишљен тако да утиче застрашујуће, па по логици ствари потенцијални извршиоци кривичних дела неће начинити ништа што би их довело до боравка у таквим условима. Међутим непоштовање и овако нехумани услови увреда су за сваког човека па тако и за осуђеног, сходно томе покрећу се бројне реформистичке идеје. Међу првим идеју за реформе у затворима дао је Џон Хауард, што се темељно на схватањима да затвор треба да буде преваспитна институција, а не институција за морално - психолошко пропадање осуђених. Ову идеју су порцали и Мирабо у Француској, Франклин у Америци као и Бентам у Енглеској.

Утврдивши да овај систем заиста за реакцију има повреду ментално и телесног интегритета осуђених лица, прихваћене су реформистичке идеје и као последица тога у многим земљама заводи се нови систем познат као ћелијски систем затвора. Овим системом уведене су значајне промене које пре свега раздвајају осуђене, па се самим тим спречавају нечовечно понашање и криминалну инфекцију у самим установама. Коначно осуђени више не брине за своју личну безбедност а пажња се усмерава на размишљање о делу које је начинио. У изолацији добија шансу за преиспитивање свог криминалног понашања, преваспитавање и за евентуални морални препород (Бошковић & Радоман, 2002; Милутиновић и сар., 1977; Атанацковић, 1988; Сулејманов, 1999).

- Ћелијски систем

Систем ћелијског затвора представља први правно регулисан систем извршења казне лишења слободе. Уведен у неким државама САД И Европе, може се наћи и по називима земаља у којима је настао. Па се тако неретко препознаје као филаделфијски, пенсилванијски или белгијски систем. Систем је конциписан тако да су осуђени комплетну казну издржавали одвојено по ћелијама. На тај начин отклања се главни недостатак система заједничког затвора, односно феномен такозване “криминалне инфекције” (Марић & Булатовић, 2004; Јованић, 2012; Илић и Јованић, 2011; Николић, 2005).

Највећи утицај и сама идеја да за настанак овог типа затвора долази од стране америчке секте квекера. Ова секта истиче се по великом утицају на реформе у казним установама. Њихова психолошка схватања темеље се на уверењима да свако осуђено лице може постати узоран грађанин уколико се подвргне адекватним васпитним мерама, односно уколико је лице поред радног ангажовања довољно изоловано, изложено верском и моралном учењу а самим тим подстакнуто на размишљање.

Након што је проглашена независност ова реформистичка група потврђује свој закон из 1682.године. По утврђеном закону, затвор постаје нормалан метод кажњавања. Филадельфиско удржење за затворе покушава да сузбије крајње нехумане услове у затворима, међутим намећу се нова решења одмах након завршетка револуционарног рата.

- Пенсилванијски ћелијски систем

Као последица реформи које су уследиле настаје први колонијални тип затвора па је 1790. године издрађен је блок појединачних ћелија у дворишту затвора у Филадельфији. За најистакнутији реформисти били су Бенџамин Франклин и Бенџамин Раш који су имали значајан утицај на покретање новог организационог система у затворима. Не могу се умањити ни напори осталих реформиста попут Хауарда, Бекарије и Бенџама. Њихова залагања за изловање осуђених била су итекако смислена и значајна због утицаја на преваспитање осуђених. Типичан колонијални затвор имао је ћелије које су распоређене дуж читавог спољног зида а са обе стране зграде и једним дугачким ходником између њих. Након изградње једне од најзначајнијих грађевина за развој затворских архитектура, настају два потпуна затворска система (Sellin, 1970; Barnes, 1921; Јашовић, 2000;).

Када су тамнице у улицама Валнут и Арц *“онако јадно промашиле своје циљеве, чланови Пенсилванијског друштва за затворе озбиљно су проучавали начине и средства за побољшање затворског живота. Записници са њихових састанака показују озбиљно старање за услове у затворима и увиђање да је затвор као метода поправке преступника претрпео неуспех”* (Eliot, 1962).

Напорима пенсилванијског друштва у реформама које су уследиле, као последица непоходних промена у затворском систему настаје налог за оснивање казнених завода. На основу предлога Хауарда и Бенџама за решавање организационо – правних а и архитектонских проблема, настају први казнени заводи ћелијског типа. И то западни казнени завод основан у Питсбургу 1818.године Источни казнени завод 1921.године у Филадельфији. Идејни пројекат за изградњу Источног казног завода даје енглец Џон Хевиленд, тако што је 1821.године освојио прву награду на конкурс који је расписан од стране филадельфиских власти. Овај завод познат и под именом Чери Хил био је модел по коме су се правили затвори широм Европе и Америке. Најмеродавнији пример томе је Пентонвил саграђен у Енглеској са чак 520 ћелија потпуно истих димензија. По завршетку изградње казнионе, осуђени су поред проширених соба имали и уређено двориште за вежбање испред самих ћелија. Створени су идеални услови за рехабилитацију осуђених, било је питање да ли ће новостворени услови заиста утицати на њихово преваспитање (Teeters & Shearer, 1957).

Како је растао број осуђених лица било је потребно проширити затвор, па је саграђен додатан спрат изнад целог ћелијског блока. Због просторне немогућности за постојањем ограђеног дворишног простора, осуђенима који су боравили на спрату додељиване су две ћелије, без

могучности за излазак на свеж ваздух. Годинама се број осуђених толико повећао да су у једној ћелији бравили по два, три осуђеника.

Основна сврха кажњавања се није мењала, осуђени морали константно да самују и да се на тај начин подстакну на размишљање о начињеном делу. Било какав контакт, па чак и визуелни са другим осуђеницима је био строго забрањен. Казна за кршење овог правила била је моментално телесно кажњавање. Осуђени су могли да раде обућарске, ткачке, кројачке или сличне послове што се сматрало се привилегијом, а не делом казне. Како је овај систем заснован на менталном и духовном прочишћењу кроз апсолутну изолацију, квекери уводе забрану рада, са наводима да се рад сматра неадекватним третманом за осуђеног (Teeters & Shearer, 1957; Марић и Булатовић, 2004).

Затвори са оваквим системом више су подсећали на цркве него на казнене установе. Обезбеђивање услова за духовно просветљење кроз усамљивање осуђених исла је до те мере да су стражари носили папуче на ногама како не би реметили апсолутну тишину која је владала.

Након неког периода утврђено је да је овај систем изузетно строг па се радило на мерама ублажавања усамљеничког живота. Тако 1827. године настаје сепаратни систем који у основи и даље одређује боравак у ћелији, али са лакшим условима боравка, па је поново уведено радно ангажовање осуђених, омогућене су посете лекара, свештеника и редовни и челника затворске управе. Овај систем развијен је широм Европе и није се много разликовао у односу на онај у Америци. Овај систем, са одређеним модификацијама сматран је идеалним решењем за развој пенолошке мисли тадашњице. Управо по ниву унетих измена разликујемо пенсилванијски и обернски систем.

- **Обернски систем**

Будући да строг пенсилванијски систем није показао значајнији утицај на морално и духовно поправљање осуђених било је неопходно унети одређене измене. Систем самоваспитања кроз усамљивање, тешке физичке радове и верско васпитање није донело очекиване резултате, напротив показао је изузетно лоше реакције осуђених. Најбоље образложење за то јесте сам опис атмосфере која је владала у казнионама овог типа. Тишина, кратке шетње праћене ћутањем и тотално изоловање од било каквих облика цивилизацијског живота довеле су осуђене до граница душевног бола. Услед тога, неретко се дешавало да осуђени начине самоубиство, што није био циљ овог начина кажњавања.

Увођење обернског система последица је сузбијања негативних ефеката пенсилванијског система. Систем је настао у Сједињеним Америчким Државама 1819. године када је у Њујоршком граду Обрену саграђена прва казиона по измењеним концептима за издржавање казне. Пенсилванијски систем није показао сврху свог деловања, а самим тим доспео је пред критичко око пенолога и реформатора тог времена. Било је неопходно изменити казнен систем, па као прва реакција на то, изграђен је затвор Синг – Синг који је стављен на употребу од 1828. године. Овај тип затвора препознатљив је по дугим ходницима мрачним ходницима, који су се простирали на укупно

пет спратова од чега су све ћелије које су саграђене гледале на ходник који је био уз спољашњи зид. Затвор су саградили осуђени, а распоред ћелија пројектован је тако да се по две ћелије сучељавају леђима дуж читавог ходника (Мариснок, 2010; Cheli, 2003).

Познат и по именом Оберн – Синг – Синг затвори настају као део овог система који је уведен захваљујући католичкиом свештенику Луис Дувајту који се бавио истраживањем Америчке пенологије и закона. Систем се посебно издваја по томе што су осуђеници преко дана радили заједно, док су ноћу били потпуно раздвојени. Током заједничког дневног боравка на пословима за које су били задужени осуђени нису смели међусобно да разговарају.

Сама конструкција затвора била је изузетно лоша, мале ћелије и мали прозори у њима нису обезбеђивале осуђеном ни основне животне услове. Сурови дисциплински услови владали су и у овом систему, поред стандардног метода телесне тортуре, примен јвали су се и такозвани “кажњенички кораци” што се односило на бријање главе осуђеног, обавезно ношење обележене (пругасте) одеће, правило потпуног ћутања и гледања у под и осталих метода кажњавања. Најчешћа примењивана казна по којој су познати ови затвори је шибање осуђеног корбацем од плетене наштављене коже. Ово физичко тортурисање примењивало се сваки пут када би осуђени покушали да ступе у контакт. Неретко се дешавало да је управник затвора примењивао управо ову преваспитну меру намењену за учвршћивање воље осуђеника.

Суштински овај систем не разликује се много у односу на пенсилванијски систем, једина олакшавајућа околност је заједнички рад осуђених. Иако и даље сповођен као систем ћутње, рад у групама приближио је осуђенима живот у заједници и олакшао издржавање казне. Како би се спречила, већ поменута криминална инфекција, осуђени су били класификовани по групама, тако да су вискоризична лица одвојена од лица са мањим ризиком. У овом систему примењују се зачеци схватања да ће специјализација лица за рад неког заната донети установи економску испаливост уз рехабилитационо реаговање на осуђеног. Ово ће представити велики напредак у односу на претходно време али још неће показати сврху ресоцијализације лица.

Главни недостатак овог система можемо увидети у његовој основној предности у односу на пенсливанијски систем. Систем ћутања у радним гупама представио је огроман проблем и искушење за осуђене. Како је у човековој природи да разговара у друштву, осуђени су често кршили основно правило овог система, што је санкционисано тешким облицима физичког и психичког малтретирања. Везано једно са другим систем постаје сам себи препрека у покушајима преваспитања осуђеника и спречавања ширења киминалних радњи.

Гледајући са географског аспекта, пенсливанијски систем примењивао се у Енглеској и Европи док су у Америци више били оријентисани ка обернском систему. Одлука европљана да у својим државама примењују пенсилванијски систем сачињена је на основу посматрања осуђених у Америци. Наиме европски реформатори посећивали су Америку како би установили који систем је боље коципиран. Увидевши да су осуђени у обернском сиситему радили тешке физичке послове у

заједници у којој нису имали право било какве комуникације, односно сама тишина која је владала док су осуђени покушавали да се обрате један другом оставила је на њих изузетно негативан утисак. На пресудну одлуку за европске држављане, утицало је начин кажњавања осуђених, будући да их је Чери Хил више посећао на цркву а Обрен на установу страха и тешке тортуре, утисци које су носили са собом могли су се видети широм Европе.

Упоређујући ова два систем можемо констатовати да имају подједнак број недостатака. Пре свега изградња затвора по пенсилванијском систему је скупља и непрактична због немогућности да се одржи замисао систем услед недовољног капацитета за све већи број осуђених. Затим, појединачан рад у ћелијама показао се као мање продуктиван у односу на производњу у радионицама. Напоследку ће чак и источни казнени завод бити усмерен на функционисање према обренском систему кажњавања.

- Прогресивни систем затвора

Будући да су пенсилванијски и обернски систем веома дуго владали у пенитенцијарним системима како Европе тако и Америке, судбина ресоцијализације остављана је на милост и немилост осуђенима који су ионкао били у скубу са својом савешћу. Теоријско – религиозна концепција која за сврху имала морално прочишћење осуђеног, односно његово усмерење ка напуштању криминалних обилка понашања. Истраживања пенологије кажу да је овај систем одговарао стању науке и друштвене свести у првој половини деветнаестог века, као и да је чињеница да су у овом периоду затвори били изложени изузетно лошим условима. Чињенице показују да је психофизичка тортура која је владала у овим затворским системима за резултат имала повећање рецидивизма, што свакако није сврха издржавање казне, па се пажња стручњака усмерава на измену стања у затворима (Јованић, 2012; Јовашевић, 2000; Илић & Јованић, 2011).

Настаје потреба за реформом пенсилванијског и обернског система што ће ујединити бројне организације за људска права и затворе. Покретање идеја за реформе ових систем креће из Америке 1870. године организацијом националог удружења за затворе, затим у Европи одмах након две године, у оквиру Међународне комисије за кривично право и казнене заводе *The International Penal and Penitentiary Foundation (IPPF)*. Европска међународна комисија је почев од 1872. године па све до 1950. године одржала чак дванаест конгреса који су везани искључиво за тему проблематике хуманизма према осуђеним лицима.

Оснивањем ових покрета настаје и преокрет у развоју пенологије, па су ове године значајне за покретање модернизације казних програма, будући да су реформатори исцртицали важност стимулације односно награђивања осуђених. Исто тако конгреси који су одржавани 1870. године у Америци и 1872. године у Европи баве се искључиво темама развоја здравствено – хигијеских, образовно – културних, и опште материјалних услова за издржавање казне. Као кључно наводи се

неопходно стручно усавршавање свих запослених у казним заводима који су у непосредној вези за осуђеним лицима.

Позитивна реакција на ове покрете настала је половином деветнаестог века у оквиру концепције прогресивног затворског система. Идеологија овог система базирала се на поверењу у осуђеног, суштина је пружање могућности да осуђени сам изгради свој положај у затвору. Једноставније речено, осуђени има могућност прогресивног напредовања, кроз свој рад и залагање да се покажу евидентне промене у његовом понашању, што ће га приближити већим погодностима у току издржавања казне и евентуалне слободе. Водећи се идејом да се прогресивним напредовањем у затворском систему могу увежбати и прихватити позитивни облици понашања, осуђенима се постављају услови постепеног напредовања. Почев од изолације, изузетно строге дисциплине, лошијих услова за издржавање казне, осуђени ће савладавати постављене услове за напредак и евентуално доћи до бољих услова, полуслободе и условног отпуста. Сматра се да ће осуђени прихватањем овог модела по изласку на слободу бити ближи друштвеном напретку и ресоцијализацији. Суштина је у учењу, прихватању, увежбавању и навикавању на позитивне облике понашања, што ће за искоренити криминалне облике понашања и размишљања. По изласку на слободу осуђени ће се друштвено адаптирати односно ласке ресоцијализовати (Марић & Булатовић, 2004).

Кренувши из Енглеске, прогресивни систем извршења казне убрзо је прихваћен по читавој Европи. Многе европске земље су га одмах прихватиле са евентуалним корекцијама али са великим поверењем. Прогресивни систем извршења казне представља релативно нов систем са својим специфичним карактеристикама које представљају комбинацију претходно наведених система. Новина у односу на остале системе је прелазак осуђених из стања објекта у стање субјекта. Конкретније речено изражени су активни елементи утицаја на самоваспитање, односно пружњу могућности да осуђени својом вољом утиче на задовољавајуће или незадовољавајуће резултате у третману. Показивање позитивних или негативних облика понашања пада на терет самог осуђеног, што га чини одговорним за свој третман у установи.

Основна идеја овог система садржана је приближавању режима затворског живота, рада и понашања, условима који чине живот на слободи, што је доминатна идеја и данашњих система извршења казне затвора. Прогресивни систем извршења казни разликује више подсистема односно варијанти. Пре свега реч је о Енглеском прогресивном систему, Ирском прогресивном систему, бодовном прогресивном систему и класификационом систему.

- **Енглески прогресивни систем**

Након укадања казне депортације, у Енглеској 1853. године уводи се енглески прогресивни систем. Систем је основан на идеји да осуђеник прође кроз три фазе третмана у току издржавања казне.

Фаза ћелијског затвора представља прву фазу третмана, на начин који одговара третирање по пенсилванијском систему затвора. Другим речима осуђени је потпуно излован од спољашњег света и осталих осуђених, посећује га само свештеник како би га подстакао на размишљање о свом делу и кајање због извршеног. У неколицини земаља чак и овој фази примењивали су се неки елементи прогресивности. Конкретан пример за то је одобравање и ускраћивање одређених погодности, од квалитета хране, па до бољих услова рада и могућности чинтања одређени литературе. Утицај на дужину казне имали су следећи елементи: понашање осуђеника, врста кривичног дела, дужина казне и утврђивање психичких особина осуђеног (Јованић, 2012; Марић и Булатовић, 2012; Радоман, 2013; Илић & Јованић, 2011).

Фаза заједничког затвора односно заједничког издржавања казне је друга фаза овог система. Она одпочиње напушањем усамљеничког издржавања казне и довођењем до нивоа колективног издржавања казне. Осуђени би у току целог дана боравио са осталим осуђеницима на свим дневним активностима, док би у току ноћи били раздвојени по ћелијама односно посебним преградама које би их у потпуности раздвајале. Ова фаза представља кључну фазу прогресивног система, што је апсолутно оправдано због могућности релациације радног, преваспитног и образовног третмана. Можемо закључити да она представља комбинацију заједничког затвора, обернског система, система награђивања и класификације осуђених.

Да би се избегла криминална инфекција у овом фазом је предвиђена класификација осуђених. У зависности понашања и залагања на радном месту додељује му се награда као мера стимуланса, што може бити: промена класификационе групе, из строжије у либералнију, повећање новчане награде за рад, бољи услови боравка и исхране, проширивање контакта са породицом и пријатељима, посебне и остале награде. Важност ове фазе лежи и у константом праћењу осуђеника од стране задуженог особља, због непоходне оцене личности осуђеног која ће проистећи као резултат понашања у колективу. Самим тим врши се процена успешности претходне фазе и однос осуђеног у другој фази, односно процена његове конструктивне или деструктивне оријентисаности према елементима третмана.

Завршну тачку прогресивног система представља управо његова трећа фаза где осуђено лице добија могућност условног отпуста, што је најзначајнија погодност овог система. Осуђени би морао да се изузетно истакне на свим радним и васпитним пољима, како би уопште дошао до ове фазе а неретко се као основни индикатор успешног третмана из претходне фазе користила висина зараде осуђеног. Поред ових постојало је и низ других критеријума: врста и мотив за извршење кривичног дела, остварени преваспитни резултати, прогноза стручњака о његовом будућем понашању и слично. Приликом стицања права на условни отпуст осуђеник се пушта на слободу, стим да се изречена казна не опозива него се мењају услови њеног извршења.

Концепција прогресивног система своје суштинско одређење исказује кроз способност осуђеног да коришћењем дозвољених средстава дође до индивидуалних циљева који су друштвено

прихваћени. Савладавањем захтева и препрека које су му постављене у току издржавања казне донеће му константне награде и погодности, и на тај начин научиће и навикнуће се на пожељне обилке понашања. Прогресиван систем је сматран је успешним оног момента када осуђени такво понашање репродукује након исласка на слободу у друштвеној заједници.

- Ирски прогресивни систем

Ствараоцем ирског прогресивног система смарта се капетан Волтер Грофтон чија је идеја прихваћена 1854.године у Ирској када је коначно и настао наведени систем. Иако се умногоме не разликује од Енглеског прогресивног система овај систем представља посебан систем, а као битну разлику у односу на претходно наведени систем истиче се четврта фаза третмана току издржавања казне. Уметнут је део третмана између фазе заједничког живота и фазе условног отпуста па су осуђени у овој међу фази боравили у специјалном одељењу отвореног типа.

Уколико би се испунили сви захтеви из предходних фаза, и створили услови за указивање поверења осуђеном, погодност која би уследила је наставак издржавања казне у одељењу отвореног типа. Услови би проистекили из реалних и видљивих промена у понашању и ставовима осуђеника. Нова одељења смештена су потпуно ван затвореног дела затвора са минималним надзором. Понашање осуђених стављено им је на добровољно распослагање а присуство страже је више у функцији заштите имовине установе него надзора над њима.

Ово је фаза скоро потпуне слободе где осуђени има додир са реалним начином живљена. Ту лежи и њен значај због великог искушења које носи са собом, јер ће начином понашања у условима високог степена слободе показати која лица су спремна за следећу фазу а која је неопходно вратити на неку од претходних. Осим ове новине Ирски прогресивни систем не показује елементе одсутпања од Енглеског прогресивног система.

- Ирски прогресивни систем у систему извршења кривичних санкција у Републици Србији

Сам систем извршења кривичних санкција подразумева позитивне правне прописе једне државе којима се регулишу начин извршења казне. Поред ових прописа систем чине и прописи везани за утицај на осуђеног, а тичу се мера, метода и средстава непоходних за постизање циља извршења казне. Модел извршења кривичних санкција у Републици Србији чини управо унапређена и модернизована концепција ирског система. Овим системом је превиђено издржавање казне у следеће четити фазе.

Прва, у којој влада потпуна изолација, праћена утицањем на размишљање и морално превапитавање како би дошли до свести о начињом делу и осећању евентуалне кривице за

извршено. Друга, у којој је своје дневне активности обавља заједно са осталим осуђеницима. Трећа, напредак ка слободи боравком у полуотвореном или отвореном одељењу завода, као и контакт са спољним светом. И четврти, условно отпуштање осуђеника, где се о његовом надзору брину месне власти.

Суштина свих наведених фаза ирског прогресивног система је у напредовању осуђеног кроз исте, где ће свака фаза утицати на изградњу његових ставова и понашања, а превазилажењем свих препрека заслужено доћи до стицања права на условну слободу. Кроз сваку фазу научиће да се са свим будућим лициним, социјалним и професионалним проблемима носи на зрело и одговорно, на начин који ни у чему неће угрозити друштвену заједницу.

Базирајући се на научним и хуманим основама, Република Србија прихвата ирски прогресивни систем са одеђеним корекцијама које су везане за одстрањивање прве фазе овог система. Такође у националним оквирима истиче се идеја човека као друштвеног и симличког бића чија је права потребно поштовати, а мере изолације елиминисати (Бингулац, 2015; Илић & Јованић, 2011; Поповић, 1966).

- **Бодовни или Маконокијев систем**

Оснивачем овог прогресивног систем сматра се капетан енглеске краљевске морнарице и оснивач казненог завода из 1840.године на острву Норфолк, Александар Маконоки. Познат по имену свог оснивача, кроз историју пенологије овај систем често се помиње и као бодовни систем. Први пут систем је употребио Маконоки на овом Аустралијском острву удаљеном хиљадама миља од копна на коме су депортовани осуђеници из Енглеске. Потребно је истаћи да су ово били високоризични и друштвено опасни осуђеници који су на путу до овог острва начинили нова кривична дела (Commons, 1940; Јовашевић, 2000).

По Маконокијевим речима: “Када неки човек држи кључ свог властитог затвора, он се брзо уверава даг а треба прилагодити према брави” (Поповић, 1966) Најпростије речено комплетна казна је претворена у поене или бодове, сваки осуђени добија бодовно изражену казну. Скупљањем бодова кроз радно ангажовање и побољшање понашања, осуђени ће скупити одређен број бодова за отпушање из затвора. Казна није времеснки исказна па је суштински осуђени је мотивисан да заради своје бодове да би повратио изгубљену слободу. Такође потребно је нагласити да овај тип прогресивног система није познавао прву фазу ћелијског затвора (Марић и Булатовић, 2004; Илић & Јованић, 2011).

Угледајући се на предходно наведене прогресивне системе и овде је издржавање казне распоређено по фазама. Па тако, у првој уместо усмаљивања, осуђеници су радили под изразито строгом дисциплином. Затим преласком у другу фазу осуђени су били формиран у групе од шест до

седам људи које су могли сами да образују. Група би добила одређен број бодова које је непходно добити заједничким трудом и залагањем.

Број бодова формирао се на основу свакодневне зараде бодова од који се обијао онај број бодова који би групи били потребни за храну али и за дисциплинске казне сваког појединца у групи. Овом фазом Маконоки је предвидео постизање осећаја одговорности, солидарности и поштовања чланова групе. Развијање алтруизма свакако је ван домена оваквих осуђеника, али ће управо на овај начин осуђени потиснути своје себичне интересе и напослетку радити у интересу своје групе (Morris, 2003)

Последња фаза познатија као фаза индивидуализације подразумева разбијање групе и препустање осуђеном да се даље сам зарађује своје бодове. У циљу стицања осећаја поштовања сопствене имовине Маконоки је осуђенима у овој фази дао на располагање имовину у виду колибе, кућице, баште или простора за гајење живине. Сматрао је да је ће рад позитивно утицати на њихово преваспитање па се према њима опходио као према радницима а и комплетном начину издржавања казне дао радни акценат. Стечени бодови могли су се користи и у друге сврхе, на пример на куповину боље хране. Суштина ове фазе је развој осећања за очување своје имовине, како би сутра умео да чува и туђу (Марић и Булатовић, 2004).

С обзиром да је Маконоки сматрао рад као једну функционалну преваспитну меру, све казне биле су темељене на радном агажовању. Основна сврха овог модела је суштинско схватање вредности свог рада, развијање воље за радом, и рад као једино средство за постизање друштвено прихватљивих циљева. Битне преваспитне елементе и елементе ресоцијализације осуђени ће развити кроз заједнички рад, а стечена радна навика биће модел понашања и по одласку са острва, веровао је основач овог система.

Познат као велики реформатор казног система, Александар Маконоки није подржавао ни њедну округну методу кажњавања осуђеника. Вођен идејом рада као основне мере за ресоцијализацију, све остале облике кажњавања сматрао изразито негативним за формирање позитивних особина осуђеника. Осуђивао је и друштво, које је подржавало затвор као институцију кажњавања и све облике тортурте које су осуђеници трпели, због јасног става да се тиме неће постићи одговарајући резултати. Суштина је да осуђени по казни изађе са стеченим радним навикама, и осећају за допринос друштвеној заједници, а не као непријатељски настројено лице које је у току издржавања казне трпело различите облике тортуре. Временом казнени завод на Норфолку изгубио и последње елементе суровости. Када је овај реформатор укио сва вешала, решетке, дозволио осуђенима организацију различитих друштвених забава, додељивао награде истакнутима и др., овај казнени завод све више је имао потпуно индентичне услове слободе.

Као што данас можемо закључити овај систем није заживео у осталим земљама света као решење за извршење кривичних санкција премда је описан као идеолошки напредан систем.

Међутим оставио је значајан траг у историји пенологије који ће утицати раст и развој будућих пенолошких схватња.

- **Класификациони систем или женевски систем**

Класификациони односно женевски систем добио је назив по једном поправном женевском заводу половином деветнаестог века где је по први пут примењен. Иако већина пенолога не сматра овај систем потпуно самосталним, често га сврставају као део прогресивног систем. Заснован на принципу класификације осуђени издржавају казну распоређени по различитим групама које су формиране по одређеним категоријама, што карактерише његову теоријску и практичну основу. Сам назив система говори нам да је реч о распоређивању осуђених по карактеристикама као на пример: пол, старосна доби, врста начињеног кривичног дела и дужина издржавања казне, мотиви за извршено кривично дело, ранија осуђиваност, степен образовања, радне способности, личне особине, процена будућег понашања и остале сличне карактеристике.

Процес започиње тако што осуђени преваходно борави у ћелији, где ће издржати део своје казне. По изласку из ћелијског дела затвора осуђени се премешта на издржавање казне са осталим осуђеницима. С обзиром на постојање више група у оквиру заједничког дела затвора, осуђени ће бити премештен у ону групу која је по карактеристикама њему најближа. Формирањем хомогених група умањиле се могућност стварања услова криминогених утицаја сматали су оснивачи овог система. Како би се одредио адекватан начин, односно програм поступања према групама, системом је предвиђено и одвајање према поткласификацијама. У тежишту савремене пенолошке мисли и праксе је одржавање основне идеје која чини овај систем.

Класификација осуђених лица познаје расврставање по субјективним и објективним карактеристикама. Објективне категорије, као што су пол, старост, врста и дужина казне, заснивају се на спољашњим особинама осуђеника и утврђивање наведених категорија је чињенично. Када је реч о субјективној класификацији, она представља нешто сложенији део посла, због потребе утврђивања утицаја на личност осуђеног у току издржавања казне и евентуалног премештаја у групу са повољнијим третманом. Проблем који ће и до данас остати недосегнут у затворима широм света, управо је аспект субјективне класификације. Како је пракса показала осуђена лица су склона прилагођавању на услове који ће им омогућити прелазак на боље услове за издржавање казне. Од изузетне важност је раздвајање субјективне од објективне класификације, јер стучно особље установе мора да реагује на евидентне промене у понашању осуђеног па макар оне биле и лажне. Овај систем је ставља акценат на класификацију као кључни елемент и све предности који ће осуђени имати у току издржавања казне.

- **Утицај класичних система на систем извршења казни лишења слободе у Републици Србији и Републици Црној Гори.**

Хетерогеност која влада у систему извршења кривичних санкција Републике Србије последица је комбинације више класичних система. Тако се у националним оквирима основи користи пре свега ирски прогресивни систем са одређеним изменама (Радоман, 2013). Модификације су најпре везана за избегавање прве фазе прогресивног система која се односи на ћелијско издржавање казне иако би се судећи по архитектонским решењима одређених завода у Србији могло наслутити његово постојање. Актуелни пенални модел у Србији настоји заобићи ћелијску фазу затвора, а уместо оваквог третмана осуђеника користи се класификациони модел (Поповић, 1966).

У неколицини завода могуће је препознати наикадашњу присутност пенсилванијског или обернског стила по самој грађевинској структури завода. О оваквим заводима постоје ћелије за смештај осуђеника по принципу ова два система иако се систем кажњавања не врши по принципима ових модела. Због недовољног капацитета и савремених схватања која се нису базирала на схватањима ових система у овим ћелијама су борвали више од два осуђеника.

Друга фаза прогресивног система препознатљива је у другим објектима казних установа. Поред већих соба за спавање у овим установама постојале су и просторије за различите радне и окупационе активности. Објекти за извршавање ћелијске фазе затвора налазили су се у затвореном делу затвора, па би осуђеник по завршетку ове фазе прешао на фазу заједног издржавања казне. Аутентичан пример овакве организације и концепције прогресивног система представља Казнено – поправни завод у Сремској Митровици рађен по моделу Енглеског прогресивног система.

Временом саграђени су објекти ван затвореног дела затвора. Такозвана полуотворена одељења саграђена су за осуђене који су у току изцавања казне својим понашањем заслужили прелазак у зону за „слободњаке“. Изградњом ових делова у завода у нашој земљи губи се концепција Енглеског прогресивног система и он прераста у Ирски прогресивни систем. Данас, просторије предвиђене за прву фазу прогресивног система односно просторије за индивидуали смештај користе се за потребе дисциплинског кажњавања или евентуално смешатаја високоризичних лица. Боравак лица у ћелијама није тачно предвиђен, осим у случају дисциплинске казне, него се осуђеници задржавају у њима онолико колико је потребно да се адаптирају на боравак са осталим осуђеницима а да се при том свака вероватноћа опасности по себе и околину отклони (Поповић, 1966).

Тако се годинама систем извршења казне лишења слободе прилагођавао променама које су настајале. Поред стучних промена у систему, затвори су се мењали и у архитектонском смислу како су налагале потребе за тим. Значајан утицај обернског система затвора рефлектован је у Републици Србији, па тако Окружни затвор у Београду садржи значајне елементе овог система, док су казнено – поправни заводима у Пожаревцу и Сремској Митровици рађени по пенсилванијском систему затвора. Београдски окружни затвор саграђен је тако да направљене зграде саме затварају круг

затвора. Највећи амерички затвор који се налази у Мичигену саграђен је 1920. године тако да зграде са ћелијама представљају саставни део спољашњег зида а његов капацитет је 5000 места.

Да су видљиви трагови обертског система говори и чињеница третмана према осуђеним лицима, али у мало блажим облицима него што је то превиђено овим системом. Конкретан пример за ове наводе, показује Правилник о домаћем реду апсанског затвора у Пожаревцу везан за Кривични законик Кнежевине Србије из 1882.године. По члану осам овог законика осуђени нису смели комуницирати у току рада осим у изузетим случајевима, а комуникација ван радног места омогућена је али без било каквих назнака да се у разговорима помињу дела која су начинили. Стражари су водили рачуна о темама које су покретали, па су у случајевима покретања недозвољених тема опомињани или дисциплински кажњавани.

Разлика између затвора пенсилванијског и обертског система састојала се у томе то је пенсилванијски систем затвора саграђен са ћелијама дуж спољњег зида, док су код обертског типа затвора до спољашњег зида пројектовани ходници а ћелије смештене унутра објекта. Беградски окружни затвор саграђен је по обертском архитектонском решењу. Светлост и вентилација улазе из дугих ходника у ћелије које се сучељавају леђима.

Примери затвора пенсилванијског система налазе се у Пожаревцу и Сремској Митровици. Ћелије су саграђене читавом дужином спољњег зида, са приступом преко галерије. Светлост улази кроз прозоре који се налазе на сваком спољњем зиду ћелије. Најбољи пример адаптације на промене које су временом настајале у системима за извршење кривичних санкција јесте Пожаревачки затвор. Затвор у Пожаревцу, са својих шест павиљона, првобитно је био намењен малолетним преступницима, тј представљао је казено – поправни завод за малолетна лица. Временом настаје потреба за смештање пунолетних осуђених лица свих категорија, да би сада Казнено – поправни завод у Пожаревцу постао завод са максималним степеном обезбеђења.

Овај завод примао је свакодневно све већи број различитих типова осуђеника па се губи могућност класификације осуђеника. Мањоком капацитета опасна осуђена лица остају смештена заједно са осталим без могућности одвајања. Из ових разлога 1920. године гради се седми павиљон. Изграђен по пенсилванијском моделу, ван затвореног дела затвора, овај павиљон представља затвор у затвору. Концепција градње, која подразумева 120 саграђених ћелија истих димензија, предвиђена за боравак од два до четири осуђена лица, омогућице заводу поштовање класификационог модела или бар одвајање високоризичних лица. Казнено – поправни заводи у Сремској Митровици и Нишу имају сличну структуру као овај завод.

Сложеност класификационих одређења постојећих пеналних капацитета у Републици Србији нарочито се запажа у периоду након 2000. године. Ово се намеће из разлога различитих модификација постојећих решења, те прилагођавања актуелним потребама. Пребукираност смештајних оквира, као и случајеви побуна у затворима у Србији довели су до тога да појединачна архитектонска решења претрепе измену намене.

У истом контексту ваља напоменути да су специфичности криминалне феноменологије захтевали и изградњу нових затвора. Установе затвореног типа са посебним обезбеђењем тако данас одговарају више изолационом систему, а који је одговор на специфичне безбедносне изазове.

Сумарно, питање пеналних установа у Србији акцентовано је од стране различитих домаћих аутора. Павловић и сарадници (2016) у том контексту истичу да постојећи систем категоризације и упућивања осуђених, често не одговарају особеностима пеналне установе. Ово се нарочито запажа у контексту теме кратких казни затвора, те последичних проблема који произилазе из хетерогене популације осуђеника који издржавају заједно казне. Управо у том смислу, ова тема нарочито је актуелна, а свакако представља изазов који се мора решавати у наредним годинама.

3. Развој извршења казне лишења слободе у Србији

Анализирајући релеватну литературу која се тиче еволуције казног права у националним и регионалним оквирима приметно је постојање различитих правних утицаја, као и идеолошких бојења овог сегмента легислативе.

Посматрано хорнолошки, развој кривичног, односно казноизвршног права разликује више периода. Према домаћи аутори представљају неједнаке поделе као први временски оквир могло би се обухватити време средњовековне Србије, а у којој је све до доношења Душановог законика доминирала приватна реакција за учињено кривично дело. Други временски оквир обухвата период од 1804. до 1930. године, односно све до стварања Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, када је дошло до делимичне унификације права на овим просторима (Поповић, 1966; Живановић, 1937; Јакшић & Давидовић, 2013).

Почетак Другог светског рата, односно његово окончање и утицај социјализма одредио је више деценија развоја и унапређења националног законодавства. Развој савременог кривичног и казноизвршног права пратио је и оквир шире друштвених промена (Лазаревић, 1967; 1974; Грубач, 1966; Стојановић, 1985).

Конечно, распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, односно формирањем Савезне Републике Југославије, а касније државне заједнице Србије и Црне Горе, почиње нова етапа развоја националних закона, који коначну форму налазе у позитивном законодавству Републике Србије (Јовашевић, 2000; 2002; Mitrić, 2015; Ћорић & Šaćiri, 2012).

Анализирајући детаљније претходно наведене периоде развоја права, приватна реакција, а која је укључивала неретко и крвну освету (Kagan, 1973), представљала је дуго социјално прихватљиви облик односа према учиницима кривично дела.

Водећи се наводима Крљуш (2010) колективна одговорност се поставља пре одговорности појединца. Отуда након почињеног кривичног дела за исто одговора породица или задруга којој

учинилац кривичног дела припада. Ово се најпре односило на новчану казну, док је телесно кажњавање или прогонство било ограничено на појединца (Илић, 2013).

Тарановски (1996) тако упућује на српски обичај назван вражде, а који је представљао вид композиције, односно накнаде коју је извршилац кривичног дела (убиства) морао да плати породици оштећеног. Занимљиво, док је на почетку примене овог обичаја исти подразумевао надокнаду између оштећене стране и учиниоца кривичног дела, временом је држава у контексту кажњавања почела преузимати половину накнаде.

Формирање српске државе временом је довело до успостављања јавноправне реакције на криминалитет. Тако се као најстарији правни извор на овом подручју јавља Савино Законоправила или Крмчија, а као правни акт којим је регулисана област црквених, али грађанских односа. Најстарији, Иловички препис настао је половином тринаестог века у манастиру Светог Арханђела Михаила на Иловици, док су током векова забележени Рашки препис, Дечански, Пчињски и Морачки препис с почетка седамнаестог века.

Ипак, као најзначајнији извор права средњовековне Србије свакако се поставља Душанов законик из 1349. године (Јакшић & Давидовић, 2013). Овим закоником се тако предвиђа и постојање казне лишења слободе, а у контексту других санкција које су укључивале смртну казну, телесну казну, новчану казну, изгнанство, кости и достојанства, односно сумарно изрицање наведених.

Једно од важних обележја Душановог законика јесте класни карактер, односно неуједначеност запрећених санкција у зависности од сталежа учиниоца. Надаље, премда често представљан као прогресиван, предметни законик задржавао је нека обележја приватне реакције, не искључујући концепт колективне одговорности.

Посматрајући правну праксу у време важења Душановог законика, а који је укључио и Новеле из 1354. године, казна лишења слободе налази ретку примену. Византијски модел тако се пре опредељивао за сурове телесе или смртне казне, док је рецимо изгнанство било праћено праксом жигосања, а које је изгнаннику додавало терет стигматизације.

Водећи се средњовековним правним изворима, казна лишења слободе нотира се и у хрисовуљама Ђорђа Скопског; Светостефанској и Арханђелској хрисовуљи. Тако на пример Светостефанска хрисовуља прописује: *“Да се веже у тамницу и да се не пусти прежде три месеца; кто ли га прежде пустити, јест да је проклет”* (Усковковић, 1954).

Детаљнијом анализом Душановог законика казна лишења слободе и начин њеног извршења, експлицира се у члановима 19, 112, 166, 184 и 185. говори, а кроз појам „утамничења“ односно „у тамници“. При томе занимљиво је да се у да поједини сегменти извршења нису временски уоквирени, већ се дужина трајања утамничења одређеје критеријумом поправљања. Тако водећи се садржајем члана 19 овог законика истиче се да: *„И калуђер који свржера се, да се држе у тамници докла с обрати опет у послушаниј, и да се педестал“*.

Када је у питању члан 112. истим се наводи: *”Који човек утече из тамнице, сачим се приде на двор царства ми, или јест човек царства ми, или црквени, или властелски- са тем – зи да јест слободан. А ите јест утекал, у тога – зичовека што буде оставил та – зи да има кому буде утекал”*, а чиме је одређен положај оног ко побегне из тамнице, односно затвора, као и последице таквог понашања.

Водећи се даље садржајем члана 166 законом се одређује третирању пијаница тога доба, а у склопу понашања које одговара данашњим критеријумима прекршајног: *“А ите ли пијанзадере, или капуч скине, или и ну срамоту учини, а нео крвави, да га бију сто стапи и да се врже у тамницу и по том да се изведеи да се бије и пусти”*.

Казнено извршне одредбе, а које се тичу пријема лица у тамницу дефинисане су члановима 184. и 185. овог законика. Тако се наведеним сегментом истиче да *“Властелеи ђефалије царства ми који држе градове и тргове, нитко о њих да не приме чијега човека у тамницу без књиге царства ми. А ите ли кто кога приме без преза повед царства ми, да плати царству ми 500 перпер”*. Односно: *„Тем – жбе образом кто држе тамнице царства ми, да никог не приме ничијега човека без књиге повеленија царства ми“*.

Значај наведеног сегмента посебно се наглашава, а с обзиром да сведеоци о посебној структури казнено извршног система, а који је разврстан по руководству ђефалија, односно царинских чиновника, властеле и царева. Отуда се и затвори налазили по градовима и варошима. Надаље, као искључиви критеријум затварања, а којим се спречавала самовоља поставља се постојање царске наредбе, премда из доступних извора није потпуно јасно на који начин се и којој форми она издавала (Новаковић, 1989).

Сумирајући изложено, казне лишења слободе у Србији за време цара Душана, премда ретко примењивана јасно је постојала као казна уз напомене о самој процедури пријема у затвор, као и диференцијацији затвора у три врсте.

Систем извршења казни лишења слободе у временском раздобљу од пада Србије под ропство Турака па до поновног стварања српске државе спроводиле су аге и бегови. У пракси то је значило владавину терора шеријатског права над српским народом (Јевтић, 2006).

Тек значајнији доприноси развоја националног законодавства приметни су у периоду од Првог српског устанка па све до успостављања кодификације националног кривичног законодавства 1860. године. Водећи се наводима Грубача (2004) казна лишења слободе налазила је постепну примену, док су се као најзаступљенији вид санкција примењивале новчане и телесне казне.

Упућујући на разумењеност правних извора као значајнији документ након Првог српског устанка поставља се Кривични законик Проте Матеје Ненадовића, а који је 1804. године одобрила скупштина ваљевске нахије. Водећи се мемоарима проте Матеје Ненадовића као правни узор развоју поменутог законика постављају се Крмчија и Јустинијанов закон.

Ипак, водећи се предметом ове дисертације ваља напоменути да Кривични законик из 1804. године није предвиђао казну лишења слободе. Тек ово се мења три године касије, када је на снагу ступио Карађорђевићев Кривични законик (Живановић, 1937). Наиме, водећи се параграфом 19 истог законодавац је експлицирао да: „*Кој би убио неотице човека по добром испити да се осведоче томе апс пола године у звожђу и проче с прам фамилије његове, што суд донесе, деци и жени плати*“.

Осим што је у наведеном периоду текст законика предвиђао строге телесне казне попут набијања на колац, батињања или трчања кроз шибу, одредаба од извршењу казне није било.

Тек први потпунији извор кривичног, односно казног права представља Кривични (казнителни) законик за Књажевство Србију који ступа на снагу 29. марта 1860. године, уз неколико измена и допуна у наредним годинама. Истим закоником предвиђа се седам врста главних казни и четири споредне (смрт, робија, затоцеништво, затвор, лишењезвања, новцанаказна, бој (телеснаказна), одузимање грађанске цести, одузимање неке ствари, забрана рада извесних радњи и протеривање).

Водећи се наводима Јакшића и Давидовића (2013) казна лишења слободе, сходно датом Законику имала је три облика извршења. Робија као била најтежи облик подразумевала је поред самог затварања и принуду осуђеника на тежак рад уз ношење окова око ногу. Други облик затоцеништва је лишење слободе без додатних оптерецења. При томе у погледу временског трајања, претходно поменути аутори истичу да су наведене казне изрицане у трајњу од две до двадесет година. Када је у питању затвор исти се примењивао према починиоцима лакших кривичних дела, а извршење је обухватало и обавезу рад.

Водећи се истим извором, осуђеник би у казној установи радио посао којим се бавио и на слободи. При томе време трајања наведене казне одређивано је у распону од тридесет дана до пет година.

Формирање Краљевне Срба, Хрвата и Словенаца прати доношење Кривичног законика из 1929. године, а који је ступио на снагу 1930. године. Дати извор тако је предвидео следеће врсте кажњавања: казну лишења слободе, робију, затвор и заточење. Сама дужина казне одређена је у периоду од две до двадесет година, а у зависности од тежине дела. Такође, постојала је и казна издржавања у оковима и без њих (Живановић, 1937).

Диференцијација врста казни овим није окончана. Наиме, постојале су две врсте окова, лаки чија је тежина износила 2,560 кг., и тежи од 5,120 кг.. Коју казну ће осуђени издржавати, односно да ли ће исту издржавати са или без окова или са којом врстом окова, суд је обавезно одређивао приликом доношења пресуде.

Поменути закон предвиђао је и даље експликације односно нужност изрицања казне ношења окова. Тек у случају да је лице осуђено на робију без окова, исто је могло бити уведено, а као мера дисциплинског кажњавања. Ограничење у погледу примене дате казне односило се на поступање

према малолетницима и женама којима није могла бити изречена казна издржавања казне са оковима.

Поред издржавања робије у такозваним робијашницама, осуђена лица су била дужни да раде тешке физичке послове. Разлика између осуђених мушкараца и жена на робији огледала се у томе што су мушкарци радили у пољима и у робијашници, а жене само у робијашници. Све трошкове хране, одеће, средстава за хигијену и осталих потрепштина сносила је држава.

Када је у питању казна заточеништва иста се могла се изрећи на период од две до максималних двадесет година. Карактеристично за ову врсту издржавања казне је да осуђени нису могли бити оковани, нити су били оптерећени радном обавезом. Додатно, премда су имали су право да се хране о државаном могли су набављати храну, прописана законом, о сопственом трошку.

Могућност издржавања казне затвора, имала су она лица којима је изречена казна од 30 дана до 5 година. Специфичност ове казне је да су осуђена лица била дужна да раде послове које су радили пре доласка на извршење казне осим изузетних случајева попут свештенка и чиновника који нису били дужни да раде. Уколико у оквиру казнионе није постојало адекватно радно место по занимању осуђеног лица, лице је могло бити послато на рад и ван казионе.

Висок ниво правне спецификације садржан у Казненом кривичном законнику из 1860.године, обухваћен је и Правилима о домаћем реду у казним заводима у Београду, Нишу и Пожаревцу. Наведена правила иницијално усвојена 1868. године с обзиром на непотпуност, претрпела су више допуна и измена, па су прве измене забележене 17. новембра 1868.године, затим 30. марта 1901.године, и последње 13. јуна 1902.године.

Правила о домаћем реду у првом делу садржала су одредбе којима је регулисан начин пријема осуђених лица у казнене завод. Тако се истим одређивало обавезан лекарски преглед приликом пријема лица, као и одузимање ствари које су се затекле код осуђеног приликом пријема у казнене завод.

Истим оквиром истицана је обавеза да се осуђеном приликом доласка у казнене завод прочитају и објасне правила о домаћем реду у казним заводима као и одредбе Кривичног законика који се односио на кривичну одговорности у случају побуне, насилног бескства и супростављања чуварима.

Водећи се чланом 4 овог законика, читање правила било је обавезно сваког месеца свим осуђеним лицима. Приликом доласка у казнене завод свако осуђено лице добијало је број који је морао да чува на одређеном месту или да га носи на себи.

Чланом 6 истог Правилника регулише се начин поступања према осуђеном лицу, где се наводи треба поступати; „ *Строго ал правично и човечно и тако да све буде управљено на њихово изобразење нарочито морално поправљање*“.

Осуђена лица су казну издржавала у колективном смештају, с тим да су се жене и малолетна лица била. Осуђенима је била дозвољена међусобна комуникација, а исто тако и могућност да се у

слободно време могу „на пристојан начин забављати“ (чл.8). Заједничке просторије за спавање су се закључавале, а о безбедности су бринули стражари.

Правилником је надаље предвиђено право жалбе на поступке других осуђеника или стражара, при чему су осуђени исте подносили уз присуство управника, чиновника или неког од најпоузданијих службеника (члан 12). Оквир дозвољених права подразумевао је и комуникацију са родбином, а посредством дописиван. При томе време предвиђено за састављање писама морало је бити мимо радног времена, уз обавезу се свако писмо као и добијен пакет претходно прегледа. Коначно, свако писмо или пакет морао је одобрити управник казнионе (члан13).

Даљом анализом члана 14 поменутог Правилника запажа се да су осуђени у слободном времену могли да читају књиге које управник одобри. Наредни члан пак предвиђао је да „лица *отменијег реда*“ могу заслужити примерним владањем боравак у одвојеним просторијама.

Тек посебно строге рестрикције односиле су се на примање и давање новца, при чему се новац који би осуђени добио од родбине или који је донео по доласку, чувао у управи казнионе без могућности осуђеног да исти троши.

Трећим делом Правилника регулисала су се питања издржавања осуђених, одосно брига о храни, одећи, хигијени као и о посебној неги болесних осуђеника. Као што је то раније напоменуто, трошкови исхране падали су на терет државе, при чему је постојала могућност исхране о сопственом трошку уколико је лице било осуђено на казну заточења или робије. Тек ограничење у овом смислу односило се на то да трошак на исхрану није могао да износи више од пет талира месечно.

Занимљиво решење садржано је пак у члану 21 истог изора, а који се односи на право конзумације алкохола. Тако се датим сегментом наводи да су имућнија осуђена лица су могла да конзумирају и алкохолна пића али ограничено на „*пола стаљка вина или по чокањ ракије*“.

Када је у питању одећа, исту је обезбеђивала држава, док су имаћнији осуђени на затвор или заточење могли да носе своју гардеробу. Одржавање реда у казнионама било је одређено Домаћим редом, при чему је одржавање чистоће, како просторијама тако и кругу казнионе, било обавезно. Право на шетњу на свежем ваздуху било је одређено током сваког дана, односно два пута у трајању од једног сата.

Посматрано у односу на здравствене услуге, у случају болести осуђених лица, обавеза осуђеног лица је била да се јави управнику или заменку, након чега би био упућен код лекара. Болесна осуђена лица била су дужна да се придржавају савета лекара, а припремана је посебна храна за њих по стручним здравственим препорукама.

Рад у казнионама се постављао као обавеза која је била експлицирана у четвртном делу Правилника. При томе, без обзира на природу посла, осуђени су дужни да раде све што им је наређено. Занимљиво, истим правним оквиром било је предвиђено да послове које су осуђена лица обављају могу бити државни или уколико прватни, а уколико није било државног посла. Ипак, ове послове су могли обављати само само у оквиру казног завода. О овоме сведочи и члан 37

Правилника, а у коме се наводи: „*Кад осуђене на државне послове употребљавају, свагда ће им се давати онај посао који су они и пре радили, или томе сродан; ако никакав посао нису радили научиће се онаквом послу какав је према њиховом саставу и остали својствима за њих најподеснији, те да им здрављу не шкоди пазећи притом и да се осуђени уче оним пословима који се код нас највише траже, те тако да им се да прилика да по исласку из затвора могу лако наћи себи начин живљења*“.

Када су у питању права по основу рада, осуђени су имали право на зараду. Односно, имали су право на половну зараде за обављен посао. Новцем нису могли располагати, већ је исти чуван у благани, а зарађен новац добијали су по исласку казнионе. Права осуђених лица односила су се и на могућност да зараду или део зараде да посаљу породици, а у случају да им тај новац треба за издржавање.

Тек мања зарада, на нивоу трећине, била је предвиђена за све послове које је управа договарала са приватницима. Надаље, Правилником се предвиђа и могућност награђивања, а у виду новчане накнаде или нечег другог. Ово се односило при том на сва осуђена лица која су се истицала у раду или како је „*оне који се тачни и пожељни у раду покажу*“, а како је то наведено у члану 47 предметног извора.

У зависности од владањем и вредноће, успостављени систем награђивања, предвиђао је да се они који се истицху у односу на друге, могу наградити одређене погодности. Ово се при томе односило на већи броја посета, постављање на неко боље радно место са већом слободом кретања, похвалу пред осталим осуђеницима, премештаја у групу затвореника „*боље класе по моралу и с погледом на казну*“ или предлог да се осуђеном одобри молба за помиловање.

Шестим одељком Правилника садржане су одредбе које се тичу дисциплинског кажњавања. Тек критеријуми дисциплинског кажњавања одређени су као: непослушност, лењост, упорност или опште кршење правила завода и других прописа.

У односу на извршено попис дисциплинских мера предвиђао је могућност укора, самице, тамнице, одузимање постеље, умањење хране, пребачај на теже и захтевније послове, укидање права на набавку хране о свом трошку, укидање посета и дописивања, читање књига и слично, одузимање одређеног дела зараде у корист државе, окови као казна за осуђене без окова и пребачај у гору групу осуђених по кривици.

Напредност стадарда извршења казне затвора половином деветнаестог века огледа се и у чињеници примене принципа постепености, а у контексту изрицања дисциплинских мера. Тако се датим оквиром посебно наглашавао прогресивни карактер санкције, али и обавеза поштовања здравственог стања осуђеног. При томе, у циљу заштите права осуђеног као обавезно се постављало саслушање, а пре самог чина изрицања казне.

Део седми односио се на превентивне мере за очување реда, мира и сигурности у заводу. Ово се односило на оне ванредне случајеве, а који су се тicali нарушавања реда и сигурност у заводу, односно случајева престапа осуђених лица и евентуалних злочинстава.

Последњи део Правилника садржао је одредбе које су се тicale отпуста осуђених лица. Тако се предвиђало да Зосуђена лица којима је до истека казне остало мање од месец дана, као и осуђенима на затвор до шест месеци место издржавања казне биће окружни затвор коме су припадали.

Оставши у истом временском периоду правне анализе поред наведених извора који су реглисали извршење казне лишења слободe, постојали су и други прописи односно наредбе за поједина питања која је било потребно јасно дефинисати. Ово се посебно односи на Закон о условном отпуштању криваца из казнитељских заведења из 1869 године као и на Упутство за извршење закона по коме се окривљени условно отпуштају из казнитељских заведења.

Наиме, датим оквиром се наводило да право на пуштање осуђених лица на условну слободу имају она лица која су осуђена на казну заточења или робије дужу од две године, односно затвор дужи од годину дана, и која су показала својим примереним владањем да су се заиста поправила.

Да би лица остварила право на условни отпуст потребно је да својим примереним владањем докажу да су били добри радници и породични људи пре него што су осуђени, и да се на основу свих ових фактора може поуздано донети закључак да ће се по отпусту држати доброг владања као поштеног начина живљења. Поред горе наведених фактора време након кога би лице стекло право на условну слободу је тек након истека половине казне, односно две трећине у случају да је лице већ једном издржавало казну. Оваква одредба јасно постављала је строже критеријуме условног отпуста за повратнике, а што се чини позитивним у криминално политичком смислу.

Водећи се даљим садржајем Закона, уколико би осуђени извршио и намање кривично дело на слободи, односно ако постоји основана сумња да би га могао начинити, условни отпуст био би опозван. Исто тако реаговало се и у случајевима када је лице скитница, па се претпоставља да средства за издржавање неће прибавити на поштен начин, као и уколико се и након што је опоменут наставља дружити са људима за које се не може рећи да су поштени. Контрола условно отпуштених лица била је обавезна од стране полиције, али само до истека времена кушње.

Право на условни отпуст било је ограничено и у другом оквиру. Тако исто нису имала лица која су више од два пута осуђивана и кажњавана као и лица којима је раније опозван условни отпуст. Битно је истаћи да право на условни отпуст нису имали ни осуђени због злоупотребе службеног положаја као на пример чиновници и свештеници, због чињенице да су у току своје службе неверено служили држави и народу. Јасно, на тај начин исказана је важност поштовања наведених друштвених вредности.

Закључак који произилази из свега горе наведеног јесте систем заједничког затвора у Србији. Наравно постојала је класификација осуђених на жене и мушкарце, малолетна и одрасла лица, као и

подгрупе које су раздвајале лица на мање ризична и више ризична. Даља подела подразумевала је диференцијацију на лица која су могла бити надзорници или она која су имала слободније кретање.

Прогресивна особеност наведеног модела извршења казни инкорпорирала је и данас важећу сврху кажавања, а која се односи на поправљање понашања осуђеног и његовог начина живљења. Ово се посебно види у делу правила где се осуђени који нису никад радили обучавају за рад оних послова за које постоји потреба за тржишту рада, а што је у коначном омогућавало да након изласка на слободу могу потражити запослење.

Као најважнија карактеристика за Србију је чињеница да Закон о условном отпуштању усвојен много раније од осталих европских земаља, тачније свега 12 година након што је Енглеска увела ову институцију.

Анализирајући даље особености законског оквира који се тиче казне затвора, премда Црна Гора данас представља засебну државу, с обзиром на чињеницу да је иста носила значајан део заједничке правне традиције у даљем тексту посветиће се делимична пажња легислативном оквиру управо у датом сегменту.

Наиме, како је територија и ове државе била под турском окупацијом, све наведене одредбе које смо навели за територији Србије, односе се Црну Гору. Дато стање се задржало све до 1798. године, када је на Цетињу донет први значајнији документ за Црну Гору, односно Законик опште црногорско брдски.

Наведени законик донет је за време владавине владике Црногорског Петра и садржао је 33 тачке. Казна лишења слободе предвиђена је само једном тачком где се лице које би подмитило судију кажњава тамницом. Висина казне зависила је од висине датог мита, односно за сваки цекин одређивано је седам дана казне затвора.

Прве конкретније одредбе које се тичу казне лишења слободе долазе заједно са Опште земаљским законом који ступа на снагу 1855.године. Овај закон донео је књаз Данило И на Цетињу и садржи укупно 95 правила, од којих се у девет говори о казни затвора. Правила наведеног закона нису јасно предвиђала висину и начин извршења казне, односно о томе се говорило само у појединим правилима.

Када је реч од садржају правила запажа се да је правило број 9. комплетно преузето из тачке 25. Законика Петра И, те да се истим одређеју висина казне. Надаље, сходно садржају правила број 14. за лица која немају новца да плате новчану казну, предвиђала се казна тамнице.

У правилу 31. и 71. предвиђа се свеобухватна новчана казна и казна затвора. Правило у коме је дефинисана и висина казне и начин кажњавања је правило број 71. по коме ће онај који је начинио преступ бити *“затворен у тамницу 6 месеци и да се храни хлебом и водом а другим ничим”*. Начин извршења казне одређео је и правилом број 95. ст 1. па каже да ће сва осуђена лица *“ да стоје у тамницу затворени употребити ће се на прављење путева или на који други посао, који ће већ месна*

власт одредити". Најважнија карактеристика овог закона је правило број 5. по коме помиловање за изречену смртну пресуду доноси искључиво Књаз.

За време владавине краља Николе, у Црној Гори долази до доношења Кривичног законика. Реч је од плагијату Кривичног законика Србије, па су исказане одредбе о врстама казни лишења слободе, као и начину њиховог извршења скоро идентичне.

Овај законик је Црној Гори на снази од 1906 године, а као његова допуна постојала су и Привремена правила о раду и владању затвореника централног казног завода са седиштем у Подгорици. Центри за извршење кривичних санкција поред споменутог централног казног завода у Подгорици, били су у Цетињу где се налазила тамница, а истражни затвори саграђени су у местима где су постојали облацни судови.

Привремена правила о раду и владању затвореника централног казног завода донешена су 1901. године и њима је ближе дефинисан начин извршења казни лишења слободе. Правила су подразумевала да се изцавање казне врши ношењем гвоздја на једној или обе ноге, под волтовима односно доњи спрат и у такозваној кауши (горњи спрат) са гвозђима на једној нози или без гвозђа. На основу претходно реченог можемо закључити да су на горњем спрату услови били бољи, па су сва болесна лица, за које је постајао доказ о томе у виду налаза лекара, била смештена на горњи спрат и уколико је постојао основ скидана су и гвозђа.

Како правила налажу осуђени су морали да се покуравају наредбама свих претпостављених чланова управе, стражара и кључара а уколико би осуђено лице направило и најмању штету, следила је предвиђена казна и надокна за исту. Сви затвореници морали су се примерно понашати односно строго им је била забрањена туча, ларма, или било каква друга врста нељудског понашања.

Управник казног завода имао је право да по потреби опоменене осуђено лице, изрекне казну прекора, казну боравка у самници или тамници, смањење хране, као и казну ношења окова на једној или обе ноге. Све казне забележене су и биле су од изузетног значаја при подношењу и реализацији захтева за помиловање. Право на жалбу осуђени су имали услед увреде или неправде од стране затвореника или стражара. Управник казног завода морао је да детаљно испита обе стране као и наводе жалбе, како би се утврдило да ли је она основана или не.

Дужност и обавеза сваког осуђеног лица је одржавање личне хигијене и хигијене простора у коме су живели а болесни су и могли током ноћи да спавају у посебним просторијама намењеним за њих. Било каква врста контакта између затвореника са једне и друге стране била је строго забрањена, а количина и врста хране издавана је према посебном пропису, и посебно за болесна осуђена лица.

Алкохолна пића долазила у обзир само на благи дан када би затвореници добијали по дуплу порцију оброка и четвртину литре вина, овакав третман осуђена лица имала суи за празнике, па члан 24. Овог законика каже "*О Божићу, Ускрсу и о Крсном имену затвореник ће моћи према одређењу управе набавити пића (вина и ракије), да друштво по Српском обичају почасту*". Било каква трговина, картање или опкладе међу осуђеницима биле су забрањене.

Што се тиче посета од стране родбине, законом је регулисано број посета, време и место одржавања посете. Посете су се одржавале 1. и 15. дана у месецу, трајање сваке није могло да буде дуже од пола сата у посебној просторији намењеној за у ову сврху а све у присуству стражара.

Дописивање са родбином било је дозвољено само под строгом контролом управе која је била дужна да преконтролише све пакете и писма. Убрзо, свега две године од доношења Кривичног законика, ова одредба се мења Наредбом Министарства правде бр.2225, и сужава се круг родбине који је могао посетити осуђено лице на ужу фамилију, односно конкретно на оца, мајку, рођену браћу или сестре, супругу и децу. Што се тиче ширег круга родбине, посете су биле могуће само по *“нарочито посебној дозволи Министарства правде”*.

Још једна од измена односила се на обавезно присуство управника завода и најмање једног стражара. Исто тако измењена је процедура преписке тако да је се осуђено лице могло дописивати само са оним лицима која су га могла посетити и то на специјалној хартији за писање коју су добијали од управника завода. Број дана и трајање посте остало је непромењено у односу на претходну одредбу. Осуђенима је била обезбеђена посебна литература, поучне садржине, претходно одобрена од стране Министарства правде, па су у слободно време имали могућност читања.

3.1 Казненоизвршни систем у периоду након Другог светског рата

Еволуција казненоизвршног права након Другог светског рата обухватила је више етапа, које су трајале све до распада СФРЈ. Премда у литератури постоје различите периодизације, а с обзиром на не мали број законских измена у наведеном сегменту легислативе, период након 1945. године може се означити као други период развоја казне лишења слободе (Јакшић и Давидовић, 2013; Бингулац, 2015).

Специфично за овај временски оквир јесте ирски систем извршења казне лишења слободе који је у потпуности прихваћен на овим просторима, а на чијим су темељима и донети бројни прописи (Поповић, 1966).

Казне лишења слободе које су биле предвиђене Кривичним законом су, пре свега робија и заточење али и строги затвор или затвор. Постојале су две врсте робије такозване вечита или времена, с тим да време издржавање казне није могло бити краће од једне календарске године нити дуже од двадесет година што је случај и код казне заточења. Осуђени на временски период од 7 дана до 5 година, могли су издржавати казну строгог затвора која је била предвиђена овим законом.

Како је Закон о извршењу казне лишења слободе рађен по угледу на ирски систем који је опет подразумевао четири фазе у извршења ове казне, приликом израде предметног Закона преузете су све четири фазе извршења казне лишења слободе.

У погледу даљих специфичности фазног система осуђена лица нису подједнако боравила у ћелији, па су тако лица осуђена на робију или неку блажу казну боравила у ћелији цела три месеца, док су осуђени за блажа дела на казну до годину дана могла мање боравити у ћелији. Право да се осуђеном продужи боравак у ћелији имао је управник завода, с тим да је продужење требало донети без прекидања казне у трајању не дужем од једне године. Посебним случајем сматрало се продужење боравка у ћелији за она лица која су се према свом непримереном понашању, и потенцијалном лошем утицају на остала осуђена лица, задржавала у ћелији и до три године а све по предлогу управника и одлуци министра правде. Осуђени је радио одређене послове и за време боравка у ћелији, имао је право на шетњу, одлазак на литургију, и у школу али се при свакој активности одвајао од осталих осуђених лица. Два пута у току недеље обавезно га је обилазио управник завода као и његов заменик али и лекари, свештено лице, учитељ и старешина чувара.

Друга фаза извршавања казне лишења слободе је смештање лица у заједничке просторије, уз заједнички рад али под константним надзором и контролом. Лица осуђена на робију или заточење била су измештена у засебне ћелије у току времена предвиђеног за одмор и спавање и комуникација међу њима није била дозвољена осим уколико то није било нужно за посао који су обављали. Нешто бољи третман имала су лица која су била осуђена на строги затвор или затвор, и њима је дозвољена међусобна комуникација, а поред тога имали су и просторије намењене за заједничко дружење.

Трећа фаза издржавања подразумевала је одељење за такозване слободњаке, где су боравила лица којима је остало још три петине до краја издржавања казне уколико су први пут у затвору, а за лица осуђивана два пута и више након половине издржане казне. Коначно, исти смештај био је предвиђен и за лица осуђена на вечиту робију, а након 12 година издржане казне. Ово одељење било је под сталном контролом чувара према су се лица могла слободно кретати и међусобно дружити. Исти контекст подразумевао је и обављање пре свега пољопривредних послова. Услови за прелазак на ово одељење имала су она лица која су се показала својим радом, добрим владањем, добрим односима са осталим осуђенима, односно она лица за која би се могло поуздано рећи да ни по чему неће злоупотребити дати положај. Уколико би осуђени покушао да побегне или да на било који други начин злоупотребити дату слободу био би враћен у завод.

Четврта фаза је пуштање лица на условну слободу. Да би лице испунило захтеве за условну слободу потребно је да се пре свега налази на слободњачком делу, са утврђеним ниским степеном ризика да ће своју слободу злоупотребити. Један од услова подразумевао је и процену платежне способности лица као гаранцију да може надокнадити уколико начинио било какву врсту штете. Врло ретко али постојали су изузетни случајеви када су се на слободу пуштала лица из ћелије или заједничког затвора. Оно што је кључан фактор у овом смислу јесте да је половина казне морала бити већ издржана за лица која су први пут осуђена, или две трећине казне за она лица која су

повратници. За лица која су издржавала вечиту казну захтев за услов био је могућ тек након 15 година, или након 18 година ако је већ био осуђиван.

Постојали су и специфични случајеви када би на пример лице које је осуђено на смртну казну, помиловано и казна на тај начин преиначена у казну лишења слободе. У овом случају потребно је да лице одлежи 20 година казне у заводу па тек након тога да поднесе захтев за условну слободу. За казне издржавања до једне године није постојала могућност условног отпуста. Битно је напоменути да се условни отпуст могао опозвати али само уколико би осуђено лице направило ново кривично дело или прекршило било који услов на основу кога је пуштен.

Услове за нормалан живот у заводу у смислу хране, одеће и здравствене заштите обезбеђивала је држава о свом трошку. За евентуалну научну и духовну (верску) едукацију постојала је школа за старије малолетнике. Одрасли су похађали различите аналфететске курсеве. Уколико би осуђени начинио било какво нарушавање реда и мира у заводу изрекла би му се дисциплинска казна у виду укора, тежег рада, спавања на тврдој постељи у трајању од 8 дана, одузимања погодности које је има, затвор у ћелији на до 42 дана, умањење хране у једно или више obroка сваког дана наредне две недеље и „везивање до четири недеље и то или само руку, лисичинама или само ногу, негавама, или једним и другим али тако да се осуђенику не спречава кретање“ (параграф 53. тач.7). Као посебна дисциплинска казна, која би се изрекла као крајња мера уколико наведене казне не би имале ефекта на осуђеног, је казна везивања окова у ћелији на до 90 дана. Право да изрекне ову казну имао је искључиво управник завода и то у случају бескства, напада на било које службено лице установе или било које друго лице. Ова казна могла се изрећи и уколико би осуђено лице наводило другла лица да за њега изврше одређену кривичну радњу или их изазове на било какво не примерно понашање. Као још једна од мера дисциплинског кажњавања појављује се такозвана утега како би се укротило односни преломили тренутни насилни отпори. Осуђени је овој дисциплинској мери мога да буде изложен максимално 6 сати.

Осуђени су морали да раде и привређују установи и држави, али сама организација рада производње морала је бити таквог карактера да не представља конкуренцију приватним радњама и занатлијама. Сав стечен приход од производње, никако није припадао осуђенима, него је ишао директно у државну касу. Исто тако нису имали право ни на накнаду за рад, али им се у зависности од врсте посла, квалитета и резултата рада могао одобити захтев на исту.

Сумирајући наведено ипак мора се нагласити да премда је елаборирани законски оквир доносио савремене пенолошке тенденције, стање у пракси неретко је одступало од законом предвиђеног. Разлози који се наводе за ову ситуацију су с једне стране неадекватни инфраструктурни капацитет, недовољно ангажованог стучног особља, те генерална ограниченост ресурса.

С друге стране, мора се нотирати и извесни утицаји друштвеног система, те чињеница да се посебена наклоност изражавала према појединим осуђеним лицима, а у зависности од политичке

орјентације. У том смислу неједнакост се изражавала кроз посебне мере и контроле, минималну могућност међусобног контакта међу осуђеним лицима, те ограниченог контакта са спољним светом.

Ова категорија осуђених није имала никакве погодности, није могла да борави у слободњачком делу, односно такви случајеви су били јако ретки као и случајеви условног отпуста. Суштина таквог понашања је због општег нездравог става тадашњег народа који су у члановима ове партије видели своје главне непријатеље па су се и опходили у складу са тим .

С обзиром да је након капитуације Југославија била под више окупатора, на ослобођеним деловима територије успостављена је народна власт, а судску власт извршали су војини и народни судови. Ово је за последицу имало одсуство стабилног система извршења казни.

Што се тиче казне лишења слободe, у самом почетку ова казна је изицана јако ретко на краћи временски период уз издржавање у месним затворима. Главни разлог слабије примене ове врсте кажњавања је ратно стање у коме се налазила ова држава, па су се и касније на ослобођеним територијама, казнени заводи нису користили у циљну сврху издржавања казни, него више као истражни затвори. С обзиром на тадашње стање у земљи, тек по особаћању поједних места на којима су се налазили казнени заводи, осуђена лица су смештана у иста само ако је стање на ослобођеној територији било стабилно. Овај начин рада био је оправдан имајући у виду да би места у којима су се налазили заводи могла да падну под окупаторске снаге.

Једини документни настали су току рата а којима се назире стварање правног поретка су Фочански прописи из 1942.године и „Крајински документ“ у виду нареди, као и Уредба о војним судовима донета 24. маја 1944. године. Ова Уредба као изузетно значајан документ о војним судовима, не познаје казну лишења слободe. Њена сврха је била да регулише питање надлежности војних судова и устројства, поступке по којима ће се води кривични процеси, и начин извршења пресуде, одређена су кривична дела као и кажњавање за иста, одређене су заштите мере како би се сузбиле криминалне радње, као и начин кажњавања које воји су може изећи, међутим казна лишења слободe није предвиђена овом Уредбом. Као благе назнаке предвиђене су чланом 16. ове уредбе, где се се осуђена лица кажњавају прислним радом. Временски период издржавања зависио је од начињеног дела а могао је да буде од три месеца до две године, у поједини случајевима и више. Ипак овим видом кажњавања није предвиђено лишење слободe лица, што је апсолутно оправдано с обзиром да је радна снага била неопходна како би средила хаос на овим просторима који је настао у току рата. Време у коме је донета ова Уредба једноставно није пружало могућност и кажњавањем лишењем слободe лица.

Иако је ова уредба је допуњена у време када је већи део територије био ослобођен и када се поузано могло рећи да неће бити под поновном окупацијом, овакве казне ипак нису прописане.

Узимајући у обзир послератно стање на овим просторима, примена постојећих правила кривичног законодавства била је нереална и било је потребно донети нове прописе. Разлог томе је сто су постојећи услови предвиђали разна кривична дела која су штитила монархију и буржоаско

друштво. Судство нове државе није могло да се ослони на постојеће законе донешене Уредбом из 1944. године па је израда новог кривичног законодавства била неопходна.

Изградња правног система у новоформираној држави долази са Законом о врстама казни донетог 5. јула 1945. године („Службени лист ДФЈ бр. 48 од јула 1945. године). Овим Законом предвиђено је укупно дванаест казни и у оквиру њих и казне лишења слободе са принудним радом и без њега. Казне су биле временски одређене с тим да је казна лишења слободе без принудног рада могла трајати између 3 дана и 5 година а казна лишења слободе са принудним радом између 6 месеци до 12 година. Све дотадашње казне укинуте су доношењем новог Закона. Важно је напоменути да се казна строгог затвора односно робије мењала у казну лишења слободе са принудним радом. Поред ове казне једна од најтежих, односно казна вечите робије, замењена је у казну лишења слободе са принудним радом до 20 година издржавања. У зависности од кривичног дела које је лице направило суд је могао да одлучи да ли ће се казити само лишавањем слободе, лишењем слободе са принудним радом, или ће бити кажњен принудним радом без лишавања слободе. Како Закон о врстама казни не регулише начин њеног извршења, убрзо након доношења новог закона, као прилог њему долази и Привремено упутство о извршењу казни Каб.бр. 1199 од 27. Септембра 1945. године. Упутство је прописано од стране министра унутрашњих послова и министра правде ДФЈ.

Важност и напредност датог оквира истиче се и с обзиром на наводе сходно којима казна *„није само кажњавање кривца, него и преваспитавање осуђеног у духу оданости отаџбини, радне дисциплине и часног односа према државним и друштвеним односима, оспособљавање осуђеног за услове заједничког живота и учвршћивање оних црта његовог карактера, који ће га задржати од даљег вршења кривичних дела. При том се мора водити рачуна да се осуђенику не причињавају физичке патње нити унижава његово човечије достојанство“*.

Обративши пажњу детаљније на казну лишења слободе са и без принудног рада може се рећи да су се осуђена лица класификовала на основу: пола, старосне доби, врсти казне, трајању казне, повратништву, као и по врсти казне. Наведени критеријуми отуда градирали су осуђенике према степену опасности који представљају.

Када је реч о класификацији по трајању казне, лица кажњена на лишење слободе од 6 месеци па на више казну су издржавала у казнено – поправним домовима, док су осуђени на краћи временски период од наведеног, казну издржавала у средњим и окружним затворима али тако да су ова и лица потпуно одвојена од лица која се налазе у притвору или истражном затвору. Затим, лица за која се сматрало да припадају високоризичном слоју осуђених, или она лица која су се више пута враћала на издржавање казне као и кривци по занату, третирана су као теже осуђена лица. Надзор и контрола над њима морали су бити на највишем нивоу, слобода кретања им је била посебно ограничена и обављала су теже принудне радове. Постојали су посебни заводи за осуђене на казну лишења слободе са принудним радом, док су малолетна лица своју казну издржавала по посебним прописима одређеним на њих.

Савезно министарство унутрашњих послова представљало је врховни надзор над свим установама за извршење кривичних санкција. Ово министарство имало је слободу одлучивања о изградњи завода за принудни рад, на основу преходно добро утврђених потреба за тим. Одлука о класификација и распоређивању осуђених по казнено - поправним домовима и заводима за принудни рад такође је падало под ово министарство. Овакве одлуке доносиле су се обавезним договором са саветодавним одбором кога су чинили један судија Врховног суда ДФЈ, орган јавног тужиоца ДФЈ, представник министарства правосуђа, представник министарства социјалне политике и представник министарства просвете. Све предлоге министарство унутрашњих послова доносило је управо пред овако сачињен савет које је на разматрало и одлучивало о његовом даљем току.

Највиши руководиоца сваке казено поправне установе био је управник који је морао да има потребно образовање за ту позицију. Републичко (земаљско) министарство унутрашњих послова представљало је највиши орган управе над свим казнено – поправним домовима као и заводима за принудни рад, док је за установе у којима се се извршавала казна до пола године постојао је надлежно лице унутрашњих послова за реон у којем се затвор налазио.

Сам почетак извршавања казне могао је бити одложен на до највише три месеца ал само уколико изречена казна није дужа од једне године. Овакви изузетци могући су ако се као разлог наведу неке важне привредне или породичне ситуације. Орган који је одлучивао о томе био је управо судија који је изрекао првостепену казну.

Временски период након којег су лица имала право на условну слободу је једна половина издржане казне. За ово време проведено у казнено – поправној установи, лице је требало да показе изузетно примерно владање и залагање на пословима за које је био задужен. Оно што би му ишло у прилог јесте и накнада проузроковане штете кривичним делом које је начинио, наравно уколико постоје могућности за то. Одлуку за пуштање лица на условну слободу доносило је републичко (земаљско) министарство унутрашњих послова. Овај орган мога је исту и да опзове.

Као што је већ наведено, Упутство је прављено са идејом о ресоцијализацији осуђених лица. Па сходно томе лица су морала да раде, иду на редовну школску наставу, а били су организовани и посебни културно – просветни радови. Све казнено – поправне установе имале су слободу да за осуђена лица организују културно –просветне секције као и забавно – едукативне манифестације (предавања, читање књига, позоришне представе културне вечери и друго). Овај облик третмана многоме је утицао на даље понашање осуђених.

Правилником су предвиђене и дисциплинске казне. Па су лакши облик кажњавања био укор, док су се за озбиљније казне лица кажњавала двонедељним издвајањем у посебну собу. Тежа дисциплинска казнена мера била је и премештај у било коју другу казнено – поправну установу. Установа је била дужна да се брине од хигијени и здравственом стању осуђених, да се организују болнице а уведено је и обавезно осигурање лица. Осуђени су морали боравити на свежем ваздуху бар два сата дневно и имали су права на посете родбине, пошиљке, примање и слајне писама.

Локација казнено поправних завода у којима су била смештена лица осуђена на казну лишења слободе са принудим радом, требало је да буде у близини пољопривредних центара и индустријских зона. Ово упутство напослетку прописује да све казне лишења слободе које су дуже од пола године издржавају се у постојећим казнено поправним заводима. Казнено поправни заводи у истом упутству по први пут називају се казнено поправним домовима у шта се касније и претварају.

Оно што можемо закључити на основу претходно реченог јесте да Привремено упутство у многоме је решавало доста питања о извршењу казне лишења слободе али не и сва. Како су се у пракси постављала нова питања за која се није могао наћи одговор у упутству, Савезно и земаљска министарства унутрашњих решавали су овај проблем издавањем допунских расписа, наредби и упутстава. Неки од значајнијих у овом контексту су : распис Каб. Бр. 1266 - намењено служби обезбеђења у вези са мерама за спречања бекства осуђених лица издат 12.октобра 1945.године; распис број 5191 од 1. Новембра 1945 године – по овом распису неопходно је да кућни ред за све казнено – поправне заводе донесе ораган који је задужен за контролу и надзор над њима (односно министарство унутрашњих послова); распис број 5688 од 10. Новембра 1945. Године – по коме је потребно основати републички фонд како би се изградили заводи за принудни рад; распис број 6513 од 14. децембра 1945.године – по коме су осуђена лица која се не јављају својој родбини дужна да по налогу управника одмах то учине; распис Каб.бр.1507 издат на само крају 1945.године који говори о потребном захтеву осуђеног лица на казну лишења слободе без принудног рада како би се мога запослити; распис Каб.бр. 600 од 28.маја 1946.године – у коме је јасно назначено која лица могу обилазити казнени – поправне заводе као и сам начин пуштања осуђених лица на слободу; распис 873 од 29.јуна 1946.године - адекватно распоређеивање осуђеним по казнено – поправним домовима; привремено упутство бр 926 од 6 јула 1946.године - о орагнизацији, правима као и дужностима комплетне службе за обезбеђење казнено – поправних установа; распис VIII бр.1631 од 5. Октобра 1946.године – овај распис говори о запошљавању осуђених лица ; распис VIII бр.2605 од 15. Новембра 1946.године - организација и начин и услови пословања предузећа при казнено поправним установама; распис бр.799 од 23. Јануара 1946.године – у коме се говори о обавезном одвајању малолетних од пунолетних осуђених лица и тачно наводи да се они ни у ком случају не смеју мешати и имати било какав међусобни контакт; распис бр.732 од 26.јануара 1946.године о обачењу осуђених лица у потпуно исту гардеробу; распис бр.967 од 30. Јануара 1946.године – о обавезном осигурању осуђених лица; распис бр.5968 од 20. Априла 1946.године – начин премештаја осуђених из једне у другу казнено - поправну установу; распис бр.12070 од 15 новембра 1946.године – који дефинише поступке млоби за помиловање осуђених.

Свака служба на коју се односио било који од наведених расписа била је дужна да истих придржава без обзира што ни један од њих није објављиван у “Службеном листу”. Већ први конкретнији прописи који су се објављивали у “Службеном листу” доносе се већ у 1947.години међу којима је Правилник о кућном реду у казнено – поправним домовима, окружним и среским

затворима у ФНРЈ. Овај правилник објављен је у “Службеном листу” број 23 18. марта 1947.године. Како нису регулисана сва питања из ове области предвиђеним прописима, управо овај Правилник решава неке ставке које су потребне за несметано функционисање комплетног система.

У вези са овим, сматра се да ће осуђени издржавањем казне бити спречен да начини ново кривично дело као и да ће се у току издржавања радити на преваспитању и ресоцијализацији лица, што је коначно истакнуто као циљ издржавања казне. Придржавајући се овог правилника, успешан третман довешће до оспособљавања лица за нове услове заједничког живота, изграђивања исправног односа према државним и друштвеним дужностима, привикивања на радну дисциплине, као и учвршћивање оних карактерних црта које их спречавати у извршењу нових кривични дела. Истим Правилником прописана је детаљнија организација рада установе од пријема лица, преко начина преваспитања, пијема пошилики, изрицања дисциплинских казни и осталих важних ставки, закључно са начном пуштања лица на слободу. Још једна од врло важних ставки које је Правилник регулисао је раздвајање и класификација различитих лица, па су малолетна лица одвојена од пунолетних, жене од мушкараца, лица која су у истрази од лица која су већ осуђена.

Одмах након доношења предметног документа на снагу ступа и посебан Правилник који регулише сва питања везана за малолетна осуђена лица. Правилник о кућном реду у посебним домовима за малолетна лица објављен је у “Службеном листу” број 24 од 21. марта 1947.године. Већ наредног месеца исте године објављује се и Наредба о социјалном осигурању осуђеника, како је ова наредба била непотпуна, 29.новембра 1947.године бива употпуњена адекватном допуном. “Службени лист” број 94 објављује Уредбу о оснивању заштитног дома осуђеница – породиља, а одмах затим у броју 99 објављује се Правилник о кућном реду заштитног дома осуђеница – породиља. Седиште савезног дома у коме су боравиле све осуђенице – породиље био је у Инђији.

Ниво легислативног уређења које се тиче осуђених жена тако је обухватио нормира упућивања осуђеница породиља у поменути дом, васпитање, дописивање, посете, рад, дисциплинска правила и пуштања из дома. Истим је коначно обухваћен и поступак са децом кад се осуђеница пребацује у неки други дом ради издржавања казне. Посебан акценат се ставља наравно на организацију здравствене службе за децу и породиље и њихово стучно мишљење на начин исхране осуђених трудница. Комплекта организација и идеја о посебном дому за осуђене породиље била је изузетно добра, међутим како је био јако мали број оваквих случајева, потреба за овим домовима се гаси већ 1955.године. Након ове одлуке осуђене жене породиље боравиле су на посебним одељењима у казнено – поправним заводима, намењеним управо за њих

Како је постојао осетни недостатак у области извршења казни, а који је у послератном периоду надокнађиван различитим правилницима и прописима, крајем 1947. године донет је општи део Кривичног законика. Овим Законом регулисана је организација и начин извршења свих казни и исти је ступио на снагу фебруара 1948.године.

Сходно члану 2 нови Кривични законик наводи се да “уништавање друштвено опасне делатности, одвраћање и спречавање учинилаца да чине кривична дела; преваспитање и поправљање учиниоца; општи васпитни утицај на друге чланове друштва у циљу одвраћања од вршења кривичних дела” представља сврха издржавања казне. На ову тему говори и председник законодавне комисије Савезне народне скупштине “ Сврха кажњавања истакнута у овом члану пружа у исто време теоретску основицу поједних важнијих начела и установа законика. У првом реду, сврха казне је теоретска основица основног начела казног система: начела индивидуализације казне. Сврха кажњавања налаже нашим судовима дужности да, на темељу о оквиру закона, одмере ону казну која највише и најпотпуније одговара конкретној друштвеној опасности сваког дела и учиниоца. Само конкретно одређена, индивидуализирана казна је сагласност сврси кажњавања. Индивидуализирана казна је битни принцип наше казнене политике, утврђене овим закоником. Исто тако, сврха кажњавања је темељ за постојање и примену других важних установа Кривичног законика као што су условна осуда, условни отпуст” (Службени лист 68-85).

Треба указати да је овај закон поред осталих видова кажњавања, предвиђао казне лишења слободе са и без принудног рада. Исто тако задржана је основна идеја ирског модела прогресивног система који подразумева напредовање осуђених у току издржавања казне, с тим да је укинута прва фаза ћелијског затвора. Сматра се да ћелијско затварање има изузетно негативан утицај на процес напретка у васпитању осуђеног. Законом је предвиђено да се осуђени не може омаловажавати, вређати или му се нанети било какав вид физичког бола или патње. Осуђени су класификовани према одређеним категоријама и били су дужни да раде у току издржавања казне. Оно што је битно истаћи јесте предвиђање индивидуализације казне, а категорије према којима су разврставани осуђени су: врста казне, трајање казне, персоналне особине и степен друштвене опасности. Након половине издржане казне осуђени су стицали право на условно отпуштање. Неретко се дешавало да осуђени изузетно примерним владањем и залагањем на послу заслужи условни отпуст и пре овог рока. Уколико је осуђени начини ново кривично дело условни отпуст се могао опозвати.

Како би се јасније дефинисали одређене ставке издато је и неколико расписа. Као два најважнија издвојићемо распис који регулише интерну организација и обезбеђење затвора заведен под бројем 6552 крајем 1947. године и распис под бројем 2071 издат 8. маја 1947. године који дефинише начин на који ће васпитна служба завода решавати најважније елементе наставно – васпитног као и клутурно - просветног рада. Потребно је нагласити да управо ово упутство представља прекретницу у васпитању осуђених, јер је у њему по први пут јасно дефинисано утицање организације на предходно наведене елементе. Рад организације био је распоређен тако да је сав посао из ове области падао на терет помоћника управника са неколико референта са стручним знањем и адекватном стручном спремом. Оно што је било специфично јесте да су у наставно – васпитни рад мога да буду укључена и осуђена лица, наравно услов за то је одговарајућа стручна спрема уз непоходно примерно владање које су могли показати у току издржавања казне, као је обавезан

надзор и контрола референта. Набавка свих неопходних средства за одвијање културно – просветног рада пада су на терет републичког министарства унутрашних послова. Казнено – поправни заводи били су дужни да обезбеде потребан простор за одржавање ових унапређених мера васпитања осуђених. Поред певачких и музичких секција које су предвиђале једну од мера наставно васпитног и културно – просветног рада, упустством су предвиђене и разновазне позоришне представе и приредбе, пројекције филмова и усмених новина, као неколицина игара између осуђених попут шаха, гимнастике и лаке атлетике. Посебно је обрађен начин упражњавања ових облика наставно – васпитног и културно – просветног рада.

У „Службеном листу“ број 92 објављује се Закон о извршењу казни, који представља први послератни документ донет 1948. године а тиче се извршења казне. Управо овим законом наставља се предходно започета послератна модернизација система извршења казни лишења слободе. Као кључни део овог закона сматра се фокус на извршење казне лишења слободе иако је регулисао начин извршења свих казни које се наводе у Кривичном законнику.

Поменути ирски система извршења казне лишења слободе саматрао као један од најбоље осмишљених модела, и био је прихваћен као систем који доноси најнапреднији резултате широм света а и у Југославији. Како смо већ навели овај модел је прихваћен са одређеним изменама за које у Југославији сматрало да негативно утичу на осуђена лица, што се посебно односи на боравак лица у ћелији. Управо из ових разлога у Југославији је прихваћен такозвани „савремени“ систем извршења казни а утврђен је Законом о извршењу казни из 1948. године. Најбитније карактеристике овог закона базирају се на неколико принципа, а то су: принцип заједничког издржавања казне, класификација осуђених по тачно одређеним групама, принцип хуманости, ресоцијализације и индивидуализације казне у фази извршења.

Наставно - васпитни и културно – просветни рад састојао се у константном раду са осуђеним како индивидуално тако и у групама, а законом су предвиђена средства за ове сврхе. Радно агажовање осуђених третирано је као право и дужност. Осуђени су радили осам сати дневно, с тим да празницима и недељом нису радили. Сваки рад је награђиван, а осуђени су имали право на осигурање у случају повреде на раду, здравствену заштиту, дописивање и примање пакета. Закон је поред условног отпуста и тачно одређених дужности, регулисао и дисциплиниско кажњавање осуђених, па су тако осуђени за лакше повреде писаних правила понашања кажњавани укором, док је најстрожија казна била двонедељно изоловање осуђеног. За сва питања која нису регулисана законом, попут награђивања осуђених и прописа о кућном реду у казнено – поправним заводима, овлашћен је министар унутрашних послова који је би издавао јасна упутства свим заводима. Да би се се законом регулисала и ова питања, и тиме комплетирао целокупна материја извршења казни лишења слободе, 1949. године „Службени лист“ број 55 објављује правилник о наградама за рад осуђених, а након тога у броју 19 „ Службеног листа“ из 1950. године објављује се и Опште упутство о кућном реду у казнено – поправним установама. Овим Југославија по први пут након ослобођења добија јасно

дефинисан закон о извршењу казни лишења слободе, и њиме и осуђенима пружио сигурност поштовања њихових права и третмана у установи у којој бораве.

Значајне измене у систему кривичних санкција уследиле су 1951. године када је донет нови Кривични законик. Он каже да је „спречавање друштвено опасне делатности; спречавање учиниоца да не чини кривична дела и њихово понављање; васпитни утицај на друге да не чине кривична дела; утицај на развијање друштвеног морала и друштвене дисциплине грађана“ што представља сврху овог законика. Све дотадашње врсте кажњавања лишења слободе се укидају, а затвор и строги затвор уводе се као најновије врсте казни овог типа. Повреда људског достојанства и било какав вид физичког малтретирања осуђених је забрањена. Само извршење казне остварује сврху кажњавања а закон предвиђа обавезу осуђеног да ради шест дана у недељи, и да на тај начин оствари награду за одрађени посао као и здравствену заштиту, социјално осигурање, право на поштомале и дописивање. Што се тиче условног отпуста, закон познаје и ову институцију а предвиђа и могућност опозивања истог уколико за то постоји основ.

Нови Закон се темељио на прописима старог закона, уствари све измене које су донешене су само унапређена, допуњена и одређенија верзија старог Закона о извршењу казни, мера безбедности и васпитно – поправних мера. Постојећи систем се није мењао, него су уведене нове институције које су за циљ имале ресоцијализацију осуђених, регулисана су питања која нису била старим законом, и сам начин систематизације материје је одређенији у смислу утврђивања принципа казни лишења слободе. Новине овог закона које можемо навести као изузетно важне су: постпенална заштита и увођење посебне страже у казнено – поправне установе. Постпенална помоћ пуца се лицима која се пуштају на слободу с тим да се формирају посебни средњи или градски народни одбори који усаглашени доносе одлуку о давању исте. Друга наведена новина представља изузетно важну карику у функционисању комплетне казне – поправне установе, уместо милиције која је до тада обављала послове обезбеђења, уведена је посебна стража која се оспособљена за рад у установи као и на непосредни допринос на васпитање осуђених. Оспособљавање сталне страже подразумева обуку за извршавање задатака спољнег и унутрашњег обезбеђења а законом је предвиђено и понашање према осуђеницима лицима. Како би били сигурни да ће стража своју функцију обављати на адекватан начин предвиђен законом, као непосредни руководиоца страже ставља се управник казнено – поправне установе.

Наредних десет година на снази је био управо овај закон, и није било важнијих измена све до доношења Закона о извршењу кривичних санкција 1961. године. У овом периоду оснивају се отворене казнено – поправне установе, уводе се годишњи одмори за осуђене, одсуство кући у трајању од 7 дана и остале погодности које нису биле у складу са новим законом. Мења се и начин рада са осуђеницима, па се користе нове методе за испитивање личности осуђених на самом почетку извршења казне, а појачана преваспитна служба улаже напоре као би на најбољи начин оспособила осуђена лица у смислу стицања радних навика и поштовању радне дисциплине.

Све ово је настало као практична измена али нису постојали писани трагови о насталим променама које су се годинама низале. Управо из овог разлога пракса и закон налазили су се у раскораку па је било неопходно донети нови закон који ће регулисати сва новонастала питања. Настанком нових санкција ствара се потреба регулсање начина извршења истих па се између осталог новелира и Кривични законик.

Настају и значајне промене у законодавству о извршењу казне лишења слободe због такозваног Скупа минималних правила за поступање према преступницима. Ова правила, која је Југославија радо прихватила, донео је надлежи форум Уједњених нација 1955. године. Све ове кључне измене довеле су до суштинске потребе за настаком новог Закона о извршењу кривичних санкција 1961. године. 1964. године приликом усаглашавања Закона о извршењу кривичних санкција са новим уставом СФРЈ, долази до мањих допуна и измена овог закона. Исте промене забележене су и објављене у изласком „Службеног листа“ број 9/64.

С обзиром да су у послератном периоду донета чак четири закона која су регулисала систем извршења казни лишења слободe, а да се при том сваки закон показао као напреднији и хуманији може се рећи да је усмерена велика пажња ка овој материји. Као крајњи циљ комплетног рада поставља се решавање суштинског проблема, а то је положај осуђених за време издржавања казни лишења који се базира на социјалистичко хуманизму и демократији. Управо из ових разлога настали су сви закони и бројне наредбе, упутства, прописи и подзаконски акти који су усмерени управо ка наведеном циљу.

Током наредних деценија доношени су и нови Закони о извршењу кривичних санкција са мањим новелирањем законског текста. Тако је рецимо 1977. године донет нови ЗИКС („Службени гласник СРС“, бр 26. од 30 јуна 1977. године).

Дати оквир тако предвиђа да се по одредбама овог закона извршавају новчане казне и заштитне мере изречене за привредни преступ, као и казна затвора и заштитна мера обавезног лечења наркомана и алкохоличара изречене за прекршај.

Истим законом сврха извршења казне затвора одређена је као оспособљавање осуђеног да по отпуштању са издржавања казне живи и ради у складу са законом и да испуњава дужности човека и грађанина социјалистичке самоуправне заједнице. Јасно дато решење носило је јасан вредности терет, а који је одговарао конкретном друштвенополитичком тренутку.

Премда се прегледом литературе наведени период казненоизвршног права представља као репресивнији у својој природи у односу на савремене стандарде, ваља напоменути да је чланом 10 датог закона предвиђено да поступање са осуђеним мора бити човечно, са поштовањем његовог људског достојанства и очвањем његовог телесног и душевног здравља, а при чему се мора водити рачуна да се одржи потребан ред и дисциплина.

Са циљем успешног преваспитања наведени легислативни оквир такође је предвиђао класификацију осуђених лица, при чему се осим обавезног рада за осуђене организовало основно и

средње усмерено образовање. Само извршење носило је и друге корективне активносно попут културнопросветних садржаја.

Савремени оквир издржавања казне затвора предвиђао је такође и категоризацију установа на заводе отвореног, полуотвореног и затвореног типа, а уз одговарајући градацију техничких и физичких средстава обезбеђења.

Напредност система извршења кривичних санкција, односно законског нормирања огледа се у чињеници да највећи део закона из 1977. године одговара стандардима позитивног законодавства. Ово се рецимо односи на смештај који се предвиђа у одговарајућој кубикажи или исхрану која је одређена у конкретном калоријском уносу.

У коначном, измене у наведеном сегменту законодавства начињене су и наредних деценија. Примера ради 1992. године донет је нов Закон о извршењу кривичних санкција, а који је донео нешто детаљније нормативне експликације. Ипак, оквир извршења у великој мери носио је солидну основу и традицију која је наведеним изменама тек минимално коригована.

4. Материјалоправни оквир кривичних санкција у позитивном законодавству Републике Србије

Водећи се радом Чејовића и Кулића (2014) мере друштвеног реаговања према учиницима кривичних дела дефинишу се као кривичне санкције. Дате мере тако имају пре свега за циљ заштиту друштва од криминалитета, премда се спецификација циљева може поставити и детаљније.

Према истом извору кривичне санкције се могу дефинисати из три аспекта, формалног, материјалног и мешовитог, односно материјално-формалног. Под формалним појмом кривичних санкција подразумевај се оне мере које изриче суд, а на основу закона и под условима експлицираних законом.

Основ изрицања наведених мера друштвеног реаговања заснива се на поштовању принципа законитости, односно принципа *nullum crimen nulla poena sine lege* (Јовић, 2006; Павловић, 2010). Надаље, оне се могу изрећи само учиниоцу кривичног дела, од стране суда и то након спроведеног, законом уређеног кривичног поступка.

Кривичне санкције имају принудни карактер, при чему се могу дефинисати и као одређени облик зла који се наноси учиниоцу кривичног дела, било кроз одузимање или ограничевање одређених права и слобода.

Поред формалног одређења, материјални појмовни оквир подразумева, као што је то раније напоменуто одређени облик друштвеног реаговања према учиницима кривичних дела, а који је уоквирен друштвено протективним циљевима. Тако ће подређивање појединца, али и свих чланова заједнице прихваћеним аксиолошким вредностима бити управо ограничено применом наведеног оквира санкција.

Тек потпуно разумевање сврхе кривичних санкција може се разумети применом мешовитог приступа који интегрише оба аспекта. У том смислу неке од доступних дефиниција кривичне санкције представљају као мере заштите друштва од криминалитета, које изриче суд учиниоцима кривичних дела, у случајевима и под условима који су одређени законом (Стојановић, 2012; Лазаревић, 2006; Таховић, 1956; Јовашевић, 2000).

Нешто потпуније решење представља Соковић (2003), а која истиче да кривичне санкције представљају принудне мере заштите друштва од криминалитета, које се састоје у одузимању или ограничавању слобода и права. Истим оквиром се подразумевају и упозорења учиниоцу да ће му слобода или права бити одузета или ограничена, ако поново изврши кривично дело. Тек наведене мере изриче суд учиниоцу кривичног у случајевима и под условима одређеним законом.

Осврнувши се даље на доприносе Стојановића (2006) сврха кривичних санкција представљена је кроз утилитаристички, односно ретрибутивни концепт. Односно, иста се може изразити кроз три теорије, укључујући апсолутну, релативну и мешовиту.

Тако први оквир полази од филозофских идеја Канта и Хегела, односно категоричког императива правде сходно коме се учиниоцу мора догодити оно што његова дела заслужују. Управо у том смислу наведени приступ поставља се као ретрибутивистички, а казна се поставља сама себи као циљ.

Развојем кривичноправне и пенолошке мисли дати концепт се поставља застарелим, а сврха кривичних санкција се почиње посматрати кроз призуме релативне теорије. Наиме дати превентивни оквир тако укључује подржавање и јачање друштвених и моралних норми које служе инхибиторно у контексту вршења кривичних дела. Односно, кроз застрашивање, елиминацију или неутрализацију оних лица која су се већ поставила као учиниоци кривичних дела.

Коначно, интегрисањем ретрибутивног и утилитаристичког модела, долази до уравнотежења тенденције ка одмазди и превенцији. Ипак, премда се наведено поставља као идеал коме треба тежити логичка супротност наведених концепција онемогућава да се ово у пракси у потпуности и оствари, а на једнаким основама.

Осврнувши се на кривичноматеријалне одредбе које се тичу кривичних санкција у Републици Србији исте су предвиђене садржајем Кривичног законика ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014). Наиме, датим законским оквиром, а у члану 4 као кривичне санкције предвиђају се: казне, мере упозорења, мере безбедности и васпитне мере. Истим сегментом надаље законодавац и предвиђа општу сврху прописивања и изрицања кривичних санкција, а као сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством (Соковић, 2008; Игњатовић, 2010; Стојановић, 2011; Радоман, 2003).

Премда кривичне санкције имају дефинисану општу сврху као заједнички именоватељ, ваља напоменути да свака законом предвиђена санкција претпоставља и неки посебан циљ, односно сврху.

Тако је управо различитост потребе друштвеног реаговања на криминалитет довела до формирања различитих санкција. Тек применом института индивидуализације одређене кривичне санкције и њихово извршење прилагођено је сложеним атрибутима које учинилац кривичног дела (Чејовић, 1971).

Раније поменти Чејовић и Кулић (2014) у овом контексту упућују да кривичноправну праксу у Француској у 18. веку, а која је предвиђала систем апсолутно одређених казни. Тако је дати систем за исто кривично дело, наметао суду обавезу изрицања истих кривичних санкција, не узимајући у обзир особености самог учиниоца кривичног дела.

Тек развојем педологије, односно позитивне школе принцип индивидуализације се посебно акцентује (Бакић, 2001), кроз неколико фаза укључујући законску, судску, извршну и постепеналну индивидуализацију кривичних санкција.

Вративши се анализи законског текста законодавац је предвидео да се кривичне санкције се не могу изрећи лицу које у време када је дело учињено није навршило четрнаест година (Николић, 2015). Наведени узраст тако представља границу кривичне одговорности, а деца млађа од наведеног узраста, без обзира на испољено понашање потпадају под надлежност социјалног старања и васпитних обавеза родитеља (Јовашевић, 2006; Шкулић, 2010).

Прихватајући вишеструку посебност положаја малолетника законодавац је Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично правној заштити малолетника предвидео да се васпитне мере и друге кривичне санкције могу се изрећи малолетнику под условима прописаним овим законом (Јовашевић, 2008; 2011; Перић, 2007).

4.1 Казне предвиђене позитивним кривичним законодавством Републике Србије

Водећи се даљим законским текстом Кривичног законика четвртом главом предвиђен је посебан сегмент који носи наслов Казне, а којим се прописује сврха кажњавања, врсте казни и услови за њихово изрицање (Стојановић, 2012). Наиме, чланом 42 предметног законика наводи се да је сврха кажњавања спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела, а што се сумира појмом специјалне превенције. Надаље, сврха кажњавања одређена је као утицање на друге да не чине кривична дела. Дати оквир обухваћен појмом генералне превенције тако представља заправо сегмент заплашивања, а који општој популацији указује на казнене последице непоштовања закона. Коначно, изражавајући протективне намере у односу на одређене вредносне поставке, сврха кажњавања одређује се као изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона (Стојановић, 2011).

Према Симовићу и Јовашевићу (2014) поред претходно наведених општих елеманата казне, треба разликовати и такозване варијабилне елементе. Међу овима се отуда разликују то да казна треба да је лична тако да погађа само учиниоца кривичног дела, односно да се њено дејство не

одражава на друга, осуђеном блиска лица. Надаље, казна треба да је хумана, односно да искључује примену тортуре, мучења и нечовечног поступања према учиниоцу кривичног дела. У погледу промелјивих особености казна треба да не делује деморалишуће на учиниоца кривичног дела, те да успостави сразмеру са тежином почињеног кривичног дела и испољене друштвене опасности кроз конкретно понашање.

Водећи се истим извором неке од особености казне подразумевају њену дељивост, на тај начин да се она може изрећи у мањем или већем износу. Надаље казна треба да носи атрибуте опозитности, а где би у случају незаконитог изрицања иста могла била укинута. Исти аутори надаље истичу да казна треба да је поправљива, а с обзиром на прихватање могућности судске заблуде. Ова поправљивост се посебно истиче код новчане казне, док се казна затвора може у овом смислу надокнадити одређеним новчаним износом који се предвиђа за неосновано лишење слободе. Кончано, казна би требала бити замењива, односно да носи могућност замене блажом врстом казне од изречене пресудом.

Спецификујући врсте казни које се могу изрећи учиниоцу кривичног дела законодавац предвиђа казну затвора, новчану казну, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе (Мрвић-Петровић, 2006; Ђорђевић, 2008; Јакшић & Давидовић, 2013).

Представљајући постојећу лезу казни, ваља направити малу дигресију и указати да је кроз историју у националним оквирима постојао већи број казни. Тако се под овим посебно наглашава чињеница да је Кривичним законом Србије из 2002. године укинута смртна казна, а као одговор на Протокол бр 6 из 1983. године уз Европску конвенцију о људским правима, којима је наведена казна представљена као ретроградана и неприхватљива хуманистичким тенденцијама друштва.

С обзиром на актуелност дате теме на овом месту може се указати да је Кривични закон Републике Србије ("Службени гласник РС" бр. 47/94) чланом 2а предвиђао да се смртна казна не може прописати као апсолутна казна, односно да се не може изрећи као једина главна казна. У том смислу иста се могла изрећи само уз казну затвора (.

У погледу изрицања наведене казне иста је носила извесна ограничења, а у смислу да се није могла изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило 21 годину, нити бременитој жени. Тек иста могла се изрећи само за најтеже случајеве тешких кривичних дела, а извршавала се стрељањем без присуства јавности (Јанковић, 2012; Делибашић, 2010).

Сличан пример редукције казненоизвршних опција односи се и на казну конфискације имовине, а која је подразумевала могућност одузимања легално стечене имовине учиниоца кривичног дела.

Вративши се ранијој елаборацији позитивног законодавства Бабић и Марковић (2009) упућују да се казне могу поделити на главне и споредне, а што је коначно експлицирано и чланом 44 Кривичног законика. Тако законодавац у истом сегменту експлицира да се казна затвора може изрећи само као главна казна, односно да се новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање

возачке дозволе могу изрећи и као главна и као споредна казна. Коначно, ставом 3 истог члана наводи се да ако је за једно кривично дело прописано више казни, само се једна може изрећи као главна казна.

Наредним чланом Кривичног законика спецификован је нормативноправни оквир који се тиче казне затвора. Наиме, без обзира на чињеницу што актуелне пенолошке тенденције упућују на потребу рестриктивног изрицања казне затвора, иста и даље егзистира, као најважнији, премда не и увек најзаступљенији, модел кажњавања у савременим казним системима (Стојановић, 2012; Ковчо, 2001).

Анализом законског текста закључује се да законодавац прописију општи минимум и максимум казне, односно најкраће и најдуже трајање овог вида лишавања слободe. Тако се у члану 45 став 1 наводи да казна затвора не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година. Тек изузетак у овом смислу подразумева изрицање казне затвора за најтежа кривична дела и најтеже облике тешких кривичних дела, а где се законом предвиђа изузетна могућност изрицања казне у трајању од тридесет до четрдесет година (Јовашевић, 2006; Бабић и Марковић, 2009).

Прихватајући чињеницу да се наведена казна изриче у посебно тешким случајевима кршења кривично правних одредби, законодавац је поставио и ограничење да се казне у наведеном трајању не могу изрицати млађим пунолетним лицима. Тако се ставом 4 предметног члана наводи да се затвор од тридесет до четрдесет година не може се изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет једну годину живота (Стојановић, 2012).

Када је у питању изрицање казне затвора, иста се изриче на дане и месеце, а у случају казни у трајању до шест месеци, односно на месеце и године у случају дужих казни. Односно, ако се ради о казни затвора од тридесет до четрдесет година иста се изриче на пуне године.

Премда се издржавање казне затвора претпоставља као вид издвајања појединца из средине у којој живи, ново решење у Кривичном законик у дозвољава могућност одступања у датом смислу.

Наиме, ставом 5 наводи се да ако се учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује. Ово се дозвољава тек уз испуњеност услова према коме се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања (Мрвић-Петровић, 2012; Стојановић & Коларић, 2012).

Наравно, чињеницом да затвор подразумева извесну депривацију права и слобода исто се предвиђа и у контексту могућности да се наведена казна издржава у просторијама у којима осуђени станује. Тако сходно ставу 6 предметног члана наводи се да осуђени којем је одређено извршење казне затвора на начин предвиђен у ставу 5. овог члана не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција. Надаље, предвиђају се и могућности опозива датог модела извршења, где ће осуђени који једном у

трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује, остатак казне затвора издржавати у заводу за извршење казне затвора (Игњатовић, 2013).

Коначно, водећи се чињеницом да поједина кривична дела носе посебан ниво угрожавања права или слобода оштећених, законодавац је предвидео да се осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству не може се одредити извршење казне затвора у просторијама у којима станује.

Премда је предмет овог рада ограничен на казну затвора у кратком трајању, на овом месту ваља се осврнути и на друге кривичне санкције предвиђене Кривичним закоником. Тако док се казна затвора може изрећи само као главна казна, чланом 48 предвиђа се могућност изрицања новчане казне, било као главне било као споредне (Надрљански и сар., 2012). Наиме, према Стојановићу (2006) дати вид казне који води порекло из композиције, данас представља једну од широко примењиваних санкција.

У погледу сврхе, односно намене иста се изриче пре свега за кривична дела такозваног средњег криминалитета, а где се учиниоцу кривичног дела намеће обавеза плаћања одређеног новчаног износа у корист државе. Ово при томе треба разликовати од имовинскоправног захтева, који може у кривичном поступку поднети оштећени, односно који може евентуално остварити у парници (Јовашевић, 2010).

Водећи се чланом 48 став 1 законодавац је предвидео да се казна може одмерити и изрећи или у дневним износима или у одређеном износу. На овај начин законодавац се определио за решење које усваја два модела кажњавања при чему се први модел поставља као примаран, док је модел фиксних износа супсидијарне функције (Пањевић, 2005; Врекић, 1995; 1999).

Концепт новчаног кажњавања у дневним износима представља помак у односу на систем фиксних износа. Разлог овоме јесте у особеностима калкулације која претходно одмерену казну у данима множи са новчаним еквивалентом једног дана. При томе, адаптивност овако изречене казне лежи у чињеници да је дати вид индивидуализован, а с обзиром да се вредност дана утврђује у односу на имовинско стања осуђеног.

Водећи се ставом 2 истог члана предвиђа се да за кривична дела учињена из користољубља новчана казна као споредна казна може се изрећи и кад није прописана законом или кад је законом прописано да ће се учинилац казнити казном затвора или новчаном казном, а суд као главну казну изрекне казну затвора (Стојановић, 2012).

Детаљније експлицирање одмеравања новчане казне у дневним износима предвиђено је надаље чланом 49 Кривичног законика. Тако се у ставу 1 наводи да се новчана казна у дневним износима одмерава тако што се прво утврђује број дневних износа, а затим висина једног дневног износа. Тек износ укупне новчане казне суд одређује множењем утврђеног броја дневних износа са утврђеном вредношћу једног дневног износа. Ограничење у погледу висине новчане казне, односно броја

дневних износа предвиђено је ставом 2 истог члана, а где се као законски минимум предвиђа десет дневних износа, односно тристотинешездесет, као законски максимум. Број дневних износа при томе одређивање се на основу општих правила за одмеравање казне у односу на учињено кривично дело.

Поштујући претходне напомене о индивидуализацији казне, ставом 3 наводи се да се висина једног дневног износа новчане казне утврђује се тако што се разлика између прихода и нужних расхода учиниоца кривичног дела у протеклој календарској години подели са бројем дана у години. Поново ограничење у овом смислу представља то да дневни износ не може бити мањи од петсто динара, нити већи од педесет хиљада динара.

Да утврђивање висине дневних износа захтева прецизност види се и из наредног става, а којим се наводи да суд приликом утврђивања висине дневног износа новчане казне може захтевати релевантне податке од банака или других финансијских установа, државних органа и правних лица који су дужни да доставе тражене податке. Наведене установе се у датом контексту не могу позивати на заштиту пословне или друге тајне.

Тек у случају да суд није у могућности да прибави позудане доказе о приходима и расходима учиниоца кривичног дела, односно уколико се постави да не остварује приходе, али је исти власник имовине или носилац имовинских права, суд ће на основу расположивих података по слободној процени утврдити висину једног дневног износа новчане казне (Стојановић, 2005).

Коначно, ставом 6 истог члана предвиђа се одређена сразмерност између почињеног кривичног дела и висине изречене новчане казне. Тако законодавац предвиђа да се новчана казна у висини до шездесет дневних износа може изрећи за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три месеца. Надаље, од тридесет до стодвадесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до шест месеци, од шездесет до стоосамдесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи затвор до једне године, од стодвадесет до двестачетрдесет дневних износа за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до две године. Коначно, новчаном казном у висини од најмање стоосамдесет дневних износа може се казнити учинилац за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три године.

Водећи се претходним напоменама чланом 50 предметног законика законодавац експлицира да ако није могуће утврдити висину дневног износа новчане казне ни на основу слободне процене суда, или би прибављање таквих података знатно продужило трајање кривичног поступка, суд може изрећи новчану казну у одређеном износу у оквиру прописане најмање и највеће мере новчане казне (Мрвић-Петровић, 2005).

При томе у погледу законског минимума исти је постављен на десет хиљада динара, док је законски максимум милион динара. Тек изузетак у овом смислу представљају кривична дела почињена из користиљубља, где изречена новчана казна не може бити већа од десет милиона динара.

Коначно, као и у претходном моделу одређивања казне, новчана казна се као главна изриче у сразмери до сто хиљада динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три месеца,

од двадесет хиљада до двеста хиљада динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до шест месеци, од тридесет хиљада до триста хиљада динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до једне године, односно од педесет хиљада до петсто хиљада динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до две године. Тек казном у висини од најмање сто хиљада динара казниће се учинилац за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три године (Чејовић и Кулић, 2014).

Напоследку, чланом 51 истог законика регулисано је извршење новчане казне, при чему се дате одредбе односе и на модел фиксних и на модел дневних износа. Тако у ставу 1 датог члана наводи да ће суд у пресуди одредити рок плаћања новчане казне. При томе исти не може бити краћи од петнаест дана нити дужи од три месеца. Тек изузетак представља то да у оправданим случајевима суд може дозволити да осуђени плати новчану казну у ратама, с тим да рок исплате не може бити дужи од једне године.

У случају да осуђени не плати изречену новчану казну, у пресуди наведеном року, суд има овлашћење да дату казну замени казном затвора (Мрвић-Петровић, 2014). При томе, ова замена ће се извршити на начин да ће за сваких започетих хиљаду динара новчане казне одредити један дан казне затвора. Ипак, ограничење у овом смислу поставља се тако да казна затвора не може бити дужа од шест месеци, односно ако је изречена новчана казна у износу већем од седамсто хиљада динара, казна затвора не може бити дужа од једне године.

Замена новчане казне затворском казном могућа је и у случају да осуђени плати само део новчане казне. Коначно, уколико лице које није измирило наведени вид обавеза ступи на издржавање казне, а током истог уплати одговарајући износ, даље извршење ће се обуставити.

Могућност заменског кажњавања отвара се и у контексту замене новчане казне радом у јавном интересу. При томе наведену пропорцију законодавац је одредио на тај начин да ће за започетих хиљаду динара новчане казне одредити осам часова рада у јавном интересу. Тек ограничење у овом смислу огледа се у чињеници да наведена санкција не може предвиђати рад дужи од тристашездесет часова.

Премда би све казне требале да погађају циљано само учиниоца кривичног дела, јасно је да новчана казна нема овако селективно дејство. Ипак, тежња ка ограничењу у овом смислу видљива је и у члану 51 став 6 КЗ, а према коме се после смрти осуђеног новчана казна неће извршити. Односно, неће бити било каквог преноса кривичне одговорности и материјалног оптерећења на породицу осуђеног.

Као што је раније поменуто Кривични законик познаје и рад у јавном интересу као вид казне, а која се може изрећи учиниоцу кривичног дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна (Јакшић & Давидовић, 2013; Јовашевић, 2013; Митрић, 2015).

Водећи се чланом 52 став 2, законодавац даје појмовном одређење рада у јавном интересу дефинишући га као сваки рад друштвено користан рад којим се не вређа људско достојанство и који се не врши у циљу стицања добити.

У погледу трајања наведене казне, ставом 3 предметног члана наводи се да исти не може бити краћи од шездесет часова, док је законски максимум постављен на тристашездесет часова. При томе исти је ограничен и у смислу да рад који се обавља не може бити краћи од месец дана, нити дужи од шест месеци.

Одлука суда у погледу изрицања наведене мере узмеће у обзир могућност постизања сврхе кажњавања, као и друге елементе значајне у погледу кривичног санкционисања. Ово се најпре односи на врсту учињеног кривичног дела, личност учиниоца, те његову спремност да обавља рад у јавном интересу. Последње се поставља посебно важним с обзиром да наведени рад, иако представља казнено поступање, нема принудни карактер. У том смислу као нужни услов изрицања наведене казне поставља се пристанак учиниоца.

У погледу обавеза које се постављају пред осуђеног, у случају неиспуњавања исте, суд има могућност да наведену казну замени казном затвора. При томе законом одређена пропорција подразумева да на сваких започетих осам часова рада јавном интересу суд одреди један дан затвора.

Ипак, уколико учинилац испуњава све своје обавезе везане за рад у јавном интересу, суд му може дужину изреченог рада у јавном интересу умањити за једну четвртину, а што се поставља позитивним у васпитно-корективном смислу.

Последња казна предвиђена кривичним законодавством претпоставља одузимање возачке дозволе (Ђорђевић, 2008). Тако се сходно садржају члана 53 Кривичног законика наводи да ће се учиниоцу кривичног дела у вези са чијим извршењем или припремањем је коришћено моторно возило моћи изрећи казна одузимања возачке дозволе.

Када је у питању трајање наведене казне, иста се изриче у распону који не може бити краћи од једне, нити дужи од три године. При томе наведени период се рачуна од дана правоснажности пресуде. Тек напомену у овом смислу представља то да се време проведено у затвору, не урачунава у време трајања ове казне.

Дато решење намеће се с обзиром да се иста може изрећи као главна казна за кривична дела за које је прописана казна затвора до две или новчана казна, али и као споредна казна уз казну затвора или уз новчану казну. Једино ограничење представља то да се предметна казна не може изрећи заједно са мером безбедности забране управљања моторним возилом.

Коначно последњим ставом овог члана предвиђа се одговарајуће кривично санкционисање у случају кршења ограничења које произилази из наведене казне. Тако се експлицира да ако осуђени управља моторним возилом за време док траје казна одузимања возачке дозволе, суд ће казну одузимања возачке дозволе заменити казном затвора. При томе наведена замена обрачунаће се тако што ће се за једну годину одузимања возачке дозволе одредити један месец затвора.

Сумирајући наведено, постојећи законски оквир у Републици Србији предвиђа савремену лепезу кривичноправног реаговања на криминалитет. У том смислу казна затвора се поставља као најстрожији вид санкционисања, а који ће свакако представљати и у будућности константу односа према најтежим видовима кршења позитивноправних кривичних норми. Ипак, поштујући савремене трендове, евалуација оправданости изрицања кратких казни затвора и могућности замене алтернативним кривичним санкцијама свакако се поставља императивним.

5. Међународноправна документа од значаја за извршење казне затвора

Анализирајући шири контекст друштвеног реаговања према учиниоцима кривичних дела може се запазити да кривичноправно нормирање има јасно дугу, вишевековну традицију. Ипак, док су различити закони кроз историју прописивали одговарајуће мере према датој категорији лица, тек релативно скоро почела се потупуније посвећивати пажња положају лица према којима се извршавају кривичне санкције. Радоман (2013) тако наглашава да се од традиционалног модела лаичког поступања које је највећој мери укључивало волунтаризам и арбитрарност, савремени концепт је усвојио захтев нормирања, унификације и стандардизације поступања у пенолошком контексту.

Према Плеићу (2010а) затвореници уживају сва права осим права на слободу. У том смислу обавеза државе је да им гарантује могућност конзумације тих права и током издржавања казне затвора. Поред основног оквира права, поменути аутор истиче и сегмент посебних права, а који произилази из специфичног положаја осуђеника. Дата права нормирана су и стандардизована кроз међународноправна документа, како на нивоу УН, тако и на нивоу Савета Европе.

Како наведени оквир права не би остао тек „мртво слово на папиру“, на националном и међународном нивоу предвиђен је различит оквир надзора. С обзиром да је ће о националним механизмима контроле бити више речи у даљем тексту, на овом месту ваља напоменути значај Европског суда за људска права, као и Европског одбора за превенцију тортуре, а као инстанци који се налазе активним и у оквирима казненоизвршног законодавства у Републици Србији.

Осврнувши се на нормативни део, односно међународноправна документа донета у контексту заштите права лица осуђених на казну затвора може се направити дистинкција између општих доприноса, а који неселективно гарантују одређени ниво права свим особама, односно документа која су циљано формулисана у предметном оквиру.

Посматрано на ниову УН свакако најзначајнијим документима постављају се Универзална декларација о правима човека усвојена и прокламована од стране Генералне скупштине резолуцијом 217А(III) од 10. децембра 1948. године, односно Међународни пакт о грађанским и политичким правима који је усвојен и отворен за потписивање и ратификовање, или приступање, резолуцијом

Генералне скупштине Уједињених нација 2200 А(XXI) од 16. децембра 1966. године, а ступио је на снагу 23. марта 1976. године (Pleić, 2010b).

Поред наведених документа, а који су општег карактера формулисан је и усвојен већи број докумената који се уже односе на оквир кривичног санкционисања. Тек као репрезентативни примери могу се навести Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима, Европска конвенција о надзору над условно осуђеним или условно ослобођеним особама, Европска конвенција о спречавању мучења и нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања. Додатно, у истом контексту ваља истаћи и већи број препорука, а донетих на ниову Савета Европе међу којима се могу истаћи Препорука бр. Р (82) 17 Комитета министара о притвору и третману опасних затвореника (*Recommendation No. R (82) 17 of the Committee of Ministers on the custody and treatment of dangerous prisoners*), Препорука бр. Р (89) 12 Комитета министара о образовању у затворима (*Recommendation No. R (89) 12 of the Committee of Ministers on education in prison*), Препорука бр. Р (89) 12 Комитета министара државама чланицама која се тиче преоптерећености капацитета у затворима и инфлацији затвореничке популације (*Recommendation No. R (99) 22 of the Committee of Ministers to member states concerning prison overcrowding and prison population inflation*).

Попис извора свакако се овим не завршава. Тако рецимо ваља поменути и Препоруке Европског парламента, а које се тичу права затвореника у ЕУ (*European Parliament recommendation to the Council on the rights of prisoners in the European Union*), као и пресуде Европског суда за људска права, а у поступцима који се тичу права наведене популације (*Бензан против РХ (08. 11. 2002. године)*; *Пилчић против РХ (17. 01. 2008. године)*)

5.1 Међународноправна документа општег карактера

Анализом текста горе поменуте Универзалне декларације и Међународног пакта о грађанским и политичким правима закључује се да исти постављају општи оквир нормативне регулативе који се тиче недискриминативно свих особа. Опажајући друштвена збивања, а нарочито након Другог светског рата, наведени документи настали су као израз тежње унификације стандарда и гарантовања поштовања људских права, као иманентне категорије. Највећи сегмент дате регулативе тако је инкорпориран и у националне правне оквире, а кроз Уставом загарантована права. Тек чињеницом да поједина лица представљају посебно вулнерабилне категорије, предвиђени нормативни оквир нашао је и ужу примену.

Занимљиву напомену у овом контексту ипак истиче Јанковић (2000). Тако дати аутор истиче да је о усвајању Декларације гласало 56 држава чланица УН. Премда на гласању није било оних који су гласали против усвајања датог документа, чак осам држава, међу којима су били и Совјетски Савез и Југославија, били су уздржани од гласања.

Водећи се претходним, садржај одређених сегмената наведених извора може се посебно препознати у контексту лица лишених слободе. Ово се истиче нарочито важним, а с обзиром на историју злоупотреба у датом сегменту, те опажене карактеристике третмана који је често одговарао више тортури, него хуманистички орјентисаном пенолошком поступању.

Осврнувши се детаљније на садржај Универзалне декларације чланом 5 експлицира се да нико не сме да буде подвргнут мучењу или свирепом, нечовечном или понижавајућем поступку или казни. Ово се свакако отуда односи и на лица на издржавању казне, где се наведене категорије постављају недвосмисленим угрожавањем људских права и у супротности са савременим концептом сврхе кривичних санкција.

Важни стандарди постављени су и наредним сегментима где се чланом 7 датог документа предвиђају важне импликације у односу на затвореничку популацију. Тако дати оквир гарантује да су сви су пред законом једнаки и имају право без икакве разлике на подједнаку законску заштиту. Истим оквиром се такође гарантује право на заштиту од дискриминације по било ком основу.

Поред права на заштиту од стране надлежних судова, а у оквиру права која су заштићена Уставом и законом, посебно важан сегмент Декларације односи се на члан 9 којим се истиче забрана произвољног хапшења, притварања или протеривања лица. Начело законитости и поштовање кривичних процедура представљају отуда основ и каснијег извршења кривичних санкција.

Оквир права који је истакнут наведеним документом укључује и једнако право на правично и јавно суђење пред независним и непристрасним судом. Управо у том смислу истиче се и обавеза поштовања презумпције невиности, као и правило *nullum crimen, nulla poena sine lege*.

Сумирајући наведено Универзална декларација о правима човека поставила је најопштији оквир кривичноматеријалног, кривичнопроцесног и казненоизвршног права. Прелазак са ретрибутивног модела и концепта одмазде јасно је усмерен ка развоју пенологије у смеру хуманизације, поправљања, социјалне реинтеграције и рехабилитације. Тек наведена стремљења нужно захтевају и поштовање основних људских права.

Посматрано у контексту Међународног пакта, дати документ је до 2010.године потписало 166 чланица, док се чланство Србије рачуна од 12.03.2001. године, а по основу сукцесорских права. Важну напомену у овом контексту представља чињеница да наведени документ пружа могућност бављења појединачним случајевима кршења људских права, те оцени одговорности у конкретним ситуацијама. Истим се тако прописује формирање Комитета за људска права, а као надзорног механизма.

Анализирајући садржај поменутог извора, оквир нормативне регулативе поново носи општи карактер. Тек ближи осврт на проблем кривичног санкционисања опажа се у ставу 6, а којим се предвиђа ограничена примена смртне казне. Наиме, чињеницом да је у време усвајања овог документа значајан број, и европских држава, спроводио смртну казну, поставио је потребу формулисања одговарајућих претпоставки извршења.

Као пример у овом контексту свакако се поставља ограничавање наведене казне на контекст најтежих кривичних дела. Такође, с обзиром да се, по правилу, ради о врло деликатним случајевима, наведени извор предвиђа и права осуђеног на моблу за помиловање или замену казне.

Исти ниво ограничења извршења смртне казне односи се и на лица млађа од 18 година, те трудне жене, а према којима се дата казна није могла спровести. Поред забране мучења, окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, који је елабориран у претходном сегменту, наведени правни извор забрањује и принудни рад. Ипак, постављена забрана се не односи на укидање принудног рада у оквиру казне лишења слободe, а као санкције која је изречена у одговарајућем поступку од стране суда, већ пре свега на принудни рад у контексту дужничког или каквог другог ропства.

Поред елемената који су садржани и у претходно приказаној елаборацији Универзалне декларације, а који се тичу забране произвољног лишења слободe, Међународни пакт у члану 10 предвиђа да ће се са сваким ко је лишен слободe поступати човечно и са поштовањем урођеног достојанства људске личности.

Истим чланом се надаље наводи да ће се оптужени, осим у изузетним приликама, држати одвојено од осуђеника уз подвргавање посебном поступку који одговара њиховом положају неосуђених лица.

Наведени оквир сепарације односи се и на малолетнике, а за које се истиче хитност у поступању. Ово се поставља као логична последица опажања посебног положаја малолетника у кривичноправном и развојном смислу. Напослетку, казнено-поправни режим у националним оквирм подразумеваће такво поступање с осуђеницима на такав начин да се као примарни циљ поставља њихово преваспитање и социјална реинтеграција.

Сажимајући наведено, општи оквир нормативне регулативе тек имплицитно носи претпоставке које се тичу издржавања казне затвора. Ипак, наведено се у историјском смислу поставља као важна полазна тачка у ужој спецификацији услова наведене санкције и права осуђених лица.

5.2 Међународноправна документа која се уже тичу извршења казне затвора

Анализом међународноправних извора који се ближе тичу извршења казне затвора посебно значајним, а на ниво УН постављају се Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима, која је донета у Женеви 1955, уз одобрење Економског и друштвеног савета, према резолуцијама 663 (XXIV) од 31.7.1957.године и 2076 (LXII) од 13.5. 1977. године (Marsavelski, 2011).

Експлицирајући сврху наведеног документа чланом 1 наводи се да сврха ових Правила није у прописивању општег модела система извршења казне у пеналним установама. Тек доманантни циљ овог документа јесте постављање базичних принципа извршења казне и праксе поступања са осуђеничком популацијом.

Прихватајући хетерогеност захтева у односу на различите категорије осуђених лица први део овог документа обухвата одредбе које се тичу свих категорија затвореника, док се други део односи на посебне категорије.

С обзиром да позитивно национално казнено извршно законодавство у највећој мери усвојило садржај предвиђен предметним документом у даљем тесту даће се само оријентациони преглед структуре и обухваћених идеја.

Тако се као базично начело, односно правило опште примене, већ на почетку документа истиче антидискреционо начело, којим се забрањује пристрасност у поступању. Ово се при томе односи, поред расе, боје коже и пола, на језик, веру, уверења, национално или социјално порекло, сродство, економски или други статус.

Надаље, предвиђа се да поред ограничења примања у затвор тек по постојању ваљаног налога, пеналне установе требају водити одговарајући евиденцију, а која се тиче идентитета осуђеног лица, дана почетка и отпуштања са казне.

Истим оквиром се предвиђају и одговарајућа правила о размештању и категоризацији лица, укључујући под овим раздвајање мушкараца и жена, као и осуђених и притворених особа. У коначном исто се односи на посебан положај малолетника који ће бити смештени одвојено од одраслих.

Минимална правила предвиђају и услове смештаја, а који се односе на капацитет спаваоница, хигијенске услове, односно површину, кубикажу, грејање, светло и вентилацију. Наведено се односи и на приступ санитарним уређајима, односно могућности одржавања опште и личне хигијене, а која се може захтевати од осуђеног лица.

Дати оквир правила предвиђа и могућност да осуђени добије одећу од пеналног завода, особености исте и услове одржавања чистоће. Значајно правило које је усмерено на редукцију стигматизма односи се на правило да када затвореник добије дозволу за излазак ван установе може му бити дозвољено да носи властиту одећу.

Минимални норматив односи се и на храну, те доступност воде. Како боравак у затвору подразумева и одговарајућу депривацију истим документом се предвиђа да ће сваки затвореник имати право да се бави спортом најмање један сат дневно на свежем ваздуху.

Посебно разрађен сегмент правила односи се на улогу и поступање здравствене службе. Ово се односи на обвazu постојања квалификованог лекара, као и консултантске сарадње са специјалистичким службама. Исто се односи и на доступност прибора, лекова, те других потрошних материјала.

Сегмент здравствене заштите требао би да обухвати и стоматолошке услуге, али и сегмент здравствене заштите осуђене мајке и детета. Поново, са циљем елиминације стигматизације у родном листу рођене деце не би смело да се налази податак да је дете рођено у пеналним условима.

Садржај препорука односи се и на дисциплину и кажњавање. Тако премда се истиче потреба одржавања реда, исти се треба спроводити са оним ниовом ограничења који је минимално довољан за његово успостављање. При томе у истом оквиру дисциплинска овлашћења ограничавају се на само на запослене професионалце и не могу бити поверена ни једном затворенику.

Поред захтева за пописом дисциплинских престапа истим оквиром се налаже и формулисање посебног дисциплинског поступка, те одговоарајућих дисциплинских мера. Исто ће се при томе спроводити по правилима која важе и у редовном кривичном поступку, односно уз поштовање презумпције невиности, права на одбрану, поштовања правила *ne bis in idem* и других.

Сегмент правила односи се и на рецимо издржавање мере упућивања у самицу, а која захтева претходни преглед лекара који би утврдио да не постоје препреке њеном извршењу.

Премда се Минималним правилима предвиђа могућност употребе средстава за ограничење кретања, попут лисица, ланаца, окова и посебних кошуља, исте се не смеју употребљавати у казнене сврхе. Тек могућност примене наведених средстава дозволјава се као мера опреза против бега за време привођења, затим из здравствених разлога, и то под надзором лекара. Примена датог оквира ограничења може се одбрити и наредбом директора, ако се остале методе контроле покажу недовољнима. Ово се при томе дозвољава у контексту спречавања наношења повреда себи или другоме или спречавања почињавања материјалне штете.

Попис области које чине саставни део извршења казне затвора укључује и друге сегменте. Ово се најпре односи на информисање затвореника и право на жалбу, контакте са спољним светом, права која се тичу вере, односно религије, чување затвореникове имовине, те обавештења о случају смрти, болести или премештаја.

Посебно елабориран сегмент општег дела Минималних правила односи се на затворско особље, а где се налаже пажљив одабир кадрова који задовољавају услове честитости, хуманости и прилагодљивости. С обзиром на улогу и значај професионалаца у затворима исти морају имати одговарајући ниво образовања, уз континуирану едукацију у одговарајућим образовним облицима.

Надаље, водећи се хетерогеним потребама затвореничке популација предвиђа се да професионалци морају обухватити различита усмерења попут психијатара, психолога, социјалних радника и техничких инструктора. У истом контексту намеће се и потреба успостављања одговарајуће комуникације при чему се очекује да управник и особље говоре језиком већине затворске популације или језиком који већина затвореника разуме.

Значајан оквир регулативе односи се и на превенцију могућих злоупотреба, а на родној основи. Тако се рецимо предвиђа да у мешовитим установама женско одељење мора бити под управом одговорне службенице. При томе даље ограничење односи се на забрану сходно којој ни један службеник мушког пола не сме ући у женска одељења без пратње неке од службеница. Тек само особље женског пола сме надзирати затворенице, при чему се ово ограничење неће односити на лекаре и инструкторе у обављању професионалних дужности.

Други део предметног документа садржи одредбе које се тичу посебних категорија затвореника. Ипак, у оводном сегменту напомиње се да систем издржавања казне не треба да повећава патњу која је иначе својствена депривацију коју лишење слободе носи. Надаље, како сврха кривичних санкција има дугорочно пројектоване циљеве заштите друштва од криминала, током издржавања казне треба се организовати васпитно, морално, духовно и свако друго поступање према осуђеном лицу, а како би се постигло да након издржане казне поштује закон и брине о својим потребама. Коначно, да би се ово постигло намеће се захтеве минимализације разлика између услова живота у затвору и на слободи. У том смислу посебна пажња требала би се обратити на период припрема за живот на слободи и формулисање остваривих постепналних циљева.

Сходно захтевима савремене пенологије Минимална правила предвиђају поштовање принципа индивидуализације. Отуда се и предвиђа класификација затвореника, где се упућује на потребу одвајања оних лица која би због своје криминалне прошлости или лошег карактера вршили негативан утицај на друге затворенике. Ипак, са циљем економичности поступања предвиђа се и одређено сажимање у одговарајуће групе, а према којима би се спроводио одговарајући третман.

Да би се остварило претходно елаборирано намеће се потреба процене индивидуалних капацитета осуђених, потреба и психичког стања, као и постојање различитих установа и одељења, а у које би се овако категорисана лица смештала. Наведена категоризација отуда омогућиће формулисање одговарајућих програма поступања, а који ће у крајњем одговарати сврси кривичних санкција.

Истим делом овог документа постављају се и нормативни основи који се тичу рада. Према се из самог текста не упућује на обавезу рада чланом 71 наводи се да се од свих затвореника тражи да раде, а сходно душевним и опште здравственим способностима. Наведени рад према може имати економске ефекте требао би бити организован пре свега у смеру васпитне корекције. Отуда се и намеће занимљива напомена да индустријским погонима и економијама казних установа требају првенствено управљати професионалци ангажовани у затворској администрацији, а не приватни предузетници.

Поред детаљније елаборације услова рада и права радно ангажованих затвореника, предметни документ предвиђа и друге потребе везане за ресоцијализацију. У том смислу нарочито се истиче потреба организовања наставе, а с обзиром на опажену ситуацију значјног броја младих, неписмених затвореника. Исто се односи и на организацију слободног времена, а кроз спортске и културно-просветне активности.

Последња два сегмента која су од значаја за издржавање казне затвора односе се на припрему за постепени живот и душевно оболела лица. Отуда се инсистира на подстицању стварања и одржавања просоцијалних односа, како са појединцима, тако и са установама које имају наведени ниво усмерења. Додатно, Минималним правилима предвиђа се и одговарајући подстицај државном и невалдином сектору, а у сегменту пружања помоћи затвореницима након пуштања на слободу.

Односно, у сегменту који се тиче душевно болесник, чланом 82 предметног документа предвиђа се да исте не треба држати у затвору, већ у установама које су адекватне за дату популацију. При томе наведени оквир истиче потребу лечења, а не кажњавања, где се препоручује да наведени ниво здравствених, психијатријских и социјалних интервенција буде настављен и након изласка из затвора.

6. Позитивноправна решења националног казненоизвршног законодавства

Казненоизвршно право, према Радоману (2013) представља оквир којим се обухватају права осуђених лица и начин извршења изречених казних санкција уопште. Исти аутор наглашава да је реч о нормативној дисциплини која се треба разликовати од пенологије као ширег оквира социолошке, психолошке и криминолошке анализе проблема кажњавања (Милутиновић и сар., 1977; Николић, 2009). Симовић и Јовашевић (2014), тако пенологију дефинишу као науку о казнама, упућујући да се у етимологији датог појма налазе латинска реч *roepa* – што значи казна грчка реч *logos* – што значи наука¹.

Слично одређења даје и Шепаровић (2003), а према коме казнено извршно право представља дисциплину која изучава извршење кривичних санкција као део позитивних међународних и националних правних прописа. Примењујући одговарајућу методологију дати оквир идентификује основна начела, права осуђеника и начине извршавања кривичних санкција. Коначно, водећи се наводима претходно поменутих Соковића и Јовашевића (2014) ваља напоменути да се у литератури могу наћи и друга појмовна решења, а која казненоизвршно право дефинишу као пенетенцијарно право.

Прихватајући све међународне обавезе које су произашле из ратификованих докумената на нивоу Европске Уније, односно УН, Република Србија је сегмент казненоизвршног права обухватила посебним законом, односно Законом о извршењу кривичних санкција (ЗИКС) ("Службени гласник РС", бр. 55/2014).

Водећи се наводима Ђорђића (2016) дати закон ступио је на снагу 31. маја 2014. године. Ипак, сам почетак примене овог закона довео је до необичне ситуације правног вакуума, а с обзиром да је инцијално примена истог одложена на три месеца. Тако се, сходно тумачењу поменутог аутора, дошло у ситуацију у којој ЗИКС предвиђа да ће исти закон из 2005.године престати да важи ступањем на снагу, а не почетком примене новог закона. У том смислу, ова правна празнина огледала се у чињеници да практично три месеца питање извршења кривичних санкција није било регулисано никаквим правним оквиром.

¹ Дати аутори пенологију дефинишу и као научну дисциплину која изучава правне и ванправне аспекте извршења казне, те ја отуда јасно да дати концепт представља шири оквир у односу на појам казнено извршног права.

Представљајући заокружен нормативноправни оквир тако се чланом 1 овог закона наводи његова садржина, а као уређење поступка извршења кривичних санкција према пунолетним лицима, односно права и обавезе лица према којима се извршавају кривичне санкције. Истим оквиром се наводи да ЗИКС уређује и организацију Управе за извршење кривичних санкција, надзор над њеним радом, извршење санкција изречених за привредне преступе и прекршаје, одузимање имовинске користи прибављене кривичним делом или привредним преступом и примена мера притвора.

Када је у питању сврха кривичних санкција, ранија национална решења нису била експлицитна у овом смислу. Ово се при томе могло разумети у контексту чињенице да је иста одређена већ Кривичним закоником, те би се исто могло схватити као поналање. Ипак, пратећи легислативни оквир протеклих деценија могу се приметити поједина одређења. Занимљиво решење у овом смислу тако се може опазити у Закону о извршењу кривичних санкција из 1977 ("Службени гласник СРС, бр. 26/1977). Тако се у члану 9 датог закона наводи да је сврха извршења казне затвора оспособљавање осуђеног да по отпуштању са издржавања казне живи и ради у складу са законом и испуњава дужности човека и грађанина социјалистичке самоуправне заједнице. Са циљем постизања наведене сврхе, истим чланом се наводи да ће се примењивати одговарајуће васпитне, поправне и друге мере. Овакво решење, премда је јасно у контексту императива поштовања законског оквира, занимљиво је с обзиром да претпоставља специфичан аксиолошки оквир дужности, те носи јасну политичку обојеност.

Нешто другачије пак решење предвиђено је Законом о извршењу кривичних санкција из 2005. године када је сврха извршења одређена је као заштита друштва од кривичних дела и издвајање учинилаца кривичних дела из друштвене средине, а са циљем њиховог лечења, чувања и оспособљавања за самостално старање о својим потребама након извршења санкције ("Службени гласник РС, бр. 16/97 и 34/01). Исти оквир при томе чини се да негира ретрибутивни карактер казне, а лица која су инклинирала у криминалитет представља слично категорији лица са посебним потребама, које треба излечити и оспособити. Премда, наглашено хуманистичко, и овакво решење представља се проблематичним.

Каснијим изменама из 2009. и 2011. године оквир сврхе кривичних санкција претрпео је одговарајуће измене. Тако је иста одређена као сузбијање дела којима се повређују или угрожавају човек или друге основне друштвене вредности.

Представљено решење ипак није било и кончано. Наиме, одређење сврхе кривичних санкција у пенилошким расправама током деценија укључивало је различите термине попут третман, ресоцијализације или утицања на осуђена лица да убудуће не врше кривична дела. Ипак, наведено се поставило врло проблематичним, а с обзиром на шири оквир импликација које су дати појмови повлачили, као и низ варијабли ванинституционалног карактера, а који су од утицаја на њихово остваривање.

Вративши се позитивноправним оквирима, ЗИКС у члану 2 наводи да се извршењем кривичних санкција остварује општа и индивидуална сврха њиховог изрицања, а у циљу успешне реинтеграције осуђених у друштво. На тај начин законодавац је практично проближио одредницу казненоизвршног и кривичноматеријалног законодавства упућујући на значај генералне и специјалне превенције, а која за коначни циљ има поновно просоцијално инволвирање осуђеног у заједницу.

Сумирајући наведено, дефинисање сврхе кривичних санкција захтева приличну лингвистичку гимнастику, а која је одређена друштвено-историјским контекстом и доминантном политиком односа према криминалитету. Актуелно решење тако потенцира хуманизацију односа према осуђенима, односно атенуирање негативних ефеката сегрегације и стигматизације (Стојановић, 2012; Јовашевић, 2006).

Радоман (2001) у овом контексту износи занимљив пример законског решења Шведске, према коме се сврха извршења кривичних санкција одређује као унапређење прилагодљивости осуђеника друштву и ублажавање штетних последица лишења слободе. Дати оквир, премда би се могао схватити као посебно напредан и у складу са општим тенденцијама заштите права осуђених лица ипак поставља питање смислености и импликација политички коректног говора у законским одредницама. Додатно, дати оквир чини се да у потпуности екстернализује одговорност за криминално понашање, аболуирајући самог извршиоца кривичног дела.

У том смислу чини се да би сврха извршења кривичних санкција морала носити мултипле атрибуте, укључујући и заштиту друштва и друштвених вредности, пружање одговорајућих специјално педагошких, андрагошких и психолошких сервиса, а смеру корекције ставова и понашања, али и изражавање друштвене осуде за криминално понашање.

Водећи се даљим садржајем предметног закона основним одредбама о положају лица према коме се извршава кривична санкција наводи се да се иста извршава на начин којим се јемчи поштовање достојанства лица према коме се она извршава.

Наведена одредница може се сумирати кроз принцип хуманости, а као универзални принцип инкорпориран практично у свим националим и међународноправним изворима. Тако се у члану 6 став 2 наводи да су забрањени и кажњиви сви поступци којима се лице према коме се извршава кривична санкција подвргава било каквом облику мучења, нечовечног или понижавајућег кажњавања или поступања, злостављања или експериментисања.

Поменути императив може се пратити и другим, ранијим законима. Тако Срзентић (1995; 23), у коментару Кривичног закона Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. 47/94) истиче да се у извршавању казне не смеју осуђеном наносити физичке патење нисти се сме враћати његово људско достојанство. Ово се при томе истиче с обзиром да се *"само од човека који је сачувао људско достојанство може очекивати да се врати друштву као његов користан члан"*.

Да је наведена норма репрезент прихваћен међународних стандарда свакако се може видети и у односу на садржај претходно поменуте Европске конвенције за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања Савета Европе.

Поред наведеног, премда је законодавац предвидео могућност примена мера принуде према лицима лишеним слободe, ставом 3 истог члана инкриминише се и примена принуде према лицу према коме се извршава кривична санкција, а у случају да је иста несразмерна потребама њеног извршења.

И ако кривичне санкције подразумевају извесну депривацију слобода и права, ЗИКС-ом се предвиђа и оквир правне заштите основних права. Наиме, чланом 8 предметног закона наводи се да лице према коме се извршава кривична санкција има право на заштиту основних права прописаних Уставом, потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права.

Тако се истим сегментом у ставу 2 предвиђа да ће се ограничење основних права спроводити само у оној, минималној мери, која је неопходна за извршење кривичне санкције у законом одређеном поступку.

Такође, лицима према којима се извршава нека кривична санцкија дозвољава се судска заштита, а кроз функцију судије за извршење, у односу на појединачна акта о правима и обавезама (Ђорђевић, 2015; 2016).

Поштовање савремених стандарда извршења кривичних санкција огледа се и у поштовању принципа једнакости, а који се чланом 7 ЗИКС-а изражава кроз забрану дискриминације. Тако се овим оквиром наводи да се лице према коме се извршава кривична санкција не сме стављати у неравноправан положај, а на основу критеријума расе, боје коже, пола, језика, вере, политичких и других уверења, односно националног и социјалног порекла. Забрана дискриминације у овом смислу ограничена је и разликама у имовном стању, образовању, друштвеном положају или другим личним својствима.

Премда се текстом закона не наводи експлицитно извршење кривичних санкција поштује још најмање два принципа укључујући принцип законитости и принцип индивидуализације. Тако први оквир поштује општа начела кривичноматеријалног права, базирајући сва поступања управо у датом оквиру. Ограниченост законом и поступање у складу са законом тако извршење санкција лишава арбитрарности и осигурава да осуђени издржава управо ону казну коју је суд одредио у оквирима прецизираним правоснажном и извршном пресудом.

Напоследку, када је у питању индивидуализације казне иста је одређена како каснијим сегментима ЗИКС-а, тако и одговарајућим подзаконским актима, попут Правилника о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица („Службени гласник РС“, бр 66/2015). Дати оквир надаље односи се процену осуђеног лица, те примен оних метода и

облика третмана који су прилагођени личности осуђеног, а у циљу остваривања сврхе кривичних санкција (Чејовић, 1971; Ћирић, 2015).

6.1 Општеноормативни део Закона о извршењу кривичних санкција

Анализом садржаја ЗИКС-а одређени су државани органи надлежни за извршење кривичних санкција. Тако се као организациони, спороводни и надзорни орган поставља Управа за извршење кривичних санкција. Радоман (2013) у том контексту наводи да дати орган функционише кроз активности шест одељења укључујући: надзор над радом казнено-поправних завода, оперативне послове, конципирање и праћење реализације третмана лица којима су изречене кривичне санкције, заштита права лица лишених слободе и малолетника, материјално- финансијско пословање завода и опште и правне послове.

Чланом 12 датог закона надаље се одређује надлежност Управе а у оквиру организације, спровођења и надзирања извршења казне затвора, малолетничког затвора, казне рада у јавном интересу, условне осуде са заштитним надзором, мера безбедности обавезног спсихијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења наркомана и обавезног лечења алкохоличара (Министарство правде РС, 2015). Поред наведених ингеренција у контексту извршења казне малолетничког затвора Управа се поставља надлежном и у контексту извршења васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом (Јовашевић, 2006).

У оквиру структуре Управе регулисано је и постојање различитих врста завода за извршење кривичних санкција. Тако се чланом 13 предвиђа постојање: казнено-поправних завода и окружних затвора намењених извршењу казне затвора и мере притвора. Наведене установе пак намењене су издржавању казни пунолетних лица мушког пола, док се за извршење казне малолетничког затвора предвиђа постојања казнено-поправног завода за малолетнике (Перић, 1979; Вукомановић & Млађовић, 2013; Соковић & Бејатовић, 2009).

Када су у питању пак жене, с обзиром да исте представљају мали удео затвореничке популације предвиђа се постојање казнено-поправног завода за жене (Ћопић & Шаћири, 2012; Шпадијер-Џинић и сар., 2009), а у којима се извршава казна затвора и казна малолетничког затвора.

Надаље, с обзиром на потребе лечења осуђених и притворених лица, као и потреба извршења мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења алкохоличара и обавезног лечења наркомана, законодавац је предвидео постојање специјалне затворске болнице (Стојановић, 2014 ; Дракић, 2008; Ћоровић, 2009).

Коначно, у контексту извршења васпитне мере институционалног типа, иста се извршава у васпитно-поправном дому. Наведену меру (упућивања у васпитно-поправни дом) треба наравно разликовати од мере упућивања у васпитну установу, а која је у оквирима ингеренције другог министарства (Соковић, 2008).

Осврнувши се на ранија решења Закона о извршењу кривичних санкција Радоман (2013) упућује на постојање Завода за испитивање личности, а као планиране новине у националном систему извршења. Тако исти аутор упућује да је чланом 31 предметног закона било предвиђено функционисање завода намењеног испитивању психолошких, педагошких, социјалних и безбедносних особности осуђених лица, а који би давао важне податке у погледу утврђивања програма поступања осуђених и предлога њиховог распоређивања у конкретне пеналне установе. При томе наведено законско решење дати оквир поступања предвиђало је само за осуђена на казне затвора преко годину дана, док осуђени на кратке казне затвора нису били планирани на датом нивоу опсервације.

Премда је у стручној и научној јавности било подељених мишљења о квалитету датог решења, ваља напоменути да је у пракси посебна зграда при Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици била предвиђена за ове намене. Ипак, дата идеја, премда пројектована за 2000.годину, до данас није реализована.

Вративи се позитивноправним решењима, чланом 14 ЗИКС-а постојећи оквир установа подељен је према степену обезбеђења, а на установе отвореног, полуотвореног, затвореног и затвореног типа са посебним обезбеђењем. Критеријум по коме је извршена наведена дата подела базира се на врсти препрека за бекство, при чему у заводим аотвореног типа не постоје физичко-техничке препреке за бекство. Надаље у заводима полуотвореног типа примарна препрека за бекство јесте служба обезбеђења, док у установама највишег степена безбедности постоје и друге физичко-техничке препреке.

Примењујући наведене критеријуме на конкретне заводе, ЗИКС-ом се предвиђа да су казнено-поправни завод за жене, окружни затвори и васпитно-поправни дом установе полутвореног типа, а специјална затворска болница и казнено-поправни завод за малолетнике затвореног типа.

Премда национални систем извршења претпоставља јасну поделу установа према степену обезбеђења, ова подела није тако ригидна. Ово се пре свега истиче из разлога садржаних у члану 16 истог закона, а којима се предвиђа да у заводима могу постојати отворена, полуотворена и затворена одељења.

Применом историјског метода, занимљиво је да ранија решења носе нешто експлицитнији ниво објашњења постојеће категоризације установа. Тако се ЗИКС-ом из 1992. године ("Службени гласник РС" бр.48/1992) наводи да установе отвореног типа немају физичко и материјално обезбеђење, које би представљало препреку за бекство, а организација живота и рада лица лишених слободе заснива се само на њиховој дисциплини и личној одговорности опдстицаној и контролисаној од стране васпитача.

Надаље, установе полуотвореног типа такође су предвиђене као оквир без материјалног обезбеђења, а дисциплина и контрола кретања обезбеђена је пословима страже. Тек установа затвореног типа, према ранијем решењу, одређене су материјалним и физичким обезбеђењем које

укључује наоружану стражу, оградне зидове и техничка средстава за обезбеђење која представљају препреку за бекство осуђених лица.

Коначно, док се у актуелном законском решењу окружни затвори препознају као установе полуотвореног типа, претходно поменута верзија ЗИКС-а исте је дефинисала као установе отвореног типа.

Посматрајући интерну организацију унутар појединачних установа у заводима се разликује пет служби. Тако се законом предвиђа постојање службе за третман, службе за обезбеђење, службе за обуку и упошљавање, службе за здравствену заштиту и службе за опште послове.

Премда наведене службе делују синергетски посебна важност посвећује се служби за третман, а као оном сегменту који процењује индивидуалне потребе, капацитете за промену и степен ризика осуђеног лица у контексту криминалног рецидива. Тако дата служба након идентификације свих релеватних варијалби утврђује и спроводи индивидуализован програм поступања и примењује оне методске приступе који се показују ефективним у смеру специјалне превенције.

Надаље, чланом 20 ЗИКС-а предвиђа се да наведена служба утврђује програм поступања према осуђеном, усклађује рад осталих служби и других учесника у спровођењу програма и обавља друге послове одређене законом.

Направивши на овом месту малу дигресију, служба за третман раније је именована као служба за преваспитање, а оквир њене надлежности је био нешто шире одређен. Тако решењем из 1991.године чланом 27 ЗИКС-а предвиђало се да служба преваспитања програмира, организује и остварује процес преваспитања осуђених и маллетних лица, при чему се поставља као координирајућа служба свих осталих учесника у датом процесу. Ставом 2 истог члана прецизирало се да предметна служба нарочито врши следеће послове: испитује личност осуђених и маллетних лица и утврђује предлог програма поступања; организује и спороводи оиндивидуални, групни и колектвини облик рада; примеује одговарајуће методе и технике ресоцијализације осуђених лица и маллетника, организује и спроводи рад на општем образовању и стручном оспособљавању; организује и спроводи слободно временске активности осуђених и маллетних лица; постиче активно учешће осуђених у рализацији васпитно-образовних задатака користећи при томе одговарајуће мере стимулације; припрема мишљења у поступку помиловања, условног отпуста, прекида казне и ревизије васпитних мера и мера безбедности; предлаже класификацију и рекласигикацију у васпитне групе у одељења, врши и друге послове преваспитања одређене законом.

Када је у питању заштита безбедности људи и имовине у заводу, спровод осуђених и притворених лица, те учествовање у спровођењу програма поступања према осуђеном, исто се поверава служби за обезбеђење.

Припадици наведен службе имају статус овлашћеног службеног лица, а у том смислу могу носити оружје, вршити преглед просторија у заводу са претресом, преглед лица са претресом и прегледом тела, те примењују мере за одржавање реда и безбедности у заводу.

Чињеницом да осуђена лица могу током издржавања покушати прибавити различите недозвољене ствари и супстанце, овлашћења службе за обезбеђење односе се и на коришћење службених паса у сврху проналажења психоаткивних супстанци, експлозива или других ствари које могу негативно утицати у сигурносном контексту.

Према је у ранијим пенолошким радовима посебно наглашаван принцип обавезности осуђених да раде, Закон о извршењу кривичних санкција у постојећем решењу носи нешто другачију перспективу. Тако Марић и Булатовић (2004) истичу да је рад био схваћен као право и обавеза осуђеног, која представља круцијални фактор преваспитавања и ресоцијализације осуђених лица. Ипак, у актуелном законском решењу рад се поставља само као право, али не и обавеза, а што се свакако поставља упитним у погледу оправданости.

Управо у том смислу служба за обуку и упошљавање остварује своје задатке кроз обуку осуђених за рад и организацију овог рада унутар или ван завода. Остварени рад може имати комерцијалне аспекте, те се користити за потребе завода или Управе, али тежња за профитом не сме имати такав карактер да штетно утиче на остварење сврхе обуке и упошљавања.

6.2 Судија за извршење и заштита права осуђених

Поред претходно поменутих служби, рад казнено-поправних завода остварује се у сарадњи са судијом за извршење (Ђорђић, 2015). Тако се чланом 33 ЗИКС-а предвиђа да при сваком вишем суду буде одређен судија за извршење кривичних санкција, а који поступа као судија појединац. Наредним чланом предметног закона надаље се одређује стварна надлежност судије, а која се односи на заштиту права притвореника, осуђеника, лица којима је изречена мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственог установи, обавезног лечења наркомана или обавезног лечења алкохоличара када се спроводи у заводу. Додатно, истим чланом прецизира се да судија надзире законитост у поступку извршења кривичних санкција и обезбеђује равноправност и једнакост ових лица пред законом (Вековић, 2014).

Тако у погледу конкретних овлашћења судија за извршење може одлучивати о заштити права по притужби притвореника и захтеву за судску заштиту осуђеника, односно лица којима су изречене горе наведне мере безбедности. Додатно, може одлучивати о правима осуђеника, а у контексту жалбе против одлуке управника завода или директора Управе, односно у свим другим случајевима предвиђеним ЗИКС-ом.

Представљени законски оквир који представља новину у казненоизвршном законодавству уведен је као покушај подизања стандарда заштите права осуђених лица. Судија за извршење тако практично представља другостепени жалбени орган у поступку који се покреће на захтев осуђеног или по притужби притвореног (Игњатовић, 2013).

Да би се избегла арбитраност поступања, о свим чињеницима које су од значаја за захтев или притужбу, осуђени или притворени изјашњава се писменим путем, а сам поступак се спроводи сходно одредбама Законика о кривичном поступку.

Сузивши оквир анализе правни одредби на осуђена лица, треба нагласити да судија за извршење не представља инстанцу која је дислоцирана ван затвора, без реалног контакта са осуђеним лицима. Заправо, чланом 42 ЗИКС-а се предвиђа да судија има бавезу да најмање једном у свака четири месеца у току године обиђе све заводе на територији своје месне надлежности. Том приликом осуђена лица имају прилику да му се непосредно обрате, те да буду информисана о начиним остваривања њихових права.

Управо у том смислу ЗИКС дозвољава да осуђени поднесе захтев за судску заштиту против одлуке директора Управе, а у року од три дана, од дана достављања одлуке.

Треба имати на уму да је судија за извршење практично последња инстанца заштите права осуђених, а што захтева поступност у поступању. Односно, у поступку остваривања својих права, односно у случају да осуђени мисли да је неко његово права незаконито ограничено или повређено, захтева се да се осуђени прво обрати поднеском начелнику одговарајуће службе, односно управнику завода, те директору Управе. Једини изузетак у овом смислу када се дозвољава директно обраћање судији за извршење јесте у ситуацији озбиљне угрожености права на живот и телесни интегритет осуђеног.

У случају да судија процени да је притужба осуђеног носи извесни степен основаности може заказати рочиште на коме учесници у поступку усмено износе чињенице које су од значаја. Тако ће, уз позив пуномоћнику, рочиште бити одржано у суду или просторијама завода, а у оквиру кога ће се саслушати сведоци, прибавити или извршити увид у релевантну документацију, односно утврдити све потребне чињенице.

По одржаном рочишту, судија за извршење доноси одговарајућу одлуку у форми решења, а којом ће одбацити притужбу ако је поднета неблагоприятно, неуредно или уколико је иста недозвољена. Уколико је пак захтев за судску заштиту неоснован решењем се исти одбија.

Ипак, уколико судија утврди основаност захтева, чланом 39 ЗИКС-а се експлицира да ће се заводу наложити да отклони утврђену незаконитост, те да обавести судију о предузетим мерама.

Коначно, премда је раније напоменуто да је судија за извршење највиша инстанца заштите права осуђених лица и на његову одлуку се може изјавити жалба. Тако се чланом 41 ЗИКС-а дозволјава да се жалба може поднети варасправном већу истог суда, у року од три дана од дана пријема првостепене одлуке.

6.3 Упућивање и разврставање осуђених лица на издржавање казне затвора

Трећом главом Законика о извршењу кривичних санкција нормира се извршење кривичних санкција. Тако се чланом 43 предметног закона регулише сврха извршења казне затвора, при чему се наводи да се према осуђеном током извршења казне, применом одговарајућих програма поступања, усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у услове живота после извршења казне како убудуће не би чинио кривична дела.

Сам поступак извршења казне започиње практично упућивањем осуђеног у одговарајући завод, а што се врши како на основу одговарајућих одредаба ЗИКС-а, тако и на основу решења садржаних о Правилнику о упућивању осуђених, прекшајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција ("Службени гласник РС" бр. 31/2015).

Сходно члану 54 ЗИКС-а за упућивање на извршење казне затвора надлежан је основни суд према пребивалишту, односно боравишту осуђеног у време када је одлука којом је казна изречена постала правоснажна. Уколико су пак пребивалиште и боравиште осуђеног непознати, као надлежан поставља се основни суд који је донео првостепену одлуку, а ако је одлуку донео виши суд, за упућивање је надлежан основни суд у месту седишта тог вишег суда. Коначно, чланом 55 ЗИКС-а предвиђа се да осуђеног који је у притвору на извршење казна затвора упућује основни суд на чијем подручју је седиште завода у коме је осуђени притворен.

У свом поступању, надлежни суд ће обавестити осуђеног да се јави одређеног дана у конкретни завод на извршење казне, као и свим другим околностима које су од значаја у датом контексту. Исто обавештење добија и извршни завод, укључујући и прибављене податке који се тичу личности осуђеног током кривичног поступка.

Водећи се садржајем члана 50 ЗИКС-а експлицира се да се осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања, после урачунатог притвора и другог лишења слободу у вези са кривичним делом не прелази једну, а изузетно две године, распоређује се у окружни затвор.

Ипак, осврнувши се на текст горе поменутог Правилника, поред наведеног критеријума упућивање осуђених у одговарајуће заводе укључује и друге варијабле (Павловић и сар., 2016). Тако се истим наводи да се у окружне затворе упућују лица која су први пут осуђена на казну затвора и против којих се води други кривични поступак, а којима је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободу у вези са кривичним делом не прелази једну годину.

Надаље, истим Правилником распоређивање у окружне затворе предвиђено је и за лица која су први пут осуђена на казну затвора за кривична дела: силовање, облјуба над немоћним лицем, облјуба са дететом, трговина људима, разбојничка крађа, разбојништво, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, неовлашћено држање опојних дрога и омогућавање уживања

опојних дрога, а којима је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободe, у вези са кривичним делом не прелази једну годину.

Коначно, поред прекршајно кажњених лица, у окружне затворе се упућују и лица која су раније осуђена на казну затвора, а којима је изречена казна у временском трајању до годину дана, у одонсу на горе поменуте критеријуме.

Вративши се садржају ЗИКС-а лица која су осуђена на казне дуже од годину дана по правилу се распоређују у казнено-поправне заводе. Тако се чланом 51 наводи да осуђени који је учинио кривично дело из нехата и лице које је први пут осуђено на казну затвора до три године распоређује у завод отвореног типа.

У погледу законских и подзаконских услова упућивања осуђених у установе отвореног типа Павловић и сарадници (2016) поново се позивају на Правилник о упућивању, а који као критеријуме истиче облик виности, врсту кривичног дела, дужину изречене казне, постојање историје раније осуђиваности, постојање нових кривичних поступака, пол осуђеног и територијални критеријум.

Тако се чланом 2 Правилника наводи да ће се у заводе отвореног типа упутити лица осуђена за кривично дело из нехата, лица први пут осуђена на казну затвора, против којих се не води други кривични поступак, и којима је изречена казна чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободe у вези са кривичним делом не прелази три године, а која нису осуђена за кривична дела: силовање, обљуба над немоћним лицем, обљуба са дететом, трговина људима, разбојничка крађа разбојништво, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, неовлашћено држање опојних дрога и омгућавање уживања опојних дрога.

Када су пак у питању установе затвореног типа, односно затвореног типа са посебним оебезбеђењем, законодавац предвиђа да ће сва остала лица, која не одговарају претходно елаборираним критеријума бити распоређена у исте.

Ипак, у овом сегменту постоје одређене разлике, а које се потпуније разрађују Правилником о упућивању осуђених. Тако се у казнено-поправни завод у Нишу упућују лица мушког пола, којима је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања, после урачунатог притвора и другог лишења слободe у вези са кривичним делом прелази једну годину, а не прелази двадесет година. Дати распон казне нешто је нижи када је у питању казнено-поправни завод у Сремској Митровици, где се максимум казне одређује на петнаест година, односно десет за извршиоце кривичних дела са територије општине града Београда.

Надаље, када је у питању казнено-поправни завод у Пожаревцу, у исти се упућују лица којим је изречена казна затвора која прелази једну годину, а која имају пребивалиште на територији одговарајућих Виших судова, односно лица којима је изречена казна чије трајање или остатак трајања прелази двадесет година, а територијално припадају одговарајућим Вишим судовима.

Коначано, када је у питању казнено-поправни завод у Београду, у исти се упућују лице мушког пола са казном чије трајање или остатак трајања прелази петенаест година, односно десет година, а територијално припадају опет одговарајућим Вишим судовима.

По јављању осуђеног на издржавање казне, завод одмах обавештава надлежни суд о датом чињеници и даном јављања осуђеног почиње да се рачуна почетак извршења казне. Ипак, уколико се у периоду дужем од три дана осуђени не јави у завод, исти о томе обавештава надлежни суд, а што за последицу има наредбу о довођењу, односно издавање потренице у случају да се осуђени крије или је у бекству.

Осврнувши се на претходни сегмент проблематици упућивања осуђених у одговарајуће казнено-поправне заводе није се посвећивала озбиљнија пажња у радовима домаћих аутора. Ипак, Павловић и сарадници (2016) анализирајући одговарајући законски и подзаконски сегмент упућују на броје нелогичности и безбедносне импликације које позитивноправна решења носе.

Наиме, анализирајући хијерархију установа за извршење кривичних санкција, ако се изузме Специјална затворска болница и Васпитно-поправни дом, а као установе посебне намене, разлика између казнено-поправних завода начињена је примарно на безбедносном критеријуму.

Управо у том смислу чини се да би и упућивање у установе морало бити вођено истим репреима. Премда се горе елаборирано решење донекле води идејом да у одговарајуће заводе буду упућена лица, а сходно врсти кривичног дела и висини казне, ситуација у пракси показује бројне проблеме.

Анализирајући потребе и проблеме упућивања осуђених у заводе претходно поменути Павловић и сарадници (2016) напомињу да су ранија решења ЗИКС-а предвиђала постојање Завода за испитивање личности, а који и данас егзистира у Републици Хрватској као евалуациони и упутни орган. Наиме, дати оквир нормирао је да одговарајућа установа применом психолошких, специјално педагошких, социјалних и психијатријских модела процене утврди особености личности осуђеног, те у односу на идентификоване потребе и ризике да истог упуги у комплементарни казнено-поправни завод.

Поред чињенице да дато решење, и поред испуњености инфраструктурних претпоставки, није заживело (Радоман, 2002), у контексту теме овог рада, већи проблем односи се на чињеницу да се ингеренција предвиђеног завода односила само за осуђене на казне чије је трајање дуже од годину дана. У том смислу, овакав вид инцијалне процене и последичног упућивања осуђених на кратке казне затвора није био ни претпостављен.

Прегледом доприноса домаћих аутора, те садржаја јавних расправа, бројни аргументи истицани су против наведеног решења. Тек доминантни разлози односили су се на неусклађеност датог модела процене и реалитета домаћих казнено-поправних завода, који суштински и садржински не показују одговарајући ниво различитости и прилагођености потребама и ризицима осуђених.

Ипак, да је нешто потребно урадити у датом контексту, свакако се намеће из последичне анализе казненоизвршне праксе. Тако Павловић и сарадници (2016) упућују на прадоксалну ситуацију у којој лице прву казну издржава у казнено-поправном заводу строго затвореног типа. При томе, исто лице током издржавања више пута дисциплински је санкционисано, кажњавано мерама самице, применом посебне мере појачаног надзора, те мерама принуде. Ипак, на следећој казни затвора, а која је у трајању од шест месеци, исто лице, са свим горе наведеним безбедносним оптерећењима бива упућено у окружни затвор, као установу нижег степена безбедности.

Да степен безбедности установе не одговара и стварном безбедносном ризику који осуђени носи приметно је и у бројним случајевима лица осуђених за имовинска кривична дела, као и рецимо кривична дела против привреде. Тако ће се у пракси нотирати да лице маргиналног безбедносног ризика, осуђено на казну од једне године и шест месеци буде упућено у установу затвореног типа са високим степеном безбедности.

У коначном, премда је тешко претпоставити да ће се у Србији у скорој будућности бити отворен Завод за испитивање личности, рационалнији предлог обухватио би уношење нових критеријума упућивања. Наиме, док актуелно решење предвиђа да ће раније осуђивана лица захтевати виши ниво сигурносне контроле, исто би се могло посматрати пре кроз призму дисциплинског кажњавања. Тако се не може посматрати једнаким уколико је лице било раније осуђено за кривично дело крађе и осуђено на казну затвора у трајању од шест месеци, те лице које је раније осуђено за кривично дело изнуде и осуђено на казну затвора у трајању од две године.

Слично се односи и на непрецизан и непотпун попис кривичних дела, а за које законодавац предвиђа априорно виши безбедносни ризик. Наиме, нејасно је зашто би лице које је први пут осуђено за nanoшење тешких телесних повреда могло бити упућено у установу отвореног, док лице осуђено за недозвољено држање опојних дрога, са истом историјом из казнене евиденције бива упућено у установу полуотвореног типа.

Да дато питање не представља само ствар логике и теоријске гимнастике, већ пре свега важан сегмент апликативне пенологије, сведочи то да неадекватним упућивањем осуђених у казнено-поправне заводе стварају се предуслови за виктимизацију осуђених, компромитује се одржавање реда и безбедности, излажу се ризику професионалци запослени у истима и у коначном дерогирају се сви напори специјалне превенције.

6.4 Пријем и разврставање осуђених унутар пеналних завода

Како би се казна затвора извршила у контексту њене сврхе законодавац предвиђа осмишљавање и имплементирање одговарајућег програма поступања према осуђеном. Дати оквир тако захтева пре свега утврђивање капацитета, потреба и степена ризика код осуђеног, те поступање које одговара идентификованим особеностима личности. Управо у том контексту чланом 44 ЗИКС-а,

предвиђа се да ће осуђени по пријему и након опсервације бити разврстан у одговарајуће одељење и групу.

Осврнувши се на овом месту на доприносе домаћих пенолога Давидовић и сарадници (1970) истичу да је разврставање у оквиру казних установа пракса која је стара, у различитим облицима, практично вековима. Дати вид поступања условљен је различитим типолошким учењима и идејама о могућностима и формама преваспитања. Претходно поменути аутор тако се позива на учење Ферија који је разликовао душевно болесне, рођене злочинце, злочинце из навике, случајне и злочинце из страсти.

Правни аспекти традиције разврставања осуђених лица унутар пеналних завода код нас такође имају релативно дугу историју. Примера ради, Закон о извршњу кривичних санкција из 1977. године ("Службени гласник СРС", бр. 26/1977) у члану 25 предвиђа да се осуђена лица распоређују у установама у одељења и групе према врсти кривичног дела, личним и криминолошким својствима, владању, висини казне затвора, ранијем животу, добу старости, постигнутом степену преваспитања и здравственом стању.

Водећи се позитивноправним решењима чланом 74 ЗИКС-а предвиђа се да време проведено у пријемном одељењу може трајати најдуже тридесет дана. Навдени временски оквир, поред адаптације осуђеног на пеналне установе има за циљ и процену личности осуђеног, утврђивање степена ризика, капацитет за промене и индивидуалне потребе. У том смислу се и врши одређивање индивидуализованог програма поступања и даље разврставање осуђеног лица.

Актуелно законско решење, детаљније је пак разрађено Правилником о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица („Службени гласник РС“, бр 66/2015), а којим се утврђују различите педагошке, психолошке и безбедносне особености осуђеног. Између осталог, истим Правилником се предвиђа и процена у односу на то да ли осуђени представља опасност за друге осуђене у заводу или друга лица која посећују завод, да ли постоји вероватноћа да ће покушати да се самоповреди или изврши самоубиство, да ли је склон бекству, да ли може представљати опасност за заједницу у случају бекства или изласка из завода и да ли ће вршити кривична дела након извршене казне (Павловић и сар., 2016).

Детаљнијом анализом Правилника о третману у члану 10 истиче се обавеза утврђивања капацитета осуђеног, а у димензији интелектуалног, емоционалног и социјалног оперисања. Исто се назначава и у контексту способности да усвоји знања и вештине, те могућности да прихвати позитивне вредности и нове обрасце понашања.

Прихватајући савремени концепт ризика и потреба који се истиче у модерној превентивној науци, чланом 11 истог подзаконског акта наглашава се потреба утврђивања потреба осуђеног. Међу различитим посебно се истиче процена социјалних вештина и побољшања способности комуникације, као и друштвено прихватљивог понашања у свакодневним ситуацијама. Затим,

стручно усавршавање и образовање, те потребе у смеру стицања, развијања и одржавања радних навика.

Чињеницом да осуђена лица представљају хетерогену популацију оптерећену бројну ризико факторима, идентификација потреба остварује се и у психолошкој, психијатријској, медицинској, социјалној и правној сфери. Под овим се тако укључује и процена потреба лечења од болести зависности, као и потребе заштите од различитих форми психичког, физичког или сексуалног угрожавања, односно свих облика дискриминације.

Напоследку, како процес ресоцијализације не може бити окончан датумом истека казне, већ се исти наставља и на слободи, по отпусту из установе, посебан сегмент процене потреба односи се на припрему осуђеног за отпуст. Ово се истиче практично у контексту свих казни затвора, без обзира на њихово трајање, а с обзиром на постпеналне изазове који се тичу непосредног прихвата, могућности издржавања, запослења, социјалне стигме, поправљања породичних односа, дистанцирања од прокриминалних група и појединаца и сличног.

У погледу категоризације, односно разврставања осуђених лица чланом 17 Правилника о третману наводи се да се у отворено одељење разврстава осуђени са очуваним капацитетима за промену и ниским степеном ризика. Строжији режим полувореног одељења предвиђен је за осуђене који имају делимично очуване капацитете за промену и средњи степен ризика. Односно, у затворено одељење се разврставају осуђени од којих се очекује отежана адаптација на заводске услове, који представља опасност за осуђене или запослене, те који има битно умањене капацитете за промену и висок степен ризика.

Поред разврставања на одговарајућа одељења Правилником о третману предвиђа се и постојање шест различитих група (А1, А2, Б1, Б2, В1 и В2), а које представљају градијентни систем категоризације са различитим оквиром права и погодности.

Тако се чланом 18 Правилника предвиђа да ће се у групу А1 или А2 распоредити осуђени који по особинама личности, врсти и тежини кривичног дела, ранијем начину живота и утврђеном програму поступања има очуване капацитете, низак степен ризика и од кога се очекује успешна реинтеграција у друштво.

На другој страни Б1 и Б2 група води се истим критеријумима, уз напомену да се ради о лицима код којих је утврђен средњи степен ризика и делимично очувани капацитети.

Напоследку, В1 и В2 група обухватиће лица која имају отежану адаптацију на заводске услове, а представљају опасност за осуђене или запослене, имају битно умањене капацитете за промену, те висок степен ризика.

Инцијално разврставање осуђених, наравно није и коначно. Тако у се чланом 74 ЗИКС-а предвиђа да током издржавања казне осуђени може бити накнадно разврстава у групу са мањим или већим степеном посебних права и погодности. При томе исто ће зависити од степена остваривања пројектованог програма поступања.

Наиме, законодавац је дозволио да се осуђени може напредовати у програму поступања, а у ситуацији остваривања одређених индивидуалних циљева, односно редукције степена ризика. На другој страни, накнадно разврставање које подразумева неповољнији режим везује се за изречене дисциплинске казне за теже дисциплинске преступе, односно повећање утврђеног степена ризика. Исто се такође дозвољава и у случају лакших дисциплинских преступа, добијања података о новим кривичним поступцима или новим изреченим казнама затвора.

Све одлуке које се тичу наведеног оквира доноси Управник, а на образложен предлог стручног тима. Тако ће на основу мишљења васпитача, стручни тим састављен од представника служби затвора процењивати све значајне варијабле током издржавања казне и у односу на то у одговарајућој форми подносити предлоге.

У односу на све одлуке управника које се тичу накнадног разврставања, могу се подности жалбе, у року од три дана од пријема исте, али без суспензивног дејства. Коначно, док се директор Управе поставља као жалбена инстанца изнад управника, и на одлуке директора могуће је поднети жалбу, а посредством инстанце судије за извршење.

Коначно, Правилником о третману, као подзаконском акту предвиђа се и динамика преиспитивања остваривања поступања осуђених лица. Тако је чланом 32 предметног акта иста иницијално одређена дужином изречене казне, где се програм преиспитивања преиспитује најмање једном у шест месеци за изречене казне затвора до три године, најмање једном у годину дана за изречене казне чије је трајање од три до десет година, односно, најмање једном у две године за казне чије је трајање преко десет година.

Када су у питању кратке казне затвора наведено решење може се пак поставити проблематичним, а посебно у односу на законски оквир који је био на снази пре последњих измена из 2015. године. Наиме, врло често се дешава у пракси да лице проведе неколико месеци у притвору, а затим буде спроведено на издржавање казне. Како осуђени по пријему у завод проведе до тридесет дана у Пријемном одељењу, уколико му је изречена казна до годину дана, практично се може десити да по иницијалном разврставању никада и не буде реализовано преиспитивање програма поступања. У том смислу остваривање формално-правно валидираног напредовања у третману посебно је редуковано. Ово се нарочито истиче за лица која су рецимо категоризована у В1 или В2 групу, које након иницијалне процене, практично не могу редуковати значајније степен ризика, нити напредовати у Б групу, као групу ширих права и погодности. (Павловић и сар., 2016).

Критичком анализом претходног оквира намећу се ипак бројна питања. Ово се пре свега односи на критеријуме процене и последичне категоризације. О нивоу сложености сведочи и чињеница да и поред законом предвиђене категоризације установа извршења у Србији, иста пре одговара мешовитом типу него моделу јасне дистинкције отворених, полуотворених и затворених установа.

Питање категоризације, односно класификације осуђених лица није новина у домаћим научним расправама. Аутори попут Цветановића (1972) и Мировић (1984; 1988) дату тему су актуелизовали пре више од три, односно четири деценије. Значајан допринос у овом смеру запажа се и у раду Туцаковић (1970), а која се посебно бавила искуствима практичне примене упитника за испитивање осуђених лица.

Ипак, пратећи новије допринсе домаћих аутора, дата тема чини се донекле запостављеном. Тек потпуније анализе у овом смеру дају Петковић и Павловић (2016), односно Павловић и сарадници (2016). Наиме, критички анализирајући логику и садржај Упитника за процену лица осуђених на казне затвора до и три године, дати аутори нотирају бројне проблеме упућивања и категоризације лица осуђених на казне затвора.

Водећи се поменути извором, запажа се да постојећи инструментаријум, односно критеријуми приликом разврставања не одговарају у потпуности реалитету безбедносних услова и потреба третмана осуђених. Тако дати Упитник не диференцира сигурносне аспекте, односно аспекте ризико фактора и потреба који се односе на третман. Додатно, чињеницом да се процена осуђених предоминатно базира на статичким варијаблама, ово за последицу има да након инцијалне опсервације постоји врло мало или ни мало могућности за вертикално напредовање у програму поступања. У том смислу, стварна промена ставова и понашања, у идеализованом хипотетичком сценарију, није довољно препознатљива, а што свакако поставља питање смисла законске могућности рекатегоризације и саме реализације индивидуалних циљева третмана.

6.5 Положај и права осуђених током издржавања казне затвора

Закон о извршењу кривичних санкција доста подробно нормира положај и права осуђених током издржавања казне. Наведени оквир тако обухвата преко педесет законских чланова, а који се тичу смештаја, исхране, слободног времена, упошљавања и свих других аспеката који су од значаја током извршења казне.

Таксативним прегледом чланом 76 експлицира се да свако мора поштовати достојанство осуђеног, без права на угрожавање телесног и душевног здравља. Наведено је јасно у контексту свих оних правних гаранција које су истакнуте како међународноправним, тако и уставним и кривичноправним одредбама националног законодавства.

С обзиром да извршење казне затвора представља практично измештање осуђеног из средине у којој станује и спровођење институционалног третмана, осуђеном се мора гарантовати смештај који одговара свременим хигијенским условима и месним климатским приликама.

Чланом 77 ЗИКС-а надаље се наводи да се разврставање осуђеног у просторије за заједнички боравак и спаваонице мора спроводити брижљиво уз уважавање свих релевантних својстава

осуђеног лица. У истом контексту посебно се наводи потреба постојања примереног смештаја за лица са инвалидитетом, те труднице, породиље и мајке (члан 708).

О минималним условима просторија у којима осуђени живе и раде у домаћој литератури и јавним расправама се доста дискутовало. Београдски центар за људска права тако је спроводио пројекат под називом *"Спречавање кажњавање мучења- од усвајања правних стандарда до унапређења праксе"* извршио посету у двадесет установа за извршење казне затвора у Србији. Извештај из датог пројекта, а који датира из 2010. године отуда упућује на лоше инфраструктурне услове живота осуђених.

Наиме, чланом 79 предвиђа се да просторије у којима осуђени живе и раде морају бити чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене. У погледу квадратуре, истим чланом, се предвиђа да на сваког осуђеног дође најмање осам кубних метера и четири квадратна метра простора.

Вративши се ранијим напоменама из извештаја Београдског центра за људска права, опажено стање у значајном делу завода не одговара претходно истакнутном нормирању. Пребукираност капацитета, одсуство или лош квалитет санитарних уређаја и средстава за личну хигијену, тако се утврђује као чињенично стање, неретко супротно законским претпоставкама.

Предметни закон претпоставља и да осуђени поред боравка у заједничким просторијама и спаваоницама има право да у слободно време проведе на свежем ваздуху, ван затворених просторија, најмање два часа дневно.

Наведени временски оквир такође дозвољава да осуђени у току слободног времена има организовану физичку активност, те коришћење спортских терена и опреме.

С обзиром на чињеницу да се ради о колективном смештају закон предвиђа да осуђени морају одржавати личну хигијену и хигијену одеће и просторија у којима бораве. При томе набављање прибора и средстава за одржавање хигијене дужност је конкретног завода.

Таксативно регулисање права осуђених односи се и на исхрану, воду за пиће, одећу, рубље и обућу. Тако дати оквир нормира број obroка, калоријски унос, доступност воде, као и предузимање свих санитарних, односно здравствено превентивних поступака у датом контексту.

Занимљиве напомене садржане су у члану 85 ЗИКС-а, а којима се предвиђа да одећа осуђеног не сме деловати омаловажавајуће нити понижавајуће. Додатно, с обзиром на либералнији режим и тежњу ка минимализацији стигматизације закон предвиђа да у заводу и одељњима отвореног и полуотвореног типа осуђени има право да носи сопствену одећу и обућу. Ипак, мора се напоменути да се неретко дешава у пракси да осуђена лица и на затвореном одељењу имају право ношења сопствене одеће, а што се поставља упитним како у васпитном, тако и безбедносном контексту. Наиме, дата могућност не само да за последицу може имати формирање различитих социоекономских ниша у неформалној хијерархији, већ и негативне појаве попут отимања, изнуда или других сукоба базираних на датим разликама.

Оквир основних права која су загарантована лицима на издржавању казне затвора подразумева и право на упућивање поднесака надлежним органима, односно дипломатско-конзуларним представништвима држава чији су грађани. Такође, у складу са кућним редом завода, осуђенима се мора омогућити право на телефонски разговор, који падају натерет осуђеног лица.

Надаље осуђенима се гарантује бесплатна правна помоћ, а у вези са извршењем казне затвора, као и у вези са другим кривичним стварима. У том смислу, осуђени има и право на посету браниоца или пуномоћника, а који га заступа.

Поред наведене врсте посета, Закон и извршењу кривичних санкција дозвољава да осуђеног два пута месечно посети брачни друг, деца, родитељи, усвојеници и остали сродници у правој линији. Исто се дозвољава и у побочној линији до четвртог степена крвног и тазбинског сродства, односно према хранитељима, храњеницима и старатељима. Такође, осуђеном се дозвољава да једном у два месеца борави са брачним другом, децом или другим билиским лицем три часа у посебним просторијама.

Премда осуђена лица имају обезбеђену исхрану, наведеним законом се дозвољава да осуђени примају пакете два пута месечно, а чија је садржина одређена прописом о кућном реду завода. Са циљем обезбеђивања хране, средстава за хигијену или других ствари осуђеном се дозвољава право на неограничен пријем и слање новчаних пошиљки. Лица на издржавању казне при томе не располажу физички новцем, већ се исти депонује на новчани депозит.

Члановима 98 до 110 ЗИКС-а предвиђају се и права осуђених у односу на рад. Тако се рад предвиђа као саставни део програма поступања, а са сврхом стицања, одржавања и повећавања радних способности, навика и стручног знања. Односно, сврха наведеног рада јесте омогућавање услова за успешну реинтеграцију.

Премда се чланом 89 предвиђа да у оквиру извршења програма поступања осуђени обавезан да извршава радне задатке и обавезе, рад током издржавања казне није обавезан. Тако у пракси када се осуђеном додељују индивидуални циљеви третмана исти може да не исказе сагласност у погледу радног ангажовања, а због чега неће трпети практично никакве последице. Свакако ово се поставља врло дискутабилним решењем, а с обзиром да је током деценија развоја психологије управо рад представљан као витални аспект корекције.

Када је у питању врста посла на коме се осуђени упошљавају она мора бити прилагођена психичким и физичким способностима, стручним квалификацијама, израженим жељама осуђеног и могућностима завода. При томе рад мора бити сврсисходан и не сме бити понижавајућ.

Осврвши се на овом месту на представљено законско решење морају се изнети још нека запажања. Наиме, не само да се проблематичним поставља то што осуђена лица не морају да раде, већ претходни сегмент регулативе садржан у члану 99 ЗИКС-а практично минимизира значај процене службе за третман. Отуда се чини логичнијим решење сходно коме ће врста посла, поред здравствених критеријума, захтевати пре свега васпитну евалуацију. У том смислу обављање посла у

заводу могло би бити и ван стручних квалификација, па и изражених жеља осуђеног лица, уколико се то поставља оправданим у корективном смислу.

Поред упошљавања осуђених унутар завода, ЗИКС дозвољава и радно ангажовање ван пеналне устаневе, али и на радном месту на коме је осуђено лице било запослено за време пријема налога за извршење казне. Последња могућност при томе одобрава се од стране директора Управе, а у случају постојања оправданих разлога, те чињенице да кривично дело за које је лице осуђено није у вези послова које обавља. Јасно наведене могућности постављају се као покушај да се ефекти изолације коју затвор носи минимализују, а да се у безбедносно оправданим случајевима, максимализују тенденције очувања социјалних веза и просоцијалног усмерења.

Чланом 105 ЗИКС-а предвиђа се и да осуђени има право на накнаду за рад, а у висини од најмање 20% најниже цене рада у Републици Србији. Овим средствима осуђени може слободно располагати, укључујући под овим и евентуалне награде за успехе у раду, а као вид новчане награде од стране управника завода.

Поред пописа загрантованих права која се тичу здравствене заштите посебно важан сегмент односи се на образовање. Наиме, чланом 122 истог закона предвиђа се да осуђени има право на основно и средње образовање, а које се сходно прописима који уређују образовање организују у заводу. Истим оквиром предвиђа се и да завод организује и друге видове образовања осуђених.

Наведено се чини посебно важним, а с обзиром на чињеницу да значајан корпус криминолошких и педолошких радова упућује на ниска образовна постигнућа осуђеничке популације. Управо у том смислу стицање знања и вештина представља витални ресурс у контексту специјалне превенције.

Поред наведених нивоа образовања, законом се дозвољава и ванредно школовање, подразумевајући под овим могућност осуђеног да стекне високошколску диплому. Тек услов у овом смислу подразумева могућност усклађивања образовања са безбедносном проценом, односно прихватање обавезе од стране осуђеног да сам сноси трошкове школовања.

Посебан значај наведеног законског сегмента огледа се у напорима законодавца да заштити осуђенике од стигматизације коју затвор носи. Тако се чланом 124 ЗИКС-а експлицира да из исправе о стицању образовања не сме бити видљиво да је исто стечено у пеналним условима. Ово се истиче у контексту превеније ризика да осуђеном стечено знање буде девалвирано од старне послодавца, а онда када прикаже да је исто стекао у затвору.

Заштита права и превенција дискриминације односи се и на оквир верских права, а који сходно члану 125 дозвољава осуђеном право на верски обред, држање и читање верске литературе, те посету свештених лица или других верских службеника.

Оквир права осуђених регулише и кореспонденцију унутар завода, а кроз могућност подношења обраћања начелнику или другом овлашћеном лицу из одговарајуће службе завода путем

поднеска. Рокови одговора, достављања, као и предвиђање виших инстанци отуда чини целину система који гарантује заштиту основних права осуђених.

Коначно, поред основних права осуђених прогресивни модел издржавања казне затвора дозвољава да осуђеном који се посебно довро влада и залаже, односно остварује напредак у донетом програму поступања буде додељен и одговарајући круг проширених права. Чланом 129 ЗИКС-а тако се предвиђа седам тачака укључујући под овим: проширено право на пријем пакета, проширено право на број посета, проширено право на круг лица која могу посетити осуђеног, проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете, проширено право на пријем посета у посебним просторијама, проширено право на пријем посета изван завода те проширено право на погоднији смештај.

Истим оквиром се предвиђа и могућност да управник завода може одобрити и слободан излазак у град, посету породици и сродницима о викенду и празницима, наградно одсуство из завода до седам дана у току године, односно коришћење годишњег одмора изван завода.

Наведени оквир предвиђа се као посебни вид мотивације, а који би кроз могућност либералнијег режима утицао на осуђеног у правцу интензивније корекције. Ипак, последњим изменама ЗИКС-а наведено је донекле релативизовано, а с обзиром да је круг основних права проширен. Тако рецимо лица која су распоређена у В-1 или В-2 групу, односно у затворено одељење, актуелно имају право на два пакета и две посете месечно, а што је у актуелним условима сасвим довољно за задовољавање основних потреба. У том смислу, додела проширених права, а посебно ако се не тиче ванзаводских права, чини се да представља тек ствар естетике, а не суштинске мотивације.

6.6 Дисциплински пресупи и поступак и материјална одговорност осуђеног

Водећи се циљевима овог рада, који захтевају експланацију појединих варијабли и њихов везе са криминолошким и пенолошким рецидивизмом у даљем тексту пажња ће се посветити дисциплинским преступима осуђених.

Наиме чланом 156 ЗИКС-а предвиђа се да су дисциплински преступи теже и лакше повреде правила реда и безбедности, односно повреде других правила понашања осуђеног утврђених овим законом.

Ставом 2 предметног члана наводи се да ће у складу са одредбама Кривичног законика дисциплински бити кажњен осуђени који је за време извршења казне затвора учинио кривично дело за које је прописана новчана казна или казна затвора до једне године. При томе, једнако као у кривичноматеријалном законодавству, дати оквир поштоваће ограничење *ne bis in idem*.

Таксативни попис дисциплинских преступа уз дистингирање тежих и лакших дат је у наредним члановима (157 и 158 ЗИКС-а), при чему законодавац предвиђа чак двадесетитри тежа, односно двадесетиједан лакши преступ. Тако се у попису тежих преступа убрајају и бекство или

покушај бекства из завода, насиље према другом лицу, физичко или психичко злостављање другог лица, спречавање приступа у било који део завода службеном лицу или лицу које је се овлашћено налази у заводу, одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица услед чега је наступила или је могла наступити тежа штетна последица. Међу различитим тежим дисциплинским преступима сматрају се и бављење играма на срећу, тежа злоупотреба добијених проширених права и погодности, одбијање осуђеног да се подрвргне тестирању у случају основане сумње на узимање опојних дрога или психоактивних супстанци и друге.

Компарације ради, ваља навести неке лакше преступе, а који између осталих укључују нарушавање изгледа завода, неовлашћено коришћење ствари, тетовирање и телесни присинг себе или другог у заводу, коцкање, припремање оброка, напитака или хране ван простора предвиђеног у ту сврху и друге. Јасно, наведени оквир представља она понашања која су по озбиљности својих последица лакша, те у мањој мери ремете редован рад и живот у заводу.

Као вид реакције на дисциплинске преступе законодавац је предвидео предузимање одговарајућих дисциплинских мера. Тако се чланом 159 ЗИКС-а предвиђају мере укора, ограничања или забране примања пакета до три месеца, одузимање додељених проширених права и погодности из члана 129 ст. 1 и ст. 2 овог закона до три месеца, ограничење или забрана располагања новцем у заводу до три месеца, те упућивање у самицу у слободно време или током целог дана и ноћи.

При томе законодавац наглашава да се укори изриче само у оним случајевима када је оправдано осуђеног само упозорити, док се друге дисциплинске мере изричу онда када се процени да се укором не може остварити свхра дисциплиског санкционисања. Коначно, ограничење у овом смислу односи се на меру упућивања у самицу, односно ограничење или забрану располагања новцем у заводу, а која се може изрећи само за теже дисциплинске преступе.

Приликом одеравања дисциплинске мере у посебном поступку, који је такође уређен ЗИКС-ом предвиђа се да ће се при изрицању мере водити рачуна о понашању осуђеног током издржавања казне и залагању на раду, а узимају се у обзир и све друге чињенице битне за правилно одмеравање казне.

Прегледом доприноса домаћих аутора, посебна пажња посвећена је ефективности наведеног оквира. Тако се поставља питање да ли у већ проширеном кругу посебних права, одузимање наведених погодности заиста носи неке утицаје на понашање осуђених. Ово се најпре односи на забрану пријема пакета или ограничења у располагању новцем, а која у реалитету услова издржавања казне затвора омогућавају врло једноставне договоре међу осуђеним лицима, а којима се наведене дисциплинске мере елегантно заобилазе.

Слични закључци односе се и на меру упућивања у самицу. Наиме, чланом 162 ЗИКС-а предвиђа се да се дисциплинска мера упућивања у самицу изриче изузетно, а само за теже дисциплинске преступе, при чему њено трајање не може трајати дуже од 15 дана. Тек могућност изрицања наведене мере у трајању од 30 дана могуће је у случају стицаја дисциплинских преступа.

Временско ограничење у овом смислу постављено је и чланом 166, а којим се предвиђа да извршавање наведене мере не може трајати кумулативно дуже од шест месеци у току једне календарске године.

Чланом 163 истог закона одређује се садржина дисциплинске мере упућивања у самицу, а која се одређује као искључење осуђеног из заједничких активности с другим осуђенима у слободно време или током целог дана и ноћи. При томе као обавезан предуслов извршења наведене мере поставља се обављен лекарски преглед, те утврђено стање да је осуђени способан да издржи наведену меру.

Даљома анализом законског текста законодавац предвиђа да просторија у којој се извршава наведена мера мора имати намање четири квадратна метра и десет кубних метара простора. Иста мора имати одговарајуће осветљење, грејање, те да је опремљена креветом, постељином, столом и столицом.

Поред права на неограничен приступ води за пиће и санитарним уређајима, осуђеном се током извршења наведене мере гарантује право да чита и пише, као и то да борави ван простије на свежем ваздуху у трајању од најмање један час недељно.

Коначно, премда се чланом 165 ЗИКС-а предвиђа да ће токм извршења дисциплинске мере упућивања у самицу најмање једном у току седам дана осуђеног посетити васпитач и управник, односно лекар најмање једном у току дана, чини се нејасним шта овај аспект контроле извршења заправо подразумева.

Тако налази и запажања овлашћених лица у пракси подразумевају пре свега да ли осуђени изражава спремност и способност да настави издржавање дисциплинске мере, односно да ли постоје објективне околности које чине оправданим обустављање и прекид извршења.

Дате напомене постављају се важним с обзиром на запажања према којима је у васпитном и безбедносном смислу мера упућивања у самицу такође девалвирана. Ово се најпре односи на чињеницу да се самица у не малом броју завода изриче у кратком трајању, при чему дати вид изолације у преоптерећеним смештајним капацитетима осуђеници неретко доживљавају као привилегију и вид одмора. У истом контексту се чини и напомена да је осуђеницима у појединим заводима практично дозвољено неограничено спавање током издржавања наведене мере, а услед чега иста губи сваки васпитни смисао.

Поред законског текста садржаног у поменутиим одредбама ЗИКС-а, детаљнија експликација у контексту дисциплинских мера предвиђена је одговарајућим подзаконским актима, односно Правилником о дисциплинском поступку према осуђеним лицима („Службени гласник РС“, бр. 79/2014).

Премда су ЗИКС-ом мере за одржавање реда и безбедности експлициране пре елаборираног дисциплинског сегмента, њихова примена поставља се секундарном, а тек у оним ситуацијама које захтевају непосредно поступање, а није их могуће кориговати применом дисциплински мера.

Тако се чланом 141 предвиђа да је осуђени током извршења казне затвора дужан да се понаша у складу са законом и прописима донетим на основу закона, ако и по налозима службених лица, осим ако би извршење налог било противправно.

Тек у циљу одржавања реда и безбедности у заводу закон дозвољава примену мера принуде, односно посебних мера, а које се дозвољавају у ситуацији бекства осуђеног, физичког напада на друго лице, наносења повреда другом лицу, самоповређивања, проузроковања знатне материјалне штете, те пружања активног и пасивног отпора осуђеног.

Предвиђајући оквир мера принуде законодавац предвиђа могућност употребе физичке снаге, везивање, издвајање, употребу гумене палице, употребу шмркова са водом, употребу хемијских средства и коначно употребу ватреног оружја. При томе чланом 143 ЗИКС-а предвиђа се да ће приликом примене мера принуде бити коришћена она која у најмањој мери угрожава живот и здравље лица према коме се примењује, а која гарантује ефективност.

Сам оквир примене мера безбедности детаљније је анализиран Правилником о мерама за одржавање реда и безбедности у заводима за извршење заводских санкција ("Сл. гласник РС", бр. 105/2006). При томе у свим случајевима када постоји намера примена наведених мера захтева усмено и јасно упозоравање лица према коме се наведена мера планира извршити. Ово се тек не односи на оне случајеве у којима се ради о истовременом или непосредно предстојећем противправном нападу

У примени датог сета мера постоје и друга ограничења, попут оних где се употреба шмркова са водом и хемијских средстава може наредити само од стране управника. Коначно, након примене наведених мера захтева се писани извештај службе за обезбеђење, ако и одговарајућа медицинска документација о начину настанка повреда, а које су у вези са премењеном мером. Наведена документација доставља се управнику, односно прослеђује се директору Управе.

Поред наведених мера принуде ЗИКС предвиђа и услове за примену и врсте посебних мера. Тако се чланом 149 датог закона наводи да се према осуђеном код кога је утврђен ризик од бекства, насилничког понашања, самоповређивања или угрожавања реда и безбедности друге врсти, а који се не могу отклонити на други начин, могу наредити посебне мере. Тако се у изузетним случајевима предвиђа могућност одузимања и привременог задржавања ствари чије је држање иначе дозвољено, смештај у посебно осигурану просторију без опасних ствари, смештај под појачани надзор, усмаљење и теситрање на заразне болести или психоактивне супстанце. Наведене мере могу се применити појединачно или истовремено више различитих мера. Које ће се мере применити зависиће од писаног и образложеног предлога руководиоца организационе јединице завода, а након чега управник завода доноси одлуку.

С обзиром на природу наведених мера законодавац прописује и њихово максимално трајање. Тако се смештај у посебно осигурна просторију одређује у трајању не дужем од 48 часова, а након прибављеног претходног мишљења лекара. Наведена мера спроводи се уз меру појачаног надзора, а о истом се обавезно обавештава и надлежни судија за извршење.

Премда претходно наведени оквир није тако чест у употреби, смештај под појачани надзор представља практично редовну меру која се примењује у заводима затвореног типа или затвореног типа са посебним обезбеђењем, одонсно у затвореним одељењима завода.

Одлуку о наведеној мери доноси управник завода, а на предлог службе за третман или службе за обезбеђење. Само трајање наведене мере није одређено, али се предвиђа да ће се иста преиспитивати свака три месеца. При томе осуђени има право на жалбу судији за извршење, при чему иста нема суспензивно дејство.

Сличан оквир дисциплинској мери упућивања у самицу представљен је чланом 152 ЗИКС-а, а који отвара могућност да се осуђеном који својим понашањем упорено ремети, рат и озбиљно угрожава сигурност у затвору, управник може изрећи меру усамљења. Наведена мера изриче се након прибављеног лекарског мишљења у трајању не дужем од три месеца, а највише два пута током календарске године.

Оквир наведене мере при томе подразумева онемогућавање контакта са другим осуђеним лицима за време трајања мере, а у просторијама које по свом архитектонском оквиру задовољавају једнаке услове као и просторија за издржавање мере упућивања у самицу. Поново, без суспензивног дејства, осуђено лице има право жалбе судији за извршење.

Занимљиву напомену у овом контексту чини то што се чланом 152 став 5 предвиђа да се осуђеном за време извршења мере усамљења омогућава рад у просторијама у којима се мера примењује, а током примене осуђени може да користи личне ствари, чита штампу и књиге, да се дописује, слуша радио и прати телевизијски програм.

Наиме, с обзиром да телевизија, радио и радно ангажовање не спомињу у контексту извршења мере упућивања у самицу, долази се до закључка да исто није дозвољено у датом контексту, те да је наведени оквир рестриктивнији. Ово се донекле и поставља логичним, а с обзиром да самица предвиђа краће трајање уз интензивнију депривацију, док усамљење као мера нема толико васпитни карактер, колико носи интенцију минимизирања физичког контакта те могућности физичког сукоба међу осуђеним лицима.

У коначном, елаборација примене посебних мера садржаних у ЗИКС-у предвиђа и могућност узимања узорак криви и урина од стране осуђених, а у оквиру тестирања на постојање заразних болести или узимања дрога или психоактивних супстанци. Дати узорци узимају се према правилима медицинске струке, а уз коришћење одговарајућих тестова који потврђују присуство наведених болести или ПАС. Ипак, и овом контексту поставља се ограничење, а где тестирање на присуство ХИВ вируса и хепатитиса Ц захтева претходан пристанак осуђеног.

6.7 Отпуштање осуђеног са извршења казне затвора

Датумом истека изречене казне затвора осуђени се отпушта из завода. Тек у случају ако предвиђени истек казне пада у суботу, недељу или дане државних празника предвиђа се раније отпуштање, а последњег радног дана који претходи дану истека.

По отпуштању из затвора, завод је дужан да у року од осам дана обавести судију за извршење, суд који је упитио осуђеног на извршење, те полицију, а ради вођења евидениције.

Ипак, обавезе завода по отпусту из установе овим се не ограничавају. Тако тешко болесно лице које је је отпуштено са извршења казне, а које је због болести неспособно за пут, завод смешта у најближу одговарајућу здравствену установу. При томе у првих тридесет дана хоспитализације све трошкове сноси завод. Трошкови завода обухватају и превоз отпуштеног лица до места пребивалишта, односно ако се ради о лицу страном држављанину до граничног прелаза. У коначном, уколико осуђени нема могућност да прибави рубље, одећу и обућу, при отпуштању исто му обезбеђује завод.

Приликом отпуста осуђеном се издаје отпусни лист, а који поред тога што представља средство доказивања идентитета до доласка у место пребивалишта, односно боравишта, садржи и датум отпуштања, односно датум до када осуђено лице треба да се јави полицији.

Важан сегмент предвиђен чланом 181 ЗИКС-а однис се на обавештавање жртве, а као вид посебне заштите оштећених. Наиме, водећи се законским текстом када су осуђени за кривична дела против живот и тела, против полне слобде или брака и пороридце, по отпуштању са издржавања осуђеног, из ма ког разлога, завод носи обавезу обавештавања жртве о наведеној чињеници. Исто се намеће и у случају бекства осуђеног из завода. Ипак, наведена обавеза се не спроводи по аутоматизму у свим случајевима, већ само по захтеву жртве или у случају процене која указује на потребу превентивне заштите жртве.

Поред могућности да се осуђени пусти из завода на основу закона о амнестији или одлуке о амнестији, ЗИКС чланом 183 предвиђа да ће се исти отпустити на основу правоснажне одлуке о условном отпусту. Додатна могућност, односно погодност која се оставља осуђеном укључује и право директора управе да превремено отпусти осуђеног са издржавања казна, ако је издржао девет десетина исте. При томе временско ограничење у овом смислу дозволјава да се отпуст одобри највише шест месеци пре истека казне, а оцена оправданости наведене одлуке базираће се на добром владању осуђеног и постигнутим резултатима у програму поступања. Наведену одлуку директор Управе донеће на образложен предлог управника завода, односно стручног тима установе.

Како отпуст са издржавања казне представља посебно стресоген моменат, а с обзиром да се осуђеник враћа у редовну средину, са свим изазовима и оптерећењима које носи, ЗИКС предвиђа да се пре отпуштања са казне у оквиру програма поступања утврди програм припреме за отпуст и помоћи након отпуштања.

У зависности од дужине казне ова припрема ће почети у различитом времену, а може се са њеном реализацијом кренути и практично по доласку осуђеног у затвор. Односно отпочеће најраније

једну годину, а најкасније три месеца пре отпуштања. У садржинском смислу чланом 185 ЗИКС-а предвиђа се подстицање осуђеног на активно одржавање односа са породицом, успостављање и одржавање контаката са установама и особама које се баве укључивањем осуђеника за живот на слободи. Ово у даљем подразумева појединачни појединачни или групни саветодавни рад. Односно подразумеваће утврђивање потреба осуђеног након извршења казне те сарадњу са другим надлежним службама. У првом реду ово се односи на сарадњу са повереничком службом, те органом старатељства.

У истом контексту, значај постпеналног прихвата наглашава се и наредним чланом, а којим се експлицира потреба сарадње и са полицијом, те одрговарајућим организацијама или удружењима. Тек поступак пружања помоћи и прихвата осуђеног након извршене казне уређује се посебним законом.

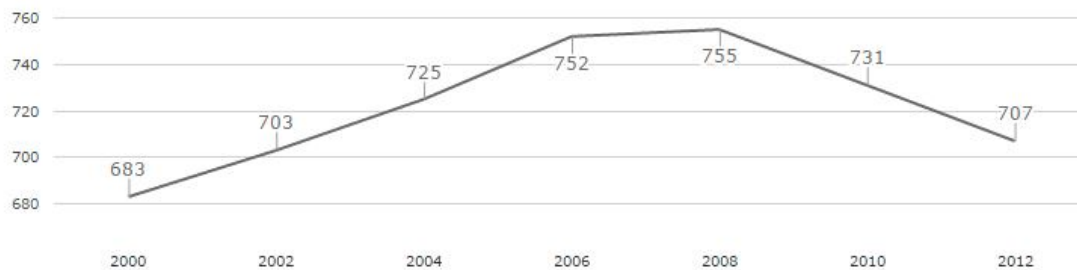
7. Неке карактеристике затворске популације и казнено извршних система у свету

Обухватан преглед казнене политике и праксе изрицања казне затвора, посматрано у глобалном контексту представља врло сложен задатак. Ово се пре свега истиче с обзиром на неуједначеност националних кривичних легислатива, другачије правне системе, односно политку односа према учиниоцима кривичних дела.

Надаље, преглед статистичких података који се тичу затворске популације по правилу укључује различите методолошке приступе. Отуда поједини показатељи броја лица у затворима укључују и лица која се налазе у притвору, а не само осуђене учиниоце кривичних дела, а што свакако маскира закључивања у односу на предмет овог рада (Berman & Dar, 2013; Walmsley, 2003; Langan, 1991; Nagin, 1978)

Водећи се подацима Светске затворске популационе листе (World prison population list, WPPL) процењује се да се данас у пеналним установама налази између 10.1 и 10.75 милиона лица. При томе, ако се узме у обзир да, према проценама УН, данас броји око 7 милијарди људи, добија се рачуница сходно којој глобална стопа учесталости затвореника износи између 146 и 156 на 100.000 становника (Walmsley, 2015).

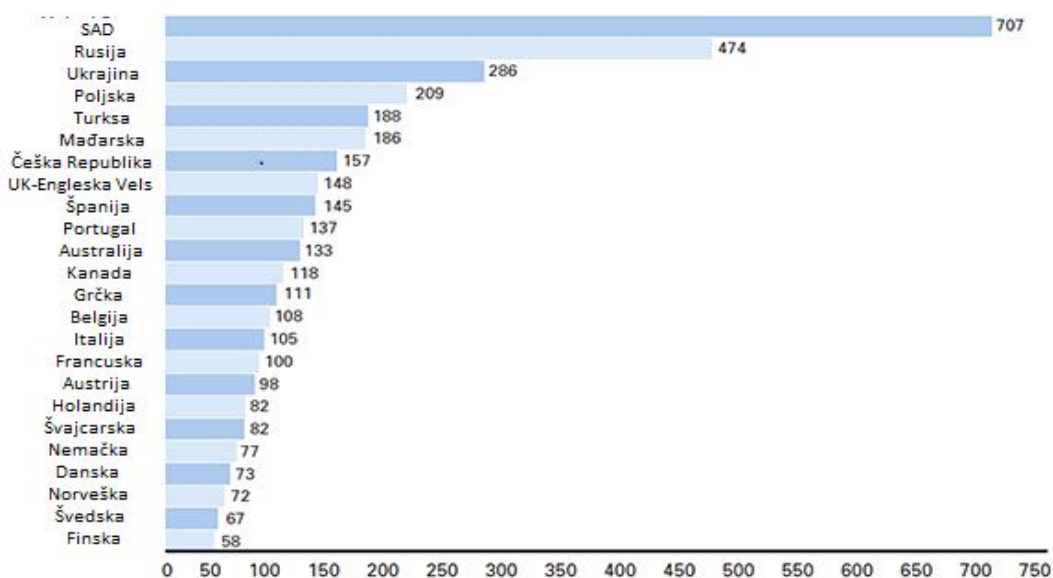
Анализирајући податке из истог извора приметно је да Сједињене Америчке Државе представљају истакнути пример у погледу изрицања казне затвора. Наиме, дата држава чија популација броји нешто више од 320 милиона људи, према подацима из 2014. године, обухвата затворску популацију од чак 2.217.000 лица. При томе, подаци из 2013.године упућују да од наведеног броја око 20% чине лица која су у притвору.



Графикон 1. Број лица у затворима на 100.000 становника у САД (2002-2012)

Представљени подаци чине се посебно занимљивим с обзиром да Кина као друга на претходно поменутој листи има популацију од 1.380.000 становника, а на коју долази 1.65 милиона затвореника, укључујући под овим око 250.000 лица која се налазе у притвору. Тако у погледу стопе учесталости иста је идентификована 118 на 100.000 становника, односно скоро шест пута ниже него у САД.

Трећа на листи држава које се истичу по броју лица у затворима јесте Русија. Занимљиво, са популацијом од око 140 милиона, Русија има доста високу учесталост затвореничке популације, а која је актуелно износи 471 затвореник на 100.000 становника. У тоталу у датој држави налази се око 650.000 лица у затворима уз око 18%, од наведеног броја, лица која се налазе у притвору.



Графикон 2. Број лица у затворима на 100.000 становника током 2012. године

Осврнувши се на детаљније на анализу доступних статистичких података ваља напоменути да од 223 државе које су обухваћене статистиком WPPL раст затвореничке популације је нотиран у чак 78%. Ово се односи на 71% држава Африке, 82% држава Америке, 80% држава Азије, 74% држава Европе, односно 80% држава Океаније.

Наведени раст при томе није уједначен. Тако подаци WPPL упућују да је у периоду од 2000. године укупан број затвореника порастао у свету за око 20%. Оно што се посебно чини значајнијим јесте да док је у оквиру Океаније раст дате популације 60%, односно на америчком континенту око

40% (14% САД, 80% централна Америка, 145% јужна Америка), Европа показује смањење броја осуђених за чак 21%.

Посматрано према родним критеријумима занимљиво је да укупан број жена у затвору порастао за чак 50%, док је глобални индекс раста броја мушкараца у пеналним установама утврђен на 18%. С обзиром на наведену стопу раста, доступни показатељи упућују да је глобално број жена порастао са 5,4% удела затвореничке популације на 6,8%.

Посматрано само на сегмент затворског систем Америке исти чине 4.575 пеналних установа, при чему и поред највеће затвореничке популације у свету званични показатељи из 2013.године упућују да је попуњеност доступних капацитета 102,7%,

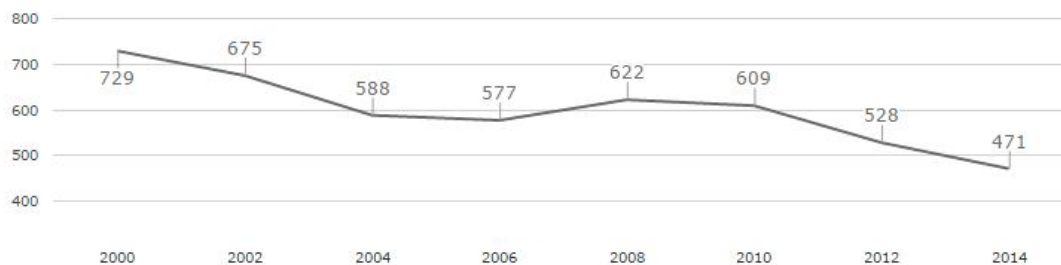
Даљом анализом ваља напоменути и да од раније представљеног броја затвореника који прелази 2 милиона, 9,3% чине жене, док 0,3% чине малолетници. Висок удео од чак 5,5% чине пак лица страни држављани.

Показатељи који се тичу казнено извршног система у Кини дају нешто другачије податке. Тако се у овој држави налази више од 700 затвора, као и преко 30 установа намењених малолетним делинквентима. Оно што се ипак истиче у оквиру званичних извештаја јесте да је у Кини оперисало и око 320 реедукативних радних кампова, за које се актуелно наводи да су затворени.

Посматрано у периоду 2000. године у Кини је регистровано 1.427.000 затвореника, да би овај број 2014.године износио 1.657.000. Од наведеног броја 6,5% популације чине жене, 0,8% малолетници, док свега 0,4% чине лица страни држављани.

Да је податке који се тичу броја лица у затворском систему врло сложено тумачити сведоче и показатељи из Русије. Тако је у датој држави током 2000. године било преко 1 милион лица у затворима са стопом од 729 на 100.000 становника. Тек, уз извесне осцилације током протекле деценије ова броја умањена је за око 40%. Посматрано даље у односу на друге варијабле од укупног броја 8,1% чине жене, 0,3% малолетници, док висок удео од 4,6% чине лица страни држављани.

Специфичност извршења казне затвора у Русији огледа се и у другим показатељима. Наиме, у датој држави налази се укупно 979 установа пеналног типа, од чега 218 притворских јединица, 721 корективних колонија, 8 затвора и 32 колоније намењене малолетним делинквентима. При том посматрано у односу на показатеље који се тичу попуњености капацитета током 2013.године у Русији је дати ниво испод 95%.



Графикон 3. Број лица у затворима на 100.000 у Русији (2000-2014)

Направивши даљу компарацију у односу на државе Европе, Русија и Турска као државе које се простиру на два континента имају стопу од 236 затвореника на 100.000 становника, посматрано у односу на 84 на 100.000 колико је регистровано у остатку Европе.

Изузимајући Фарска острва која са најнижом стопом затвореничке популације од 23 на 100.000, односно свега 11 затвореника на 48.480 становника, најнижа стопа у Европи регистрована је на територији Исланда са 45 затвореника на 100.000 становника. Ипак, посматрано у тоталу дати казнено извршни систем чини се од маргиналног значаја с обзиром да у је током 2014.године у тоталу обухватао само 147 осуђеника на популацији од 325.700 становника.

Посматрано пак у вишемилионским државама, посебно ниска стопа броја затвореника се запажа у Шведској, где је према подацима из 2015. године иста регистрована на ниову од 55 на 100.000 становника. Тако ова држава која има близу 10 милиона становника броји око 5.400 лица у пеналним установама.

Битне особености казено извршног система у Шведској обухватају и податке према којима у датом оквиру оперише 79 пеналних установа са попуњеношћу капацитета од 83.1%. При томе од укупног броја лица у затворима четвртина се односи на притворске случајеве, док у погледу родних карактеристика жене чине 5,6%. Када су у питању малолетници приметан је минимални удео од 0,2%, док је удео затвореника страних држављана преко 30%.

Висока успешност у погледу редукције броја лица у затворима нотира се и у оквиру Финске, а као државе која са око 5.5 милиона становника броји 3.105 затвореника, односно са стопом од 57 на 100.000.

Дата држава надаље оперише са тридесет пеналних установа, и попуњеношћу капацитета од преко 98%. У погледу структуре лица која се налазе у затворима око једну петину чине случајеви притворских задржавања, 7.5% чине жене, 0.3% малолетници, а преко 15% лица страни држављани.

Применом компаративног метода, односно поређењем претходно приказаних показатеља са стањем у другим државама Европе приметне су ипак значајне разлике. Ово се најпре односе у поредбеном односу са Великом Британијом (Енглеска и Велс), а као државом која на преко 58 милиона становника има затворску популацију од приближно 86.000 лица. Занимљиво, ако се прате подаци посматрано од 2000. године, број лица у затворима је порастао за око 20.000, а учесталост са 124 на 149 на 100.000 становника.

Табела 2. Затворска популација према појединачним државама

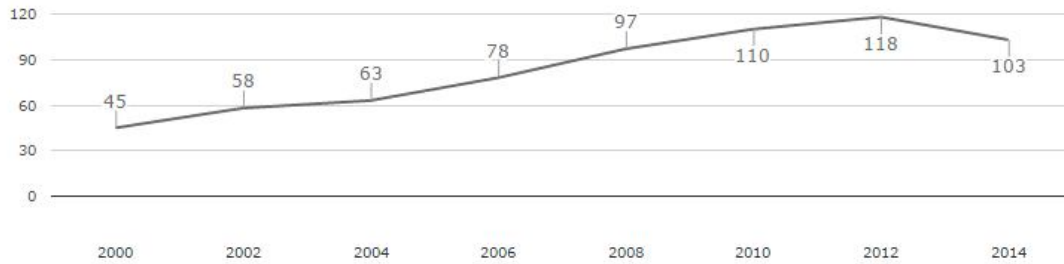
Држава	Популација	Број затвореника	Стопа на 100.000 становника	Попуњеност капацитета
САД	317.76 м.	2.217 м	698 (2013)	102.7% (2013)
Кина	1.393 м.	1.657 м.	119	Нема података
Русија	144.4 м.	642.470	445	94.2% (2013)

Турска	78.47 м.	172.562	220	101.7% (2015)
Ел Салвадор	6.44 м.	31.686	492	325.3% (2015)
Гватемала	16.39 м.	19.810	121	270.5% (2014)
Велика Британија	58.02 м.	85.843	148	110.7% (2016)
Немачка	81.29 м.	63.628	78	83.5% (2015)
Француска	64.39 м.	60.896	95	113.9% (2016)
Италија	60.81 м.	52.434	86	106.1% (2016)
Шпанија	46.38 м.	63.025	136	84.2% (2015)
Норвешка	5.19 м.	3.710	71	97% (2015)
Мађарска	9.83 м.	18.424	187	133.8 % (2015)
Хрватска	4.23 м.	3.763	89	93.6% (2014)
Словенија	2.06 м.	1.511	73	114.3% (2015)
Албанија	2.89 м.	5.455	189	125.6% (2015)
Србија	7.1 м.	10.500	148	109% (2013)

Посматрано на нивоу величине пеналног апарата, Велика Британија оперише са 123 казнене установе и попуњеношћу капацитета од преко 110%. При томе посматрано према структури лица која се налазе у затворима, 13% чине притворски случајеви, 4,5% чине жене, 0,8% малолетници, а преко 12% лица страни држављани.

Дискрепантна ефективност казног система даље се може видети на примеру Немачке. Тако дата држава која броји преко 81 милион становника има за 23.000 мање лица у затворима него Велика Британија. При томе, посматрано у периоду од 2010.године Немачкој је приметан стални тренд смањивања број затвореничке популације, тако да према подацима са краја 2015.године у 184 пеналне установе попуњеност капацитета износи 83.5%. Надаље уз удео од 19,8% притворских лица, жене у затворима чине 5,7% популације, малолетници чине 2,8%, док лица страни држављани чине 27,1%.

Посветивши пажњу регионалном оквиру анализе, посебно значајним постављају се подаци који се тичу Хрватске, Словеније и Босне и Херцеговине. Тако Хрватска са 23 пенетесијаране установе има попуњеност капацитета од 93,6%, а обухватајући нешто око 3500 лица у затворима. При томе, од укупног броја нешто више од петине чине притворски случајеви, 5.4% жене, 1.1% малолетници, а 5.2% лица страни држављани.



Графикон 4. Број лица у затворима на 100.000 становника у Хрватској (2000-2014)

Поређећи стопу од 81 затвореника на 100.000 у Хрватској, са стањем у Босни и Херцеговини-Федерација, приметна је релативна уједначеност, при чему се у датом оквиру налази 73 лица у затворима на 100.000. Тек нешто већа разлика нотира се у Републици Српској где је утврђена стопа 67 на 100.000.

Значајни подаци у овом смислу истичу се и у контексту попуњености пеналних капацитета где шест утанова у Бања Луци, Бијељини, Добоју, Источном Сарајеву, Фочи и Требињу имају попуњеност од око 60%. На другој страни пак осам пеналних установа у оквиру Федерација има попуњеност од чак 102%. Наведена разлика при томе може се објаснити јасном трајекторијом пораста броја лица у затворима која посматрано у периоду од 2000.године када је регистровано 1.041 затвореника износи практично 90%.

7.1 Неке карактеристике казнено извршног система у Републици Србији

Казнено извршни систем у Републици Србији обухвата 35 различито категоризованих установа, укључујући под овим бројем и шест установа не територији Косова и Метохије. Тако Управа за извршење кривичних санкција укључује девет казнено поправних завода распоређених у Пожаревцу, Сремској Митровици, Нишу, Сомбору, Београду, Шапцу и Ћуприји. Овоме треба придодати и Казнено-поправни завод за малолетнике, односно Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу.

Када су питању пак окружни затвори, седамнаест затвора распоређено је у Београду, Врању, Зајечару, Зрењанину, Крагујевцу, Краљеву, Крушевцу, Лесковцу, Неготину, Новом Пазару, Новом Саду, Панчеву, Прокупљу, Смедереву, Суботици, Ужицу и Чачку.

Поред наведених установа рад Управе обухвата и надлежност над Специјалном затворском болницом у Београду, као и над Васпитно-поправним домом за малолетнике у Крушевцу.

Осврнувши се на показатеље који се тичу капацитета пеналног система Републике Србије, подаци Комитета за борбу против тортуре Савета Европе из 2009. године упућивали су да реални капацитети за смештај затвореника у Србији износе око 6.000 кревета. Ипак, сходно истом извору уколико би се на дати оквири применили препоручени затворски стандарди ЕУ, стварни капацитет би био значајно нижи, а на нивоу од 4.500 кревета. Уколико се наведено унесе у калкулацију укупног

броја затвореника у Србији током дате године, рачуница показује да је на 100 реалних затворских места долазило 157 лица лишених слободе.

Наредних година о стању српских затвора највише података се налазило у медијским изјавама. Тако је 2014. године Министар правде Селаковић, упућујући на раст националних капацитета дао изјаву сходно којој је у Србији током 2010. године дати капацитет на нивоу од 7.500 лица. Истина овакви подаци нису били у сагласности са другим изворима, а према којима је јануара 2012.године у српским затворима било 6.950 лежачева. Ипак, према истом извору Министарства, радови на адаптацији и изградњи нових инфраструктурних ресурса подигли су током година капацитет наших затворских установа на 9.300 лица².

Пратећи рад Илић (2011) пренасељеност затворских установа јасно представља значајан проблем и у Републици Србији. Тако дата аутора да је наведени пораст броја лица у затворима посебно упадљив у периоду након 1991. године.

О важности датог проблема сведоче и наводи садржани у националној Стратегији за смањење препотерећености смештајних капацитета у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији у периоду од 2010. до 2015.године (Службени гласник РС, 53/2010). Датим документом отуда се наводи да је опажени раст последица повећања броја лица лишених слободе у притворским јединицама, те нарочито повећања броја изречених кратких казни затвора у трајању до шест месеци.

Хронолошки преглед статистичких показатеља који се тичу броја лица у затворима у Републици Србији упућује на релативно константан број све до почетка 90-их година и то на нивоу од око 3.600. Тек пратећи социјалне турбуленцију током наредне декаде дати број повећао се до око 5-6.000, одржавајући се практично све до 2003. године

Према званичној статистици почевши од наведеног периода број лица у пенитенцијарним установама константно је растао са стопом од 10% годишње. Тако је 2005.године укупни број затвореника износио нешто преко 8.000. Две године касније овај број је већ био на нивоу од 8.970, а 2008.године 9.701. Коначно, 2010.године наведени број утврђен је на нивоу од 10.974, а што је представљало повећање од око 60% у односу на период пре 2003.године.

Премда је тренд раста броја лица у српским затворима константно растао, процене да ће у 2012.години казнено извршни систем обухватати више од 14.000 лица нису остварене. Ипак, с обзиром на флукуентност броја лица која ступе на издржавање казне прецизне податке у овом смислу тешко је дати. Тако је дате године, према подацима Министарства правде, односно Управе за извршење кривичних санкција, у домаћим затворима било 10.955 лица, док се у Стратегији развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији 2013 – 2020 године (Службени гласник РС, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС и 72/12) за период 2012.године истиче број од 11.300 лица.

² Преузето са <http://www.pressonline.rs/info/hronika/310378/selakovic-smanjena-preopterecenost-zatvora-u-srbiji.html> приступљено дана 21.04.2016.године.

Анализа доступних показатеља током наредних година надеље се усложњава. Ово се пре свега односи на чињеницу да 2012.године у Србији примењен институт амнестије чиме је број лица у затворима привремено смањен. Ипак, раскорак у односу на политику изрицања казне затвора као високо учестале кривичне санкције остао је актуелан.

Коначно, пративши стање у српским затворима током 2015.године, у априлу месецу национални капацитети прихватили су око 10.500 лица лишених слободе, док је у јануару 2016.године овај број износио 10.064 притворених или осуђених лица.

Водећи се подацима Светске затворске популационе листе (World prison population list, WPPL) посматрано на 7,1 милиона становника Републике Србије, утврђена стопа броја лица у затворима износи, за период 2015.године, 148 на 100.000.

Табела 3. Број лица у затворима у РС у периоду 2000–2012 и стопа на 100.000 становника

Godina	Broj lica u zatvorima	Broj lica u zatvorima na 100.000 stanovnika
2000	6.160	82
2001	6.283	84
2004	7.654	103
2006	7.893	107
2008	9.701	132
2010	11.211	155
2012	10.266	142

При томе, од укупног броја лица у пенитенцијарним установама око 19% чине лица у притворским јединицама. Надаље, удео жена у затворској популацији утврђен је на нивоу нешто вишем од 4%, док је ниво малолетних делинквената у истом оквиру око 1%. Напоследку, удео лица која су страни држављани износи око 3,5%, а што сумарно предвиђа оптерећеност смештајних капацитета на нивоу од 109%.

8. Карактеристике политике изрицања казне затвора у Републици Србији

Претходно презентована проблематика пренасељености пенитенцијарних капацитета у Србији у директној је вези са анализом постојећег легислативног оквира, али и преодминанте казнене политике кривичних судова. Ипак, преглед тачних показатеља који се тичу изрицањих казни и њиховог трајања у различитим изворима садржи и различите податке. Отуда је доста тешко дати прецизну статистичку анализу и последичне импликације.

Наиме, посматрано у периоду од 2000. до 2004. године у Србији казна чак 30,9% свих изречених кривичних санкција отпада на казну затвора. Истовремено, порасту броја лица у пеналним установама одговарала је и политика редукције изрицања условних осуда за око 6%.

Осврнувши се на наредни петогодишњи период казнена политика у Србији показала се променљивом. Тако је рецимо 2004.године укупно изречено 34.349 кривичних санкција, при чему је изречено 10.581 затворских казни у претходно поменутом уделу од 30.9%. Детаљнија анализа казнене политике сведочи да је предметне године изречено 6.011 казни у трајању од шест месеци, а што је чинило 17,55%. Тек број казни затвора у трајању од шест месеци до две године износио је 3.326 односно 9.71%, док су казне у трајању дужем од две године изречне у 1.244 случаја, односно 3,63%.

Наредне године укупан број изречених кривичних санкција показао је извештан степен пораста и то за више од 2.600 случајева. Ипак, укупан број казни затвора редукован је у датом периоду са 10.361 случајева, односно 28.1%. У истој равни анализе изречено је 6.132 казне затвора у трајању до шест месеци, односно 16.61%. Опажено смањење бележи се и у броју изречених казни у трајању од шест месеци до две године и то у 3.100 случајева, односно 8,4%. Напоследку, исте статистичке тенденције нотирају се и у сегменту казни трајања преко две године са 1.129 случајева, односно 3.05%.

Премда је укупан број изречених кривичних санкција током 2006.године порастао на 41.422, дате године се поново нотира смањење броја изречених казни затвора и то са 11.224 случајева, односно 27,1% укупног броја изречених санкција. Посматрано надаље 6.775 казни (16.35%) изречено је у трајању до шест месеци, 3.081 (7,43%) у трајању од шест месеци до две године, односно 1.368 (3.30%) у трајању дужем од две године.

Значајнији помаци приметни су током наредне две године. Тако је током 2007.године изречено 38.694 кривичних санкција, док је 2008.године изречено чак 42.138. Ипак, прве године удео изречених затворских казни износио је свега 22.2%, односно 8.576 случајева, док је 2008.године износио 22.9%, односно 9.658 случајева.

Детаљнијом анализом такође се може опазити да је опао и удео изречених казни затвора у трајању до шест месеци и то на 12.76%, са 4.940 случајева, односно 12.52% или 5.279 случајева у 2008.години. Надаље, посматрано у сегменту казни у трајању од шест месеци до две године изречено је 2.879 казни (7.44%), односно 3.422 (8.12%) током 2008.године. Напоследку, компараирајући казне у трајању преко две године изречено је 757 (1,95%), односно 957 (2.27%) током 2008. године.

Пратећи статистичке податке за период од 2010-2014.године такође се могу нотирати занимљива запажања. Тако анализирајући казнену политику која се тиче казне затвора може се запазити да највећи сегмент ове кривичне санкције представљају управо кратке казне затвора, било да се исте ограде критеријумом од шест месеци или годину дана. Наиме, посматрано у 2010.години,

укупно је осуђено 21.681 пунолетних учинилаца кривичних дела, од чега 5.908 (27.24%) на затворске казне.

Надаље, од укупног броја изречених казни затвора, казне у трајању до шест месеци чине чак 42,2%. Подизањем критеријума пак на годину дана удео кратких затворских казни износи чак 62.6%.

Посматрано у наредним годинама, ове пропорције су се делимично мењале. Тако је 2011.године укупно изречено 30.807 кривичних санкција од чега 8.158 (26.4%) казни затвора. У даљој анализи која се тиче предмета овог рада, према ужем појмовном критеријуму удео кратких казни износио 42.7%, односно 64.5% обухватајући и казне до годину дана.

Анализирано током 2012.године приметна је даља прогресија броја осуђених, а на нивоу од 31.322 лица. Од наведеног броја изречено је чак 10.212 (32.6%) затворских казни. У истом периоду удео казни у трајању до шест месеци био је нешто виши, односно на нивоу 45.1%, док је према ширем појмовном оквиру удео кратких казни износио чак 66.9%.

Осврнувши се на период 2013.године укупно је осуђено 32.241 лице, са 11.204 (34,7%) изречених затворских казни. При томе, удео изречених казни затвора у трајању до шест месеци износио је 44.1%, односно у трајању до годину дана 68.5%.

Последња период обухваћен прегледом Републичког завода за статистику јесте 2014.година. Тако је у датом оквиру изречено 35.376 кривичних санкција, од чега 13.026 затворских казни. Преведено на процентуални ниво, у датој години, приметно је да удео затворских казни највиши, те да износи чак 36.8%. Детаљније, удео казни у трајању до шест месеци износио је 48.3%, односно чак 72.8% када се посматрају казне у трајању до годину дана.

Табела 4. Изрицане казне затвора у периоду од 2010-2013.године

Дужина казне	2010	2011	2012	2013	2014
Број осуђених лица	21.681	30.807	31.322	32.241	35.376
Изречена казна затвора	5.908	8.158	10.212	11.204	13.026
Један до три месеца	1.155	1.483	1.907	1.947	2.529
Три до шест месеци	1.344	2.002	2.701	3.003	3.772
Шест месеци до једне године	1.202	1.779	2.225	2.728	3.184
Преко једне године	2.210	2.894	3.376	3.526	3.541

Анализом представљених података сасвим је јасно да удео кратких затворских казни чини заправо највећи сегмент оптерећења казно извршног система. Ипак, пратећи даље статистичке показатеље у овом контексту могу се извући и други закључци.

Табела 5. Број лица који је ступио на издржавање казне затвора у периоду од 2010-2013.године

Дужина казне	2010	2011	2012	2013	Укупно
--------------	------	------	------	------	--------

До једног месеца	476	452	539	-23	1.467
Један до три месеца	896	760	756	1.350	3.762
Три до шест месеци	1.539	1.806	1.330	1.505	6.170
Шест месеци до једне године	1.517	1.486	1.370	1.233	5.606
Од једне до три године	2.130	2.219	2.225	1.805	8.379
Укупно	6.548	6.723	6.220	5.893	25.384

Тако анализирајући показатеље који се односе на број лица која су у периоду од 2010-2013.године ступила на издржавање казне затвора, приметно је да је у сегменту казни трајања до три године, укупан број изречених казни за 6.350 виши од броја извршених. Тек чињеница да је 19,8% лица којима је изречена дата кривична санкција чекало или избегло извршење, свакако говори о проблему ефикасности.

Наиме, посматрано кумулативно у сегментима изречених казни, када се посматрају казне у трајању од једног до три месеца, а у датом четворогодишњем периоду, чак 42.1% лица није ступило на издржавање казне. Нешто мањи удео приметан је када су у питању казне у трајању до шест месеци, а где 31,9% лица није ступило на издржавање казне. Коначно, када су у питању казне у трајању од шест месеци до годину дана, овај удео забележен је на нивоу нешто мањем од 30%.

О упадљивости и размерама проблема сведочи и то да када се посматрају изречене казне у трајању од једне до три године, у обухваћеном периоду, на издржавање није ступило само 79 лица, односно мање од 1%.

9. Појмовно одређење кратких казни затвора

Премда је предмет овог докторског рада одређен појмом кратких казни затвора, преглед доступне кривичноправне и пенолошке литературе не даје прецизна термилошка одређења у овом смислу (Јакшић и Панић, 2003).

Тако рецимо Лазаревић (1974) наводи да у позитивноправни текстови с краја 20. века не употребљавају конкретни термин, нити се у казноизвршном смислу одређена казна затвора без резерве може сматрати краткотрајном. Отуда иста ауторка истиче да је овај термин нашао практичну примену у службама за извршење казни, као и у правној теорији, а да је лишен посебне дефиниције.

Милутиновић (1970) такође у раним пенолошким радовима истиче одсуство јединствености става у погледу дужине трајања казне која би је одредила као кратку. Дати аутор надаље истиче да у седамдесетих година прошлог века Белгија, Финска, Грчка, Јапан, неке државе Сад, Норвешка, Холандија и Нови Зеланд поставиле дати временски критеријум на шест месеци.

На другој страни подаци истраживања Организације уједињених нација сведоче да у Италији, Француској, Шпанији, Кини, Израелу и појединим државама Латинске Америке преовладава гледиште према коме кратке казне затвора имају трајање до једне године.

Тек хетерогеност ставова у датом контексту посебно се истиче на примеру Немачке, а која је шездесетих година прошлог века дефинисала казне затвора као казне које трају до девет месеци.

Проблем дефинисања кратких казни затвора наравно поред прецизирања максимума трајања носи и питање одређења минималног трајања. Тако рецимо сходно одредбама позитивног законодавства казна затвора у Републици Србији се може изрећи на период не мањи од тридесет дана. Ипак, како то Милутиновић (1970) наглашава, током претходних деценија ова граница је у различитим државама нејаднако одређивана, при чему је у Бугарској била сведена на један дан, у Грчкој на десет дана, у Норвешкој на двадесетиједан дана, односно у Данској и Шведској на тридесет дана.

О важности појмовног одређења кратких затворских казни сведочи и чињеница да је дати појам, у контексту ефективност поменут још 1872. године, а на Првом конгресу Међународног удружења за казне и њихово извршење.

Ипак, тек 1959. године на састанку радне групе Европске консултационе комисије УН под краткотрајне казне подведене су казне трајања до три, односно од три до шест месеци. Ипак, казне дуге од шест месеци дефинисане су као казне средњег трајања.

Према краће казне затвора представљају предмет интересовања и савремених пенолога, новији теоријски доприноси не доносе разрешење у овом контексту. Тако рецимо, Млинарић и Жакман Бан (1996) наводе да се под казнама кратког трајања углавном се подразумевају казне до шест мјесеци. Тек, с обзиром на постојање различитих пенолошко-доктринарних стајалишта, дати аутор истиче да је прецизно дефинисање одређено кумулативним коришћењем више критеријума.

У истом контексту ваља напоменути и доприносе ДеЛиси и Кониса (DeLisi & Conis, 2011) који представљајући методологију различитих истраживања упућују на поделу сходно којој кратке казне имају трајање краће од две године, казне средњег трајања између две и десет година, док дуге казне обухватају период дужи од десет година.

Коначно, осврнувши се на доприносе домаћих аутора може се напоменути и рад Мршевић (2007) која критичким освртом на положај жена у затворима, кратке казне одређује оквиром од годину дана.

Анализом доступне литературе запажа се да ставови у погледу одређења предметног појма не само да нису уједначени у компарацији међунационалних решења, већ се неретко дешава да исти правни оквир једне државе, налази различита теоријска тумачења. Управо у том смислу ваља размотрити различите критеријуме који се постављају приликом одређивања појма краткотрајних казни затвора.

Наиме, као често истицани основ појмовног одређења јесте легислативни критеријум, а који укључује елементе позитивноправних прописа. При томе, аутори попут Лазаревић (1974) да је прецизно појмовно дефинисање засновано на датом критеријуму врло тешко, а с обзиром на хетерогеност законодавних решења.

Водећи се датим оквиром поједини аутори покушали су да успоставе везу између одређења дужине казне и врсте, односно природе кривичног дела. Тако се претпоставило да ће за лакша кривична дела бити изрицане и краће, односно краће казне затвора. Ипак, дати критеријум није могуће у потпуности прихватити. Ово се истиче с обзиром на чињеницу да поједина законодавства изричу кратке казне и за тежа кривична дела, док су у другим пак најлакша кривична дела изузета из оквира кривичног санкционисања.

Поред легислативног у правног и пенеолошкој теорији истиче се и временски критеријум. Истина овде се мора имати на уму да практично ни једно законодавство одредбама кривичних законика не екплицира такво трајање казне које би имплицирало да се ради о кратким казнама затвора.

Тек посредним закључивањем у овом смислу могу се добити прецизнији оквири. Ово се наиме односи на одређене сегменте кривичног или казног законодавства, а у којима је временско одређење трајања казне повезано са другим особеностима издржавања казне. Тако, водећи се чланом 50 Закона о извршењу кривичних санкција наводи се да осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања, после урачунатог притвора и другог лишења слободе у вези са кривичним делом не прелази једну, а изузетно две године, распоређује се у окружни затвор. Надаље, осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање прелази једну годину по правилу се распоређује у казно поправни завод. Отуда би се могло закључити да у националним оквирима под кратким казнама затвора управо подразумевамо казне до годину дана.

Наравно, треба имати на уму и у овом сегменту постоје извесна оптрећења закључивања. Тако рецимо Закон о извршењу казни казни лишења слободе и мера безбедности СР Србије из 1970. године предвиђа да се казне краће од шест месеци извршавају у окружним затворима. Тек наведена разлика и променљивост легислативног оквира помераће последично и поимање термина кратке казне затвора.

Сличан пример временског критеријума може се опазити и у односу на члан 45 став 5 Кривичног законика, а којим се предвиђа да ако учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања.

Ипак, водећи се законским текстом те временским критеријумом није могуће у потпуности разграничити дати сегмент трајања. Примера ради члан 66 Кривичног законика који се односи на

услове за изрицање условне осуде предвиђа да се условна осуда може изрећи учиниоцу само онда када је утврђена казна затвора у трајању мањем од две године.

Наведено је коначно у складу са ставовима раних италијанских позитивиста, а који су сходно кривичноправним одредбама из шездесетих година прошлог века, критеријум кратких казни везивали за могућност алтернативног изрицања условне осуде. Ипак, ваља напоменути да је у датом периоду могућност условног кажњавања била ограничена на казне до годину дана (Lazarević, 1974).

Напоследку, хетерогеност решења видљива је и када је у питању рад у јавном интересу, а који је као санкција предвиђен чланом 52 истог законика експлицира се да рад у јавном интересу може бити изречен само за дела за која је прописан затвор до три године или новчана казна.

Попис критеријума у односу на које се одређује појам кратких казни затвора укључује и сврху кажњавања. Наиме, пратећи различите пенолошке ставове у погледу сврхе казне затвора, различити аутори су истицали императив ресоцијализације, као и професионалног оспособљавања, а као јединог атрибута који би могао одређивати потребу дужине изречене казне. У том смислу дефинисање кратких казни затвора није праћено одређеним временским роком, већ управо испуњавањем датог задатка (Лазаревић, 1974).

Остајући у даљој елаборацији датог критеријума ваља истаћи напомене да се значај казне не може посматрати само у односу на дати основ ресоцијализације. Ово се пре свега истиче с обзиром на опажене позитивне ефекте који се истичу у контексту кратких казни и такозваног „шок третмана“. У том смислу нека ранија пенолошка запажања истичу рецимо ефективност казни које трају свега један дан, а чиме се свакако дати критеријум појмовног одређења релативнизује.

Проблем одређења појма кратких казни носи и нека праткична, односно процесна оптерећења. Тако се данас у пракси дешава да лице буде осуђено на казну затвора у трајању од годину дана. Отуда би се могло очекивати да ће по доласку у казнено-поправни завод провести најдуже месец дана у пријемном одељењу, те да ће се наредних једанаест месеци спроводити одговарајући програм поступања, односно третмана.

Ипак, чињеница је да данас изреченим казнама затвора често претходи дуго време боравка у притвору., а које у неким случајевима конзумира практично већи део изречене казне. Управо у том смислу, дужина изречене казне не би се могла посматрати у контексту критеријума ресоцијализације, односно њене ефективности, те се поставља и претходно питање њеног појмовног одређења.

Сумирајући наведено, питање одређења појма кратких казни представља више ствар конвенције, а не неког прецизног критеријума дистинкције. И премда поједини домаћи аутори истичу да би најпогодније било дати појам ограничити у трајању до шест месеци, у методолошком смислу који ће бити примењен и у истраживачком делу овог рада, појам кратких казни односиће се на казне до годину дана.

10. Негативне последице извршења кратких затворских казни

Водећи се наводима Малоић и Јандрића (2006) сасвим је јасно да казна затвора налази оправдано место у контексту друштвене реакције према нарочито опасним учиниоцима кривичних дела. Ипак, опажа се тенденција чешће примене алтернативних кривичних санкција у контексту кратких затворских казни. Поред економских разлога промена казнене политике, исто се истиче и у односу на бројне негативне ефекте боравка у затвору, а који нису пропорционални увек дужини изречене казне.

Водећи се радом Јованића (2007) у процени негативних ефеката (кратких) затворских казни постоје ипак опречна мишљења. Тако дати аутор истиче да су поједини извори склони пренаглашавању минорних варијабли утицаја представљајући секвеле боравка у затвору заправо значајно тежим него што уистину јесу. Тек умеренији приступ у овој равни инсистира на томе да ефекти издржавања предметне казне нису универзални и истоветни, те да ће зависити од бројних фактора. Ово се при томе односи како на саму психолошку структуру осуђених, постојање или одсуство затворског искуства, као и на тип завода, односно услове живота и рада у истом.

Детаљнијим прегледом психолошке литературе аутори најчешће истичу да се само издвајање осуђеног из редовне социјалне средине сматра негативним ефектом казне затвора. Прекид нормалних односа са породицом, пријатељима, локалном заједницом представља се отуда као ометајући фактор планиране просоцијалне корекције (Шпадијер-Џинић, 1973; Haneу, 2003; Seymour & Hairston, 1998; Илић & Јованић, 2011).

Истина, наведено се чини мало у раскораку логичког, теоријског и искуственог. Прво, премда наведени моменат социјалне изолације налази објашењење у контексту перцепције протективних фактора, чињеницом да је осуђени инклинирао у прокриминално намеће се закључак да породица и пријатељи нису имали довољну снагу да се исти не определи у криминогеном контексту.

Пето-Кујунџић и Вукота (2009) објашњавајући негативне последице боравка у затвору истичу да сепарација, а нарочито она дужа, води поремећају брачних односа, те неретко распаду породице. Ипак, стиче се утисак ишчашености закључивања. Наиме, уместо да се каже да казна затвора и депривација слободе имају за последицу негативне ефекте на породицу, логичнијим би се чинио закључак да извршење кривичног дела носи посебно тешко оптерећење на дати оквир релација.

Надаље, анализирајући казнену политику и судску праксу у Србији, сасвим је јасно да се кратке казне затвора, до годину дана, изричу и у контексту озбиљнијих кривичних дела попут изнуде, насилничког понашања, тешких телесних повреда, насиља у породици или кривичних дела сексуалне природе. У том смислу чини се поново оправданим, а из виктимолошке перспективе да учинилац кривичног дела, барем једно време, буде изолован из заједнице.

Напоследку, идеја казне затвора управо се базира на депривацији слобода, а што свакако одговара наведеном моменту. Тек добрим организовањем програма поступања, планирањем третманских активности које укључују контакт са породицом, наведени негативни аспект не мора носити тако драстичне последице.

Истина проблем одржавања породичних односа данас може се донекле закомпликовати чињеницом да осуђени некада издржавају казну затвора у релативно удаљеним градовима. Па ипак, мора се имати на уму да кратке затворске казне управо због своје дужине носе мањи терет, те дати аспект сепарације не мора бити нарочито наглашен. Оно што је међутим већи проблем јесте то што се у нашој националној пракси нотира велики број извршилаца кривичних дела, а који су осуђени на казне до годину затвора у вишеструком повратништву, те им се затворски стаж мери и преко пет или десет година.

Јадрешин и Мустапић (2014) контекст негативних ефеката казне затвора исказују у вези са стигматизацијом осуђених, а коју исти налазе и вишем степену код мушакараца него жена учинилаца кривичних дела. Наиме, друштвени презир и социјална дистанца која се формира према датој популацији може отуда представљати снажан опструирајући чинилац у процесу социјалне рехабилитације (Kron & Rosenhan, 2008). Ово се посебно запажа код проблема запошљавања осуђених, где извод из казнене евиденције углавном одбија послодавце.

Изнети аргументи наравно имају и нешто другачију перспективу. У првом реду поново се стиче утисак да није казна затвора та која стигматизује учиниоца, већ само сазнање заједнице да је дато лице на неки начин опасно по локалну заједницу. Ово се истиче како у контексту рецимо имовинских, тако и насилних кривичних дела. Примера ради стиче се утисак да средина неће исто реаговати на лице које је издржавало казну због кривичног дела из области саобраћаја и кривичног дела разбојништва, тек чињеницом што је у оба случаја изречена затворска казна.

Додатно, анализирајући ставове представљене у бројним јавним расправама, блага казнена политика која подразумева условно кажњавање и ванзаводске санкције често не налази на разумевање. Тек опажена ситуација у пракси у којој је лице вишеструки криминолошки повратник, коме се само изричу условне казне, чини се да проширује ефекат стигматизације на судство у целисти. Отуда би се донекле могло очекивати да уколико је лице издржало затворску казну да је „одужило“ и истрпело свој дуг према друштву, а што је мање стигматизујуће, у перцепцији локалне заједнице, него учинилац кривичног дела који добија тек преки поглед суда.

Водећи се наводима Шпадијер-Џинић (1973) неретко се могу срести опажања сходно којима значајан удео осуђеничке популације заправо и не носи посебан терет стигматизације. Премда је дата ауторка наведен ставове изнела почетком седамдесетих година прошлог века, ово опажање чини се врло актуелним и данас. Тако ће рецимо у једном делу урбане, криминално орјентисане субкултуре заправо боравак у затвору представљати статусни елемент који даје нарочит квалитет. Такође, док би

се стигматизација могла опазити у снажнијем интензитету код нехатних учиниоца, професионални делинквенти и психопатски организована лица затвор ће видети само као другу позорницу испољавања својих пулзија.

Пратећи доприносе Јашовића (2000) депривација слободе и издвајање из редовне средине може се разумети и у равни мотивације ка васпитној промени. Ово се нарочито опажа у контексту законског оквира и пеналне праксе која лицима распоређеним у отворена и полуотворена одељења дозвољава низ погодности. Излазак у град без надзора, викенд одсуства, коришћење годишњег одмора ван установе, наградна одсуства тако ће представљати не само награде осуђеном за остварено владање и корекцију ставова, већ и покушај атенуирања дотадашње депривације.

Анализирајући пенолошку литературу, а посматрано у претходном контексту, налазимо на термине десоцијализације или „печата осуђиваности“. При томе ови појмови поред истакнутог проблема стигматизације могу носити и другачију перспективу. Ово се наине нарочито односи на оне случајеве у којима је осуђени, отац глава породице која доноси једине новчане приходе у кућу. У том смислу казна затвора не само да носи негативне последице на осуђеног, већ ће цео њен ток трајања бити тежак багаж за супругу и децу.

Да је наведено питање врло сложено и приметно у пракси сведочи и следећа ситуација. Наине, лице може бити осуђено на затворску казну због недавања издржавања. Ипак, исто лице је у периоду пре изрицања пресуде засновало нову породицу, где са новом супругом има двоје или троје деце. Тек одласком на издржавање затворске казне, премда би се могао донети став да осуђени бива кажњен због непоштовања одлуке суда и небриге о деци, поставља се питање ко ће бити обавезан да издржава чланове нове породице. У том смислу стиче се утисак да издржавања казне затвора, по датом основу, јасно шири круг утицаја неспецифично, на више лица.

Као значајан проблем у контексту издржавања казне затвора у литератури се често истиче и проблем криминалне инфекције (Јашовић, 2000). Сегрегација већег броја криминално орјентисаних лица отуда представља поље у коме се најчешће „испече занат“ и стекну идеје за нова кривична дела. Ипак, и овај аргумент се донекле може оспорити. Прво, чињеницом да је осуђени починио кривично дело на слободи, може се закључити да је већ био под неким негативним утицајем криминално орјентисаних група или појединаца. Заправо, водећи се искуствима из праксе извештаји Службе за третман, а који се тичу условног отпуста, неретко предикцију будућег понашања везују за дистанцирање од прокриминалних утицаја на слободи. У том смислу подложност негативним утицајима неће зависити од саме средине, већ пре свега од особености личности осуђеног и пермеабилности његових ставова.

Негативни аспекти издржавања казне затвора односе се и на здравствене аспекте. Бројни радови тако упућују да је затвореничка популација нарочито оптерећена ХИВ-ом или заразним болестима попут Хепатитиса Ц (Semaille et al., 2013; Negro, 2014; Arain et al., 2014)

Водећи се радом Павловића и Радојковића (2016) који пажњу посвећују сексуалном насиљу у затворима, сасвим је јасно да сексуално трансмисивне болести могу представљати значајно оптерећење у пеналном контексту. Нека опажања из праксе тако упућују да се у појединим затворским одељењима налази између 20 и 40% лица која су ХЦВ позитивна. Тек случајеви сексуалне виоленције према физички слабијим осуђеним лицима, свакако се у том смислу могу представити као аргумент против изрицања кратких казни затвора.

Водећи се прегледом Јованића (2008) подаци који говоре о учесталости ХИВ инфекције у српским затворима морају се узети са резервом. Ово се истиче пре свега из разлога што не постоји обавеза тестирања осуђених на заразне болести, већ се иста може спровести само у случају постојања сагласности лица. Ипак, да је дати проблем реално постојећ сведоче подаци сходно којима је у САД у периоду између 1995. и 2000. године број ХИВ позитивних лица у затворима порастао за 16%. При томе ниво смртности од наведене болести је чак 21 пут виши у затвору него у општој популацији. Горе поменути аутор тако истиче да у затвору од СИДА-е умире 1 од 9 осуђеника, док је у општој популацији тај однос 1 од 20.

Напоследку, водећи се истим извором, премда подаци из 2000. године у САД сведоче да је у државним затворима 2,2% лица било ХИВ позитивно, односно 0,8% у савезним затворима узимајући у обзир укупан број осуђених лица ово представља значајан удео. Тако се процењује да је у датом оквиру анализе било преко 25.000 ХИВ позитивних осуђеника, уз значајне ризике трансмисије ове болести.

Коначно, чињеницом да се наведене болести не морају преносити само сексуалним путем, него и кроз праксу тетовирања, па и услед физичких повреда насталих током туче, сасвим је јасно да боравак у затворској средини може носити трајне негативне секвеле.

Када су у питању негативни здравствени одрази издржавања казне затвора попис изазова се овим не завршава. Наиме, у литератури се често истичу и проблеми трансмисије туберкулозе, као и других инфективних болести. Премда се истина ово углавном везује за неке раније периоде и драстично лоше услове издржавања казне, мора се имати на уму да искуства из праксе домаћих пеналних завода и даље сведоче о бројним проблемима са стеницама, бувама или вашкама осуђених лица.

Када је у питању претходно поменути проблем изложености насиљу, ово се коначно може представити као негативну последицу *per se*. Наиме, раније напомене о хетерогеној средини која укључује насилне и ненасилне особе, тако може водити различитим случајевима виктимизације. Ако се овоме придода ситуациони притисак, уцене, изнуде, психичко и физичко малтеретирање представљаће елементе који могу јасно носити детериоризујуће ефекте по осуђена лица.

Наведени стресогени оквир утицаја може се коначно посматрати и у нешто другачијем контексту. Наиме, анализирајући психијатријску литературу није необично да затворски контекст

постане место психолошког декомпензовања осуђених. Жизоидна цепања, Ганзерова психоза, депресивност, самоповређивање, па и суицидалност практично су редовне појаве у пеналном оквиру.

Проблем депривације сигурности не односи се само на односе међу самим осуђеницима. Бројни показатељи тако упућују и на проблеме различитих облика тортуре од стране припадника Службе за обезбеђење. Батинања, па и „силовања пендреком“ представљају тако појаве које се нотирају нарочито у државама са ауторитативним, недемократским моделима владавине. О озбиљности овог проблема сведоче и наводи Јованића (2007) који упућује да је само приликом једног транспорта осуђених лица у Турској након примене мера принуде лишено живота 28 лица.

Да је проблем кратких казни затвора врло комплексан закључује се и у односу на популацију осуђених жена. Поред чињенице да све горе наведено важи и у датом родном оквиру, мора се изнети још једна напомена. Наиме, пратећи садржај Правилника о упућивању осуђених, прекршајно кажњених и притворених лица у заводе за извршење кривичних санкција („Службени гласник РС“, бр 31/2015) сва лица женског пола у Републици Србији казну издржавају у једној установи, односно Казнено-поправном заводу за жене у Пожаревцу. У том смислу, док се за мушкарце поштује територијални принцип и упућивање осуђених у заводе који су територијалну близу месту пребивалишта, све жене са територије наше државе се дислоцирају у Пожаревац. То практично значи ће, а нарочито у економски оптерећеним породицама, могућност одржавања породичних односа, примања посета и пакета бити вишеструко тежа женама него мушкарацима. Ако овоме додамо, да је велики број затвореница истовремена и мајка, питање одржавања односа са децом, свакако ће представљати негативну последицу кратких затворских казни.

Наравно, када су у питању ефекти кратких казни затвора у литератури се могу наћи и опречна мишљења. Наиме, док се из свих наведених разлога дате временске казне одређују као нехумане, аутори попут Радомана (2001) истичу да ако се затворска казна већ мора изрећи, хуманије је изрећи је у кратком, него у дугом трајању.

На другој страни, када је у питању десоцијализација и ефекти сепарације од породице, према истом извору, негативни ефекти се чине свакако лакшим него када су у питању казне дугог трајања.

Ипак, највећа полемика у предметном контексту односи се на домете ефеката застрашивања. Тако се чини да би чак и најкраћа казна затвора за неке људе била страшна казна, те у том смислу ефекат одвраћања од вршења кривичних дела може бити врло снажан. Ипак, ако се посматрају опажања пенолога о појави призионизације, односно навикавања на затворску средину, шест месеци у затвору некоме може представљати лагодност. Није реткост отуда у Србији да социоекономски угрожена лица намерно врше кривична дела у јесењем периоду, а како би зиму провела у затвору, без икаквих трошкова. Храна, грејање, организоване активности, отуда представљају за један део популације луксуз који на слободи не могу сами обезбедити.

Прегледом пенолошке литературе налазе се резултати који упућују да су казне затвора нарочито ефективне у контексту саобраћајних деликата. Шок терапија коју затвор представља отуда

би могла носити фигуративно отрежњење за починиоце ове врсте кривичних дела. У том смислу, могао би се извести закључак да је потребна потпунија процена у којим случајевима су кратке казне ефикасне, те се водити постављеним смерницама и при изрицању истих.

11. Трошкови извршења казне затвора

Извршење казне затвора као специфичног облика друштвеног одговора на криминалитет данас нужно укључује економске перспективе анализе. Беговић (2010) тако упућује да поред финансијских захтева који се тичу откривања и кривичног процесуирања учинилаца кривичних дела, велики део буџетских оптерећења чине трошкови изградње и одржавања инфраструктурних ресурса, те расходи који се тичу упошљавања професионалаца на пословима безбедности, третмана и здравствене заштите (Aos & Drake, 2013; Henrichson & Delaney, 2012; Lango et al., 2014)

Високи захтеви поштовања међународноправних стандарда извршења кривичних санкција, односно заштите права лица лишених слободе условили су да се глобални контекстуални трошкови мере у милијардама долара (Raphael & Stoll, 2009; Stephan, 1999)

Тако данас, према различитим извештајима, само у Сједињеним Америчким Државама годишњим буџетом се предвиђа преко 75 милијарди долара за функционисање казненоизвршног система (Henrichson & Delaney, 2012; Schmitt et al., 2010).

Међу разлозима који су утицали на акцентовање финансијских аспеката казне затвора свакако се намећу и бројни показатељи о нефективности наведене кривичне санкције у специјалнопревентивном смислу (Žakman Van, 1992; Мрвић-Петровић, 2007; Di Tella & Schargrotsky, 2013).

Отуда се логичним поставило питање процене стварне ефективности казне затвора у друштвено протективном смислу и редукцији рецидивизма. Односно, питање оправданости преусмеравања доступних финансијских ресурса кроз друге облике друштвеног деловања на криминалитет (Кесић, 2010).

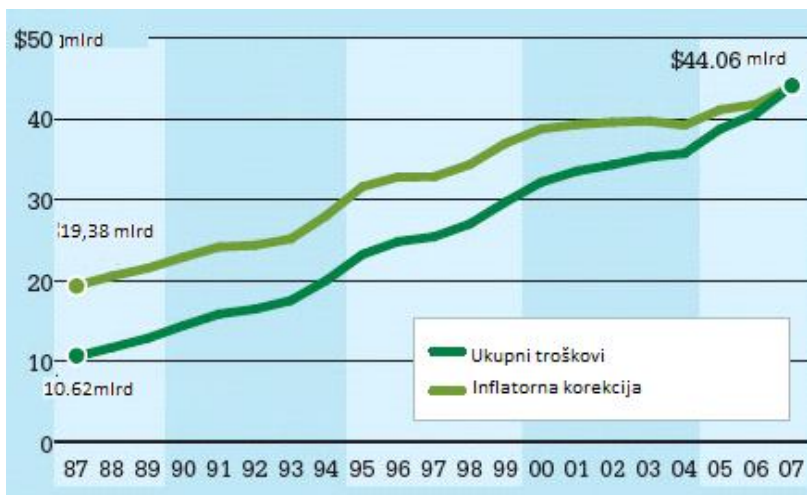
Преглед доступне литературе која се тиче трошкова извршења казне затвора представља врло хетерогено поље различитих извора. Извешаји државних инстанци, невладиних организација, као и самосталних истраживача тако презентују податке базиране на различитој методологији. Коначно, дато поље чини се посебно проблематичним за компарације, а с обзиром на израчене социоекономске неједнакости између различитих држава, а које се јасно одражавају и на сегмент казне затвора (Schmitt et al., 2010; Kuskelhahn, 2012).

Очекивано, у литератури се данас најчешће налазе финансијски извештаји из САД. Прагматизам капиталистичког друштва у датој држави тако је свакако утицао на то да се проблему економских расхода у пенетенцијарном контексту обрати посебна пажња. Надаље, међу разлозима који су утицали на акцентовање теме трошкова издржавања казне затвора јесте и чињеница да док

становништво ове државе чини тек пет посто светске популације, број лица који се налазе на издржавању казне затвора чини чак четвртину укупног броја лица која се налазе у пеналним установама у свету.

О озбиљности оптерећења казнено извршног система у САД сведоче и показатељи Светске затворске популационе листе (World Prison Population List). Тако дати изворпредставља податке за 2015. годину сходно којима је у САД на 100.000 становника регистровано чак 716 лица која се налазе у затвору, а што у тоталу чини више од 2,3 милиона лица (Walmsley, 2013).

Водећи се подацима Канцеларије законске анализе (The Legislative Analyst's Office, LAO, 2009) представљене бројке имплицирају постојање изузетно гломазаног казненоизвршног апарата. При томе стварни оквир финансијских оптерећења може се разумети с обзиром на процену да трошкови боравка у казним установама на територији Калифорније износе невероватних 47.102 долара на годишњем нивоу. Множећи наведену суму са укупним бројем осуђеника, јасно је да пеналне установе представљају важну буџетску ставку, а која је током 2008. године у САД износила невероватних 75 милијарди долара.



Графикон 5. Приказа раста трошкова казне затвора у САД у периоду од 1987-2007

Претећи економску динамику у наведеном контексту ваља имати на уму да трошкови извршења казне затвора постају све скупљи током година. Тако се рецимо може наћи податак да су актуелни трошкови извршења по једном лицу лишеном слободe на годишњем нивоу, посматрано у односу на период од пре петнаест година, повећани за око 20.000 долара.

Прегледом различитих финансијских извештаја представљене су и економске анализе по појединачним расходним ставкама. Тако се највећи део трошкова односи на мераобезбеђења, која годишње износе око 19.500 долара. Друга највећа расходна обавеза јесте здравствено осигурање осуђених, при чему трошкови неге и лечења на годишњем нивоу за једног осуђеног износе око 12.500 долара. Надаље, трошкови који се односе на одржавање установе, транспорт и друге техничке потребе на годишњем плану досежу нешто више од 7.000 долара.

Важна напомена, са врло снажним пенолошким и криминално политичким импликацијама, односи се на чињеницу да трошкови имплементације рехабилитационих програма чине врло мали удео укупних расхода. Тако се у САД исти евидентирају на годишњем нивоу од око 1.600 долара.

Наравно, представљени сегмент анализе не репрезентује апсолутни ниво економских оптерећења. Извештај Вера института правде (Vera institute of justice, 2012) тако упућује на постојање низа прикривених трошкова. Под овим се тако подразумевају како различити расходи који се тичу запослених, тако и последичне појаве које се одражавају на породицу осуђеног, а који одлази на издржавање казне.

Напошетку, исти смер интерпретације односи се и податке сходно којима је током 2008. године у САД на сваких 48 радно способних мушкараца по један издржавао казну затвора. Свакако, ово се отуда може разумети у контексту укупног смањења продуктивности државе (Center for Economic and Policy Research, 2009).

Анализирајући сегмент европског казнено извршног система и пратећих економских димензија, могу се запазити релативно слични показатељи. Тако подаци Министарства правде у Великој Британији (Ministry of justice, 2014) упућују да трошкови који се односе на полове полиције и правосуђа, а у смислу откривања и кривичног процесуирања учинилаца кривичних дела коштају око 65.000 фунти. Ово се чини посебно важним с обзиром да казнено извршни систем у Енглеској и Велсу обухвата преко 85.000 осуђених лица уз затворима са стопом од 148 на 100.000 становника. Наведеним расходима мора се додати и процена сходно којој свака година издржања затворске казне по једном осуђенику носи трошкове од преко 50.000 фунти.

Да су високи трошкови казне затвора значајно оптерећење за буџет сведоче и примери држава са мањом стопом осуђеника. Примера ради у Француској је регистровано 93 затвореника на 100.000 становника, а што је скоро седам пута мање него у САД. Па ипак, трошкови пеналног система у Француској износе чак 3,15 милијарди долара годишње, односно око 48.000 долара по једном осуђеном лицу. Додатно, остајући у истом оквиру, треба имати на уму да и у наведеној држави трошкови који се односе на пенални контекст расту, где је само посматрано у односу на период 2001. године, ниво расхода повећан за око 1,4 милијарде долара годишње (Kazemian & Andersson, 2012).

О повећању нивоа трошкова који се тичу извршења казне затвора сведоче и подаци новозеландског одељења за корекције (NZ Department of Correction, 2006), а који упућују да су за двадесет година наведени трошкови порасли чак 150% док је нотрана стопа криминалитета остала перзистентна.

Када су у питању економска оптерећења која се односе на извршење казне затвора, мора се имати на уму да поједине државе у својим извештајима представљају пре свега трошкове одржавања постојећих инфраструктурних капацитета. Ипак, чињеница је да сес обзиром на растућу стопу криминалитета и ограниченост постојећих пеналних установе, неретко намеће потреба изградње

нових затвора. О томе колики су заиста трошкови изградње нових установа, сведоче и медијски наводи сходно којима је планирана цена изградње затвора у Источном Сарајеву, а који би капацитетом примао око 350 осуђених и притворених лица, око 40 милиона еура. Сличан пример коначно налазисе и у Србији, а где је за изградњу казнено-поправног завода у Панчеву, са капацитетом око 500 лица лишених слободе предвиђен расход од 18 милиона еура.

Разумевање казне затвора као економске варијабле може се посматрати и на примеру Норвешке. Наиме, дата држава која има око 5 милиона становника има свега 4000 лица на издржавању казне затвора, са стопом од 75 затвореника на 100.000 становника. При томе процењена стопа поврата, а према подацима из 2014. године, износила је свега 20% чинећи можда најнижу стопу рецидивизма у свету.

Тек постизање наведеног доводи се у везу са досезањем практично утопистичких стандарда опремљености затвора. Тако се различитим извештајима представљају установе отвореног типа које су опремљене кожным гарнитурима, савременим музичким уређајима и затвореничким собама које више подсећају на хотелски смештај. О ниову средстава које Норвешка одваја коначно сведоче и извештаји Савета Европе према коме се у датој држави на једно лице које се налази на издржавању казне затвора дневно троши око 350 еура.

Репрезентативан пример у овом контексту представља и затвор Халден који је током десет година изградње коштао око 252 милиона долара. О ниову расхода и постигнутом стандарду сведочи и прилично невероватан податак да су унутрашњи зидови који окружују затвор, као и тоалети декорисани графитима од стране норвешког уметника Долка, а што је само коштало око милион долара. Наведено се при томе објашњава тежњом ка хуманизацији услова и кохерентности просоцијалних утицаја.

Ипак, и ако Норвешка показује доста ниску стопу рецидива и криминалитета у целости, током 2015.године у овој држави на извршење казне затвора чекало је око 1300 лица. При томе подизањем животног стандарда у пеналним установама постојећи капацитети су смањени, а трошкови обнове старих предвиђени су на ниову од четири милијарде куна.

У ситуацији ограничености домаћих капацитета и потребе извршења кривичних санкција норвешка влада прибегла је потписивању споразума са суседном Холандијом о изнајмљивању затворског простора у овој држави. Тако је трогодишњи споразум који се односи на више од 200 затвореника из Норвешке потписан са укупним расходима изнајмљивања од око 25 милиона евра.

Осврнувши се детаљније на државе региона Република Хрватска казнено извршним апаратом обухвата 24 установе, укључујући и две установе намењене малолетницима. Према подацима из 2005.године указницима, затворимаиодгојним, односно васпитним заводима систематизацијом је било предвиђено 2.793 извршитеља, док је исте године радно ангажовано 2.380 професионалаца.

Водећи се радом Бабића и сарадника (2006) током 2005. године на издржавању казне затвора било је 5.260, ашточини 32,1% укупног броја затвореника који су били у затворском систему

наведене године. Исти аутори истичу да од укупног броја затвореника током 2005. године са извршавањем казне започело 3.290 затвореника, а 1.970 затвореника наставило је издржавати казну започету ранијих година.

Узимајући у обзир наведене показатеље обима и оптрећења затворског система у Републици Хрватској финансијски показатељи упућују да је просечни директни дневнитрошак по једном затворенику у 2005. години износио 51,32 куна. Тек проширивањем оквира на плате затворског особља наведени трошак идентификован је на ниову од чак 309,73 куна.

Парцијално посматрано, као највиши издатак нотирају се трошкови исхране, а који чине 38,12% укупне суме, односно 19,56 куна, затим трошкови смештаја, који чине 29,94% или 15,37 куна. Трећа расходна ставка односи се на здравствене услуге које односе 14,45% или 7,4 куна. Надаље, међу трошковима исказане су и накнаде за рад у режији, а које односе 7,27% или 3,73 куна, потрошни материјал са 3,8% или 1,95 куна, трошкови спровођења са 4,11% или 2,11 куна, слободне активности са 0,77% или 0,40 куна и остали трошкови који чине 1,54%, односно 0,79 куна.

Напоследку, када се покушају сагледати национални оквир трошкова који се односе на извршење казне затвора доступни подаци и методологија чине се прилично неконзистентним. Тек највише информација може се добити из медијских изјава запослених у Управи за извршење кривичних санкција, а сходно којима трошкови функционисања овог система износе чак 60 милиона еура годишње. Прецизније Законом о буџету за 2013. Годину из државне касе Управи за извршење кривичних санкција намењено је 7,671,902,000 РСД. При томе, наведеној суми треба додати и 571.716.000 РСД који се воде као сопствени приходи буџетских корисника и 2.211.000 РСД које Управа добија кроз донације међународних организација. Сумарно, буџет предвиђен за дату инстанце износи укупно 8.245.829.000 РСД.

Друга равна изјава званичника надаље упућује да је дневни трошак по осуђеном лицу у Републици Србији мерен у равни од 15-20 еура, а посматрано на нивоу целокупне Управе чак 15.000 еура. Притоме, дата равна трошкова односи се на одржавање зграда, исхрану осуђеника, платеза послених, грејање, транспорт, односно све техничке трошкове потребне за функционисање система који упошљава више од 4.000 професионалаца и око 11.000 осуђених лица.

Питање трошкова казне затвора није само буџетско питање. Стигматизација коју носе починиоци кривичних дела јасно носи специфичне ставове јавности у погледу даљих издатака државе. Чињеницом да позитивно законодавство у Републици Србији не намеће обавезу рада осуђених лица, долази се до закључка да казна затвора представља двоструки издатак који у потпуности штити затворенике. Смештај, грејање, храна, спортске активности, тако се, и поред недвосмислене депривације различитих права и слобода, представљају као неоправдани луксуз који лица на слободи иначе немају бесплатно.

У том смислу, анализом јавних расправа стиче се утисак постојања друштвене климе у којој издаци намењени затворима треба да буду максимално редуковани, те да боравак у затвору нагласи ретрибутивни карактер, односно одмазду према онима који су кршили закон.

О наведеном сведече и калкулације представљене у различитим медијима, а сходно којима су представљени прорачуни колико школа или болница би могло бити изграђено или реновирано, а када би се новац намењен затворима значајније редуковао.

Премда би се у извесном степену могло наћи разумевање за претходне ставове, мора се имати на уму да трајекторија политике која прати европске стандарде и поштовање прихваћених обавеза из међународноправних докумената, у скорој будућности неће усвојити наведени ретрибутивни однос према осуђеним лицима. Отуда се постављени концепт чини нереалистичним, а што поставља озбиљне захтеве научно и на закону утемељеног приступа извршењу казне затвора.

Ипак, управо у тој области и леже најснажнији аргуенти против казне затвора. Ово се пре свега односи на питање ефикасности наведене казне, а у специјалнопревентивном смислу. Бројни показатељи који упућују на високу стопу криминолошког и педолошког рецидивизма свакако отварају простор за имплементацију алтернативних кривичних санкција, односно оних облика друштвене реакције који би уз мање трошкове деловали васпитно корективно.

Премда ће се и даљем тексту посебно анализирати проблематика алтернативних кривичних санкција, приватизације затвора, као и примене одговарајућих кривичноправних института који имају потенцијал у растерећењу затворских капацитета, на овом месту ваља указати на друге стратегије уштеде.

Тако посебно место у анализи стања у затворима од стране Хелсиншког одбора за људска права у Србији (2012) представља радно упошљавање осуђених лица. Премда се доступни извештаји ограничавају на три највећа казнено-поправна завода у Сремској Митровици, Забели и Пожаревцу исказани закључци могу се генерализовати и на друге установе.

Наиме, водећи се датим извором поменути затворски капацитети имају практично хектаре производних погона, укључујући погоне за обраду метала, коже, дрвета, папира и других сировина. Ипак, према подацима службе за обуку и упошљавање број затвореника укључених у процес рада далеко је од потребног. Тако је у свакој од наведених установа радно ангажовано око 400-500 затвореника, укључујући под овим и лица који су ангажована на режијским пословима.

Тек према подацима из извештаја за 2015.годину број упошљених осуђених лица износио је 568, уз чињеницу да је на затвореном одељењу проценат упослености тек нешто виши од 20%.

Цитирајући извештај Хелсиншког одбора за људска права (2012) представљени подаци морају се узети са посебном резервом, а с обзиром на сумње у валидност исказаних бројки. Наиме, затечено стање при годишњем обиласку упућује на далеко мањи број запослених, односно симулирања радне ангажованости осуђених, од стране управе затвора.

Ипак, водећи се подацима из 2016.године поједини казнено-поправни заводи попут Забеле подигли су ниво радне упосленост осуђених лица. Тако је у односу на период 2013.године када је било упослено 1459 лица, две године касније овај број износио 1584. Тек сумарно, број радно ангажованих лица и даље не прелази 30%.

Да је радно ангажовање осуђених лица значајан извор финансија сведочи и чињеница да је КПЗ Забела у Пожаревцу у бившој Југославији производила више десетина хиљада штедњака за кућну употребу.

Такође у казним установма производили су различити предмети попут клупа за паркове, аутомобилских фелни, те други производи који су у великој мери доприносили самоодрживости система извршења кривичних санкција.

Водећи се надаље искуствима из праксе, када су у питању окружни затвори у Србији, а у којима се издржављу казне до годину дана, запажено стање је још горе. Тако рецимо поједини затвори имају у свом власништву значајну површину обрадивог земљишта. Па ипак, храна, која представља значајну буџетску ставку, се набавља путем централизованих тендера, док је сопствена производња на маргиналном нивоу. Велики део послова који укључује радни ангажман осуђених није производног карактера, док озбиљан сегмент послова егзистира само „на папиру“, а стварно ангажовање осуђених је минимално.

Коначно, да казна затвора и радно ангажовање осуђених лица представља недељив концепт коме се мора посветити посебна пажња сведоче и подаци сходно којима је у Србији све чешћа пракса да се прекршајне казне замењују затворским казнама. Тако је рецимо током 2011. године само у у београдском Прекршајном суду извршено 12.324 замена новчане казне затворском, док је за првих пет месеци наредне године нотирано чак 6.403.

Премда би се претходно истакнуто могло разумети у ширем социоекономском контексту, мора се истаћи да казна затвора за значајан број лица представља најбољу алтернативу. Ако се узме у обзир да добар удео лица има боље животне услове у пеналним установама него на слободи, те да су лишени радне обавезе, смисао кажњавања се у потпуности анулира.

Сумирајући наведено, казна затвора поставља се као доста скуп облик друштвеног реаговања који у будућност и у Србији може носити и већа економска оптерећења. При томе пратећи показатеље које се тичу криминолошког и пенолошког рецидивизма оправданост ове кривичне санкције свакако се поставља упитном.

Напоследку, водећи се раније представљеним подацима о уделу броја осуђених на кратке казне затвора до годину дана, односно шест месеци могућа растерећења затворских капацитета чине се императивним.

12. Алтернативне кривичне санкције

Тенденције интеграције у оквир Европске уније, те отварање преговора у датом контексту, наметнуло је и питања реформе кривичноматеријалног и казненоизвршног права на нивоу Републике Србије. Посебно значајан моменат овог сегмента односи се на измене прописа којима се у репертоару кривичних санкција дозвољава могућност изрицања алтернативних форми кажњавања, уместо казне затвора. Наведени оквир при томе оцењен је као нарочито потентан, како с обзиром на искуства других држава која су алтернативне санкције увеле раније, тако и у односу на негативне аспекте казне затвора, а нарочито казни кратког трајања (Стојановић, 2009; Дурановић, 2013; Мрвић-Петровић, 2010).

Водећи се наводима Митрића (2015) еволуција криминалног понашања условила је и комплементарни развој друштвеног реаговања. У том смислу, премда је казна затвора јасно најважнији алат поступања према учиницима кривичних дела, савремене кривичноправне и пенолошке поставке предвиђају да се примена исте сведе на минимум.

Поред раније елаборираних последица боравка у затвору, а које се настоје избећи, модерни концепт кажњавања покушао је да пружи хуманију перспективу. У том смислу настојала се пратити максима *peto prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur*, а сходно којој кажњавање има пре свега специјално превентивну, а не ретрибутивну функцију.

Алтернативне кривичне санкције као концепт анализране су од стране бројних теоретичара. Ћопић (2015) тако елаборирајући предности наведеног вида санкционисања истиче да с обзиром на чињеницу да применом наведеног оквира осуђени остаје на слободи могу бити избегнути негативни ефекти затварања, а пре свега у смислу нарушавања социјалних веза или губитка запослења. Надаље, поред редукције стигматизујућих ефеката боравка у затвора, у истом контексту обезбеђује се активније учешће осуђеног у процесу ресоцијализације, те боља предикција социјалне реинтеграције.

Поред предности алтернативног санкционисања које се тичу самих извршилаца кривичних дела, дати оквир пружа и уштеде на нивоу државног буџета. Ово се при томе најпре односи на чињеницу смањења затворске популације, те обезбеђивања бољег квалитета рада у самим затворима.

Напоследку, како примена алтернативних санкција може укључити и оне мере и поступке који интегришу елементе ресторативне правде, наведени концепт носи и погодности за саму жртву, а у сегменту остваривања материјалне или моралне сатисфације (Ћопић, 2007).

Премда Мрвић-Петровић и Ђорђевић (1998) истичу да је развој датог оквира нотиран још седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, а као одговор на перцепцију нефективности класичних казни, у националним оквирима исто се поставља као новина. Неки теоретичари пак упућују да се алтернативне санкције везују за појаву Школе друштвене одбране, а која је у тенденцијама корених реформи тежила ка ресторативним, насупротив ретрибутивним принципима. Отуда на овом месту ваља истаћи и нека основна појмовна одређења, као и указати на међународноправне изворе који су од значаја за разумевање карактера ове врсте санкција.

Према Радоману (2003) алтернативне кривичне санкције се могу дефинисати као оне мере којима се отклања могућност изрицања казне затвора. Исти аутор наглашава да се наведене санкције изричу са циљем избегавања лоших ефеката и затвора и затварања, уз услов да суд приликом доношења пресуде процни да ли се применом истих може остварити ефективан утицај на личност учиниоца, односно да ли одговарају природи и тежини дела.

Водећи се радом Мрвић-Петровић и сарадника (2005) опажа се нешто шира експликација. Тако дати аутори разликују ужу и ширу дефиницију алтернативних санкција при чему прва подразумева само оне санкције и мере које замњују казну затвора. Поред овог, либералног, приступа радикална дефиниција укључује у дати оквир и различите мере образовног, медицинског, васпитног, терапеутског карактера, односно оне поступке диверзионог поступка којима се практично скреће са редовног кривичне процедуре. На тај начин, док се првим оквиром дефинисања истиче само казненоизвршни концепт, шири приступ укључује и ванправна поступања, а пре свега у димензији социјалне заштите.

Прегледом релевантне литературе, алтернативне кривичне санкције одређују се и појмом некустодијалних санкција (*non-custodial sanctions*). Односно, чињеницом да се исте извршавају у заједници, без издвајања осуђеног исте се у енглеском говорном подручју означавају појмом *community sanctions and measures* (Villetez et al., 2015; Van Zyl Smit et al., 2015).

Према је предметни концепт означена као новина у кривичном законодавству, Константиновић-Вилић и Костић (2006) истичу да и друге казне могу имати супституциону природу. Ово се односи свакако на условну осуду, новчану казну, мере безбедности обавезног лечења, мере упозорења, одузимање имовине или рецимо институт условног отпуста (Дракић, 2015; Соковић, 2014; Ђурић, 2016; Јовашевић, 2015). Ипак, наведени оквир у теорији се по правилу разликује од новоуведених, правих алтернативних санкција. Међу овима истичу се „полудневно затварање“, рад у јавном интересу, кућни затвор, те условно одлагање кривичног поступка по основу начела опортунитета.

Нешто потпунију поделу даје Митрић (2013), а који у зависности од примењеног критеријума класификације алтернативне санкције делу у три групе. Тако у прву групу бивају сврстани кућни притвор, полуслобода, викенд затварање, радно ангажовање изван затвора, извршење казне у некој незатворској институцији. Друга група чини класичне незатвореске казне попут новчане казна, забране различитог типа, слободе под надзором, пробације или заштитног надзор и друштвено-корисног рада. Тек трећа група односиће се на мере ресторативне правде укључујући под овим условну осуду, условни отпуст, као и примену начела опортунитета у контексту избегавања или одлагања изрицања или извршења казне.

Орјентишући се на оквир међународног права, односно извора који су поставили стандарде примене алтернативних кривичних санкција запажа се постојање различитих доприноса на ниову Уједињених Нација, Савета Европе и Европске уније. Додатно, наведени оквир мора се посматрати у

контексту низа различитих препорука, а које су током деценија упућивале на кризу пеналног система, те потребе депенализације (Радоман, 2001).

Као можда најзначајнији извори у предметној области свакако се постављају Минимална стандардна правила УН о мерама незатварања, односно такозвана Токијска правила из 1990.године. Значајан допринос у овом смеру остварен је и усвајањем Правила Уједињених нација о поступању са затвореницама и извршењу некустодијалних мера према женама извршитељкама, као документу усвојеном 2010. године у Бангкоку.

Коначно, посматрано на нивоу Европе већи број докумената директно или посредно односи се на примену алтернативног модела кажњавања. Међу различитим тако се разликују Препорука бр. Р(1992)16 - Европска правила о санкцијама и мерама у заједници, Препорука бр. Р(2000)23 о примени Европских правила о санкцијама и мерама у заједници, Препорука бр. Р (2003)22 о условном отпусту, као и Препорука бр. Р (2014) 4 о електронском надзору.

Сумирајући наведено, примена алтернативних санкција налази свој основ и у националном законодавству. У том смислу у даљем тексту пружиће се детаљнији преглед појединачних модела кажњавања, а које налазе примену у алтернативном и ресторативном контексту.

13. Класични супститути казни затвора

Водећи се претходно приказаним класификацијама и одређењима алтернативних кривичних санкција, кривично право јасно препознаје одређене видове казне као традиционалне или класичне супституте казни затвора. Ово се најпре односи на новчану казну и условну осуду, односно условну осуду са заштитним надзором, а који имају дугу традицију примене и у националним оквирима (Драгојловић, 2016; Надрљански и сар., 2012). У том смислу, са циљем потпунијег разумевања предмета овог рада, поред критичке анализе позитивног законодавства, наведени институти захтевају и нешто ширу пажњу, а у контексту казнене политике и превентивних интенција друштва.

13.1 Новчана казна

Према је нормативни оквир новчане казне у националном кривичном законодавству претходно елабориран (Стојановић, 2012; Јовашевић, 2001), на овом месту ваља истаћи додатне напомене. Наиме, у различитим извештајима и јавним расправама наведени вид кажњавања се истиче као посебно потентан модел који носи вишеструки бенефит. Ово се посебно односи на контекст замене кратких казни затвора, те супрасинергетске ефекте које би новчана казна носила.

Анализирајући изнете аргументе у предметном контексту, запажа се став да се применом датог супститута јасно утиче на смањење затворске популације, а што за последицу има мање

трошкове по државу. Надаље, чињеницом да се одређена сума новца уплаћује у буџет, не само да држава нема расходе, већ остварује и одређени ниво прихода. У коначном, економско оптрећење учиниоца кривичног дела представља се као снажно у васпитном, односно поправном смислу, те ће носити потенцијал одвраћања од вршња нових кривичних дела.

Преглед кривичноправних и пенолошких извора носи и друге разлоге који говоре у прилог примене новчане казне. Ипак, критичком анализом запажа се да наведена објашњења заправо нису специфична за наведени вид кажњавања, већ се пре свега односе на попис избегавања свих негативних аспеката извршења казне затвора.

Да је новчана казна ипак врло атрактивна у казненој пракси сведоче и различити статистички показатељи, а посматрано на нивоу упоредног права. Тако Радоман (2001) анализирајући учесталост изрицања ове казне у појединим државама долази и до преко 90%. У истом контексту, Београдски центар за људска права (2015) елаборирајући успешност казнене политике у Немачкој и Холандији упућују на значајну редукцију затвореничке популације која се управо базира на предоминантној примени новчане казне уместо кратких затворских.

Премда наведени оквир кривичног санкционисања свакако носи одговарајуће предности, ваља истаћи да се у примени истог нотирају и одређене мањкавости. Тако осим чињенице да новчана казна не погађа само учиниоца кривичног дела, већ и његову породицу, можда значајнији контрааргументи примене леже у дискриминаторним ефектима. Наиме, уколико би претпоставили модел у коме се једнака висина новчане казне изриче за кривична дела једнаке тежине и последица исто свакако не би било једнако по ефектима на саме учиниоце, а пре свега с обзиром на чињеницу разлика у економском статусу. Јасно, они богатији, изрицањем новчане казне били би привилеговани, а с обзиром да би ниво трпње изазван овим путем био значајно нижи него код оних лица која нису финансијски добростојећа.

Надаље, примена новчане казне поставља се упитном, а у контексту бројних учинилаца који се опредељују за имовинска кривична дела управо мотивисани немањем. У том смислу ваља истаћи и све чешће приметну праксу у Републици Србији, а која се односи на замену новчане казне казном затвора, како у кривичном, тако и прекршајном оквиру. Да је немогућност плаћања новчане казне учестала напомиње и Радоман (2001). Тако дати аутор истиче да премда се у појединим државама наведена казна изриче у високој учесталости, трећина или скоро половина бива накнадно замењена новчаном казном.

Како наведени аргументи упућују да је новчана казна смислена само у друштвеним системима, односно према појединцима који имају стабилан финансијски статус, формулисани су и извесни предлози у смислу превазилажења наведених ограничења. Тако се покушало са решењем које новчано кажњавање прилагођава имовинском статусу осуђеног. Па ипак, ово свакако поставља питање оправданости неједнаког кажњавања учинилаца за иста кривична дела. У том смислу долази

се до тумачења према коме бољи финансијски статус представља отежавајућу околност, а што свакако није оправдано.

13.2 Адмонитивне кривичне санкције

Као посебно значајан супститут казни затвора постављају се адмонитивне санкције односно мере упозорења. Наведени оквир, према Стојановићу (2006) базира се на тежњи да се општа свхра кривичних санкција оствари блажом врстом санкције. Тек примена наведеног оквира посебно се налази оправданом у контексту лакших кривичних дела, а где је од значаја избећи боравак у затвору.

Водећи се анализом позитивноправних одредби Кривичног законика главом пет нормиране су мере упозорења, међу којима се разликују условна осуда и судска опомена. Тако се чланом 64 став 2 истиче да је сврха наведених мера да се према учиниоцу лакшег кривичног дела на примени казна кад се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне или само упозорење довољно утицати на учиноца да више не врши кривична дела.

Посматрано у историјско контексту, наведени оквир на нашим просторима увден је 1929.године доношењем Кривичног законика Краљевине Југославије, а од наведеног периода претрпео је различите корекције. Занимљиво, у упоредноправној равни дати институт премда инкорпориран у решења практично свих законодавстава, налази доста хетерогени оквир примене уз бројне варијације.

Када су у питању мере упозорења исте се деле на условну осуду и судску опомену. При томе судска опомена представља (нај)блажи оквир друштвене интервенције, који се у домаћем законодавству примењује од шездесетих година прошлог века. Дати вид санкционисања заправо се поставља као облик социјално-етичког прекора, а који носи специјалнопревентивну интенцију.

Пратећи законски текст чланом 77 експлицирају се услови примене судске опомене. Тако се у ставу 1 предметног члана истиче да се иста може изрећи за кривична дела за која је прописан затвора у трајању до једне године или новчана казна. При томе кумулативно се очекује да је наведено дело учињено под таквим олакшавајућим околностима које дело чине нарочито лаким.

Ставом 2 истог члана законодавац предвиђа да се за одређена кривична дела и под условима предвиђеним законом судска опомена може изрећи и када је прописан затвор до три године, као и за дела у стицају.

Коначно, предвиђа се да ће суд приликом одлучивања о примени наведене мере водити рачуна о сврси санкције, а посебно узимајући у обзир личност учиниоца, његов ранији живот, понашање после извршења кривичног дела, а нарочито његово однос према жртви кривичног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено.

Нешто строжи вид санкционисања представљен је чланом 65 Кривичног законика, а који се односи на могућност изрицања условне осуде. Наиме, дати институт представља могућност да суд

учиниоцу кривичног дела, након спроведеног кривичног поступка, утврди казну, али и да истовремено одреди да се она неће извршити, ако осуђени за време које одреди суд не учини ново кривично дело. При томе дато време провере или кушње, како се негде у литератури означава, не може бити краће од једне године нити дуже од пет година.

Елаборирајући дату тему Радоман (2001) налази да се дати оквир називао термином „Кауција о добром владању“, а да је у југословенском законодавству примена исте била доста рестриктивна и на нивоу мањем од 1%. Ипак, пратећи доприносе Ковачевић и Радојковић (2015) условна осуда данас налази релативно учесталу примену у националној казненој политици. Тако статистички показатељи који се односе на 2010. годину сведоче да је иста изречена у 12.833 случајева, 2011.године 18.110 случајева, 2012.године 17.169 случајева, а 2013године 17.152 случајева.

Вративши се анализи законског текста, с обзиром на чињеницу да извршење кривичног дела носи носи негативне последице по оштећене, суд приликом изрицања условне осуде исто може условити и враћањем имовинске користи прибављене извршењем кривичног дела. Одређујући рок поступања учиниоца суд може и наложити накнаду штете која је проузороквана кривичним делом или испуњење неке друге обавезе предвиђене кривичноправним одредбама.

Док је примена упозорења ограничена на кривична дела код којих је забрањена казна до годину дана, оквир примене условне осуде је нешто либералнији. Наиме, у датом случају законодавац се не води забрањеном већ утврђеном казном, при чему се условна осуда може изрећи само у случају да је утврђена казна у трајању краћем од две године.

Ограничење у примени условне осуде одређено је и у односу на кривична дела за која се може изрћи казна затвора у трајању од десет година или тежа, а када се осуђени не може условно казнити. Коначно, у ситуацији у којој е учинилац правоснажно кажњен затворском казном за умишљајно кривично дело, услов изрицања условне осуде јесте да је од датог момента прошло више од пет година.

Поново, о оправданости примена наведеног модела суд ће одлучивати узимајући у обзир свхру навеене мере, личност учиниоца, ранији живот, понашање након извршеног кривичног дела, степен кривице, те друге околности.

У случају да је осуђени током времена првоеравања учинио једно или више кривичних дела за које је изречена казна затвора од две године или у дужем трајању, чланом 67 се суду омогућава да опозове условну осуду. Наиме, према Стојановићу (2006) претња казном ће се обавезно реализовати уколико је осуђени учинио ново кривично дело са горе наведеном казном, односно опозивање ће бити факултативно уколико је изречена казна краћа од две године или је изречена новчана казна.

Водећи се ставом 2 претходно наведеног члана истиче се да уколико током периода проверавања осуђени изврши ново кривично дело за које је изречена казна мања од две године, суд ће бити везан забраном изрицања условне осуде, под условом да јучиниоцу за кривична дела утврђена у условној осуд и за нова кривична дела треба изрећи казну затвора од две године или у

дужем трајању. У том смислу, суд ће по опозиву условне осуде изрећи јединствену казну, која ће интегрисати и раније и ново кривично дело.

Уколико пак суд нађе оправданим да и за ново кривично дело треба изрећи условну осуду, одредиће се такође јединствено време проверавања, а у раније поменутих границама минимума и максимума. Тек уколико осуђени у току новог времена проверавања поново учини кривично дело суд ће бити обавезан да опозове условну осуду и изрекне јединствену казну затвора.

Могућност опозива условне осуде односи се и на ситуацију у којој суд накнадно сазна да је учинилац раније извршио неко кривично дело, а за чије се извршење није знало током кривичног поступка. У том смислу, уколико суд утврди да би сазнање о извршеном кривичном делу било од значаја, те да не би оправдавало примену условног кажњавања, дозвољава се могућност опозива.

Као што је претходно наведено, суд може условно кажњавање додатно оптеретити одређеним обавезама са конкретизованим периодом њиховог извршења. Уколико пак у наведеном периоду обавезе нису испуњене, суд не мора извршити претњу казном, већ може продужити време у коме се наложено мора остварити. Ипак, уколико суд оцени да наложено није реализовано из оправданих разлога, наметнута обавеза може бити замењена другом или се осуђени може ослободити обавезе.

Посебан модалитет супституције казни затвора представља институт условне осуде са заштитним надзором. Наиме, дати оквир, а који се у англосаксонском праву представља као пробација, подразумева одлагање извршења казне уз надзор над понашањем осуђеног током периода провере.

Анализирајући пенолошке изворе наведени модел приметан је већ средином деветнаестог века уз нарочито популарну примену у САД. Ипак, посматрано у националним оквирима, премда се наведена мера законом предвиђа још од седамдесетих година прошлог века, примена исте није у потпуности заживела. Радоман (2001) тако наводи да су у стручним расправама неретко износили и ставови о потреби укидања наведене могућности. Коначно, позивајући се поново на рад Ковачевић и Радојковић (2015) статистички показатељи примене условне осуде са заштитним надзором у Републици Србији сведоче о маргиналном нивоу примене. Тако је током 2010. године иста изречена само у 3 случаја, 2011. године у 21 случају, 2012. године у 11 случајева, 2013. године у 14 случајева, односно 2014. године у 29 случајева.

Вративши се законском тексту чланом 71 Кривичног законика предвиђа се да суд може одредити да се учинилац коме је изречена условна осуда стави под заштитни надзор за одређен време у току времена проверавања. При томе наведени оквир надзора подразумева законом предвиђене мере помоћи, старања, надзора и заштите. Представљени концепт тако подразумева предузимање активних радњи, а за разлику од статичке концепције просте условне осуде. Ипак, наведене радње могу бити ограничене на краћи временски рок, него што је пресудом одређено време претње извршењем условне казне, односно условна осуда са заштитним надзором, како то наводи Стојановић (2006) може егзистирати у једном сегменту и као обична условна осуда.

Ставом 3 претходно поменутог члана надаће се наводи да ако суд током трајања заштитног надзора утврди да је испуњена сврха ове мере, може заштитни надзор укинути и пре раније одређеног времена. Коначно, уколико се осуђени коме је изречена наведена мера оглуши о обавезу испуњавања наметнутих обавеза, суд има неколико могућности. Тако га у првом реду може опоменути, затим извршити замену наложених обавеза, продужити трајање заштитног надзора у оквиру времена проверавања или у крајњој линији опозвати условну осуду.

У погледу услова за одређивање заштитног надзора, чланом 72 предвиђа се да ће суд приликом изрицања условне осуде узети у обзир све оне чиниоце који упућују би се наведеном мером могла остварити сврха условне осуде. Ово се најпре односи на личност осуђеног, ранији живот, држање после извршеног кривичног дела, а нарочито однос према жртви и околности извршења дела.

Наредним чланом одређује се садржина заштитног надзора, а кроз једну или више обавеза. Тако се истим оквиrom таксативно набрајају: јављање органу надлежном за извршење заштитног надзора у роковима које тај орган одреди, оспособљавање учиноице за одређено занимање, прихватање запослења које одговара способностима учиноица, испуњавање обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза, уздржавање од посећивања одређених места, локала или природби, ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела, благовремено обавештавање о промени места боравка, адресе или радног места, уздржавање од употребе дроге или алкохолних пића, лечење у одговарајућој здравственој установи, посећивање одређених професионалних и других саветовалишта или установа и поступање по њиховим упутствима и коначано отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а рачито мерење са жртвом учињеног кривичног дела.

Наведени оквир обавеза тако укључује широк опсег интервенција које се односе на различите аспекте живота и понашања осуђеног, а који су усмерени ка просоцијалном интегрисању. Исто се истиче, а с обзиром да су побројани оквири доведени у везу са редукцијом рецидивизма, те безбедносних ризика. У финалном како последњи сегмент укључује виктимолошке перспективе, односно принципе ресторативне правде, условна осуда са заштитним надзором нуди заокружен систем који пружа сав комотитет осуђеном уз ненарушен потенцијал сврхе кривичних санкција.

Када је у питању избор мера заштитног надзора, суд, као што је речено, може наложити једну или више мера, при чему ће се у самом избору водити критеријумом година живота учиноица, здравственог стања, склоности, навика, побуда извршења кривичног дела, држања након извршеног дела, ранијег живота, личних и породичних прилика, као и услова за испуњење наложених обавеза.

Поред Кривичног законика којим се регулише претходно елаборирани оквир, само извршење условне осуде са заштитним надзором регулисано је Законом о извршењу ванзаводских санкција (*"Сл. гласник РС", бр. 55/2014*).

Наиме, чланом 34 предметног закона експлицира се да је суд првостепени суд одлучивања надлежан у погледу извршности казне. Тако ће заједно са подацима оличности осуђеног лица прибављеним током кривичног поступка, достави одлуку надлежној повереничкој канцеларији у року од три дана од дана када је ова постала извршна.

Наредним чланом истог легислативног оквира одређене су дужности и права Повереника и осуђеног лица. Тако ће повереничка служба као организациона јединица надлежна са алтернативне санкције, одмах по пријему судске одлуке предузети све потребне радње за извршење наведене аснкције. Ово ће се при томе односити на успостављање сарадње са породицом осуђеног, полицијом, установама здравствене и социјалне заштите, послодавцем и другим установама, организацијама и удружењима.

Како би се потпуније поштовао принцип индивидуализације Повереник ће бити у обавези да изради програм извршења заштитног надзора, а у року од 15 дана од дана пријема одлуке. По формулисању истог, осуђени се упознаје са програмом, као и са последицама неизвршења наложеног.

На формирану програм дозвољено је улагање приговара надлежном суду, а у року од три дана од дана упознавања са истим. Коначно, програм ће се доставити суду, одговарајућем органу, установи, организацији, односно послодавцу, а у складу са садржаним пројекцијама.

Чланом 36 Закона о извршењу ванзаводских санкција експлицира се да ће Повереник одмах обавестити суд о почекту и завршетку заштитног надзора. Такође, уколико извршење судске одлуке не отпочне у року од 30 дана од пријема исте или осуђени не прихвати извршење заштитног надзора, поново ће се обавестити надлежни суд. Коначно, обавештавање суда предвиђа се и у случају да осуђени током реализовања програма не испуњава наложено, уз извештај о околностима које битно утичу на спровођење програма.

Како заштитни надзор представља динамични концепт остварени успех током извршења представља се кроз извештај Повереника, а који се доставља суду. Истим се предлаже замена или укидање конкретних обавеза осуђеног. Коначно, уколико се процени да је осуђени у попуности поступао у складу са програмом, те да је остварена сврха заштитног надзора, Повереник ће у извештају предложити суду да се осуђеном заштитни надзор укине и пре истека рока проверавања.

Сумирајући представљени законски оквир мора се истаћи да адмонитивне санкције, а нарочито условна осуда са заштитним надзором у Републици Србији чини се не добијају заслужену пажњу. Поред горе поменутих података о малом броју изречених мера овог типа, говоре и подаци сходно којима је рецимо у Републици Хрватској 2002. године изречено свега 52 условне осуде са заштитним надзором, док је 2009. године овај број износио 273 (Ковчо Вукадин и сар., 2012), а што се свакако поставља значајно вишим него у оквирима домаћег законодавства. Коначно, примена наведеног института поставља се драстично дискрепантно у односу на друга европска, а нарочито на англосаксонска законодавства. Филипс (Philips, 2012) тако упућује да је само у САД током

2005.године било више од 4,9 милиона лица на паролу или пробацији, а што је дупло више посматрано у односу на затвореничку популацију у истој држави.

Ипак, док на једној страни постоје они који заступају тезу о потреби алтернативног кажњавања, чини се да потпунији закључак може бити донет тек прегледом евалуационих студија. Наиме, као и казна затвора представљени пробациони концепт носи одговарајуће трошкове. Ово се најпре односи на плате службеника који у различитом облику и интензитету морају спроводити послове надзора. Тек онда када се дати вид санкционисања покаже ефективнијим у односу на казну затвора, како у сегменту кримиолошког рецидивизма, тако и финансијским аспектима, могло би се говорити о оправданости примене. Међутим, чини се да су закључци у овом сегменту неконклузивни.

Наиме, прегледом рада Ланагна и Кунифа (Langan & Cunniff, 1992) подаци о 79.000 лица на пробацији током 1986. године упућују да је током 3 године праћења 62% обухваћеног узорка имало дисциплинска саслушања поводом кршења услова условне осуде. Коначно, 46% истог оквира је поново ухапешено, враћено на издржавање казне или је побегло.

Наравно, чињеницом да се заштитни надзор као мера изриче учиниоцима различитих кривичних дела, намеће се потреба парцијализације анализе ефективности наведеног облика санкционисања. Тако рецимо Мелој (Meloу, 2005) на узорку 917 сексуалних преступника налази да је стопа рецидива 16%, док је свега 4,5% лица починило ново кривично дело током периода пробације. Исти аутор даље наглашава да је претња извршењем казне затвора високо потентна у овој категорији лица, те да заштитни надзор представља врло перспективан вид друштвеног реаговања.

Без идеје да се на овом месту анализира детаљније потенцијал наведеног оквира ваља истаћи да бројни аутори наглашавају да успех пробације у редуцији криминалитета заправо зависи од самог квалитета спровођења надзора. У том смислу Повереничка служба, а као реализујућа инстанца може егзистирати и пасивним формално-правним оквирима или пак предузимати активни и континуирани мониторинг. Фабело и сарадници (Fabelo et al., 2011) тако дефинишу десет корака у трансформацији пробационих одељења, а која имају ефекат оснаживања специјалне превенције. У истом контексту истиче се и рад Ковчо-Вукадин и сарадника (2013), а који наглашавају активну улогу полиције у спровођењу програма надзора.

Неки од проблема датог оквира коначно односе се на доступност и развијеност специјализованих програма намењених осуђеним лицима. Петерсилија и сарадници (Petersilia et al., 1992) тако примера ради упућују на значај интензивних програма надзора за лица осуђена за кривична дела која се тичу дрога. На другој страни Луригио и сарадници (Lurigio et al., 2012) препознајући да је осуђеничка популација у значајном проценту оптерећена менталним проблемима представљају теоријске и практичне основе пробације према датој категорији лица.

Коначно, са циљем растерећења државног апарата, већ од седамдесетих година прошлог века у САД почело се са инволвирањем невалдиног сектора, а нарочито ангажовања волонтера у оквиру

пробационих активности (Scheier, 1970; Berger et al., 1975; Trotter, 1993). Јасно виши ступањ ангажовања локалне заједнице у оквиру надзора може се отуда опазити као протективни фактор који остварује специјално превентивни ефекат.

Ипак, особености самог друштва и локалне заједнице могу имати и друге негативне ефекте. Тако рецимо условна осуда са заштитним надзором може као једну од наметнутих обавеза укључити запослење осуђеног. Па ипак, не само да је у реалитету услова у Републици Србији ово високо амбициозни циљ, већ се поставља питање сарадње послодаваца и спремности истих да запосле осуђено лице.

Развој технологије коначно обезбедио је комитет примене електронског надзора, урин тестова и других облика савремене контроле у надзору над осуђеним лицима (Cromwell & Del Carmen, 1999; Мрвић-Петровић, 2015). Контрола кретања и злоупотребе дрога или алкохола свакако овим се поједностављаје. Међутим, док сви наведени елементи свакако могу свакако остварити утицај у смеру просоцијалног усмерења осуђених лица, поставља се витално питање да ли наведени сегмент очекивати да лица која имају активни спољашњи локус контроле понашања могу у контексту вагања ризика и бенефита да се суздржавају од вршења кривичних дела. Па ипак, наглашена дилема да ли остварена корекција има трајнији ефекат ретенције специјално превентивних ефеката и даље се чини упитним.

14. Праве алтернативне санкције

Оквир класичних алтернативних санкција представља, посматрано у светским оквирима, доста хетерогена решења. Ипак, водећи се као заједничким именитељем тежњу законодавца да кривично санкционисање усмери ка васпитним моделима који се реализују у ванпеналном контексту, у даљем тексту пажња ће се посветити раду у јавном интересу или друштвено корисном раду како се то негде назива, односно кућном затвору или издржавању казне затвора у просторијама у којима осуђени станује, а како се то експлицира Кривичним закоником (Митрић, 2013; 2015; Бојовић, 2008; Радуловић, 2009).

14.1 Рад у јавном интересу

Нормативноправни оквир појединих алтернативних кривичних санкција већ је елабориран у претходним сегментима ове дисертације. Ово се тако односи на казну рада у јавном интересу, а која је од скора уведена у национално законодавство као покушај проширивања казнене лепезе и растерећења пенитенцијарног система.

Са циљем потпунијег разумевања интенције законодавца ваља напоменути да је поред Кривичног законика, извршење наведене санкције регулисано је Законом и извршењу ванзавнодских санкција (*"Сл. гласник РС", бр. 55/2014*). Тако се, чланом 38 датог закона предвиђа поново обавеза суда да достави извршну одлуку Повереничкој канцеларији у року од три дана када је иста постала правоснажна.

Како је законодавац предвидео да рад у јавном интересу не сме угрозити здравље и безбедност осуђеног, наредним чланом истог акта оквир извршења се ограничава само на она правна лица која се баве пословима од јавног интереса. Ово се при томе нарочито односи на хуманитарне, здравствене, еколошке или комуналне делатности.

У правцу обезбеђивања правне сигурности и сврхе наведене санкције Управа за извршење кривичних санкција закључује уговор са оним правним лицима, а којима се одређују међусобни односи Управе, послодавца и осуђених.

Код ког послодавца и које послове ће осуђени обављати регулисано је програмом који одређује Поверник. Одлука о упућивању осуђеног на рад у јавном интересу доставља се обема странама, односно и послодавцу и осуђеном.

У случају да је осуђени оправдано спречен да испуни предвиђене радне обавезе, о истом мора обавестити Повереника и послодавца. Рок за обавештавање при томе ограничава се на 24 часа од настанка разлога спречености.

Сама дужина трајања изречене казне факултативно се може смањити, а у случају да Повереник утврди да осуђени испуњава све своје обавезе везане за рад. У тој ситуацији исти ће писмено предложити суду скраћење трајања за једну четвртину.

На другој страни, уколико послодавац обавести Повереника да осуђени грубо занемарује своје радне обавезе након разговора са осуђеним исти ће бити посаветован и упозорен на последице датог поступања.

У коначном, законодавац предвиђа да уколико осуђени и након упозорења настави са грубим занемаривањем радних обавеза, Повереник ће о томе известити надлежни суд.

Поред законског оквира регулативе извршење рада у јавном интересу као кривична санкција регулисано је и Правилником о извршењу казне рада у јавном интересу (*"Сл. гласник РС", бр. 20/2008 и 24/2014*).

Анализом наведеног подзаконског оквира ближе се одређују начела извршења дате казне. Тако се чланом 2 наводи да је рад у јавном интересу друштвено користан, бесплатан и не служи стицању добити. При томе као сврха извршења поставља се тежња ка развоју одговорнијег односа осуђеног лица према друштву и последицама сопствених поступака, а што свакако одговара циљевима специјалне превенције. Занимљиво, наведени акт при томе не садржи конкретно одређење у односу на даље вршење кривичних дела, а што се може разумети чињницом да се предметна казна изриче за лакша кривична дела уз максималну тенденцију хуманизације односа према осуђеном.

Према је у пенолошкој литератури наглашено да казна треба да буде персонализована, односно да погађа само учиниоца кривичног дела, занимљиво је да се истим чланом настоји заштити и нешто шири оквир. Наиме, поменути чланом 2 Правилника предвиђа се да ће се рад у јавном интересу обављати на начин којим се и породици осуђеног гарантује поштовање људског достојанства, основних права и слобода и приватности. Истим сегментом коначно предвиђа се и забрана дискриминације, по сонову расе, боје коже, пола, језика, вере, политичког или другог уверења, националног и социјалног порекла, имовног стања, рођења, образовања, друштвеног положаја или другог личног својства.

Са циљем економичности и непотребног понављања, на овом месту ваља се осврнути тек на поједине сегменте предметног Правилника. Тако се рецимо чланом 8 предвиђа оквир активности Повереника, а који иницијално подразумева обавештавање свих укључених страна о датуму почињања обављања рада у јавном интересу. При томе конкретне активности које Повереник реализује у непосредном контексту остварују се најмање једном месечно. У случају потребе, непосредни контакт се може остваривати и чешће уз сталну проверу испуњавања обавеза.

Како би се обезбедила лакша и потпунија сарадња осуђеног и послодавца исте лично упознаје Повереник, саопштавајући том приликом и све оне податке који су од значаја за обављање рада. Надаље, у циљу заштите достојанства и личности осуђеног Повереник неће одавати податке који су у вези са извршеним кривичним дело, личним или породичним приликама.

Како током извршења ове санкције могу настати околности које захтевају измену у обављању рада, односно настану околности које онемогућавају његово извођење, о истом се одмах обавештава суд.

Чланом 10 истог Правилника предвиђају се обавезе осуђеног, а у смислу дужности да обави рад у задатом року. Овим се свакако настоји спречити злоупотреба. Тек у случају да је осуђени спречен да обави рад о истом ће у року од 24 часа од настанка разлога спречености обавестити Повереника и послодавца. У погледу права осуђеног истом се дозвољава и увид у лични лист, а који се односи на извршење дате санкције, док увид није дозвољен у односу на налаз и запажања повереника.

Поред редовне обавезе Повереника у погледу извештавања суда о извршењу рада у јавном интересу, одговарајући извештај се формира и на половини, односно након истека трајања изречене казне. Дати извештај ће тако поред личних и података о пресуди садржати све оне чињенице које говоре о реализацији рада, сарадњи осуђеног, те запажањима која су од значаја за остваривање сврхе извршења казне.

Како је могуће да осуђеник током трајања изречене санкције касни на рад, неоправдано одсуствује, напушта рад, доводи себе намерно у стање умањене радне способности, оштећује средства за рад, непоштује организацију и начин рада, о свему наведено послодавац ће обавестити Повереника, а што за последицу може имати раскидање уговора. Јасно, у наведеној ситуацији улога

Повереника је у упозорењу и информисању осуђеног о последицама датих понашања, те обавештавању суда. У коначном, уколико се у другом сценарију процени да је у потпуности остварена сврха рада у јавном интересу, такође ће се обавестити суд.

Рад у јавном интересу представља свакако представља потентан вид кривичног санкционисања. Према подацима Министарства правде само током 2013. године друштво је извршењем наведене мере имало добит од око шест и по милиона динара, док је директна уштеда државе изосила око седам милиона динара.

Да је примена наведене мере пронашла одговарајући замајак сведоче и подаци да је од 2009. године, односно од почетка примене алтернативних санкција до 2013. године у Србији извршено 548 пресуда којима се осуђени кажњава радом у јавном интересу. Тек 2014. године ова бројка је значајно увећана, а с обзиром да је у датој календарској години наведена мера казна изречена у 371 случају.

Вративши се извештајима и изјавама надлежних из Министарства правде премда је наведена трајекторија пораста броја изречених казни приметна запажа се драстична дискрепанца у односу на казнену праксу других европских држава. Тако у Енглеској и Велсу 86.000 лица издржава казну у затворима, док чак 230.000 обавља рад у јавном интересу. Слично се запажа и у Шведској, а где је око 5000 осуђеника издржава казну у затвору, док три пута више обавља послове у корист друштвене заједнице.

Сумирајући наведено, намеће се неколико запажања. У првом реду остаје нејасно зашто се законодавац определио да повереничку улогу ограничи само на контекст посредника и административног радника који практично евидентира редовност доласка на рад. Чини се много логичнијим да је на нивоу Правилника експлицирана и обавеза васпитне корекције, а кроз формулисање одговарајућег програма поступања. Премда рад у јавном интересу представља вид надокнаде друштву за учињено кривично дело, специјално превентивни ефекти били би потпунији кроз реализацију одговарајућих едукативних радионица или специјализованих програма.

Напослетку, сумирајући различита социолошка запажања, као и закључке запослених у судству представљене у јавним расправама истиче се тенденција избегавања наведене санкције. Тако док је донекле разумљиво да ће лица лошег економског потенцијала прибегавати замени новчане казне казном затвора, приметан је став сходно коме се рад у јавном интересу опажа као деградирајући, а услед чега се осуђени опредељују радије за затворске казне.

Управо у том смислу може се размишљати у два правца. На једној страни тако ваљало би организовати одговарајуће промотивне активности едукативног типа, а које би грађанима приближиле смисао и сврху рада у јавном интересу. Тек потпунијим промовисањем кривичних санкција у локалној заједници може се очекивати и редукација отпора према наведеном облику кажњавања.

На другој страни ваља се поставити питање из ког разлога је у Србији постало лагодније издржавати казну затвора, него помагати у дому здравља или неком јавно комуналном предузећу.

Може ли отуда закључити да казна затвора није најстрожа санкција у домаћем законодавству? Да ли заиста кратке казне затвора данас у Србији носе све оне негативне стигматизујуће ефекте који се у теорији истичу? И у ком смеру се казнена политика отуда мора мењати.

14.2 Казна кућног затвора

Кривичним закоником и Законом о извршењу ванзавнодских санкција представљена је новина у националном кривичном законодавству, а која је омогућила да се казна затвора издржава у просторијама у којима осуђени станује. Тако се последњим законом истиче могућност извршења са применом или без електронског надзора.

Наиме, чланом 20 Закона о извршењу наводи се да се пре доношења одлуке о извршењу казне кућног затвора морају утврдити да ли постоје техничке и друге могућности извршења ове казне. Уколико пак суд није у стању да утврди исто, надлежност подношења извештаја о чињеничном стању поверава се Повереничкој служби. Тек по добијању конкретног извештаја и образложења, суд ће у својој одлуци назначити да ли ће се казна кућног затвора извршавати са или без примене електронског надзора.

Повереничка служба коначно биће надлежна и за прачеће извршења наведене казне, а у том смислу по пријему извршне одлуке обавеза Повереника односи се на утврђивање програма поступања и супервизију.

Сам оквир извршења који укључује електорноски надзор подразумева и одговарајућу сарадњу са полицијом, те инсталацију техничких средстава, односно одашиљача са пратећом опремом, а који омогућава контролу кретања осуђеног.

Базична идеја кућног затвора односи се на ограничење да осуђени коме је изречена дата санкција не сме напуштати просторију у којима станује, осим у оним случајевима предвиђеним законом. На тај начин остварује се вишеструки бенефит. У првом реду осуђени не бива измештен у затворску средину, а чиме се избегавају раније елабориране последице боравка у пеналном оквиру. Надаље, остајући у простору у коме станује осуђени се не лишава породичних и других веза, уз могућност настављања радног ангажовања.

Чланом 23 Закона о извршењу отуда се експлицира да осуђени може напустити просторије у којима станује у трајању од највише два часа дневно и то у периоду од 13 до 17 часова. При томе ово право може бити одузето одлуком директора Управе, а на образложени предлог Повереника, у случају злоупотребе од стране осуђеног.

Како би се обезбедило минимално ометање редовне животне динамике чланом 24 истог оквира предвиђају се и могућности када осуђени може напустити просторије у којима станује. Тако се таксативно као разлози наводе: пружање нужне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, ако је за пружање медицинске помоћи неопходно напуштање просторија;

одлазак на посао, ако кривично дело за које је осуђен није у вези са радом; похађање наставе током редовног школовања; одазивање на позив државног органа; одлазак на полагање испита; постојање тешке, акутне или хроничне болести, ради одласка на редовне здравствене прегледе или стационарног лечења; чин венчања или венчања крвног сродника до другог степена сродства; смрт блиског сродника; обавеза старања према члановима уже породице предвиђене законом, у случају да ту обавезу не може да обавља друго лице; сезонски пољопривредни радова, ако се осуђени бави пољопривредом као сталном делатношћу; други нарочито оправданих разлога за које осуђени може поднети образложену молбу.

О свим наведеним сценаријима одлуку доноси директор Управе, а по молби осуђеног и на извештај Повереника о основаности захтева. Уколико је одговор на молбу позитиван о истом се обавешава и суд и месно надлежна полицијска управа.

Закон коначно предвиђа и могућност прекида извршења казне кућног затвора, а у ситуацији уколико се осуђени налази на стационарном или бањском лечењу дуже од 15 дана, а све док траје лечење. Одлуку о прекиду казне доноси директор Управе.

Предметним законом дозвољава се и да осуђени у случају ургентне потребе пружања хитне медицинске помоћи осуђеном или члану његовог породичног домаћинства, може напустити просторије у којима станује и без претходно поднете молбе. Ипак, у датој ситуацији осуђени ће бити дужан да у најкраћем могућем року телефоном или на други начин обавести Повереника о насталој ситуацији, те да му достави извештај здравствене установе.

У случају да осуђени крши обавезе, односно уколико се идентификују околности које онемогућавају извршење казне, Повереник ће о истом обавестити суд. Под кршењем обавеза сматраће се самоволно напуштање просторија у којима осуђени станује у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова. У датој ситуацији обавештавање суда биће без одлагања.

У случају да се утврди кршење обавеза суд који је поступао у првом степену донеће решење којим се одређује да ће остатак казне бити издржан у одговарајућем заводу, а уз претходно издавање потренице које се као наредба доставља органима полиције.

С обзиром да се казна кућног затвора може реализовати и без електронског надзора поставља се захтев стварне контроле кретања осуђеног. У том смислу Повереник, а као надлежна инстанца надзора, може сходно члану 30 ненајављен проверити да ли се осуђени налази у просторијама у којима станује. Исто се односи и на проверу боравка на другом месту, а које је предвиђено програмом поступања. Поред посета, Повереник може обавити и разговоре са члановима његовог породичног домаћинства и послодавцем.

У коначном, како би се проверило присуство осуђеног Повереник исто може учинити посредством телефонског позива, а на фискни број власника просторија у којима осуђени станује. Дати модел тако се поставља економичним у погледу трошкова и времена, а с обзиром да

подразумева ненајављене контроле нуди виши ниво сигурности поштовања постављених ограничења.

По истеку трајања казне кућног затвора обавеза Повереника односи се на обавештавање надлежног суда и полиције. Ипак, у погледу дужине казне постоји могућност и провереног отпуштања, а која се предвиђа чланом 33 Закона о извршењу. Наиме, сходно датом одељку директор Управе има овлашћење да привремено отпусти осуђеног, а највише три месеца до истека казне, уколико је издржао девет десетина казне. Додатно, у кумулативном као критеријум привременог отпуста захтева се добро владање осуђеног и постигнути резултати у програму поступања који су аргументовани у извештају, односно поднетом мишљењу Повереника.

Анализирајући на овом месту нешто шири психолошки и криминолошки оквир концепт кућног затвора означен је као доста погодан и ефикасан модел. Ово се нарочито односи на категорију првопреступника, а који избегавањем издржавања казне у пеналној средини бивају лишени могућности даље криминалне инфекције.

Представљајући предности наведеног модела Радоман (2001) истиче да се у пракси европских судова дати оквир налази посебно погодним за осуђене труднице, мајке са малом децом и млађа пунолента лица. Такође, предност кућног затвора опажена је и у контексту издржања казне лица старијих од 65 година, односно лица са тешким обољењима или неким хроничним болестима.

Водећи се истим извором, примена института кућног затвора нашла је неједнаке моделе имплементације у различитим законодавствима. Ово се најпре односи на критеријум дужине казне, при чему је дати распон нотирани од два месеца до две године.

У контексту примене кућног затвора нарочито важно запажање износи Мрвић-Петровић и Ђорђевић (1998), а које анализирајући законска решења у појединим државама САД налазе да се наведени институт као замена казни затвора изриче, али у односу три према један. Тако се рецимо казна затвора у трајању од три месеца заправо мења кућним затвором у трајању од девет месеци.

И поред раније наведене чињенице да се кућни затвор у Републици Србији нотира као атрактивна новина, на овом месту ваља указати и на друге перспективе. Тако водећи се изјавама и извештајима надлежних у Управи за извршење кривичних санкција приметан је пораст учесталости изрицања наведене казне. Наиме, 2011. године, изречено је 88 казни затвора у кућном затвору са електронским надзором док је наредне године дати број утврђен на нивоу од 678. Надаље, 2013. године изречено је 725, а 2014. године 689 казни наведеног типа. Коначно током 2015. године укупно је било изречено 1214 пресуда кућног затвора са електронским надзором, уз 178 решења о притвору са електронским надзором, док је до 09.05.2016. године у Србији је дату казну издржавало 323 лица.

Представљене бројке, премда од значаја за сагледавање казнене политике морају се посматрати у контексту економских трошкова³. Тако док се процењује да боравак у затвору

³ Преузето са <http://www.blic.rs/vesti/hronika/isplati-li-se-nanogica-koliko-smo-ustedeli-alternativnim-kaznama/687yq89> приступљено дана 21.04.2016. године.

осуђеног, на годишњем нивоу, кошта 5475 еура, јасно је да набавка, инсталација и одржавање сложене техничке опреме такође изискује трошкове државе. Отуда се поставља питање, уколико осуђени изрицањем овакве кривичне санкције има могућност да настави да ради, односно да привређује, зашто бар део финансијског терета не би био на самом осуђенику. Чини се логичним да ако је држава направила уступак да осуђени не издржава казну у затвору, а рецимо у трајању од годину дана, услед чега би по аутоматизму изгубио посао, да је потпуно правично да терет извршења носи сам. Ово се посебно нотира у контексту изнетих података у јавности, а према којима је цена једне нарукнице 5000 еура, а што помножено са бројем изречених казни овог типа, води вишемилионском износу⁴.

Проблем економских оптерећења које трпи држава могао би се решити на још један начин. Наиме, уколико осуђени није запослен, те не може да сноси трошкове електронског надзора, сасвим логичним се поставља то да уз кућни затвор буде изречена и казну рада у јавном интересу. Уколико већ осуђени нема радне обавезе чини се потпуно васпитно исправним да као вид ресторативне правде исти обавља неке друштвено корисне послове.

Претходни наводи нарочито се истичу у односу на чињеницу да наведена санкција не подразумева било какав васпитно-корективни рад. Тако док је осуђено лице у затвору, Служба за третман формулише одговарајући програм поступања, а који има специјално-превентивне интенције. Ипак, из нејасног разлога законодавац очекује да ће изрицање кућног затвора остварити исти ефекат и без наведеног терапијског програма. У том смислу, чини се логичнијим активнија улога повереника и додатно изрицање казне рада у јавном интересу, а која би носила извесну васпитну компензацију.

Истина, могући правац уштеде може се остварити и изрицањем мере кућног затвора без електронског надзора. Овакви модели примењивани су рецимо у САД, а где је стварна контрола кретања поверена грађанима волонтерима који живе у непосредној околини преступника. Ипак, наведени модел чини се проблематичним из више аспеката. Тако у првом реду исти не гарантује сигурност, а с обзиром да волонтери не могу обезбедити целодневни мониторинг. Ово се нарочито односи на касне ноћне сате, а када би рецимо осуђени као извршилац имовинског деликта могао да практично непримећено напусти дом. Надаље, поставља се питање спремности локалне заједнице да се адекватно ангажује у датом контексту. Доброкомшијски односи у Србији отуда би могли бити оптерећени прећуткивањем и ставом не мешања „у туђа посла“. Коначно, контрола кретања од стране волонтера могла би водити злоупотребама, те намерним пријављивањем осуђеног као прекришиоца постављених ограничења. Исто се истиче пре свега у контексту оних лица која су кривична дела извршила управо у локалној заједници или које доживљавају као нарочито опасне, те уз жељу за измештањем.

⁴ Преузето са <http://www.blic.rs/vesti/hronika/zatvorenici-od-septembra-sa-narukvicama-za-kontrolu/s4kljb7> приступљено дана 21.04.2016.године.

Сумарно, кућни затвор уистину представља елегантан модел који носи вишеструки беневит. Ипак, стиче се утисак да постојећа законска решења захтевају извесне корекције, а како би се обезбедили очекивани ефекти у потпуности. Ово се најпре односи на потребу активније улоге Повереника и организовања програма третмана током казне, те преузимање (дела) трошкова од стране самог осуђеног лица.

У коначном, пратећи изјаве званичника из Управе, удео изречених казни кућног затвора са електронским надзором у Србији утврђен је на нивоу од 4,8%, а што је свакако ниже од опажених 60-70% у другим државама Европе и света. У том смислу може ли се очекивати да ће дата пропорција у скорој будућности бити промењена, а у корист више учесталости алтернативних санкција. Премда би ово било од значаја исто се поставља врло проблематичним, а с озбиром да на данашњем нивоу изречених казни датог типа већ постоје извесни застоји у извршењу, а што свакако неоправдано у пенолошком и специјалано превентивном смислу.

15. Приватни затвори

Концепт приватизације у функционисању затвора није новина. Ковачевић (2012) тако представљајући историјске перспективе упућује на постојање приватних казнионица током 19. века, а које су практиковале ангажовање затвореника на најтежим физичким пословима. Један од примера датог контекста представља и добро познати затвор Свети Квентин (San Quentin) у Калифорнији, а као прва установа која је конструисана и вођена од старне приватног провајдера током педесетих година деветнаестог века.

Премда се ради о периоду од пре више од сто педесет година, разлоти приватизације били су прилично једнаки као и данас. Повећање броја осуђених лица, растући трошкови и тенденције штедне чинили су доминантне аргументе у овом смеру. Коначно, заступници идеје о приватизацији инсистирали су на томе да је приватни сектор резистентнији на појаву злоупотреба и корупције у односу на државни апарат, те да су уштеде отуда вишеструке.

Анализирајући појавне облике приватизације у датом периоду компаније које су се бавиле изградњом пугева, железница или другим грађевинским пословима практично су изнајмљивали осуђенике као јефтину радну снагу, плаћајући држави извесну надокнаду. Надаље, с обзиром на потребе организације рада и ограничене транспортне капацитете неретко се дешавало да послодавци добију овлашћења и у погледу смештаја, исхране, па и чувања осуђених лица.

Премда је приватизација и упошљавање осуђених представљено као покушај стварања самоодрживог система, пракса није оправдала очекивања. Накнаде које су приватне компаније

уплаћивале нису успевале да покрију растуће трошкове вођења затвора, а пре свега због широко распотраћене коруптивне праксе (Austin & Coventry, 2001)

Надаље, како то наводи Милер (Miller, 2010) експлоатативни облик упошљавања осуђених лица преобразио се временом у модерно ропство које је до екстрема кршило права осуђених лица. Неретко се дешавало да затвореници заправо и буду упошљени на фармама или плантажама на којима су до скоро били ангажовани управо робови.

Међу чиниоцима који су се противили наведеној пракси мора се навести и растућа снага синдикалних организација, а која је у датом периоду, упошљавање јефитне радне снаге видела као не фер конкуренцију. Отуда је друштвени бунт усмерен ка условно, позитивној дискриминацији, у значајној мери утицао на гашење идеје приватизације затвора.

Тако је већ 1905. Наредбом потписаном од стране председника Рузвелта забрањено ангажовање осуђеника у федералним пројектима, док је 1929 Конгрес усвојио Хејвс-Купер акт (Hawes-Cooper Act) којим се забранила трговина, односно међудржавни извоз производа који су настали радом затвореника (Hallett, 1996). Тек даљим законским рестрикцијама Америчка корективна агенција (American correctional agencies) прешла је у потпуности у ингеренције оквира државне администрације, са искључивим државним финансирањем (Austin & Coventry, 2001).

Пратећи даље друштвена кретања у предметном сегменту, од седамдесетих година двадесетог века поново долази до промене социјалне климе. Затвори тако почињу постепено да предају поједине сегменте оперисања приватним компанијама укључујући под овим послове припреме хране, транспорт, обуку осуђеника или пружање здравствених услуга.

Први потпунији кораци у контексту приватизације остварени су у раду са малолетним делинквентима. Бовман и сарадници (Bowman et al., 1993) тако истичу да је 1976 године „RCA Services“, као приватна компанија преузела контролу над Вејверсвил Интензивном третманском јединцом за малолетне делинквенте (The Weaversville Intensive Treatment Unit for Juvenile Delinquents) у Северном Хемпτονу у Пенсилванији. Тако наведени пример представља прву корективну установу високог степена безбедности, а која је у потпуности вођена од стране приватног менаџмента, уз оперисање под окриљем уговора са државом.

Тренд отварања приватних установа намењених малолетним делинквентима настављен је и наредних година. Као пример у литератури помиње се Окичоби Школа за дечаке (Okeechobee School for Boys over to the Eckerd Foundation), отворена у Флориди 1982. године (Logan & Rausch, 1985).

Ипак, када се ради о овим почетним или повратним корацима у сегменту приватизације пеналних установа мора се напоменути значајна разлика у друштвеном односу према установама намењеним малолетницима и одраслима. При томе аутори попут раније цитираних Остина и Ковентрија (Austin & Coventry, 2001) истичу да главна линија разграничења датог контекста лежи у чињеници да установе намењене малолетницима нису имале профитне пројекције.

Пратећи историју развоја приватних затвора Ковачевић (2012) осврнувши се на европски континент истиче и друге разлоге увођења ове праксе. Наиме, пратећи политичка збивања у Великој Британији током последњих деценија двадесетог века, дата ауторка истиче промоцију неолибералистичке идеологије, а која је инсиситрала на слободној привреди и несметаном функционисању тржишта. У том смислу, формирање приватних затвора није представљено као одговор на лимитиране пеналне капацитете, већ пре свега, као одраз јединствене економске визије и политике.

Када је у питању приватизација затвора вођене су бројне дебате са *pro et contra* аргументима. Кунингам (Cunningham, 1999) тако истиче да се међу разлозима који подржавају уплив приватног сектора истичу пре свега ефикаснији финансијски менаџмент који дугорочно креира сигнификантне уштеде. Ипак, на другој страни се истиче да једино држава има законску, политичку и моралну обавезу заштите друштвених интереса, односно монопол над кажњавањем. Чињеницом да издржавање казне подразумева депривацију слободе, сегрегацију, примену мера принуде, одржавање дисциплине, односно заштиту уставних права затвореника, исто се не може поверити приватној компанији.

Да је приватизација затвора, а као дела извршног државног апарата врло проблематична може се представити и на даљем примеру. Наиме, данас је јасно приметно да је сегмент безбедности у значајном уделу приватизован. Бројне компаније пружају различите услуге обезбеђења укључујући такве аранжмане који по свим својствима упућују на мини војне организације. Следећи корак јасно представљају затвори, а као предмет ове расправе у којима се спроводе одлуке судова. Ипак, да ли би се у овом секвенцијалном ланцу могло приступити и другој наизглед бизарној пракси, а која би подразумевала приватизацију судства. Уколико управник затвора, као лице запослено код приватног послодавца може наложити упућивање у самицу или одобрити примену силе, зашто економски аргументи ефикасности не би могли бити примењени и на судове. Премда ово звучи крајње невероватно, логика се поставља врло одрживом.

Међу аргументима који се тичу оправданости приватизације затвора наводи се и да приватне компаније поседују боље капацитете у погледу архитектонских стандарда градње која поштује захтеве ефикасног функционисања. Аутори попут Димовског и Митића (2015) отуда упућују на процене према којима је брзина изградње пеналне установе и до неколико пута бржа, посматрано у односу на изградњу установе од стране државе.

Тако је на пример Корекциона корпорација Америке (Corrections Corporation of America, CCA) као највећа приватна компанија власник затвора комплетирао изградњу установе капацитета 350 кревета за само пет и по месеци, по цени од 14.000 долара кревету. Исти радови пак у оквиру државног пројекта предвиђали су време конструкције у трајању од две и по године са ценом од 26.000 долара по кревету (Yarden, 1994).

Међутим, анализирајући доступне приватне компаније, утврђено је да само неколицина поседује одговарајуће ресурсе у овом смислу, а што свакако упућује на ризик монопола. Такође, с обзиром да функционисање казно извршног система представља бизнис који укључује милијарде долара, поставља се питање коруптивних опасности, те фаворизовања одређених корективних корпорација у приватном власништву.

Надаље, економском анализом трошкова вођења приватних затвора, битан аргумент јесте да су укупни трошкови вођења наведених установа нижи. Ипак, овакво запажање подразумева у појединачној анализи и последично мање плате професионалаца, већу флукуацију радника, односно променљивост запослених, ниже стандарде пружених сервиса, а неретко и низак ниво инфраструктурног одржавања. Остин и Ковентри (Austin & Coventry, 2001) надаље истичу да приватне компаније најчешће упошљавају раднике који нису заштићени синдикалним организовањем, те који у том смислу немају снагу остваривања погоднијих платних пакета. Такође, често се истиче пракса запошљавања неискусних професионалаца, а самим тим и пружање недовољно квалитетних сервиса.

О нивоу редукција којима прибегавају приватни затвори сведоче и прилично невероватни извештаји, а сходно којима се профит остварају у калкулацији минималног броја запослених, на максимални број осуђених лица. Еванс (Evans, 2008) тако упућује на податак да високо савремени затвор у Лоренсвилу, држави Вирџинија, током дневне смене има свега пет затворских чувара, односно два током ноћне, а на чак 750 осуђених лица.

Постојање приватног затвора, као извора радне и производне снаге може имати и позитивне економске ефекте на локалну заједницу. Ово се најпре односи на упошљавање затвореника ван установе и подршку развоју других привредних субјеката. Наравно, при томе се мора водити рачуна да само постојање затвора може утицати на неатрактивност конкретног дела заједнице, док инсистирање на профиту може дерогирати сврху кажњавања.

Управо у том сегменту дерогације постављају се и најснажнији аргументи против приватизације затвора. Наиме, пракса у САД, а као држави у којој је дата пракса заживела у највећем степену, јесте да се уговори за државом и финансирање остварује по дану, односно по броју лица која се налазе на издржавању казне. У том смислу економски интерес власника корективне корпорације јасно захтева максималну попуњеност капацитета.

Заправо, могло би се рећи да су финансијски циљеви приватног сектора директно супростављени специјално превентивној сврси. Тек већи број рецидивиста, као и лобирање за строжију казнену политику изрицања дужих затворских казни управо одговара наведеним циљевима. У прилог овој тези говоре и запажања о редукованим улагањима у сегмент преваспитања, односно третмана осуђених лица. Јасно, у утопистичком концепту у коме би се остварио апсолутни успех у преваспитању рад запослених у затворима истовремено би им и укинуо радна места.

Анализирајући представљене аргументе у погледу потенцијалних утицаја приватних корпорација на казнену политику ваља истаћи и такозвани институт „treestrikesout“, а који је држава Њујорк усвојила почетком двадесетог века у оквиру легислативних напора у односу на категорију перзистентних починилаца кривичних дела (Persistent Felony Offender law) (Fahey, 2012).

Наиме, дати законски предлог довео је до измена политике кажњавања која је судовима наметнула обавезу да лицима која су претходно два пута осуђена за тешка кривична дела изрекне строже кривичне санкције, укључујући и казну доживотног затвора.

Премда поједини показатељи упућују да је дати институт довео до значајнијих епидемиолошких помака у погледу учесталости појединих врста кривичних дела, за последицу је имао и отварање више од 20 нових затвора и значајно повећање затвореничке популације.

Да наведене тврдње налазе потврду у емпијски мподацима може се закључити и у односу на чињеницу да осуђена лица која током издржавања казне затвора покажу добро владање могу бити пуштена раније на слободу. Ипак, услучају дисциплинских испада, оставља се законска могућност продужења казне у трајању од 30 дана (Prison Litigation Reform Act (PLRA); 18 U.S.C. § 3624b)(Herman, 2012). При томе, како то истиче Еванс (Evans, 2008) статистички подаци упућују да у приватним затворима осуђена лица чак осам пута брже изгубе „good behaviour“ статус, а што у коначној рачуници свакако значи више новца за власнике компаније.

Посветивиши се даље анализи распрострањености приватних затвора у различитим државама, лако се закључује да САД изразито предњаче у односу на друге. Тако подаци Минстарства правде из 2001. године сведочеда је у датој држави оперисало 158 приватних пеналних установа. Ипак, 75% укупног броја осуђених лица која се налазе у приватним затворима потпада под ингеренцију две компаније, Корекционе корпорације Америке (Correctional Corporation of America, CCA)⁵ и Вакенхут корпорације (Wackenhut Corrections Corporation, WCC⁶).

Водећи се истим извором (US Department of Justice, 2013) укупан број осуђених лица која се налазе у приватним затворима у САД чини свега 8,4% укупне затвореничке популације. Ипак, о нивоу оствареног профита сведочи и то да наведени проценат обухвата заправо више од 133.000 лица у државним и федералним затворима, уз пораст прихода од преко 500 процената. Овоме наравно треба додати и чињеницу да је само у периоду од 2002-2009. године забележен раст броја затвореничке популације од чак 37%.

Са циљем пластичности приказа ранијих напомена даље се може истаћи да CCA, а као највећа приватна корпорација овог сектора, обухвата преко 65 различитих установа, са преко 90.000 кревета. При томе, подаци из 2012. године упућују да је укупни приход компаније био већи од 1,7 милијарди долара.

⁵ Преузето са <http://www.cca.com/> приступљено дана 21.04.2016.године

⁶ Преузто са https://en.wikipedia.org/wiki/GEO_Group приступљено дана 21.04.2016.године

Наравно, овако висок профит мора имати и одговарајуће објашњење, а које заправо не открив апосебну магију приватног менаџмента, већ се у значајној мери приближава угрожавању правао суђених лица. Репрезентативан пример у овом контексту представља чињеница да осуђена лица која су запослена у федералним затворима добијају 1,25\$ по радном сату, уз осмочасовно радно време, као и могућност прековременог рада. На тај начин, затвореници имају могућност да породицио безбедне и пошаљу месечни приход од 200-300\$, а што се свакако налази позитивним у просоцијалном смислу. Ипак, када су у питању приватни затвори, различити извори упућују да је цена рада у појединим приватним затворима 17 центи по сату, док је највиша цена рада у истом оквиру 50 центи. При томе ваља напоменути да с обзиром на максимално шесточасовно радно време, осуђена лица могу на тај начин зарадити у појединим затворима свега 20\$ месечно.

Посветивши пажњу приватизацији затвора у другим државама, прва приватна установа овог типа у Европи представља Волдс затвор њеног Краљевског височанства (HM Prison Wolds) у Великој Британији. Почевши од 1992. године, када је извршена приватизација дати оквир намењен је одраслим мушким осуђеницима Ц категорије, са капацитетом од 395 постеља⁷.

Почевши од наведеног периода, у датој држави оперисало је 16 приватних казнених установа, које су под ингеренцијом три компаније (SERCO, G4S и Sodexo). Ипак, оно што је занимљиво јесте да поредећи у односу на САД приватни затвори у Великој Британији обухватају значајно виши удео затвореничке популације који је утврђен на нивоу од 15% (Harding, 1997; Vagg, 1994).

Премда оквир приватизације делује прилично успешан у тржишном смислу, предметна тема проузроковала је значајне друштвене турбуленције. Тако су се током последњих десет година могле чути најаве да се уговори са приватним компанијама неће продужавати, али и опозитни планови изградње нових установа у истом оквиру менаџмента.

Можда најснажнији противници приватних затвора у Великој Британији постају синдикати, попут Синдиката јавних и комерцијалних услуга (Public and Commercial Services Union, PCS⁸), а који су упућивали на негативну праксу према запосленим професионалцима у датом оквиру. Додатно, у прилог аргументацији која је приватне затворе представљала као морално одбојне истицано је и то да према критеријуму Министарства правде (Performance league table) током 2008. године, чак 10 од 11 приватних установа у Енглеској и Велсу показало врло ниске евалуационе резултате⁹ (GB Parliament, 2010).

Када су у питању друге државе Европе, приметан је уплив приватног капитала у сегмент извршења казне затвора, али је вођење установа и даље поверено држави. У Француској тако се први кораци у овом смеру запажају већ осамдесетих година прошлог века, док су полуприватни затвори у Немачкој отворени у више регија. Занимљив пример овог контекста представља Мађарска, која је с

⁷ Преузето са <http://www.justice.gov.uk/contacts/prison-finder/everthorpe> приступљено дана 21.04.2016.године

⁸ Преузето са <http://www.pcs.org.uk/> приступљено дана 21.04.2016.године.

⁹ Преузето са <http://www.telegraph.co.uk/news/1437009/Prisons-league-table.html> приступљено дана 21.04.2016.године

обзиром на пребукираност капацитета, која је прелазила 40%, изградњу нових затвора поверила приватној компанији. Важну напомену у овом контексту представља чињеница да су процењени годишњи трошкови одржавања 700 нових кревета, чак 76 милиона еура. Тек ограничење у контексту приватизације представља то да је приватни сектор строго ограничен на архитектонске циљеве, док се послови чувања, регистрације или здравствене заштите и даље предвиђају у надлежности државе (Nathan, 2003; 2003a; Nathan, 2005).

И мада приватне компаније у свету реализују бизнис који се мери у милијардама, удео затвореничке популације у датом оквиру је скроман. Тек значајнији помак у овом смислу приметан је у Аустралији, где је у држави Викторија забележено да 50% осуђених лица и држава казне у приватним затворима (Harding, 1998).

Водвиши се претходно изнетим податком мора се указати на још један аргумент који се супроставља пракси уплива приватног капитала у казнено извршни сегмент. Наиме, анализом укупних трошкова извршења казне затвора, највиши трошкови везују се за сегмент високо ризичних, односно насилних осуђених лица. Ипак, пракса је показала да приватне компаније у највећем сегменту представљају установе нижег типа безбедности, односно да се у њиховим капацитетима налазе ненасилни затвореници. Отуда у укупној калкулацији највећи терет трошкова и даље пада на државу.

Ако претходном додамо напомене о негативним политичким утицајима на казнену политику, не треба да чуде извештаји сходно којима уместо очекиваних 20% буџетских уштеда, приватни затвори остварују тек 2%.

Осврнувши се напоследку на национални оквир, последњих година у јавним расправама, али и научним радовима нешто се више пажње посвећује теми приватних затвора. Опште тенденције буџетских уштеда отвориле су питање и могућности уплива приватног капитала у домаће затворе (Кокољ, 2005).

Не улазећи на овом месту на законска, односно Уставна ограничења у контексту реализације представљене идеје, стиче се утисак да у Републици Србији ова идеја неће или неће скоро заживети. Традиционално ригидни оквир кривичног и казненоизвршног права чини се недовољно пријемчивим за овако радикалне идеје.

Ипак, аутори попут Димовског и Милића (2015) доносе предлоге о парцијалној приватизацији, односно поверавању појединих сектора, попут транспорта, исхране или здравствених услуга приватним компанијама. Тек можда најперспективнији предлог у овом смислу односи се на обуку и упошљавање осуђенихлица, а где приватне компаније показују већу флексибилност у тржишној утакмици.

Сумирајући наведено, концепт приватизације носи као аргументе у прилог ове праксе, све оне негативне атрибуте државног управљања. При томе под овим се најчешће истичу законска ограничења, коруптивни ризик, те политички притисак који држава има у контексту доношења

важних одлука у овом сегменту. Сви позитивни атрибути, а који се односе на ефикасност пак произилазе из могућности приватног сектора да превазиђе претходне кочнице.

Критичком анализом, стиче се утисак да је наведено неодрживо у логичком смислу. Уколико пак држава има одређена ограничења, а пре свега у законском оквиру која је ограничавају у погледу, рецим обуке и упошљавања, није ли логичније да се иста превазиђу. Обезбеђивањем позитивне дискриминације затворских производних погона не само да би се обезбедила виша финансијска одрживост, већ би се постигли и значајнији ефекти у погледу ресоцијализације и постепено социјалне интеграције.

Тек надаље, аргумент корупције чини се посебно нелогичним. Наиме, истицање дате варијабле као присутне константе заправо донекле толерише њено присуство као непромењиво. Јасно ово је у супротности са општедруштвеним тенденцијама и потребом стварања одговарајућег законског оквира који би миминализовао злоупотребе у овом смислу.

Напоследку, претпоставити да приватни менаџмент носи нешто већи потенцијал него професионалци запослени у државном сектору се чини неодрживим. Тешко је отуда поверовати да државни апарат, уз одговарајућу подршку, нема способне појединце који би могли ефективно управљати затворима у Србији.

16. Криминолошки и пенолошки рецидивизам – појам и методолошки проблеми

Особености друштвене реакције према криминалитету као витални критеријум процене постављају адекватност, односно ефективност конкретних предузетих напора, а у контексту специјалне, односно генералне превенције. Отуда, квалитет кривичноправних решења мериће се пре свега снагом утицаја које примена одређених норми датог оквира остварује у погледу редукције стопе криминалитета. Елегантност номотехничких решења, прилагођеност међународноправним стандардима, премда важна, поставиће се ипак секундарном у односу на стварни капацитет примене одређеног закона у конкретном друштвено-историјском контексту.

Водећи се прегледом криминолошке литературе, бројни аутори изнели су запажања да највећа порција извршених кривичних дела отпада заправо на релативно мали број учинилаца (Златарић, 1970; Жакман-Бан, 1992; Doležal, 2009a, 2009b). Управо у том смислу нормативни оквир кривичноматеријалног и казненоизвршног права, поставља захтеве циљне усмерености на ону категорију лица која су нотирана као (потенцијални) повратници у извршењу кривичних дела, односно који се поново појављују на извршењу казни затвора (Јованић, 2010; Мацановић, 2009). Тек успешним деловањем на дату категорију учиниоца, окончањем криминалне каријере, могу се остварити значајнији помаци у превентивном и друштвено протективном контексту.

Наравно, када је се постави питање рецидивизма мора се имати на уму да нормативни оквир кривичног и казненог права нису једине, а можда ни најзначајније варијабле деловања (Шарић & Работег-Шарић, 2013). Тек синергетским деловањем ширих друштвених чиниоца и прилагођености законског оквира реалитету, може се очекивати значајнији помак у превентивним интенцијама.

Пратећи допринсе криминолошки орјентисаних аутора рецидивизам се поставља као друштвена појава *sui generis*, а која превазилази статистички збир почињених кривичних дела. Ова појава отуда има мултипло дејство које не само да дерогира ауторитет државне, односно законодавне и судске власти, већ остварује негативан утицај на младе генерације, повећава осећај несигурности грађана, те угрожава виталне друштвене аксиолошке категорије.

О озбиљности друштвене перцепције проблема поврата сведочи и рад Миловановића (1982). Тако дати аутор налази да готово сви правни извори, који датирају и пре времена Јустинијановог кодекса предвиђају стоже кажњавање оних који су се и раније појављивали као учиниоци кривичних дела. Репрезентативним у овом смислу поставља се и сентенца која води порекло из римског права „*Consuetudo delinquendi est criumstantia aggravandi delictum et deliquentem acrius puniendi*“, која у преводу значи „*Навика чинити кажњива дела јесте околност, која кривицу отежава и због тога се кривац мора строже казнити*“.

Пратећи допиронсе аутора правне провицијенције појам поврат или рецидивизам везује се са латинске речи *recidere*, односно *iterum cadere*. Тако се дати појмови преводе као „пасти натраг“ или „поново пасти“, а што у криминолошком значењу подразумева поновно вршење кривичних дела од стране истих починитеља.

Ипак, појмовно одређење рецидивизма овим се не завршава. Наиме, дати оквир може се посматри кроз три перспективе укључујући објективну, објективно-субјективну и субјективну концепцију. Прва поменути призма тако поставља захтев да је лице већ једном било осуђено, те да је поново починило кривично дело. Друга пак тражи испуњеност критеријума склоности починитеља вршењу кривичних дела, док се последњи оквир ограничава само на субјективну опасност коју конкретно лице носи у погледу вршења нових кривичних дела (Жакман-Бан, 1992).

Премда ће у наредном поглављу бити више речи о ризичним и протективним факторима који утичу на криминолошки и пенолошки рецидивизам, на овом месту ваља указати на размере проблема, као и различитим методолошким проблемима који замагљују објективно сагледавање датог оквира.

Сумирајући налазе различитих аутора може се утврдити јасан конзенсуз о озбиљности проблема рецидивизма. Ипак много сложенијим се поставља проблем одређивања обима и облика које дата појава обухвата. Наиме, премда значајан број истраживања упућује на високу стопу поврата, а посебно пенолошког поврата, у литератури се могу наћи опречни ставови у датом контексту.

У прилог тези сложености утврђивања наведених атрибута иду и наводи Милутиновића (1976), а који упућује на некомпарабилност доступних статистичких показатеља. Исти аутор тако, у упоредноправној методологији, указује на различита нормативна решења, казнену политику и судску праксу, те на различите нивое функционисања државних установа које су у вази са реговањем на криминалитет.

Користећи историјскоправни метод доношење закључака постаје још сложеније. Тако рецимо истраживање Бродхурста и Малера (Broadhurst & Maller, 1990) покушало је да објасни значајан пад стопе поврата у Западној Аустралији у периоду од средине седамдесетих до средине осамдесетих година прошлог века. Тек као главни аргументи у овом контексту дати аутори истичу измене кривичноправних решења која су довела до декриминализације у различитим сегментима, те последичне измене казнене и судске политике. Суштински, раније криминализована понашања нису редукована у учесталости, као и ни у последицама, али су нормативним изменама постала статистички невидљива.

Сличне закључке износе и Харвиц и Кристијансен (Hurwitz & Christiansen, 1983). Наиме, дати аутори анализирајући проблематику рецидивизма жена с почетка двадесетог века у Данској, упућују да је исти радикално редукован након декриминализације проституције, а која је чинила највећу порцију криминалитета жена.

Утврђивање стопе рецидивизма може се пратити и из других аспеката. Тако, Павловић (2013) и Петковић и Павловић (2016) елаборирајући проблематику насиља над децом, истичу да значајан, а можда и највећи део виктимизације деце остаје непријављен. Отуда није ни могуће поуздано тврдити да осуђивани сексуални делинквент није након издржане затворске казне поново починио кривично дело.

О размерама тамне бројке криминалитета која у многоструко дефинише и релијабилност процене пората сведочи и рад Вејнорта и Селора (Weinrott & Saylor, 1991) који су применом self-report методологије на узроку од 99 лица осуђених за сексуалне деликте добили прилично фрапантне резултате. Тако је дата студија представила извештаје осуђеника који су упућивали на више од 20.000 кривичних дела сексуалне и несексуалне природе, који су остали непрепознати у погледу учиниоца од стране полиције, тужилаштва и судова.

Пружање објективне слике у погледу криминолошког рецидивизма, односно ефективности казнене политике носи и друге проблеме. Тако се прегледом различитих студија запажа примена различитог методолошког дизајна, а који се свакако носи снажне импликације на добијене резултате. Ово се најпре односи на различито време истраживачког праћења по отпусту са издржавања казне затвора или кривичне осуде. Према је већина показатеља упућује да се највећа стопа поврата остварује у периоду од три до пет година, приширивањем датог оквира на десет или двадесет година свакако би се добила објективнија слика (Павловић, 2013).

Примера ради Брент и сарадници (Brent et al., 2008) обухватајући узроком 480 лица узраста од 16 до 40 година, који су били укључени у одговарајући програм третмана, током изречене институционалне казне, утврђивали су стопу пенолошког поврата, са периодом праћења од три године. Дата студија тако је указала да је чак 58% партиципаната поново извршило кривично дело уз повратак у неку од пеналних установа.

Репрезентативан пример у овом контексту представља и студија америчког Министарства правде која је пратила 404.638 лица у 30 држава након отпуста из затвора. Тако Дурос и сарадници (Durose et al., 2005) налазе да је у периоду праћења од три године око две трећине (67,8%) осуђених поново ухапшено, при чему је више од половине датог дела ухапшено у току прве године. Тек продужавањем периода праћења на пет година удео поново ухапшених утврђен је на нивоу од 76.6%.

Да је време праћења важан методолошки чинилац сведоче и друге студије. Тако рецимо Гибенс и сарадници (Gibbens et al., 1981) упућују да је стопа поврата сексуалних делинквената између 10% и 20% исти аутори наглашавају да се највећи удео региструје већ у првој години након издржане казне. Ипак, Хансон и сарадници (Hanson et al., 1993) спроводећи студију на узорку 197 сексуалних делинквената осуђених на казне затвора у трајању од два месеца до две године, налазе нешто другачије показатеље. Наиме, премда је у укупном периоду праћења који је био дужи од двадесет година преко 40% лица поново осуђено за сексуална, насилна или имовинска кривична дела, важну напомену представља то да је четвртина рецидивиста починила ново кривично дело са дистанцом већом од десет година након издржане затворске казне.

Сумирајући приказ претходних студија намеће се још неколико закључака. Тако у првом реду рецидивизам не може се да се посматра као целовита категорија. Ово се поставља с обзиром на потребу дистинкције криминолошког и пенолошког поврата. Наиме, анализом националне судске праксе врло често се може опазити ситуација сходно којој лице бива осуђено више пута на новчане или условне казне, пре него буде осуђено на казну затвора. У том смислу, различите студије које прате пре свега поврат осуђиваних лица у пеналне установе не обухватају целокупни оквир лица која након прве казне поново почине кривично дело.

Коначно, док је у ранијим поглављима било речи о процени осуђених лица приликом пријем у заводе за извршење кривичних санкција, проблем (предикције) рецидивизам компликује се још једним аспектотом. Тако док је релативно једноставно предвидети да ће лице које је осуђено за имовински деликт поново починити истоврсно дело, емпиријска истраживања упућују да поједине категорије осуђиваних лица немају оваква ограничења у погледу природе каснијих криминалних понашања. У том смислу поред специјалног поврата, мора се водити рачуна о оном уделу лица који показују генералну склоност ка вршењу разнородних кривичних дела (општи поврат) (Јосифовски & Димитров, 2014).

Наведено дистинговрање при томе није само теоријске природе. Заправо у литератури бројни аутори су поставили питање који облик поврата је опаснији из перспективе заштите друштва. Тако док Шепаровић (1981) негира могућност овакве градације, поједина законска решења која су важила на нивоу републичких закона у бившој СФРЈ указују да се специјални поврат сматрао нарочитом отежавајућом околноћу. Ово се истиче и у запажањима Бачића (1978) који упућује да специјални повратници поседују посебне вештине, односно високу криминалну технику, која у контексту прокриминалних склоности у значајној мери компромитује друштвени поредак.

Ипак, на другој страни рана истраживања попут студије Марковић (1971) која је на спроведена на узроку лица на издржавању казне затвора у Хрватској упућују да је општи поврат учесталији. Жакман-Бан (1992) ово налази и логичним, а с обзиром да особа са антисоцијалним склоностима манифестује широку противправну лепену понашања, а тек временом се специјализује у некој форми криминалне каријере. Управо у том смислу у појмовном сегменту ваља увести и појам вишеструких повратника, а као нарочито значајне категорије лица која у казненој евиденицији имају више, па и више десетина почињених кривичних дела и осуда. Дата категорија неретко се у литератури помиње као непоправљива, те отуда поставља и питање потребних облика друштвене интервенције.

Пратећи даље наводе раније поменутог Жакман-Бана (1992) поврат би се могао дефинисати као појава у којој након правоснажне пресуде за једно или више кривичних дела, особа изврши ново кривично дело или више дела у стицају, а под условом да је претходно издржала одређену временску санкцију пре извршења новог кривичног дела.

Ипак, у методолошком смислу и ово се може релативизовати. Тако се поставља питање да ли се једнако у кривично-правном смислу, односно контексту отежавајућих околности може посматрати лице које је претходно кажњено новчаном или условном казном и лице које је издржавало казну затвора, те према коме је примењиван одређени програм третмана. Надаље, упитним се поставља на који начин ће се третирати лице које је правоснажно осуђеног на казну затвора, те у периоду пре издржавања исте почини ново кривично дело. Уколико према њему нису примењене било какви третмански поступци, односно казна још увек представља само „слово на папиру“ без праве друштвене интервенције, може ли се он једнако третирати као и пенолошки рецидивиста.

У коначном, питање кривичноправног и пенолошког односа према рецидивистима поставља се и у контексту лица која нису осуђивана, а изврше више кривичних дела у стицају или продужено кривично дело. С обзиром на легални критеријум који се заснива на кршењу кривичноправних одредби, могло би се говорити и о овој категорији као рецидивистима. Ипак, методолошка позиција која ће представљати каснији основ истраживачког рада у овој докторској дисертацији захтеваће да је лице ипак било правоснажно осуђено.

Као финалну методолошку напомену може се напоменути још једна особеност емпиријских радова у овој области. Наиме, не мали број аутора пратио је колики је удео лица која су била кривично осуђивано накнадно ухапшен или су против њих подигнуте оптужнице, без захтева

поновне осуђиваности. Премда овакво гледиште има јасне мањкавости, а пре свега с обзиром на презумпцију невиности и чињеницу да постоји значајна дискрепанца између броја ухапшених, оптужених и осуђених, у условима тромости правосуђа која је карактеристична за Србију, дати оквир могао би дати реалистичнију перспективу учесталости криминолошког рецидивизма.

Сумирајући наведено, у криминолошкој и пенолошкој литератури значајан број радова посвећен је теми рецидивизма (Мајовшек, 1989; Узелац, 1976; Међедовић и сар., 2012). Ипак, у контексту теме овог рада, а која се ограничава на кратке казне затвора, доступни подаци су лимитирани. У том смислу, врло често методологија спроведених студија као критеријум укључивања партиципаната предвиђа пре свега врсту кривичног дела или врсту изречене казне. Тек ограничавање на сегмент казни до шест месеци или годину дана налази се врло ретким.

Додатно, раније поменут проблем некомпарабилности значајан је с обзиром на различита законска решења. Примера ради у Републици Србији на казне до годину дана могу бити осуђена лица која су извршила најразличитија кривична дела укључујући кривична дела против здравља, живота и тела, привреде, породице и брака, сексуалних слобода и друга. Тек поређење националне казнене политике и политике судова у рецимо САД, свакако се поставља проблематичним.

Надаље, премда позитивноправним решењима у Србији сврха кривичних санкција се поставља неодвојивом од спровођења одговарајућег програма поступања, односно третмана или најједноставније речено преваспитања осуђених, дати оквир је у пракси релативизиран до екстрема. У том смислу, у домаћим казнено-поправним заводима програм поступања, те програмски садржаји квалитативно у значајноме одступају од научних стандарда који се истичу у државама западне Европе и САД. Примера ради, Павловић (2013) упућује да у Србији данас практично не постоје програми терцијарне превенције намењени сексуалним преступницима, а што свакако одступа од широке лепезе програма који су дизајнирани и имплементирани у горе поменутом оквиру. Отуда је данас код нас и немогуће спровести истраживања базирана на компарацији рецидивизма код оних осуђених лица која јесу или нису учествовала у неком виду специјализованог третмана.

Сумирајући наведено, сасвим је јасно да обухватан оквир инкриминисаних понашања не носи једнак удео поврата. Отуда представљање јединственог показатеља да на нивоу државе рецидивира више од половине лица осуђених на казне затвора заправо не говори много. Тако рецимо када су у питању кривична дела против живота и тела, а нарочито убиство, не може се очекивати да је стопа поврата једнака као код имовинских деликата или кривичних дела која се тичу дрога. У том смислу у даљем тексту даће се преглед различитих међународних и националних студија, а према различитим врстама кривичних дела.

16.1 Преглед студија које се тичу учесталости рецидивизма

Сложеност претходно елаборираних методолошких оптерећења јасно се одражава и на могућности систематског приказа студија које су се бавиле проблемом рецидивизма. Тек највећи број различитих извора поново се јасно опажа у САД, а као држави која и поред изузетно високих улагања у сегменту заштите друштва од криминалитета има највишу стопу затвореничке популације.

Пратећи резултате новије студије спроведене од стране Дуроса и сарадника (Durose et al., 2014) при статистичком одељењу Министарства Правде (*Bureau of Justice Statistics*¹⁰) у САД, проблем рецидивизма поставља се еклатантним. Наиме, дата студија која је спроведена на узроку од 404.638 осуђених лица у државним затворима из 30 државе, пратила је стопу поврата осуђених који су 2005.године отпуштени са издржавања казне. Тако добијени резултати упућују да је 67,8% укупног узрока било поново ухапшено у периоду праћења од три године, док је продужавањем наведеног периода на пет година утврђена стопа хапшења повишена на 76,6%. Ипак, посматрано у наведеном периоду стопа пенолошког поврата, односно накнадних правоснажних пресуда нешто је нижа, те утврђена на нивоу од приближно 60%.

Детаљнијим прегледом резултата наведене студије ваља истаћи да је више од трећине повратника ухапшено у првих шест месеци након отпуста из затвора, док је више од половине ухапшено током прве године. Посебно занимљивим се намеће то да је мање од шестине лица отупушених са издржавања казне затвора идентификовано као учиниоци практично половине кривичних дела која су почињена током претходно наведеног периода праћења.

Да је проблем поврата врло сложен, те да захтева прилагодљиву друштвену рекацију може се закључити из даљих феноменолошких запажања. Наиме, резултати представљене студије сведоче да је стопа поврата највиша у популацији осуђиваних лица млађих од двадесетичетири године и то на нивоу од 84.1%, док је у популацији осуђиваних лица старијих од четрдесет година утврђена стопа поврата на нивоу од 69,2%.

Коначно, да се проблем поврата не може посматрати као униформна целина сведоче и подаци сходно којима, у периоду од пет година праћења, стопа поврата за имовинске делкте износи 82,1%, за кривична дела која укључују дроге 76,9%, за кривична дела која се тичу јавног реда 73,6%, односно за насилна кривична дела 71,3%.

Наравно, проблем рецидивизма се мора посматрати парцијално. Тако ваља имати на уму да када су у питању друга кривична дела, а нарочито кривична дела сексуалне природе, наведена стопа поврата драстично одступа. У овом контексту ваља напоменути да Кјузик (Kuzyk, 2012) на узорку од 746 осуђиваних сексуалних делинквената налази, у периоду праћења од пет година, стопу поновног хапшења на нивоу од 3,6%, односно стопу поновних осуда на нивоу од 2,7%. Коначно, сличне резултате представља и Центар за статистичку анализу у Мејну (The Maine Statistical Analysis Center,

¹⁰ Преузето са <http://www.bjs.gov/> приступљено дана 21.06.2016.године

SAC, 2010¹¹), а који на узорку од 552 сексуална делинквента отпуштена из затвора у периоду између 2004. и 2008. године налазе стопу поновних осуда на нивоу од 3,8%.

Премда су подаци о стопи рецидива врло тешко упоредиви, на овом месту ваља указати на одрживост проблема кроз време. Наиме, Ланган и Левин (Langan & Levin, 2002) спровели су студију на узроку 272.111 лица отпуштених са издржавања казне затвора. Дата студија пратила је наведени узорак од 1994.године, а са временом праћења од три године у петнаест држава САД.

Осврнувши се на добијене податке, 67,5% лица поново је ухапшено након изласка из затвора, док је 46,9%, у претходно наведеном периоду, поново осуђено. Ипак, нешто нижи проценат од 25,4% је кажњен затворским казнама, односно потпада под категорију пенолошких повратника.

Посматрано према врсти кривичних дела највећи удео повратника и то на нивоу од преко 78% нотирани су код лица која су осуђивана за крађу аутомобила, док су високи проценти поврата од преко 70% утврђени практично код свих облика имовински деликата, укључујући и продају нелегалног оружја. На другој страни, премда и даље висок, значајно нижи ниво ревидивизма нотирани су код лица која су осуђивана за силовање (46%), сексуални напад (41,4%), вожњу под утицајем супстанци (51,5%) или убиство (40,7%).

Премда представљени подаци сведоче о значајном криминолошком проблему, мора се имати на уму да опсервирано стање није карактеристично само за савремено доба, већ у САД има вишедеценијску историју. У прилог томе говоре и наводи Корна и МекКоркла (Corn & McCorkle, 1954), а према којима је средином двадесетог века у америчким затворима између 50% и 60% осуђеничке популације представљало повратнике. Исти аутор такође указује да је у наведеном периоду стопа поврата била утврђена на приближно 70%.

Направивши малу дигресију на овом месту ваља се осврнути на неке методолошке детаље који отежавају потпуније утврђивање стварне стопе поврата. Тако у првом реду наведене студије не дистингуирају између различитих категорија лица која су укључена у узорак. Наиме, премда су у свим представљеним студијама доста велики узорци не постоје подаци колико је партиципаната већ припадало категорији повратника. У том смислу мора се правити разлика између лица која су већ нотирани под високим ризиком рецидива, а с обзиром на историју ранијег криминалног понашања и првопреступника. Коначно, добијени статистички показатељи нису у потпуности јасни, с обзиром да класификација која се води извршеним кривичним делима заправо представља категорије подељене у односу на прво кривично дело. У том смислу не постоји јасан податак да ли се ради о специјалном или општем поврату.

Да је наведено од посебног значаја представљају и горе наведене студије о специјалном поврату сексуалних преступника које носе једноцифрене показатеље у односу на драстичне показатеље општег поврата лица осуђених за сексуални напад или силовање у студији Ланган и Левина (Langan & Levin, 2002). У истом контексту, отуда ваља напоменути да је у поменутој студији,

¹¹ Преузето са <http://muskie.usm.maine.edu/justiceresearch/> приступљено дана 22.06.2016.године.

са периодом праћења од три године, утврђено да је свега 2,5% лица осуђених због кривичног дела силовања поново ухапшено због истоврсног дела, док је свега 1,2% лица осуђених за убиство, поново ухапшено из разлога извршења новог убиства.

Осврнувши се на оквир Европе, подаци о рецидивизму датирају још са почетка двадесетог века. Тако је Фери (Feri, 1905, према Elliot, 1962) у својим извештајима процењивао да је стопа поврата на европском континенту између 50% и 60%. Наравно, мора се имати на уму да током деценија утврђена стопа није била једнака међу државама, те се као пример може истаћи да је у раду Плавског (Plawski, 1967) у Пољској стопа поврата идентификована на нивоу од 28,2%.

Пратећи новије статистичке показатеље, подаци који се тичу Енглеске и Велса носе сличне импликације. Тако је студија Министарства правде (Ministry of Justice, 2016¹²) имплементирана током 2013. и 2014. године са периодом праћења од годину дана, односно додатних шест месеци у којима је извршење кривичног дела потврђено правоснажном пресудом. Добијени резултати који се тичу пунолетних лица тако упућују да је једна четвртина осуђиваних лица рецидивирала. Посматрано у десетогодшњој компарацији, наведени подаци показују се перзистентним, а с обзиром да флукутирају између 24% и 27%. При томе, у наведеном периоду извршено је преко 361.000 кривичних дела, где је сваки повратник појављује као извршилац 3.13 пута.

Да раније методолошке напомене имају снажан основ сведоче и подаци сходно којима су лица која се иницијално појављују као вишеструки повратници рецидивирала на нивоу од 46,1%, док су првопреступници рецидивирали на нивоу од 7,8%.

Премда су подаци у већини извештаја тек парцијално приказани, водећи се истим извором занимљиве напомене се постављају у контексту стопе рецидивизма у односу на дужину изречене казне. Тако када су у питању казне у трајању краћем од годину дана, стопа поврата утврђена је на нивоу од 59%. Дуже казне носиле су прогресивно нижи ниво поврата, при чему су казне у трајању од једне до четири године носиле стопу поврата од 36%, казне од четири до десет година стопу поврата од 27%, односно казне преко десет година стопу поврата од 18%.

Табела 6. Стопа поврата у појединим државама ^{13 14}

Држава	Стопа поврата
Ирска	62%
Јапан	43%
Аустралија	39%
Шкотска	50%
Шведска	30-40%

Осврнувши
контекст подаци
Хрватске

се на регионални
из Републике
ограничени су на

¹² Преузето са <http://www.justice.gov.uk/> приступљено дана 21.06.2016.године

¹³ Преузето са http://www.salve.edu/sites/default/files/filesfield/documents/Incarceration_and_Recidivism.pdf. Приступљено дана 01.05.2016.године

¹⁴ Преузето са <http://www.theguardian.com/society/2013/dec/01/why-sweden-closing-prisons> Приступљено дана 01.05.2016.године

мањи број истраживања. Најзначајније доприносе у овом смеру представљају радови Ковчо-Вукадин (2005) и Ковчо-Вукадин и сарадника (2010), а у оквиру анализе динамике кретања криминалитета у наведеној држави.

Тако прва студија поменутих аутора представља званичне статистичке податке који се тичу историје ранијих осуда лица осуђиваних у периоду 1998. године до 2004. године. Наиме, прве године обухваћене истраживањем од укупног броја 28.702 осуђених лица, 2.425 лица имало је позитивну историју у казној евиденицији, а што поменути аутор представља као стопу рецидива на нивоу од 8,4%.

Током наредних година дата стопа поврата одржавана је релативно константном, при чему је најнижа стопа од 7.7% забележена 2000.године. Ипак, пратећи даљу динамику након 2000.године приметан је константни пораст стопе рецидивиста и то на нивоу 11.3% 2003.године, односно чак 19.3% 2004.године.

Да је негативан тренд поврата настављен и каснијих година сведочи коначно и истраживање Ковчо-Вукадин и сарадника (2010) који су стопу поврата током 2008.године утврдили на нивоу од чак 28%.

Детаљнијим прегледом доступних података у Републици Хрватској у наведеном периоду приметно да се специјални поврат региструје у распону од 24.2% 1998.године, до 36.7% 2001.године, односно просечно на нивоу од 32,3% у седмогодишењем периоду праћења.

Када је пак у питању општи поврат приметно је опадање статистичких показатеља, при чему је исти инцијалне године утврђен на нивоу од 63%, до 45,9% у последњој години обухваћеној истраживањем.

Посматрано у националном оквиру, поново се истиче ограничена доступност резултата. Тако различити извори из Управе за извршење кривичних санкција упућују да је стопа криминолошког рецидивизма око 60%. При томе ово се односи на сва лица којима је иницијално изречена било која кривична санкција.

Парцијално посматрано на сегмент лица којима је изречена казна затвора, дата стопа је ипак нешто нижа и процењује се на око 45%. Истина представљене податке не прати и одговарајућа методологија, те се не може знати за који период праћења важи наведени постотак. Отуда би се могло поставити питање објективности изјава званичника, те поставити питање реалне стопе поврата након издржавања казне затвора у периоду праћења од пет или десет година.

Оријентациони резултати могу се опазити и у раду Јованића (2010), а који је спровео истраживање на тему кривично-правног и пенолошког рецидивизма осуђених лица у Србији. Тако је дати аутор на узроку од 225 осуђених лица из 19 установа за извршење кривичних санкција која су поднела молбу за условни отпуст утврдио да је удео повратника на нивоу од 53%.

Коначно, репрезентативним се свакако постављају и подаци Републичког завода за статистику сходно којима је током 2014.године од укупног броја 35.376 осуђених лица, 13.424 лица било са

позитивном историјом ранијег кривичног осуђивања. Отуда наведени подаци упућују на стопу поврата која је на нивоу од 37,9%.

С обзиром на чињеницу да већина криминолошки орјентисаних аутора упућује на мултифакторску одређеност стопе поврата, на овом месту ваља указати и на неке раније показатеље у датом контексту.

Наиме, пратећи рад Константиновића (1977) анализа података презентованих у Статистичком годишњаку Југославије упућује на драстично мању стопу криминалног поврата. Тако је посматрано у периоду од 1953-1959. године удео осуђених лица којима је раније изрицана нека кривична санкција идентификован на 14,3% остајући практично истоветна и током седамдесетих година прошлог века, када је утврђена на нивоу од 14,88%.

Нешто детаљније податке о раздобљу између 1963-1972. године у бившој СФРЈ представља Вучинић-Кнежевић (1989), а који упућује да је стопа поврата за кривична дела против имовине, у наведеном периоду износила 23%, а затим осуђени за кривична дела против живота и тела, односно части и угледа на нивоу од 11%-12%.

Сумирајући представљене резултате, јасно је да је стопа поврата у већини држава доста висока. Ипак, стиче се утисак да су у различитим националним оквирима приметне приличне разлике. Управо у том смислу поставља се важно криминолошко и пенолошко питање чинилаца који утичу на појаву рецидивизма. Јасно, када је у питању Република Србија, другачији друштвено економски контекст одражавао се и на нижу стопу поврата, а што свакако води снажним импликацијама у погледу потреба корекције казнене политике и усмеравања ширих друштвених циљева.

16.2 Фактори ризика криминолошког рецидивизма

Проблем утврђивања варијабли које су од значаја за учесталост јављања криминолошког поврата једнако је сложено као и питање утврђивање опште етиологије криминалног понашања. При томе, предметна област усложњава се чињеницом да су рецидивисти били изложени неком виду корективног друштвеног деловања, које иде у распону од условног кажњавања или новчане казне до специјализованих програма третмана у оквиру издржавања казне затвора.

Прегледом доступне литературе различити аутори покушали су да утврде корелативне чиниоце усмеравајући претраге ка социдемографским факторима, породичним варијаблама, психолошкој структури и социопатолошким склоностима, ширим социјалним особеностима, особеностима ранијих криминалних понашања, те врсти раније изречене казне. Наведени попис чинилаца аутори попут Хадсона и сарадника (Hudson et al., 2002) дистингуирају разликујући динамичке, односно променљиве чиниоце и статичке, односно историјске факторе утицаја.

Без идеје да је на овом месту могуће систематично представити целокупни оквир спроведених студија из предметне области у даљем тексту представиће се неки од најрепрезентативнијих. Тако су аутори попут Ланган и Левина (Langan & Levin, 2002) у раније поменутом раду који је обухватио преко 270.000 осуђиваних лица на обухваћеном узроку утврдили да су мушкарци са већом вероватноћом да рецидивирају (68,4%) посматрано у односу на жене (57,6%). Надаље, посматрано према етничким групама, афроамериканци су показали већу вероватноћу поврата (72,9%), а посматрано у односу на лица беле пути (62,7%). Такође, припадници не-хиспано заједница су идентификовани са већим ризиком поврата (71,4%) него осуђивана лица хиспано порекла (64,6%). Коначно, слични закључци донети су и у односу на виши ризик рецидива код младих особа, односно виши ризик код особа које су имале више извршених кривичних дела у каријери.

Водећи се претходним напоменама, већина аутора је сагласна око тога да су мушкарци чешће рецидивисти. Ипак, значајне расправе се тичу управо поменутих етничких обележја криминалитета. При томе мора се имати на уму да дати оквир не може носити биолошки, генетички ниво интерпретације, већ захтева објашњење кроз низ посредујућих чинилаца који боје припаднике конкретних заједница.

Додатно усложњавање у овом контексту представљају радови попут студије МекГоверна и сарадника (McGovern et al., 2009) која је пратећи кохорту осуђеника три године након отпуста из затвора поставила значајне расне импликације.

Наиме, док су дати аутори истоветни у опажању да су припадници афро-америчке заједнице најчешће, а лица беле пути, најређе рецидивисти, уочене су извесне разлике у хиспано популацији. Тако, сходно представљеним резултатима хиспано припадници показују стопу поновног хапшења и кривичних осуда која је блиска афро-американцима, али и значајно нижу стопу пенолошког рецидива, која се приближава статистичким показатељима популације беле пути.

Сумирајући наведено, представљени расни контекст свакако повлачи бројна друга социјална питања, а пре свега доступност ресурса и културолошка одступања. Наглашене социјалне разлике, те социоекономска сегрегација која се нотира у Америци може се претпоставити као доминантни казуални фактор рецидивизма. Школски систем, ниво запослености, општа присутност криминалитета, доступност социјалних служби, повезаност у заједници, неки су од поменутих посредујућих чинилаца који у еколошком моделу интерпретације објашњавају наведене расне разлике.

Осврнувши се на национални оквир, премда у Србији наведене групе нису заступљене, свакако би било од значаја спровести истраживање које се тиче рецидивизма ромске популације. Ово се при томе не напомиње у стигматизујућем контексту, већ управо из горе наведених социоекономских разлога. Коначно, извесни ниво депривације може се запазити и код прилично бројне популације избеглих и расељених лица, а који су током протеклих деценија били изложени снажним стресорима.

У том смислу, било би добро да нека од наредних истраживања домаћег оквира анализом обухвате и дати сегмент популације.

Премда је тешко наћи заједнички именитељ за криминално понашање у целости, већина студија упућује да су је млађа популација под већим ризиком рецидива, него старија осуђивана лица. Хансон и Бусиере (Hanson & Bussière, 1996) тако дата запажања износе у контексту поврата сексуалних преступника, Док Брунотн-Смит и Хопкинс (Brunton-Smith & Hopkins, 2013) анализирајући општи криминалитет у Уједињеном Краљевству налазе да је 91% рецидивиста мушког пола, са просечном старосном доби од око 30 година. Иста студија при томе налази да је само 3% рецидивиста било старије од 50 година.

Наведена запажања о значају година старости и криминалног рецидивизма у складу су са појмом криминалне каријере, а као појма који је конструисан још тридесетих година прошлог века. Долежал (2009) у овом контексту истиче појам резидуалног криминалног трајања (residual criminal length), а као концепта којим се означава дужина криминалног понашања неке индивидуе. Исти аутор тако упућује да се код већине криминала каријера окончава на почетку четврте деценије живота, док је код оних који су и у наведеном периоду криминално активни иста траје у просеку још десет година.

Године старости препознате су као фактор рецидивизма и у другом контексту. Тако рецимо поједини инструменти процене ризика у датом сегменту као варијаблу процене узимају време извршења првог кривичног дела. Тек уколико је исто начињено у периоду малолетства, са даљом криминалном каријером, предикција рецидивизма се поставља у вишем степену негативна-

Преглед варијабли које су од значаја за рецидивизам, као што је раније напоменуто одговара неким општим етиолошким запажањима криминалног понашања. У том смислу ово се посебно односи на ниска постигнућа у образовању, те последичним импликацијама у постпеналном периоду и могућностима запослења.

Претходни наводи посебно су репрезентативни у британским извештајима који се тичу државних напора редукције рецидивизма (Social Exclusion Unit, 2002). Наиме, водећи се званичном статистиком доступни подаци сведоче да је 49% лица осуђених на затворске казне искључено из редовног школовања, 52% мушкараца и 71% жена немају апсолутно никакве квалификације. При томе половина затвореничке популације вештине читања има на испод ниова који се очекује код детета од 11 година, односно две трићине имају вештине испод наведеног нивоа када је у питању математика, а четири петине када је у питању писање. Оно што је посебно важно, сходно истом извору, наведене вештине су тражене код обављања преко 96% свих послова.

Поред криминалног инклинирања лица која су извршиоци кривичних дела у значајној мери укључена су и у социопатолошке оквире, попут злоупотребе супстанци. О размерама наведеног проблема сведоче и показатељи сходно којима у САД од 2,3 милиона осуђених лица која се налазе на издржавању преко 85% задовољава критеријуме Међународне класификације болест о постојању

зависности, док се за још скоро 500.000 осуђених лица може пронаћи историја злоупотребе или се кривично дело може довести у везу са инцидентном употребом психоактивних супстанци (National center of on addiction and substance abuse, 2010).

Да је наведени проблем у вези са криминолошким и пенолошким рецидивизмом сведочи и студија Тејлор (Taylor, 2008) која је пратећи појаву поврата код 26 жена отпуштених са издржавања казне затвора у Новом Зеланду утврдила значајну везу између наведене појаве и злоупотребе дрога.

Проблем зависности осуђиваних лица запажа се и у регионалним оквирима. Малоић и сарадници (2014) тако упућују на акцентовање датог проблема у оквиру рада пробационе службе. При томе управо третмански напори на успостављању и одржавању апстиненције представљени су као витални допринос у смеру редукције рецидивизма. Ово је у коначном и логично, а с обзиром на како непосредни дезинхибиторни утицај психоактивних супстанци на конзументе, тако и с обзиром на недвосмислену везу између притиска прибављања средстава за набавку дрога, имовинских деликата и присутности зависности.

Премда потпунији преглед чинилаца у контексту теме криминалног рецидивизма може бити предмет посебне докторске дисертације, на овом месту ваља се осврнути на још један елемент. Тако значајан број аутора посвећује пажњу значају психијатријских поремећаја и утицају истих на поновно вршење кривичних дела. Дата опсервација тако се најчешће односи на контекст насилних или сексуалних кривичних дела (Harris et al., 1993; Bonta et al., 1998; Pavlović, 2013).

Ипак, детаљнијом анализом наведеног оквира мора се указати на неколико методолошких проблема. У првом реду, претходно поменути проблем зависности сврстан је у психијатријске поремећаје, те са представљеном учесталашћу свакако маскира статистички значај других психијатријских проблема. Надаље, диференцирајући поремећаје неуротског и психотичног оквира, постављају се врло различите импликације. Тако постојање депресије, анксиозности или пострауматског стреса премда може имати прокриминогени допринос тешко да је могуће тумачити као засебно делујући чинилац. Наведено отуда може бити пре свега од значаја у контексту емоционалног менаџмента и капацитета да се проблеми реше на конструктиван начин.

На другој страни када су у питању осуђивана лица, а код којих се утврди неки вид психоцититета отварају се други проблеми. Ово се најпре односи на проблем утврђивања урачунљивости *tempore sciminis*, те кривичне одговорности и могућности изрицања кривичних санкција. Односно, истим се обухвата проблем извршења мера безбедности, обавезног психијатријског лечења, а које су по природи нешто другачије у односу на казну затвора.

У коначном, с обзиром на релативно малу учесталост психотичног нивоа декомпензације код осуђеничке популације утицај дате варијабле у укупној статистици рецидива не поставља се посебно значајним. У прилог овоме говоре и запажања Павловића (2013), а који страхове о сексуалном рецидивизму наведене категорије налази донекле предимензионираним.

Водећи се извештајем Министарства правде Уједињеног краљевства, (Ministry of Justice, UK, 2013¹⁵) један од снажних фактора у контексту теме рецидивизма јесте постојање запослења. Ипак, управо дата варијабла сведочи о свој комплексности и испреплетаности утицаја. Наиме, врло често лица која злоупотребљавају алкохол и дрога управо из тог разлога изгубе посао. Надаље сам одлазак у затвор поново утиче на губитак посла. Тек у коначном, чињеница да је лице осуђивано носиће значајну стигму, а што ће свакако чинити додатно оптерећење у могућности проналажења новог запослења и стицања поверења послодавца.

Да је наведено од посебног значаја сведочи и чињеница да значајан део програма намењених лицима отпуштеним са издржавања казне управо укључује помоћ у проналажењу посла (Ramakers et al., 2014). Управо у том контексту репрезентативним се постављају и резултати рада Бума и сарадника (Bloom et al., 2007) који су пружајући програм обуке и транзитивног запослења осуђиваним лицима непосредно по изласку из затвора указали на значајно нижу стопу поврата у наведеној популацији.

Сумирајући наведено, социоекономски чиниоци често су наглашавани у контексту рецидива. Под овим се отуда могу подвести и услови становања или постојање редовних извора прихода, примања социјалне помоћи, постојања финансијских проблема или услова становања. Наравно, дати оквир исказан је с обзиром на целокупни контекст криминалитета. Тек када су у питању поједина кривична дела попут сексуалних кривичних дела на штету деце, дечје порнографије или привредни криминал сасвим је јасно да виши социоекономски статус не мора представљати протективни фактор (Павловић, 2013). У том смислу наведене варијабле не могу се посматрати *per se* већ пре свега у интеррелацији са другим чиниоцима и врстом кривичних дела.

Преглед студија које су се бавиле проблематиком рецидивизма укључује и друге перспективе, а пре свега на нивоу личних особености учинилаца кривичних дела. Тако значајан број истраживача упућује да проблеми контроле импулса стоје у вези са општим и насилним рецидивизмом. Исто се коначно закључује и у односу на оне структуре темперамента које су стално у потрази за новим узбуђењима (Farrington, 2005).

О значају наведених чинилаца сведочи и пример студије Преткија и сарадника (Prentky et al., 1995), а који су пратили значај импулсивности код 109 лица отпуштених из установе са максималним степеном обезбеђења током 25 година. Тако дата студија упућује да је степен ризика рецидива у групи високоимпулсивних лица осуђених за силовања дупло виши у односу на категорију нискоимпулсивних, док је наведена разлика чак четири пута више у групи учинилаца несексуалних кривичних дела.

Значај импулсивности као ризикофактора рецидива потврђен је и у радовима домаћих аутора. Међедовић и сарадници (2012) тако на узорку од 58 испитаника просечне старосне доби 18,7 година

¹⁵ Преузето са <https://www.gov.uk/government/collections/proven-reoffending-statistics> приступљено дана 21.05.2016. године.

који су упућени на издржавање васпитне мере у Поправни дом у Крушевцу налазе наведени чинилац са снажним предиктивним потенцијалом.

Нарочит допринос у контексту теме антисоцијалног понашања и предикције рецидива остварен је у контексту истраживања која су као предмет проучавања узела психопатију осуђених лица. Претходно поменути аутори тако указују да дата популација има очуване когнитивне капацитете, односно може се подвести под рационалне особе које схватају последице својих дела. Ипак, како то запажају Сноуден и Греј (Snowden & Gray, 2011) психопатске црте личности не морају укључивати и раније елаборирани проблем импулсивности. Заправо, како то Павловић (2013) добро запажа поједине категорије психопата имају врло назначене склоности ка манипулацији и одлагању непосредног задовољења, при чему импулсе могу потискивати све до оног тренутка док се ситуациони оквир не процени као повољан у смислу минимизирања могућности откривања.

Потреба процене психопатске организације личности нотирана је од стране бројних аутора. У прилог овоме сведоче и различити евалуациони инструменти. Psychopathy Checklist–Revised (PCL-R) (Hare & Vertommen, 1991) представља свакако један од најчешће коришћених алата у овом контексту, а који носе потенцијал предикције рецидивизма. Значај процене у овом смислу тако се односи не само на понашања након издржавања казне, односно у постпеналном периоду, већ носе потенцијал утврђивања ризика насилног, криминалног понашања и у фореизичком сетингу.

Слична, позитивна корелација утврђена је и у односу на постојање прокриминалних ставова. Наиме, систем уверења који у калкулацији губитака и добити криминалитет види као исплативу делатност свакако ће у многоме утицати на вероватноћу поврата. Аутори попут Вуда и сарадника (Wood et al., (2013) наведену варијаблу посебно доводе у везу са појавом бескућништва и незапослености, односно оним ситуацијама у којима је криминалитет практично једини извор прихода.

Утврђивање чинилаца који могу утицати на вероватноћу рецидива коначно може укључити и социјалне чиниоце који не представљају личне атрибуте учиниоца кривичног дела. Тако рецимо друштвена аномичност, односно раскорак између доступних ресурса и пројектованих циљева, те дерогираност друштвених вредности, свакако може имати антисоцијално усмерење. Репрезентативан пример у овом контексту свакако представљају 90-те године у историји Србије када су се различита криминална понашања сматрала начином преживљавања.

Надаље, друштвену аномичност по правилу прати и нефункционалност државних инстанци, попут полиције или судства. Тек чињеница да је у наведеној декади број неоткривених учинилаца тешких кривичних дела износио и до 50% свакако је утицала на опредељеност оних са антисоцијалним склоностима да наставе у свом криминалном усмерењу. У том смислу ефективност у проналажењу учинилаца кривичних дела, те њиховог процесуирања, односно висок степен извесности да ће за учињено кривично дело следити каза, свакако има генерално превентивни ефекат и у контексту редукције рецидивизма.

Слична запажања могу се нотирати и у раду Поповић-Ћитић (2008), а у контексту превентивне науке. Тако ће особености заједнице попут неспремности за примену превентивних програма, недостатак социјалних служби, општа присутност криминалитета, доступност оружја и друго бити значаја у утврђивању ризика криминалног испољавања и рецидивизма.

Аутори попут Меја (Maу, 2008) у предметном оквиру истичу као протективни фактор постојање позитивних породичних и пријатељских веза. Тако дати аутор упућује да осуђена лица која током издржавања казне примају посете имају мању стопу рецидива него лица која нису одржавала породичне везе. Ипак, на овом месту ваља истаћи и запажања Петковића и сарадника (2016), а који упућују да се просто евидентирање примљених посета не може посматрати као протективни фактор у контексту процене рецидивизма. Тек квалитет породичних односа и успостављање адекватне афективне везе могло би наћи наведени оквир тумачања.

Преглед студија које су предметом истраживања обухватиле утврђивање варијабли које се могу довести у везу са рецидивизмом коначно укључује и значајан број радова који су евалуирали ефикасност специјализованих програма терцијарне превенције у форензичком сетингу. Премда је попис датих програма прилично опширан и прилагођен различитим врстама извршиоца, на овом месту ваља указати на рад Павловића (2013) и Петковића и Павловића (2016), а који пажњу посвећују садржају, структури и ефективности програма намењених сексуалним преступницима, као и лицима која су осуђена за друге видове насиља над децом.

Наиме, поменути аутори тако упућују на различито теоријски засноване моделе, а који су орјентисани ка прихватању одговорности, корекцији когнитивних дисторзија, те атенуирању патолошки орјентисаног сексуалног нагона.

Водећи се истим извором, премда евалуациони подаци нуде различите податке о ефективности учешћа у специјализованим програмима, а у смислу редукције поврата, закључци се не могу сматрати недвосмисленим. Ово се нарочито истиче с обзиром на бројна методолошка оптерећења, те ограничене податке о ретенцији усвојених садржаја, односно трајности корективног дејства ван услова појачаног надзора који су карактеристични за затвор. Ипак, дата тема поставља се врло актуелном, а питање учествовања у специјализованим програмима може се идентификовати као варијабла од утицаја на поновно вршење кривичних дела. Тек о овој теми биће више речи у наредним поглављима.

Сумирајући наведено, процена ризика рецидивизма осуђених представља саставни део извршења кривичних санкција и у Републици Србији. Ово се наглашава с обзиром да је на нивоу Управе за извршење уведена примена инструмената процене, а уз дистингвирање осуђених на казне до и три године, односно преко три године.

Наведена процена тако је од значаја како за саму категоризацију лица унутар завода, а о чему је било речи у претходном тексту, тако и за формулисање извештаја установа приликом упућивања мишљења по молби осуђених за условни отпуст. У том смислу утврђени степен ризика рецидива

сведочиће да ли се осуђени поправио у довољној мери да би се са правом могло очекивати да на слободи неће чинити нова кривична дела (Петковић и сар., 2016).

Ипак, прегледом доприноса домаћих аутора стиче се утисак да наведени сегмент носи бројне мањкавости, а пре свега у погледу поузданости процене. При томе овакво стање свакако се налази неоправданим, а с обзиром да специјална превенција представља централни сегмент сврхе кривичних санкција. У том смислу утврђивање поузданих фактора који упућују на ризик рецидивизма, те формулисање релијабилних инструмента процене свакако се поставља императивним у будућем пенолошком раду.

Надаље, наведена процена морала би показати приличну прилагођеност хетерогеној популацији учинилаца кривичних дела. Чињеницом да постављени распон до и изнад три године тако се не чини довољно јасним, а с обзиром да укључује испреплетаност различитих кривичних дела која су по својој етиологији другачија, те која захтевају специјализовану процену.

17. Условни отпуст лица осуђених на кратке казне затвора

Условни отпуст као општи кривичноправни институт мотивационе усмерености представља свакако важан предмет теоријске и практичне анализе. Узимајући у обзир дугу историју примене, као и чињеницу да је условни отпуст можда и примарна преокупација практично свих осуђених на казну затвора, на овом месту ваља посветити додатну пажњу датом оквиру. Ово се односи како на основаност и оправданост примене наведеног института, тако и на конкретна законска решења у позитивном националном законодавству.

Водећи се радом Павловића и сарадника (2017) условни отпуст анализиран је од старне бројних аутора кривичноправног и пенолошког усмерења. У том смислу дати модел нашао је место у контексту прогресивне концепције васпитне корекције лица осуђених на казну затвора. Идеја поправљивости и постепеног напредовања ка путу просоцијалног усмерења налазила је условно отпуштање као посебну награду за оне који су исказали добро владање, нарочито радно ангажовање, те модификацију ставова везаних за вршење кривичних дела.

Према Павловићу (2016) условни отпуст може се разумети и у нешто другачијем контексту, а који заправо представља тачку реевалуације судске одлуке и адекватности изречене кривичне санкције. Наиме, поменути аутор наглашава да је оправдано очекивати да суд у моменту изрицања пресуде не може манипулисати апсолутно свим подацима који су од значаја, а у контексту специјалне превенције и сврхе кривичних санкција. У том смислу чињеницом да се приликом подношења молбе за условни отпуст лице већ неко време налази под опсервацијом Службе за третман може се претпоставити потпунији увид, а нарочито у односу на личност осуђеног, те ефекте које је казна остварила у смеру поправљања понашања и ставова.

Ипак, у литератури се могу наћи и нешто другачија становишта, а према којима условни отпуст заправо представља дерогацију судске одлуке. Ово се нарочито истицало у оквиру административног модела доделе условног отпуста, а у периоду када је дата надлежност била поверена одговоарајућој комисији при Министарству правде.

Коначно, водећи се наводима Соковић (2014) предметни институт у литератури се помиње као средство растерећења затворских капацитета и броја осуђених лица на издржавању казне затвора, као и средство контроле понашања. Наиме, водећи се истим извором, поједини предлози и практична решења у иностраним законодавствима садрже модел према коме се предвиђа аутоматизам условног отпуштања, а у ситуацији у којој осуђени није дисциплински санкционисан током боравка у затвору.

Вративши се доприносу Павловића и сарадника (2016) претходно елаборирана запажања захтевају посебну пажњу. Ово се истиче с обзиром да кривичноправни институт никако не сме бити схваћен као израз немоћи државе, односно државног апарата у сегменту друштвеног реаговања на криминалитет. Тек примена условног отпуста налази оправдано место само у сегменту мотивације осуђеног да активније учествује у терапијском програму поступања, те бржег остваривања просоцијалне корекције.

Премда су теми условног отпуста пажњу посвећивали бројни кривичари, на овом месту ваља се осврнути на нешто шири оквир доприноса. Ово се најпре односи на рад Јованића (2012), а који пажњу посвећује потреби стандардизације поступка условног отпуста и критеријума процене оствареног васпитног напретка. Коначно, значајним се поставља и рад Илића и Јованића (2011), а који пажњу посвећују формалним и суштинским факторима одлучивања по молби осуђеног за условни отпуст.

Сумирајући претходно, премда је законодавац претпоставио да ће се осуђени условно отпустити уколико се процени да се поправио у довољној мери да би се могло с правом очекивати да на слободи неће вршити нова кривична дела, критеријуми наведене процене постављају се врло упитним.

Петковић и Павловић (2016) у датом контексту истичу да доступни инструменти процене који се примењују на нивоу Управе за извршење кривичних санкција нису поуздани, те да суду суштински не говоре много. Исто се односи и на саму структуру и испуњеност програма поступања, односно индивидуалних циљева.

Коначно, анализа судске праксе у Републици Србији упућује на закључак да судови немају много поверења у концепт поправљености. Ово се истиче пре свега с обзиром на чињеницу да одлуке судова у највећој мери базирају на статичким варијаблама. Односно, приликом доделе условног отпуста води се рачуна пре свега о врсти кривичног дела, дужини изречене казне, а нарочито о подацима из казенене евиденције и повратништву.

Осврнувши се на овом месту на позитивноправна решења националног законодавства, Кривични законик је чланом 46 предвидео могућност условног отпуштања са издржавања казне

осуђеног који је издржао две трећине казне. Тек услов у овом контексту поставља се, раније поменути критеријум, да се осуђени у току издржавања казне тако поправио да се може са основном очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело.

Наведено законско решење поставља се нешто стојим у односу на раније законска одређења. Наиме, ово се истиче с обзиром да је условни отпуст био дозвољаван и након једне половине казне, а што се свакако постављало превише либералним.

Вративши се законском тексту, приликом оцене да ли ће се осуђени условно отпустити, узео се у обзир његово владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза, с обзиром на његову радну способност, као и друге околности које показују да је у односу на њега постигнута сврха кажњавања. Ипак, као ограничење у примени наведеног института поставља се то да се исти не може одобрити, ако је током издржавања казне осуђени два пута дисциплински санкциониран, односно ако су му одузете додељене проширене погодности.

Као малу дигресију на овом месту ваља указати на рад Павловића и сарадника (2016) који анализирајући претходни законски текст упућују на извесне проблеме. Тако дати аутори нарочито указују да добро владање и извршавање радних обавеза не представља поуздан и критеријум процене остварености сврхе кажњавања. Исто се може отуда схватити као прагматизам осуђеног или као последица спољашњег притиска, коју не мора пратити суштинска корекција прокриминалног инклинирања.

Представљени наводи посебно се истичу у контексту кратких казни затвора, а с обзиром да је ниво депривације, односно трајање исте много подношљивије. У том смислу осуђени ће лакше показати добро владање током шест месеци казне избегавајући дисциплинска санкционисања, него рецимо осуђени на казну затвора у трајању од десет година, који у вишеструко дужем временском периоду има једнаку законску границу два дисциплинска престапа. У истом контексту ваља напоменути да законодавац не разликује лакше и теже престапе наведеног вида, а што води могућности да осуђеном буде практично онемогућено условно отпуштање због понашајних испада који суштинске ништа не говоре о стварном нивоу остварене васпитне корекције и постпеналне усмерености.

Вративши се законском тексту, чланом 46 став 2 истиче се да, уколико испуњава услове из става 1. овог члана, суд може условно отпустити осуђеног: који издржава казну затвора од 30 до 40 година; који је осуђен за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (чл. 370. до 393а), кривична дела против полне слободе (чл. 178. до 185б), кривично дело насиље у породици (члан 194. ст. 2. до 4), кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. став 4), кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (чл. 305. до 321), кривично дело примање мита (члан 367) и кривично дело давање мита (члан 368); који је осуђен од стране надлежних судова, односно њихових посебних

одељења, у поступцима вођеним у складу са надлежношћу одређеном Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других тешких кривичних дела; који је више од три пута правоснажно осуђен на безусловну казну затвора, а није извршено брисање или не постоје услови за брисање неке од осуда.

Наведени законски сегмент захтева ипак нешто детаљнију пажњу. Наиме, премда законодавац пружа факултативни оквир примене предметног института у контексту наведених кривичних дела, поставља се криминално политичко питање оправданости истог. Ово се истиче с обзиром да нека од наведених кривичних дела носе посебан друштвени презир односно опасност. У коначном, водећи се текстом Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободe према малолетним лицима ("Сл. гласник РС", бр. 32 од 8. априла 2013. године) наведени *lex specialis* предвидео је немогућност условљавања казне затвора лицима која су осуђена за кривична дела против полних слобода на штету малолетних лица.

И мада у литератури аутори износе опречне ставове у овом контексту (Петковић и сар., 2013) на овом месту могу се поставити још два питања. Тако уколико би се априорно укинула могућност доделе условног отпуста за претходно поменути категорију лица може ли се извести закључак њихове непоправљивости, односно немогућности давања позитивне предикције будућег просоцијалног понашања од стране професионалаца психолошке или специјално педагошке струке. Пак у случају овакве позиције казна затвора задржава се само на ретрибутивним ефектима, а што се свакако поставља у колизују са законом експлицитаном сврхом кривичних санкција.

На другој страни врло важно питање, а нарочито у контексту кратких казни затвора јесте на који начин се може очекивати или проценити да је осуђени за, рецимо сексуални деликт, остварио стабилну, трајну просоцијалну корекцију ако се има у виду да у пеналним установама у Републици Србији практично не постоје специјализовани програми намењени наведеним категоријама.

Остајући у истој равни један од проблема условног отпуста, а на кратким затворским казнама, односи се и на чињеницу да значајан број лица која ступе на издржавање казне проведе претходно велику порцију времена у притвору. Тако рецимо можемо замислити ситуацију у којој лице осуђено на казну затвора од девет месеци, а да је претходно боравио три месеца у притвору, као и законом максимално одређених месец дана у Пријемном одељењу завода. У коначној калкулацији осуђени би провео свега два месеца у индивидуализованом програму поступања, односно третману, а када би испунио формални критеријум издржавања две трећине казне, те стекао право за подношење молбе за условни отпуст.

Даљом анализом законског текста, чланом 46 став 3 предвиђа се да суд у одлуци о условном отпусту може одредити да је осуђени дужан да испуни обавезе предвиђене кривичноправним одредбама. При томе, ово се свакако поставља оправданим, јер представља додатни вид контроле, односно поштовања принципа ресторативне правде.

С обзиром на могућност криминолошког рецидива, током условног отпуста законодавац је предвидео чланом 47 Кривичног законика и могућност опозива наведеног института. Наиме, уколико осушени, одк је на условном отпусту учини једно или више кривичних дела за које је изречена казна затвора преко једне године суд ће опозвати одлуку о условљавању казне, а осуђени ће се вратити на издржавање затворске казне у завод.

Док је у претходној ситуацији опозив обавезан, факултативни опозив дозвољава се уколико је условно отпуштени осучинио једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора до једне године. При томе да одлука суда зависиће од процене сродности учињених кривичних дела, побуда извршења, те других околности које упућују на оправданост опозива. Коначно, исти оквир права суда дозвољава се и у ситуацији неиспуњавања неке од наметнутих обавеза, а сходно одредбама члана 46 став 3 Кривичног законика.

Претходно елаборирани законски оквир примењиваће се коначно и у ситуацији када је суд накнадно сазнао за учињено кривично дело осуђеног, а које је починио пре него што је условно отпуштен.

Чланом 47 став 4 коначно предвиђа се да када суд опозове условни отпуст изрећи ће казну применом одредаба Кривичног законика које се тичу стицаја кривичних дела (члан 60), односно одмеравања казне осуђеном лицу (члан 62), узимајући раније изречену казну као већ утврђену. Надаље, део казне који је осуђени издржао урачунава се у нову казну, док се време проведено на условном отпусту не урачунава.

Наредним ставом, истог члана даље се предвиђа да уколико условно отпуштени буде осуђен на казну затвора до једне године, а суд не опозове условни отпуст, продужава се време условног отпуста за време које је осуђени провео на издржавању те казне.

Сумирајући наведено, условни отпуст поставља се као врло важан кривичноправни институт. Јованић (2012) тако указујући на различита упоредноправна искуства истиче да се у САД око 80% молби осуђених одобри. Ипак, стиче се утисак да је ово свакако превише, а с обзиром да би то захтевало процену према којој се предикција рецидивизма за наведени проценат искључује. Наравно, показатељи који се тичу поврата потврђују овакав став, а што води поново коначном закључку да је условни отпуст у одређеном броју држава пре свега алат за редукцију броја осуђених у пеналним установама, те редуктовање листа чекања за издржавање.

Раније изнетом чињеницом да осуђени на кратке затворске казне чине значајан удео осуђеничке популације поставља се питање места и улоге наведеног института у нашој кривичној и казненоизвршној пракси. Подаци који упућују на ниску ефективности кратких казни затвора отуда се супростављају тежњама ка интензивирању ванзаводских санкција. Условни отпуст, односно парол свакако налазе важно место у датом контексту, а што ће чини се довести до ревидирања неких кривичноправних поставки.

18. Третман лица осуђених на кратке казне затвора

Третман осуђених лица, сходно законском тексту, требао би да представља заправо централи сегмент извршења казне затвора (Мацановић, 2008; Мајовшек, 1990; Јашовић, 1964). Тек утицањем на осуђеног у смеру васпитне корекције може се обезбедити да се исти поправи у довољној мери да на слободи не чини нова кривична дела. Ово је коначно експлицитно и чланом 42 Кривичног законика који општу сврху кажњавања одређује као спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела.

Концепт третмана може се посматрати у ужем или ширем оквиру. Односно може обухватити различите фазе од момента лишења слободe, преко кривичног поступка, извршења кривичне санкције, па и постпеналног периода. У том смислу оквир датих поступања може имати институционалну или ванинституционалну форму (Илијић & Маљковић, 2015).

Осврнувши се на националну пеналну праксу, третман осуђених лица обухваћен је заправо оквиром програма поступања. Наведени програм тако подразумева секвенцијални низ поступања мултидисциплинарног тима почевши од самог пријема лице на извршење казне, све до отпуста лица из установе.

Поред раније елаборираних законских оквира упућивања и разврставања осуђених лица унутар завода, витални аспект програма поступања представља заправо процена ризика и потреба осуђених лица (Павловић и сар., 2016). Тек идентификацијом личних, психолошких, криминолошких и педолошких чинилаца који су у вези са вршењем кривичних дела може се планирати одговарајући сет активности усмерених ка елиминацији нежељених понашања и ставова (Павловић и сар., 2017).

Сам концепт третмана осуђених лица најуже обухваћен је концептом методике ресоцијализације. При томе овај оквир носи читаву палету различитих приступа укључујући приступ оријентисан на кажњавање, приступ оријентисан на контролу/надзор, програме интензивног надзора у заједници, бут-камп програме, приступе засноване на застрашивању, програме рекреације, програме дисциплине и изазова, моделе индивидуалне терапије и саветовања, моделе групне терапије и саветовања, моделе породичне терапије. Такође, истим су обухваћене различите концепције укључујући бихејвиоралне програме, когнитивно-бихејвиоралне програме, програме развоја вештина, програме образовања, професионалног оспособљавања и запошљавања, мултимодалне програме, програме реституције, диверзионе програме, као и програме намењене посебним групама преступника (Стакић, 1991; Жунић-Павловић, 2004).

Премда развијеност науке дозвољава примену различитих методичких и концептуалних приступа мора се напоменути да у литератури постоји прилична нестандардизованост програмских опција. Кораћ (2007) тако даје практично стандардне форме третманске праксе разликујући индивидуалних, групни и образовни третман, затим окупациони и радну терапију, самоиницијативне облике третмана и саморганизовање, организовање слободног времена, те третман стимулације.

Ипак, Турковић (2014) елаборирајуће методе групног рада у затворима уводи концепте биоенергетске психотерапије, терапије прималног крика и радикалне варијанте, терапије осећања, гешталт терапије и трансакционе анализе, без обзира што наведени модели немају стандардизовану примену у форензичком контексту, као ни јасне евалуационе резултате.

Да хетерогеност приступа не носи увек и предности у поступању сведочи и рад Буђановца и сарадника (1997), а који представља програме у хрватским затворима. Тако дати аутор уводи концепт Јоге, а као модела који је усмерен на редукцију анксиозности и агресивности код осуђених. При томе, премда у поменутом извору налазимо потврду ефективности оваквог приступа поставља се питање да ли је Јога научно засновани програм који је обухваћен академским курикулумима или би у затвору уместо васпитача педагошке и психолошке струке можда требали да раде јогини, а како би се обезбедила редукција криминолошког рецидивизма.

Водећи се доприносима домаћих аутора, један од аргумената против кратких казни затвора обухваћен је и немогућношћу адекватне организације третмана током казни чије је трајање одређено до годину дана (Радоман, 2003). Дати закључак јасно и има извесног основа. Тако рецимо ако је лицу изречена казна затвора до шест месеци, осуђени може провести месец дана у пријемном одељењу, као и рецимо месец дана у отпусном одељењу, где ће практично читав ток третмана бити обухваћен у трајању од три месеца. Јасно је отуда да озбиљније психолошке и понашајне корекције није могуће инцирати, а нарочито не остварити у датом периоду.

Да је проблем организације третмана посебно отежан свакако се увиђа и из проблема трајања притвора, а који неретко конзумира већи део казне. У том смислу дешава се да лице буде осуђено на казну затвора од годину дана, а да у третману проведе мање од три месеца. Отуда дужина казне неће бити у директној вези са процесом васпитне корекције, с обзиром да је време трајања програма поступања маскирано у различитим сегментима лишења слободе.

Други проблеми третмана осуђених лица односе се на чињеницу да актуелни Закон о извршењу кривичних санкција као и Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица („Сл. гласник РС“, бр. 66/2015) не предвиђају рад као обавезан део третмана. Да је ово од нарочитог значаја истиче се с обзиром да је за велики део осуђених радно ангажовање током издржавања казне једина третманска активност у којој учествују.

Проблем рада осуђених лица широко је елабориран у психолошкој литератури. Ипак, стиче се утисак да домаћи аутори дати чинилац посматрају на широко теоријским основама без јаснијих конкретизација. Тако Турковић (2014) сумирајући научне ставове истиче да рад у пенитенцијарним установама није подређен стицању материјални добити или задовољењу егзистенцијалних и луксузних потреба. Надаље, ра мора бити прилагођен психичким и физичким особеностима осуђених лица, њиховим способностима, те побољшању истих.

С обзиром на васпитну усмереност рада исти не сме укључивати елементе принуде или понижавања. Тек повећање радне способности, стручности, подизање нивоа одговарајућих знања и

развој радних навика биће централни сегмент радног ангажовања осуђених лица, а који ће у коначном утицати и на постпеналне социјалне аспекте живота, односно реинтеграцију осуђеног у ванпеналну средину (Кораћ, 2009).

Водећи се радом Павловића и сарадника (2017) који анализирају сегмент третмана у контексту теме условног отпуста истичу се бројни проблеми. Наиме, пратећи стање у затворима у Србији чињеница је да је тек трећина осуђених радно ангажована. Па ипак, и та трећина лица није активно радно ангажована. Ово се истиче с обзиром да је у неким затворима месечни број радних сати мањи од пет радних дана, док се радно ангажовање евидентира више као вид пенолошке естетике.

Претходни наводи морају се анализирати у контексту става Ковач (2009), а која опет истиче да рад не само да би требао представљати дужност осуђених лица, већ постоји и реципрочна дужност завода или државе у целости да обезбеди радно ангажовање током издржавања казне.

Коначно, проблем радног ангажовања повлачи питање и других корективних перспектива. Наиме, Павловић и сарадници (2017) оправдано постављају питање да ли ће рад сам по себи представљати основ промене васпитног статуса или се исто може очекивати само код оних лица која стичу нова радна знања и вештине.

Пратећи рад Константиновић-Вилић и Костић (2011) развој пенологије је инкорпорирао рад у три различите перспективе. Тако се исти јавља као казна, као допунски елемент казне и коначно као средство у процесу ресоцијализације током издржавања казне. Из наведеног произилази да рад у савременом казнено извршеном праву може укључити само последњу перспективу, премда и даље остаје нејасно какви су ефекти рада у контексту специјалне превенције.

Опажајући ситуацију у појединим окружним затворима практично је редовна пракса да се лица упошљавају на оним пословима у односу на која имају одређена знања и вештине. Отуда се би се могао донети закључак да се радно ангажовање разуме пре свега у контексту развоја радних навика. Ипак, Павловић и сарадници (2017) постављају питање да ли ће лице које је било стално запослено, те које је извршило насиље у породици, остварити васпитну корекцију само чињеницом да је било радно ангажовано током издржавања казне. Уколико постоји стални радни однос пре ступања на извршење казне питање радних навика не може се ни сматрати проблематичним. Отуда рад представља пре оквир окупације осуђеног, а не стварни утицај у смеру корекције ставова који се односе на извршење кривичног или кривичних дела. Тек уколико не постоје одговарајући психолошки, педагошки, односно психијатријски третмански садржаји чини се да рад сам по себи неће носити довољан ниво промене.

Да у Србији ипак постоје репрезентативни програми сведочи пример пројекта „Подршка стручном образовању и обуци у затворским установама у Србији- ВЕТ“, а који се од 2012. године реализује у КПЗ у Пожаревцу, Нишу и Сремској Митровици.

Премда у овом случају није реч о установама у које се упућују лица на кратким затворским казнама, наведени пројекат је омогућио да више од пет стотина осуђеника одабере обуку за једно од

пет занимања. Заваривање, сито штампа, обрада дрвета и израда плочастог намештаја, изрда пекарских производа, производња воћа и поврћа, тако су понуђена у палети занимања, а с обзиром на дефицитарни статус на тржишту рада.

Према Кнежић и Савић (2013) наведени програм реализован је до септембра 2013.године, односно у периоду од годину дана, а што свакако имплицира да би се исти, или у неком модалитету могао реализовати и у окружним затворима.

Вративши се питању критеријума необавезности третманских садржаја, исто се не односи само на сегмент рада. Тако ће лица по разврставању у одговарајуће групе и одељења заправо бити упитана за сагласност о учествовању у реализацији индивидуалних циљева. Овакав пример пенолошко-третманске праксе нотира се и у Окружном затвору у Новом Саду, а који ће бити оквир истраживачког дела овог рада.

У истој равни анализе, одбијање учешћа у програму поступања, односно недавање сагласности за реализацију индивидуалних циљева неће носити никакве последице по осуђено лице. Тек једини одраз у овом смислу може се односити на немогућност напредовања у смислу остваривања проширених права или накнадног разврставања у групу са ширим оквиром права.

Па ипак, стиче се угисак да оваква слобода осуђених не само да није оправдана из аспекта сврхе кривичних санкција, већ аболира и саме васпитаче. Наиме, није необично запажање сходно коме ће васпитачи свесно или несвесно демотивисати осуђена лица. Тако уколико лице одбије учешће у реализацији додељеног циља, практично неће постојати ни обавеза васпитача да се ангажује у васпитном смислу.

Да наведено свакако представља основ за манипулације може се запазити и из закључака рада Петковића и сарадника (2009), а који пажњу посвећују синдрому сагоревања код професионалаца ангажованих у раду са малолетним делинквентима. Премда се ради о нешто другачијем контексту деперсонализација и лошија пословна продуктивност васпитача у затвору, у условима необавезности, могу послужити јасно као изговор.

Осврнувши се детаљније на праксу третмана, односно програма поступања који се спроводи према осуђеним лицима није необична ситуација у којој лице издржава казну затвора, а да при томе није радно ангажовано нити је прихватило учешће у реализацији индивидуалних циљева. У том смислу поставља се логично питање, на који начин се онда очекује позитиван утицај на осуђеног и шта ће казна осим изолације и депривације носити у васпитно-корективном смислу.

Анализирајући подзаконски ниво регулативе која се тиче третмана осуђених лица садржај Директиве о начину рада службеника за третман у Заводима, процедурама у раду и изгледу и садржају докумената током утврђивања, спровођења и измене програма поступања са лицима осуђеним за кривична дела и прекршај, и начину примене Правилника о третману, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица (број 110-00-00014/2015-01 од 29.10.2015.године) аутори попут горе поменутих Павловића и сарадника (2017) примећују факултативни основ третмана

осуђених лица. Наиме, наведена директива, као и други подзаконски акти немају обавезујуће циљеве третмана. Тек њихов избор и осмишљавање, било по форми или садржају, поверено је искључиво Служби за третман на нивоу установе.

Актуелни приступ орагнизовању програма третмана у заводима за извршење кривичних санкција у Србији, а нарочито када су у питању кратке казне затвора, није стандардизован. Ово суштински значи да се у различитим установима третман ораганизује по различитим програмима без адекватне координације или могућности праћења напретка осуђених у квантификованој равни.

Осврнувши се на домаћу пенолошку литературу старији доприноси дају тек општија сагледавања организације третмана осуђених лица. Инсистирање на принципу индивидуализације, поступности, групног рада и слично даје тек парцијално решење у смислу осмишљавања и ораганизације третмана.

Нешто потпунији приступ налази се код новијих аутора, попут Жунић-павловић (2004), а која пажњу посвећује евалуацији у ресоцијализацији. Ипак, тек конкретнији пример програма третмана који се примењују у пеналном оквиру даје Митрић-Аћимовић (2013), а која представља неколико индивидуалних циљева и пратећих садржаја едукативних радионица који су у одређеном периоду реализовани у Окружном затвору у Новом Саду.

Не улазећи на овом месту у дубљу елаборацију рада поменуте ауторке, ваља истаћи да се актуелни приступ пенолошком третману оцењује као недовољно теоријски и емпиријски проверен (Павловић и сар., 2017). Ово се истиче пре свега из разлога што програми представљени у раду Митрић-Аћимовић (2013) чине покушаје прилагођавања курикулума намењених неделинквентној популацији.

Наиме, премда дати сегмент третмана обухвата аспекте попут развоја асеривности, неконфликтне комуникације и вештина решавања проблема, дата ауторка не представља јасно теоријску везу наведених варијабли и редукције криминолошког и пенолошког рецидивизма. У коначном, исти програми нису проверени емпијски, а у смислу ефективности специјалне превенције.

Управо у том смислу, док у свету данас постоји више десетина различитих програма намењених осуђеним лицима, програми третмана који се примењују у окружним затворима у Србији представљају углавном непоздане импровизације. Садржаји који су били доступни аутору овог рада, а који сачињавају упитнике и инструменте процене осуђених лица не представљају програме који су на стручним и научним основама формиран, већ *ad hoc* моделе које састављају непосредни реализатори третмана.

Када је у питању третман осуђених лица, а на кратким казнама, мора се изнети запажање да у појединим затворима у Србији доступност програмских опција лимитирана у односу на врсту кривичних дела за која лица издржавају казне. Примера ради, поједини затвори иако примају у највећем делу лица осуђена за имовинске деликте практично немају ни један преваспитни програм

намењен датој популацији. Коначно исто се односи и на програмске садржаје који би евентуално били усмерени ка лицима са интелектуалним или психијатријским проблемима, лицима са високим степеном агресивности, сексуалним делинкветнима и другим категоријама.

Да је наведено не само могуће, већ развијено на значајном стручном и научном нивоу, сведоче искуства из држава Европе, САД, па и региона. Примера ради, 2005. године у оквиру хрватског затворског система инициран је пилот пројекат под називом „Превенција релапса и контрола импулсивног понашања“. Сам програм био је усмерен ка терапију сексуалних преступника, а базиран на искуствима стручњака у Холандији. Сам програм коначно обухватио је обуку особља током 2007. и 2008. године у оквиру МАТРА пројекта финансираног од стране Холандије, што је накнадно резултирало применом у два завода¹⁶.

При томе специфичност овог програма огледа се у врло јасним теоријским поставкама, високостручним кадровима који су га имплементирали, јасним евалуационим критеријумима, те чињеници да је у стручном и научном смислу, као резултат овог програма проистекло више врло специјализованих монографских публикација (Муџинић & Морић, 2010; Муџинић & Вукота, 2010).

Препознавање специфичних потреба хетерогене популације осуђених лица, запажа се и кроз рад Сализе и сарадника (Salize et al., 2009). Наиме, дати аутори истичу да је у вишемилионској затворској популацији преваленција психијатријских поремећаја међу осуђеницима значајно виша него у општој популацији. При томе с обзиром на финансијска оптерећења која важе за већину државу, здравствена заштита и програми третмана намењени овој популацији крајње су дефицитарни. Тек из наведеног разлога аутори посвећују нарочиту пажњу програмима третмана намењеним наведеној популацији, као и оцени ефикасности истих.

Поред наведеног теоријског оквира анализе ефикасност пружања специјализованих третманских поступања према популацији осуђеника са психијатријским проблемима емпијски је доведена у везу са редукцијом рецидивизма. Вентура и сарадници (Ventura et al., 1998) су тако на узроку од 261 осуђеног лица у држави Охајо у САД, довели у везу дати оквир са учесталом укључивања у постпеналне програме помоћи, те са коначним резултатима редукције рецидивизма.

Да постојећи професионални ангажман стручњака у Управи за извршење кривичних санкција заправо не захтева нарочиту кративности, већ пре свега адаптацију до сада развијених модела може се опазити и на чињеници постојања практично више десетина испробаних програмских опција. Примера ради, када су у питању зависници од дрога, а као високо фреквентна популација у затвору, различити програми примењују се више од тридесет година.

У истом контексту, Инциарди и сарадници (Inciardi et al., 1997) представљају двопартитни модел третмана који укључује третман током издржавања казне, као и програме помоћи у социјалној заједници по отпусту осуђеног из установе. Комаприрајући добијене податке са контролом групом лица која нису учествовала у наведеном оквиру третмана, поменути аутори јасно су доказали

¹⁶ Преузето са <http://bolnica-vrapce.hr/web/> приступљено дана 21.08.2016. године

ефективност програмских опција у контексту специјалне превенције, а са периодом праћења од 18 месеци.

Специфичност програмских опција које се примењују у свету укључује још два чиниоца. Ово се може опазити у контексту рада Мартина и сарадника (Martin et al., 1999), а који поред евалуације ефективности програмских опција намењених зависницима у затвору свој рад базирају на примени јасних инструмента процене. Addiction Severity Index (ASI), NIDA's Risk Behavior Assessment (RBA) и други инструменти тако основ су вишег нивоа релијабилности поступања стручњака.

Други детаљ који се коначно запажа у раду истих аутора, а важи и за већину других програмских опција јесте да третман унутар затвора по правилу укључује и постпеналне пројекције. У том смислу, премда су и ефекти поступања унутар самих завода оцењени са извесним степеном ефективности, тек потпунији ефекат обезбеђује се континуитетом деловања у локалној заједници, а по истеку изречене казне.

Разлог на коме се у овом раду инсистира на примени и адаптацији раније примењиваних програма запажа се и у следећем. Наиме, без идеје да је попис третманских опција намењених осуђеним лицима могућ, практично сви програми који су описани у пенолошкој литератури у процени ефективности имају одређен одговарајући период праћења ретенције ефеката. Тако рецимо Инциарди и сарадници (Inciardi et al., 2004) презентујући ефекте третмана зависника одређују период праћења на чак пет година након истека затворске казне.

Са циљем презентовања различитих модела на овом месту ваља се осврнути и на доприносе Петковића и Павловића (2016). Наиме, дати аутори представљајући проблем злостављања и занемаривања деце упућују на проблем организовања превентивних активности са лицима која су неписмена. Јасно, ово је доста слично пеналном оквиру, а с обзиром да је образовни статус осуђених лица прилично низак у Републици Србији. Ипак, дати аутори представљају моделе који укључују различите дидактичке приступе, аудио и видео садржаје, односно презентације које прилагођавају садржаје намењене неписменим осуђеницима.

Напоследку, осврнувши се детаљније на сегмент кратких казни затвора и услове третмана у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији, поставља се питање организовања процеса образовања, па и описмењавања осуђених лица. Тако нека опажања из праксе упућују да могућност да осуђена лица заврше основну или средњу школу или да стекну одговарајуће занатске вештине практично не постоји у окружним затворима. Тек процес описмењавања представља појединачне напоре, без јасне методичке концепције и одсуства организованих стремљења. На другој страни, могућност да осуђени заврши основну или средњу школу омогућена је само у већим заводима, попут Казнено-поправног завода у Сремској Митровици.

Анализирајући аргументе изнете у овом контексту уочавају се напомене сходно којима наведени програми не постоје у окружним затворима управо из разлога дужине трајања извршења

казни. Немогућност да осуђени оконча четворогодишње школовање на кратким затворским казнама представља се као довољан аргумент у овом смислу.

Па ипак, поједина запажања упућују да велики део осуђених лица премда је осуђен на казне затвора у трајању до годину дана, заправо у окружним затворима проведе много дужи период. Примера ради управо у Окружном затвору у Новом Саду на издржавању казне био је осуђеник који је укупно имао приближно тридесет година затворског стажа са највећим бројем казни затвора у трајању до годину дана.

Сумирајући наведено, велики проблем у третманској организацији у заводима за извршење кривичних санкција у Републици Србији представља недовољна мотивација осуђених за учествовање у програмима. Дати проблем ипак може се решити управо кроз програмске активности које су циљано усмерене на развој мотивације, као и на ширу структуру програма поступања.

Наиме, водећи се запажањима Павловића и сарадника (2016; 2017) остваривање индивидуалних циљева, односно учешће у програму поступања осуђених не мора пратити и одговарајући напредак у смислу рекатегоризације или редукције степена ризика. Тако, премда аутори попут Митрић-Аћимовић (2013) наводе да осуђени учествују у третманским садржајима вођени интринзичком мотивацијом, стиче се утисак да изостанак спољашњег поткрепљења носи демотивациони ефекат. У том смислу, тек интегрисањем свих програмских активности може се очекивати пунији корективни ефекат и остваривање циљева специјалне превенције.

ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО

1. Предмет, циљ и задаци истраживања

Предмет овог истраживања јесте ефективност кратких казни затвора, а у смислу редукције криминолошког и пенолошког рецидивизма. На другој страни циљ истраживања је дефинисан као научно објашњење феноменолошких и етиолошких особености ове појаве у индивидуалном и пенолошком контексту. Наведени предмет формулисан је с обзиром на важност анализираних феномена, односно потребу сагледавања стварних потенцијала кратких затворских казни у остваривању циљева специјалне превенције, као и сагледавања домета постојећих правних

механизма у пеналном контексту. Надаље, с обзиром на свеукупне друштвене тежње подизања сигурности грађана, борбе против криминала, али и економичност поступања, планирана анализа доступних статистичких података, може се искористити у смеру формулисања *de lege ferenda* предлога могућих унапређења кривичноматеријалног и казнено-извршног права.

У односу на изнето задаци истраживања се могу дефинисати као:

а) Утврђивање карактеристика криминолошких и пенолошких рецидивиста у Окружном затвору у Новом Саду.

б) Утврђивање особености казнене политике према осуђеним лицима који су упућени на издржавање казне затвора у Окружном затвору у Новом Саду.

в) Утврђивање чинилаца који се доводе у везу са криминолошким и пенолошким рецидивизмом

2. Хипотезе истраживања

Генерална хипотеза – Криминолошки и пенолошки рецидивизам представља важан кривичноправни, казненоизвршни, криминолошки и социолошки феномен који захтева свеобухватно инволвирање различитих друштвених субјеката

Хипотеза 1. Криминошки рецидивизам је учесталији посматрано у односу на стопу пенолошког рецидивизма.

Хипотеза 2. Социодемографске карактеристике осуђених лица (године старости, образовни статус, брачни статус, радни статус) су у вези са учесталошћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма

Хипотеза 3. Психолошки-психијатријски статус осуђених лица (наркоманија, алкохолизам, самоповређивање и покушаји суицида, те актуелна терапија анксиолитицима, антидепресивима, седативима, психостабилизаторима и неуролептицима) је у вези са учесталошћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма

Хипотеза 4. Криминолошке карактеристике осуђених лица (врста кривичног дела, примена насиља приликом извршења кривичног дела, историја вршења кривичних дела у статусу малолетника, историја вршења кривичних дела у статусу пунолетног лица, нови кривични поступци) су у вези са учесталошћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма

Хипотеза 5. Пенолошке карактеристике осуђених лица (утврђени степен ризика, група и одељење у коју је осуђени разврстан, дисциплински преступи током издржавања казне, прихватање

учешћа у програму поступања, додела проширених права, радно ангажовање током издржавања казне) су у вези са учесталошћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма

Хипотеза 6. Постоји потреба ширег друштвеног ангажовања (социјалне службе, образовање, невладин сектор) са циљем редукције криминолошког и пенолошког рецидивизма.

Реализовањем истраживања и применом одговарајућих научних метода потврдиће се или ће се оповргнути постављене хипотезе. Подаци добијени кроз емпиријски рад отуда ће помоћи у сагледавању актуелног стања, али и утемељењу пута који ће помоћи у проналажењу адекватнијег одговора на проблем криминолошког и пенолошког рецидивизма. У том смислу ова дисертација ће добити своју стручну и научну сврсисходност, односно употребљивост у будућим научним, али и практичним поступањима.

3. Методологија истраживања

Истраживачки део ове дисертације је подељен у два сегмента. Тако ће се првим делом представити статистичка анализа доступних података који тичу лица која су издржавала казну у Окружном затвору у Новом Саду током 2013. године. Наведени део истраживања односиће се на анализу социодемографских, криминолошких и пенолошких карактеристика осуђених лица. Такође, исти оквир односиће се на анализу стопе пенолошког поврата лица на издржавању кратких казни затвора у трајању до годину дана, уз идентификацију одговарајућих ризичних фактора.

С обзиром да су узорком обухваћена лица која су издржавала казну током 2013. године, а истраживачки подаци су прикупљани у другој половини 2016. године, период праћења криминолошког пенолошког рецидивизма обухвата период дужи од 2 године и 6 месеци.

Приликом ове анализе коришћени су доступни подаци из Казнене евидениције са територије 14 Полицијских управа, као и подаци Матичних служби установа за извршење кривичних санкција Републике Србије. У компаративном смислу, коришћени су и подаци Републичког завода за статистику Републике Србије¹⁷ и Управе за аналитику, Сектора за аналитику, телекомуникационе и информационе технологије Министарства унутрашњих послова Републике Србије.¹⁸

У погледу одређења величине и карактеристика анализираних предмета исти је формиран методом случајног узорка, а укључио је укупно 200 случајева. Тек уједначавање узрока начињено је у погледу једнаког броја лица распоређених у полуотворено и затворено одељење.

¹⁷ Преузето са www.stat.gov.rs, дана 10.07.2015. године.

¹⁸ Подаци су коришћени на основу Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, „Службени гласник Р.Србије“ бр.120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.

Други део истраживања односи се на анализу ставова професионалаца у Служби за третман, као и анализу ставова осуђених лица, а који се односе на њихову перцепцију проблема са којима се сусрећу у пенолошком третману и постпенолном периоду. Прикупљени подаци коришћени су у контексту допунске интерпретације добијених статистичких података и објашењења теоријских поставки. Сами ставови утврђивани су применом посебно дизајнираног упитника за потребе овог истраживања. Структура упитника подразумева 10 тврдњи у односу на које су испитаници исказивали ставове слагања или неслагања, а на тростепеној Ликертовој скали, при чему је 1 мера за поступно слагање, а 3 за потпуно неслагање. Односно на појединим ставкама испитаници су требали да дају слободне одговоре или да дају одговоре на питањима затвореног типа.

Овај сегмент истраживања обухватио је 20 васпитача из 5 установа извршења кривичних санкција, те 20 испитаника који су на издржавању казне у Окружном затвору у Новом Саду, а који су у једнаком уделу распоређени у полуотворено затворено одељење. Интервјуисање је извршено током прве половине 2016. године.

Прикупљени подаци су обрађени и анализирани применом компјутерског статистичког програма SPSS 19.0. У обради података примењен је квантитативни метод. При томе, коришћена је дескриптивна статистика, анализа хи-квадрата и униварјантна анализа варијансе (ANOVA).

4. Резултати истраживања

Резултати истраживања подељени су у неколико сегмената, а са циљем прегледности добијених података. Презентована структура пратиће при томе утврђивање особености свих оних варијабли које се мапирају као фактори ризика, односно које се доводе у везу са учесталашћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма. Ово се тако односи на одељење и групу у која су лица разврстана, степен ризика, године старости, образовни статус, радни статус, брачни статус, врсту извршеног кривичног дела, постојање насиља приликом извршења кривичном делу. Такође, истим ће се обухватити и историја вршења кривичних дела у статусу малолетника, историја кривичне осуђиваности у статусу пунолетног лица, постојање нових кривичних поступака, вршење дисциплинских престапа током ранијих или актуелне казне, прихватање учешћа у програму поступања, додела проширених права, као и однос према раду.

- Одељење и група

С обзиром на покушај уједначавања узорка утврђен је једнак број лица која су распоређена у полуотворено и затворено одељење. Ипак, иако Закон о извршењу кривичних санкција предвиђа постојање шест различитих група у која се лица разврставају, укључујући А-1, А-2, Б-1, Б-2, В-1 и В-2 групу, по датом критеријуму утврђена је неједнака структура. Ово се намеће из чињенице да у

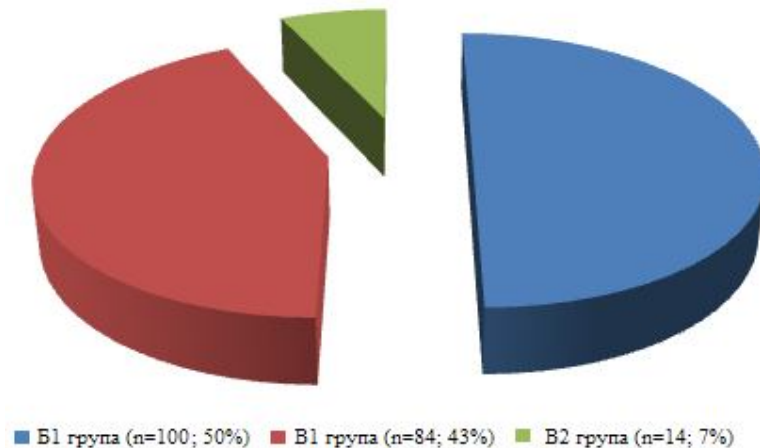
моменту истраживања у Окружном затвору практично није било лица која су разврстана у А-1 групу док је број лица разврстаних у А-2 и Б-1 статистички занемарљив. Отуда је истраживањем обухваћено 100 лица разврстаних у Б-2 групу и 100 лица која су распоређена у В-1 или В-2 групу.

Табела 7. Број осуђених лица по групама на дан 31.12.2013.године

	Група						
	Укупно	А1	А2	Б1	Б2	В1	В2
N	293*	/	/	/	61	212	14
%	100%	/	/	/	20,8%	72,3%	4,7%

• 5 лица није било категорисано

Надаље, када је у питању структура лица на затвореном одељењу, такође није извршено уједначавање узорка у контексту В-1 и В-2 групе јер се исто поставило немогућим, а с обзиром на диспропорционално мали број лица у В-2 групи. Тако је узроком коначно обухваћено свега 14 (7%) лица која су у В-2 групи и 86 (43%) лица у В-1 групи.



Графикон 1. Структура узорка према групама у које су разврстана осуђена лица

-Степен ризика

Када су у питању особености узрока у односу на друге независне варијабле анализа утврђеног степена ризика показала је неуједначене резултате. Ово се поставља из разлога што категорисање лица у горе наведен групе (А1-В2) по правилу прати и одговарајући степен ризика, било да је у питању низак (А1-А2), средњи (Б1-Б2), висок или изузетно висок (В1-В2). С обзиром на раније елаборирану структуру осуђених лица формиране су две групе, а које су укључиле лица из Б-2 групе и са средњим степеном ризика, односно лица која имају висок степен ризика и припадају В-1 или В-2 групи.

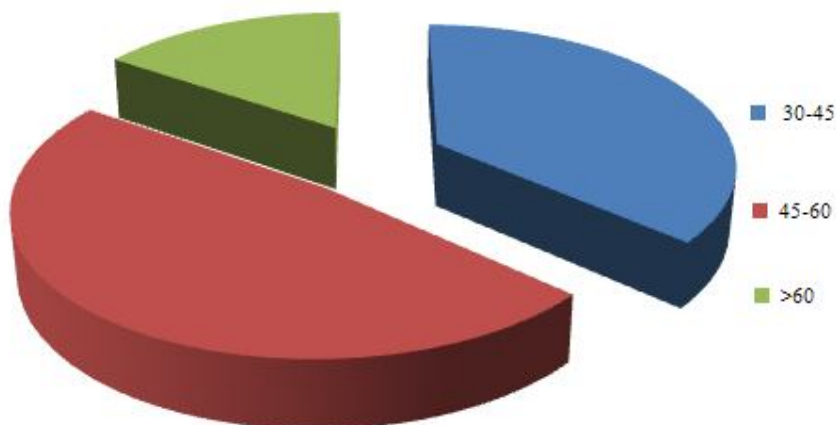
Како Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица предвиђа процену степена ризика, мора се напоменути да се у Окружном затвору у

Новом Саду примењују два инструмента у датом контексту: Упитник за процену ризика за лица осуђена на казну затвора до и три године и Упитник за процену ризика за лица осуђена на казну преко три године. Ипак, с обзиром да се истраживање орјентише на казне до годину дана узорак је укључио само лица која су евалуирана применом првог поменутог упитника. Надаље, премда наведени инструмент диференцира четири степена ризика, укључујући низак (0-30 бодова), средњи (31-53), висок (54-85) и изузетно висок ниво (86-106) узорком практично нису обухваћена лица која припадају највишем степену ризика.

У истом контексту ваља нагласити да премда би се могло очекивати да лица која су разврстана у В-2 групу имају утврђен изузетно висок степен ризика, исто није случај у пракси. Отуда се нотирају случајеви где лице има В-2 групу, те степен ризика на ниову од 62 бода. Односно, региструју се случајеви где лице такође има 62 бода на предметном упитнику, али припада В-1 групи.

Такође регистрован је мањи број случајева лица која су распоређена у затворено одељење, премда имају средњи степен ризика. Наведено се при томе објашњава најпре разлозима безбедности, премда не налази потврду на нивоу процене датим упитником. С обзиром да се ради о појединачним случајевима исти нису укључени у узорак.

Напослетку, како велики број лица обухваћених узроком има граничне вредности степена ризика, тешко је било очекивати поуздано диференцирање резултата. У том смиилу приликом провере хипотеза извршена је даља парцијализација група степена ризика, са распоном од 15 бодова.



Графикон 2. Структура узорка према броју бодова степена ризика

Анализирајући добијене податке запажа се да је код 73 (36,5%) идентификован степен ризика у распону од 31-45 бодова. Затим код 97 (48,5%) лица утврђен је степен ризика између 46 и 60 бодова, док је код 30 (15%) утврђен степен ризика преко 60 бодова.

Табела 8. Степен ризика лица и одељење у које су распоређени (распон 15 бодова)

	Године	старости
--	--------	----------

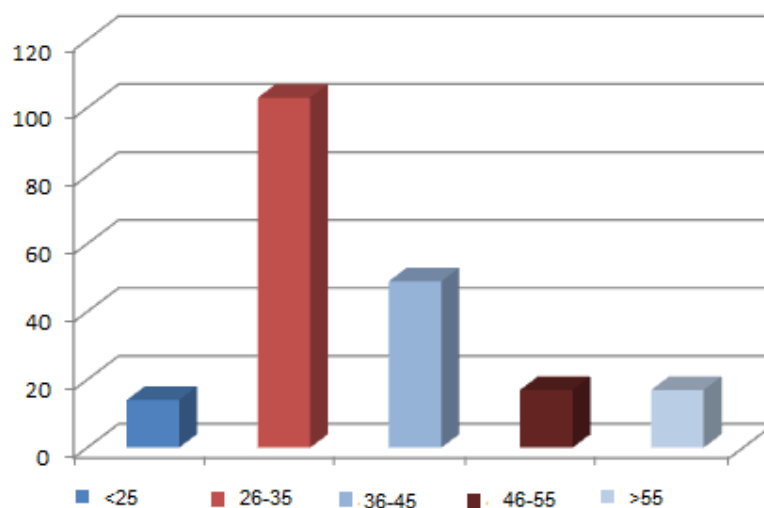
Одељење	<30	31-45	46-60 (53)	>60
Полуотворено	/	73 (73%)	27(27%)	/
Затворено	/	/	70 (70%)	30(30%)
Укупно	/	73(36.5%)	97(48,5%)	30(15%)

Добијени резултати сведоче да је у полуотвореном одељењу највећи број (n=73; 73%) лица са утврђеним степеном ризика испод 45 бодова. Тек приближно трећина или 27% лица је са утврђеним степеном ризика који је у распону између 46 и 53 бода, а што представља горњу границу наведеног степена ризика.

Када су пак у питању лица распоређена на затворено одељење приметан је врло узак распон идентификованог степена ризика. Тако од укупног броја лица у наведеном подузorkу 70 (70%) лица бива идентификовано у распону од 54 до 60 бодова, док 30 (30%) бива идентификовано у распону преко 60 бодова.

- Године старости

Када су у питању старосне карактеристике осуђених приметна је прилична неуједначеност узорка. Ово се напомиње с обзиром на чињеницу да је највећи број осуђених регистрован у категорији између 26 и 35 година старости. Додатно, детаљнијом анализом утврђено је узорак чине 14 (7%) лица старости до 25 година, 103 (51,5%) лица старости између 26 и 35 година, 49 (24,5%) лица старости од 36 до 45 година, 17 (8,5%) лица старости од 46 до 55 година и 17 (8,5%) лица старости изнад 55 година.



Графикон 3. Године старости осуђених лица обухваћених узроком

Када се пак анализира старосна структура, а у односу на одељења на која су осуђени распоређени примећује се да категорија лица старости између 26 и 35 година чини преко 60% осуђених лица у затвореном одељењу, наспрам 43% у полуотвореном одељењу. На другој страни,

док је у затвореном одељењу утврђено свега 7 (7%) распоређених лица старијих од 45 година, иста категорија обхвата 27 (27%) лица у полуотвореном одељењу, односно 13 (13%) лица старијих од 55 година.

Табела 9. Структура осуђених лица по годинама старости и одељењима

Одељење	Године старости				
	<26	26-35	36-45	46-55	>55
Полуотворено	9(9%)	43(43%)	21(21%)	14(14%)	13(13%)
Затворено	5(5%)	60(60%)	28(28%)	3(3%)	4(4%)
Укупно	14(7%)	103(51,5%)	49(24,5%)	17(17%)	17(17%)

-Брачни статус

Анализа брачног статуса осуђених лица обухваћених узорком дала је врло сложене резултате. Ово се намеће из чињенице да су брачни и породични односи врло променљиви у датој категорији лица, као и да не постоји адекватна правна провера чињеничног стања.

Наиме, посматрано на нивоу целокупног узрока 32 (16%) лица су у Пријемном одељењу изјаснила као неожењени, док је 168 (84%) лица било у брачном или ванбрачном статусу. Ипак, од укупног броја лица чак 142 (71%) је имало историју развода или заснивање ванбрачне заједнице са другом женом.

Табела 10. Брачни статус осуђених лица у односу на одељење

Одељење	Брачни статус		
	Нису у браку	У браку	Разведени
Полуотворено	11(11%)	89(89%)	59 (49%)
Затворено	21(21%)	79(79%)	83(83%)
Укупно	32(16%)	168(84%)	142 (71%)

Као напомену у предметном контексту ваља истаћи то да добијени подаци не само да се базирају тек на изјавама осуђених лица, већ су и предмет злоупотребе. Наиме, водећи се законским текстом, Закон о извршењу кривичних санкција дозвољава да лица током издржавања казне примају посете од стране крвних сродника или брачних/ванбрачних партнера. Тек статус девојке, пријатељице или сличног није обухваћен основним правима, већ захтева да лице у програму поступања буде награђено доделом проширеног права на круг лица која могу посетити осуђеног.

Како би превазишли поменуту законску препреку осуђеници упућују девојке, па и проститутке да прибаве потврде о ванбрачној заједници. С обзиром да ово у погледу услова захтева само два сведока, на тај начин осуђенима могу долазити у посету, укључујући посету у посебним просторијама без надзора и лица ван сродничког круга.

Да је наведено редовна пракса сведочи и чињеница да се дешава да осуђени током издржавања казне промени две или ванбрачних супруга, премда их заправо никада није ни упознао пре

издржавања казне. Ово се коначно нарочито нотира у ситуацијама када се долазак проститутке, а у својству ванбрачне супруге прима као награда.

Вративши се на сегмент статистичких резултата извршена и анализа брачног статуса у односу на године старости осуђених лица. Тако се запажа да је највећи број лица ван брака (n=16; 15,5%) у старосној категорији између 26 и 35 година. Ипак, посматрано у сегменту удела по подгрупама, 18,4% (n=9) се бележи у старосној категорији лица од 36 до 45 година.

Табела 11. Брачни статус и године старости осуђених лица

Брачни статус	Године старости					Укупно
	<26	26-35	36-45	46-55	>55	
Није у браку	2(14.3%)	16(15.5%)	9(18.4%)	3(17.6%)	2(11.8%)	32(16%)
У браку	12(85.7%)	87(84.5%)	40(81.6%)	14(82.4%)	15(88.2%)	168(84%)
Укупно	14(100%)	103(100%)	49(100%)	17(100%)	17(100%)	200(100%)

-Образовни статус

Када је у питању образовни статус осуђених лица подела је извршена на пет категорија. Тако су разликована лица без завршене основне школе, лица која имају завршену основну школу, али нису започела средњошколско образовање. Затим, трећу категорију чине лица која су започела средњошколско образовање. Наредна категорија су лица са завршеном средњом школом, док последњу чине лица која су имају завршену вишу школу или факултет.

Као напомену у истом контексту, ваља истаћи да податке о образовном статусу прикупљају професионалци из Службе за третман у Пријемном одељењу, али да се исти бележе тек на основу података из пресуде или изјеве осуђеног. У оба случаја они не подлежу фактичкој провери, те је чињенично стање могуће и у другачијем облику.

Детаљнијим прегледом добијених резултата обухваћени узорак укључио је 37 (18,5%) лица без основне школе. 45 (22,5%) лица је било за завршеном основном школом, док је 69 (34,5%) имало започето, али не и завршено средњошколско образовање. Коначно, 47 (23,5%) лица стекло је диплому трогодишње или четворогодишње средње школе, док су 2 (1%) лица имала високошколску диплому.

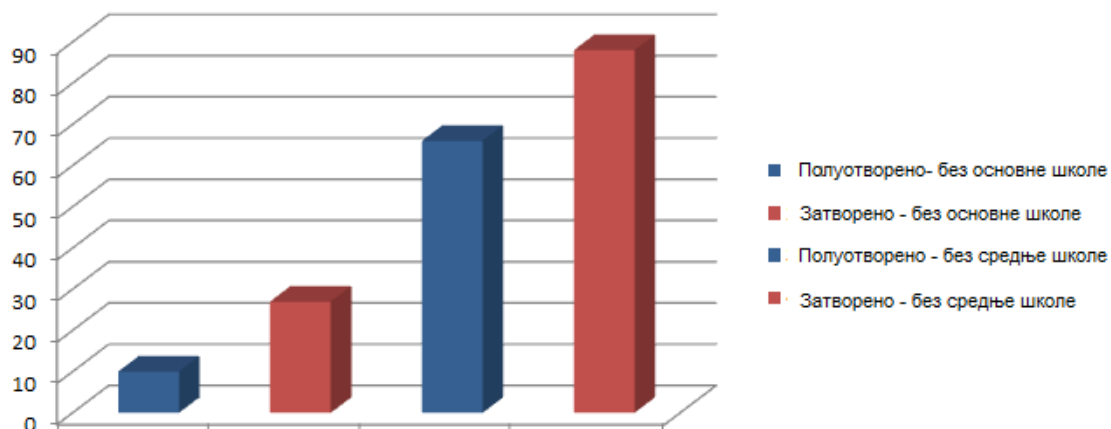
Укрштањем података који се тичу одељења у која су лица распоређена и образовног статуса запажа се да је удео дати статус нешто повољнији код лица која су распоређена у полуотворено одељење. Ово коначно има свакако везе са чињеницом да Упитник за процену ризика за лица осуђена на казну затвора до и три године предвиђа неколико ајтема који се тичу школске спреме. У

том смислу за очекивати је да лица која имају виши ниво образовања буду чешће у повољнијем смештају, односно групи са ширим кругом права.

Табела 12. Образовни статус осуђених лица и одељење

Одељење	Образовни статус					Укупно
	Без основне школе	Основна школа	Започета средња школа	Средња школа	Факултет	
Полуотворено	10(10%)	24(24%)	32(32%)	32(32%)	2(2%)	100(100%)
Затворено	27(27%)	21(21%)	37(37%)	15(15%)	/	100(100%)
Укупно	37(18.5%)	45(22.5%)	69(34.5%)	47(23.5%)	2(1%)	200(100%)

Сумарним прегледом резултата тако се може запазити да у полуотвореном одељењу чак 66 (66 %) лица није успело да оконча средњошколско образовање. Ово је при томе значајно повољније у односу на чак 85 (85%) лица са истим статусом у затвореном одељењу.



Графикон 4. Образовни статус осуђених лица и одељење

Као додатну напомену ваља истаћи да је на затвореном одељењу 24(24%) лица ипак извештавало о знањима и вештинама која се тичу одређених заната, премда о истом нису имали и формалну потврду.

Напоследку, анализа образовног статуса вршена је и у односу на године старости где је утврђено да је највећи број лица (n=24; 23.3%) која имају завршену средњу школу старости између 26 и 35 година. Док је највећи удео средњошколског образовања, посматрано по старосним подгрупама, утврђен у сегменту лица старијих од 55 година (n=5; 29.4%).

Табела 13. Образовни статус осуђених лица и године старости

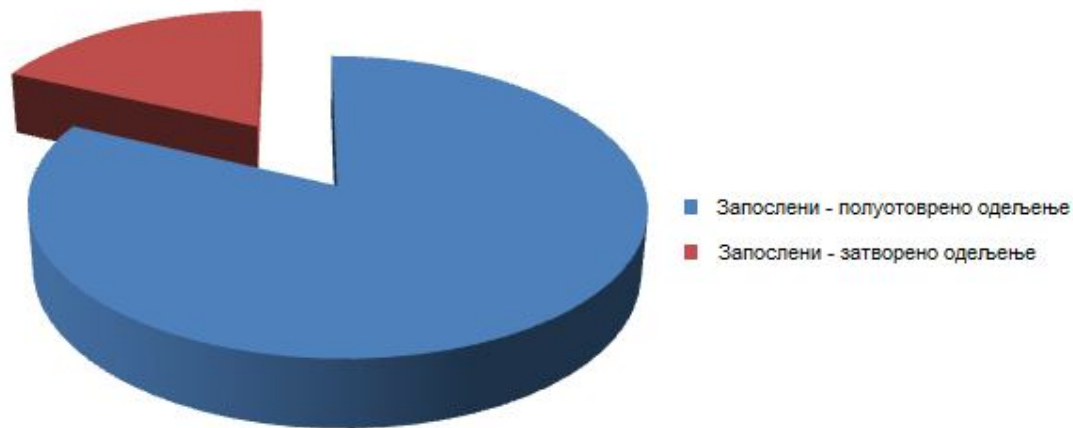
Године	Образовни статус					Укупно
	Без	Основна	Започета	Средња	Факултет	

старости	основне школе	школа	средња школа	школа		
<26	4(28.6%)	4(28.6%)	4(28.6%)	2(14.3%)	/	14(100%)
26-35	21(20.4%)	21(20.4%)	36(35%)	24(23.3%)	1(1%)	103(100%)
36-45	9(18.4%)	9(18.4%)	17(34.7%)	13(26.5%)	1(2%)	49(100%)
46-55	2(11.8%)	5(29.4%)	7(41.2%)	3(17.6%)	/	17(100%)
>55	1(5.9%)	6(35.3%)	5(29.4%)	5(29.4%)	/	17(100%)
Укупно	37(18.5%)	45(22.5%)	69(34.5%)	47(23.5%)	2(1%)	200(100%)

-Радни статус

Када је у питању радни статус осуђених на издржавање казне затвора добијени показатељи јасно сведоче да је највећи удео лица пре доласка у Окружни затвор био незапослен. Ово се односи на 177 лица, односно 88.5% лица обухваћених узроком.

Даља анализа вршена је према одељењима у која се лица разврставају, где прикупљени подаци упућују да је 19 лица или 82.6% запослених било смештено у полуотворено одељење, док је 4 или 17.4% запослених лица било у затвореном одељењу.



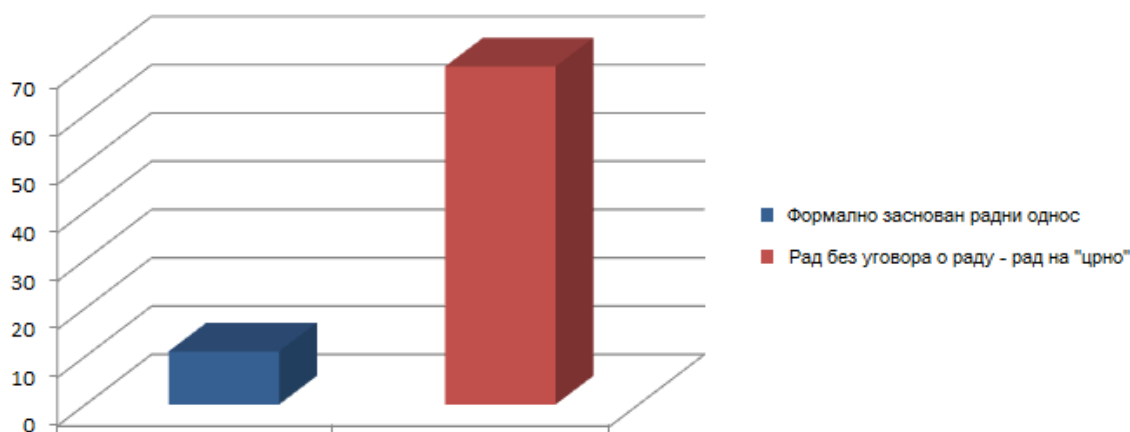
Графикон 4. Однос запослених осуђених лица пре ступања на издржавање казне

Када је у питању радни статус и године старости запажа се да ни једно лице старости до 26 година није било запослено, док је највећи број лица који су засновали радни однос било у категорији лица старости од 26 до 35 година.

Поред наведеног ваља указати и на то да је наведена дистинкција радног статуса пратила критеријуме предвиђене Упитником за процену ризика осуђених на казне затвора до и 3 године, а који не препознаје ситуације у којима је лице радно ангажовано, али без формалног заснивања уговора о раду. Ипак, уколико би се наведени критеријум проширио у смислу радно ангажовања у последњих годину дана, привремено или повремено је било радно ангажовано „на црно“, више од 70% осуђених лица.

Табела 14. Радни статус осуђених лица и године старости/одељење

Године старости	Одељење	Радни статус		Укупно
		Запослен	Незапослен	
<26	Полуотворено	/	9(100%)	9(100%)
	Затворено	/	5(100%)	5(100%)
	Укупно	/	14(100%)	14(100%)
26-35	Полуотворено	9(20.9%)	34(79.1%)	43(100%)
	Затворено	3(5%)	57(95%)	60(100%)
	Укупно	12(11.7%)	91(88.3%)	103(100%)
36-45	Полуотворено	3(14.3%)	18 (85.7%)	21(100%)
	Затворено	/	28(100%)	28(100%)
	Укупно	3(6.1%)	46(93.9%)	49(100%)
46-55	Полуотворено	4(28.6%)	10(71.4%)	14(100%)
	Затворено	1(33.3%)	2(66.7%)	3(100%)
	Укупно	5(29.4%)	12(70.6%)	17(100%)
>55	Полуотворено	3(23.1%)	10(76.9%)	13(100%)
	Затворено	/	4(100%)	4(100%)
	Укупно	3(17.6%)	14(82.4%)	17(100%)
Укупно	Полуотворено	19(19%)	81(81%)	100(100%)
	Затворено	4(4%)	96(96%)	100(100%)
	Укупно	23(11.5%)	177(88.5%)	200(100%)



Графикон 5. Однос формално запослених и осуђених лица која су радно ангажована без уговора о раду

- Психијатријски статус

Подаци који се тичу психијатријског статуса осуђених лица прикупљани су анализом одговарајућих ајтема (37-49) на Упитнику за процену ризика. Тек валидност ових података прилично је упитна, с обзиром на чињеницу да ако у пресуди или социјалној анамнези не постоје подаци о рецимо злоупотреби супстанци или извршеном кривичном делу које се тиче дрога или алкохола и сличном, сви добијени подаци су аутоанамнестичке природе. Надаље, с обзиром на специфичне интеракције осуђених неретко лица поучавају једне друге о ономе шта би било корисно по њих да

кажу приликом пријемне евалуације. Чињеницом да позитивни одговори повећавају укупни скор степена ризика, није необично да осуђена лица негирају проблеме на наведеним ајтемима.

Када су у питању подаци који се тичу наркоманије утврђено је да 85 (42,5%) лица извештава о неком контакту са дрогама, док 35 (17,5%) извештава о проблему зависности. Коначно, 80 (40%) лица негира било какву историју злоупотребе дрога.

Детаљнијом анализом предметне варијабле у контексту одељења у које су осуђена лица смештена, примећује се да је нешто повољнији статус лица која су смештена на полуотворено одељење. Тако, на полуговореном одељењу 42 (42%) лица има неко искуство са дрогама или проблем зависности, док је на затвореном одељењу овај удао значајно виши, а о чему извештава 78 (78%) лица.

Табела 15. Злоупотреба дрога осуђених лица и одељење

Одељење	Злоупотреба дрога			Укупно
	Пробаторски	Наркоманија	Нема искуства	
Полуотворено	32(32%)	10(10%)	58(58%)	100(100%)
Затворено	53(53%)	25(25%)	22(22%)	100(100%)
Укупно	85(42.5%)	35(17.5%)	80(40%)	200(100%)

Када су у питању године старости и злоупотреба дрога највећи број, али и удео пробаторских искустава и статуса зависности утврђен је у старосној категорији од 26-35 година. Тако је у наведеном оквиру 46 (44.7%) лица извештавало о пробаторским искуствима, док је 27 (26.2%) извештавало о статусу зависника. При томе треба запазити да је удео пробатора прилично уједначен у свим категоријама. Ипак, занимљиво је да се у категорији од 26-35 и 36-45 налази и највећи број и највећи удео оних лица која негирају било какву злоупотребу дрога.

Табела 16. Злоупотреба дрога осуђених лица и године старости

Године старости	Злоупотреба дрога			Укупно
	Пробаторски	Наркоманија	Нема искуства	
<26	5(35.7%)	1(7.1%)	8(57.1%)	14(100%)
26-35	46(44.7%)	27(26.2%)	30(29.1%)	103(100%)
36-45	21(42.9%)	2(4.1%)	26(53.1%)	49(100%)
46-55	7(41.2%)	3(17.6%)	7(41.2%)	17(100%)
>55	6(35.3%)	2(11.8%)	9(52.9%)	17(100%)
Укупно	85(42.5%)	35(17.5%)	80(40%)	200(100%)

Анализа података који се тичу злоупотребе алкохола, очекивано показује нешто више процене позитивних одговора. Тако се посматрано на целокупном узроку налази да је 125 (62,5%) лица имало нека искуства са алкохолом, а да 43 (21.5%) има или је имало у неком моменут проблем зависности или проблем са законом који је у вези са алкохолизмом. Коначно, у истој равни, 32 (16%) лица извештава да није конзумирало алкохол.

Увођењем варијабле смештаја, односно одељења у које су лица распоређена приметна је релативна уједначеност резултата. Тако у полуотвореном одељењу неко искуство са алкохолом или проблем зависности има 79 (79%) лица, док у затвореном овакво извештавање даје 89 (89%) лица.

Табела 17. Злоупотреба алкохола осуђених лица и одељење

Одељење	Злоупотреба алкохола			Укупно
	Пробаторски	Алкохолизам	Нема искуства	
Полуотворено	63(63%)	16(16%)	21(21%)	100(100%)
Затворено	62(62%)	27(27%)	11(11%)	100(100%)
Укупно	125(62.5%)	43(21.5%)	32(16%)	200(100%)

Анализа злоупотребе алкохола у односу на старосне категорије показала је да највећи број лица (n=91; 88,3%) са историјом злоупотребе алкохола припада осуђеницима старости између 26 и 35 година. Ипак, посматрано на ниову удела субгрупе највећи проценат утврђен је код лица која су млађа од 26 година и то на нивоу од 92,4% (n=13).

Табела 18. Злоупотреба алкохола осуђених лица и године старости

Године старости	Злоупотреба Алкохола			Укупно
	Пробаторски	Алкохолизам	Нема искуства	
<26	10(71.4%)	3(21.4%)	1(7.1%)	14(100%)
26-35	61(59.2%)	30(29.1%)	12(11.7%)	103(100%)
36-45	32(65.3%)	4(8.2%)	13(26.5%)	49(100%)
46-55	9(52.9%)	4(23.5%)	4(23.5%)	17(100%)
>55	13(76.5%)	2(11.8%)	2(11.8%)	17(100%)
Укупно	125(62.5%)	43(21.5%)	32(16%)	200(100%)

Подаци који се тичу историје самоповређивања и историје покушаја самоубистава сведоче о високој учесталости самоповређивања, те релативно високој учесталости покушаја самоубистава међу осуђеничком популацијом. Тако, на ниову целокупног узрока 28 (14%) лица има евидентирано у неком моменту неки вид самоповређивања који није суицидалне природе, док 6 (3%) лица има конкретне судицидалне покушаје.

Увођењем података који се тичу одељења у које су лица смештена, нешто повољнији резултати су утврђени код осуђеника у полуотвореном одељењу. Тако у датој категорији укупно 10 (10%) лица извештава о неком виду самоповређивања или покушаја суицида, док у затвореном одељењу датој категорији припада 24 (24%) лица.

Поред наведеног ваља напоменути да у затвореном одељењу већи број лица има различите ожиљке, али за које негира да су последица самоповређивања, већ се ради о последицама учешћа у сукобима са другим лицима. Тек природу ових повреда није могуће потврдити.

Табела 19. Самоповређивање/суицид осуђених лица и одељење

Одељење	Самоповређивање и суицид			Укупно
	Самоповређивање	Суицид	Нема искуства	
Полуотворено	9(9%)	1(1%)	90(90%)	100(100%)
Затворено	19(19%)	5(5%)	76(76%)	100(100%)
Укупно	28(14%)	6(3%)	166(83%)	200(100%)

Добијени подаци посматрани кроз призму старосних група показују да је највећи број и удео лица са историјом самоповређивања између 26 и 35 година живота. Ово се односи на 20 (19.4%) лица која су се самоповређивала и 3 (2,9%) лица која су покушала суицид. Све остале групе имају тек појединачне случајеве у обе категорије.

Табела 20. Самоповређивање осуђених лица и године старости

Године старости	Самоповређивање и суицид			Укупно
	Самоповређивање	Суицид	Нема искуства	
<26	1(7.1%)	1(7.1%)	12(85.7%)	14(100%)
26-35	20(19.4%)	3(2.9%)	80(29.1%)	103(100%)
36-45	2(4.1%)	1(2%)	46(93.9%)	49(100%)
46-55	3(17.6%)	1(5.9%)	13(76.5%)	17(100%)
>55	2(11.8%)	/	15(88.2%)	17(100%)
Укупно	28(14%)	6(3%)	166(83%)	200(100%)

Сегмент резултата који се односи на фармакотерапију носио је извесна методолошка оптерећења. Наиме, у првом реду ваља нагласити да коришћени упитник разликује три категорије, а у односу на које се врши одговарајуће бодовање. Тако се на Упитнику са 0 бодова бодују она лица која не користе психофармакотерапију, са 1 бод лица која користе антидепресиве, анксиолитике и седативе, односно са 2 бода лица која у терапији имају психостабилизаторе и неуролептике.

При томе наведену поделу тешко је разумети, с обзиром на нејасне импликације да лица која су рецимо депресивна показују виши степен ризика рецидива или нарушавања безбедности у установи, од лица која нису. Ипак, у методолошком смислу већи проблем представља то што поред чињенице да значајан број лица у затворима користи неки вид терапије, иста је врло променљива, како у дозама, тако и у избору лекова. Отуда се је у овом раду начињен избор да се сви видови психофармакотерапије обједине као засебна категорија, а да се уведе додатна подгрупа лица која користе метадонску супституциону терапију или терапију „Бупренофрином“.

Анализирајући резултате на нивоу целокупног узрока, утврђено је да 63 (31.5%) лица користи неки вид психофармакотерапије, уз додатка од 7 (3.5%) лица који су користили супституциону терапију као хероински зависници. Коначно, 130 (65%) лица није користило медикаменте у циљу санирања психичког статуса.

Парцијални преглед према одељењима сведочи да је број и удео лица која користе психофармаке значајно виши у затвореном него у полуотвореном одељењу. Тако се у првом поменутом овај број утврђује на 47 (47%), наспрам 23 (23%) у последњем.

Табела 21. Психофармакотерапија осуђених лица и одељења

Одељење	Психофармако терапија			Укупно
	Користи лекове	Супституциона терапија	Не користи	
Полуотворено	23(23%)	/	77(77%)	100(100%)
Затворено	40(40%)	7(7%)	53(53%)	100(100%)
Укупно	63(31.5%)	7(3.5%)	130(65%)	200(100%)

Посматрано даље у односу на старосне групе ваља истаћи да највећи број лица (n=37) који користе горе наведене групе лекова или супституциону терапију припадају старосној категорији од 26-35 година. Ипак, посматрано у свих пет подгрупа удео лица која имају неки вид терапије је прилично уједначен и креће се од 28,6% у категорији лица до 25 година старости до 36.7% лица у групи старости од 36-45 година.

Табела 22. Психофармакотерапија осуђених лица и године старости

Године старости	Психофармако Терапија			Укупно
	Користи лекове	Супституциона терапија	Не користи	
<26	4(28.6%)	/	10(71.4%)	14(100%)
26-35	31(30.1%)	6(5.8%)	66(64.1%)	103(100%)
36-45	18(36.7%)	1(2%)	30(61.2%)	49(100%)
46-55	5(29.4%)	/	12(70.6%)	17(100%)
>55	5(29.4%)	/	12(70.6%)	17(100%)
Укупно	63(31.5%)	7(3.5%)	130(65%)	200(100%)

Као додатну напомену извршена је и унакрсна анализа психофармако терапије и историје злоупотребе дрога, односно историје самоповређивања. У оба случаја добијени подаци упућују да наведени вид терапије у највећем проценту користе лица која су или су били у статусу зависника (n=28; 80%), односно лица која су се раније самоповређивала (n=23; 82,1%).

Табела 23. Психофармако терапија и искуства са дрогама/самоповређивање

Искуства са дрогама	Психофармако терапија			Укупно
	Користи лекове	Супституциона терапија	Не користи лекове	
Пробаторски	22(25.9%)	1(1.2%)	62(57.1%)	85(100%)
Наркоманија	22(62.9%)	6(17.1%)	7(20%)	35(100%)
Нема искуства	19(23.8%)	/	61(76.3%)	80(100%)
Укупно	63(31.5%)	7(3.5%)	130(85%)	200(100%)
Самоповређивање и суицид	Користи лекове	Супституциона терапија	Не користи лекове	Укупно

Самоповређивање	20(71.4%)	3(10.7%)	5(17.9%)	28(100%)
Сицид	2(3.3%)	/	4(66.7%)	6(100%)
Нема искуства	41(24.7%)	4(2,4%)	121(72.9%)	166(100%)
Укупно	63(31.5%)	7(3.5%)	130(65%)	200(100%)

- Кривично дело

Анализа извршених кривичних дела по основу којих је изречена затворска казне вршена је по основу заштитног објекта предвиђеног Кривичним закоником. Добијени подаци јасно упућују да је највећи удео осуђених лица извршилац кривичних дела против имовине (n=149; 74.5%). При томе под овим заштитним објектом најчешће се јављају кривична дела из члана 204. КЗ, односно тешка крађа, из члана 203. КЗ, односно крађа и нешто мањи удео кривичних дела из члана 205. КЗ и 206 КЗ, односно разбојничка крађа и разбојништво.

У погледу учесталости 17 лица (8.5%) је издржавало казну за учињено кривично дело против здравља, односно кривично дело које се тиче поседовања, производње или стављања у промет опојних дрога. Надаље, 9 (4.5%) лица издржавало је казну по основу учињеног кривичног дела против породице, док је 7 (3,5%) издржавало казну по основу кривичног дела против живота и тела. Осталих 18 (9%) лица издржавали су казне за разнородна кривична дела, а на нивоу појединачних случајева



Графикон 6. Извршена кривична дела осуђених лица и одељење

Структура извршених кривичних дела анализирана је и у односу на одељења у која су распоређена осуђена лица. Тако се примећује пре свега разлике у погледу учесталости кривичних дела против имовине где је у полуотвореном одељењу 15% више лица која су осуђена по овом основу. На другој страни пак примећује се да је на затвореном одељењу значајно више лица и то за 13% која су осуђена по основу извршеног кривичног дела против здравља. Коначно, премда у полуотвореном одељењу није било лица која су учинила кривично дело против живота и тела,

занимљиво је да су у исто била распоређена лица против који су се водили нови кривични поступци за дела из ове групе, укључујући и кривично дело убиства (у покушају).

Табела 24. Извршена кривична дела осуђених лица и одељење

Одељење	Кривична дела					Укупно
	Против имовине	Против здравља људи	Против брака и породице	Против живота и тело	Остала кривична дела	
Полуотворено	82(82%)	2 (2%)	5(5%)	/	11(11%)	100(100%)
Затворено	67(67%)	15(15%)	4(4%)	7(7%)	7(7%)	100(100%)
Укупно	149(74.5%)	17(8.5%)	9(4.5%)	7(3.5%)	18(9%)	200(100%)

Анализа структуре криминалитета, односно основа изрицања затворских казни у кратком трајању начињена је и по критеријуму година старости. При томе с обзиром да највећа порција кривичних дела јесте против имовине, статистика у односу на друге заштитне објекте базира се на појединчаним случајевима, те поставља питање валидности закључака.

Детаљнијим прегледом опажа се релативна уједначност удела између старосних подгрупа, а у контексту имовинских кривичних дела. Тако дати удео иде у распону од 71.8% колико је у категорији лица старости 26 до 35 година, до 92,9% колико је у категорији лица старости до 25 година. Премда опажена разлика јесте на нивоу вишем од 20% мора се напоменути да је иста последица малог узрока лица старости до 25 година, те је у том смислу могућа и другачија интерпретација резултата. Када је пак у питању број учинилаца и старосне категорије, лица старости од 26-35 (n=74), чине практично 50% свих учинилаца кривичних дела ове врсте.

Када су пак упитању друга кривична дела, мали узорак је условио ниске фреквенце и проценте, а што поново упућује на проблем поузданости закључака. Тек упадљивији резултата запажа се у контексту извршења кривичних дела против здравља људи, а где се удео лица старости од 26 до 35 година бележи на нивоу од 13.6%. Ипак, у погледу укупног учешћа ове популације у контексту кривичних дела која се тичу поседовања, производње или стављања у промет дрога, лица старости 26-35 чине 82%.

Табела 25. Извршена кривична дела осуђених лица и године старости

Године старости	Кривична дела					Укупно
	Против имовине	Против здравља људи	Против брака и породице	Против живота и тела	Остала кривична дела	
<26	13(92.9%)	/	/	/	1 (7.1%)	14(100%)
26-35	74(71.8%)	14(13.6%)	3(2.9%)	1(1%)	11(10.7%)	103(100%)
36-45	35(71.4%)	1(2%)	5(10.2%)	5(10.2%)	3(6.1%)	49(100%)
46-55	14(82.4%)	1(5.9%)	/	1(5.9%)	1(5.9%)	17(100%)
>55	13(76.5%)	1(5.9%)	1(5.9%)	/	2(11.8%)	17(100%)

Укупно	149(74.5%)	17(8.5%)	9(4.5%)	7(3.5%)	18(9%)	200(100%)
--------	------------	----------	---------	---------	--------	-----------

- Насилна кривична дела

Када су у питању карактеристике кривичних дела лица осуђених на кратке казне затвора, анализа је вршена и у односу на постојање насиља као елемента бића кривичног дела. Тако је на ниову целокупног узрока утврђено да је 27 (13,5%) лица евидентирано као учиниоци насилних кривичних дела, док је 173 (86,%) лица одговорно за ненасилна дела.

Посматрано према одељењима у која се смештају лица примећује се да је број, односно удео лица са насилном природом кривичног дела практично дупло виши у затвореном него у полуотвореном одељењу.

Табела 26. Насилна кривична дела осуђених лица и одељење

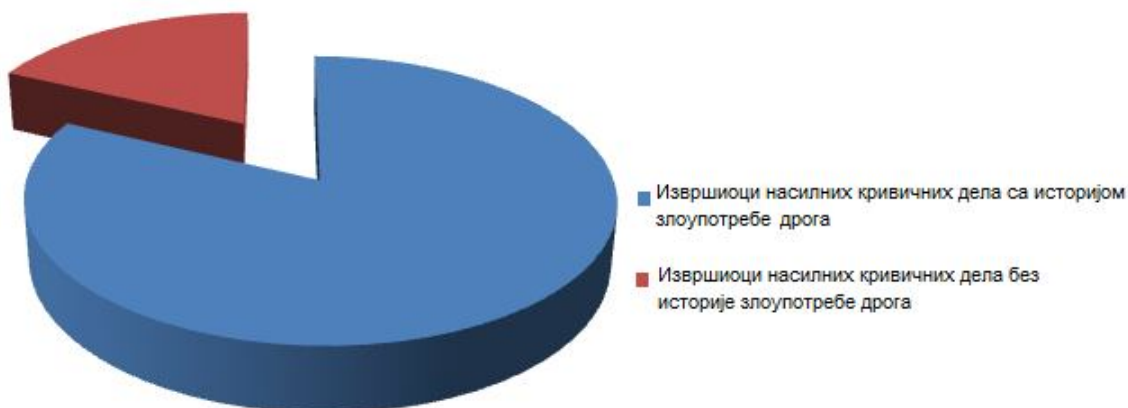
Одељење	Кривична дела		Укупно
	Насилна	Ненасилна	
Полуотворено	8(8%)	92 (92%)	100(100%)
Затворено	19(19%)	81(81%)	100(100%)
Укупно	27(13.5%)	173(86.5%)	200(100%)

Када су у питању насилна кривична дела, дата варијабла посматрана је и у односу на године старости, а где је утврђено да иста практично у свим случајевима врше лица старости до 35 година старости, док се највећи број извршилаца јавља у категорији лица старости од 26 до 35 година старости.

Табела 27. Насилна кривична дела осуђених лица и године старости

Године старости	Кривична дела		Укупно
	Насилна	Ненасилна	
<26	6(42.9%)	8(57.1%)	14(100%)
26-35	20(19.4%)	83(80.6%)	103(100%)
36-45	1(2%)	48(98%)	49(100%)
46-55	/	17(100%)	17(100%)
>55	/	17(100%)	17(100%)
Укупно	27(13.5%)	173(86.5%)	200(100%)

Напоследку, анализа кривичних дела праћена је и у односу на историју злоупотребе супстанци. Тако је утврђено да је 22 (81.4%) лица која су починила насилно кривично дело имало неки вид искустава злоупотребе дрога, док је 26 (96%) лица из ове групе имало историју неког вида злоупотребе алкохола.



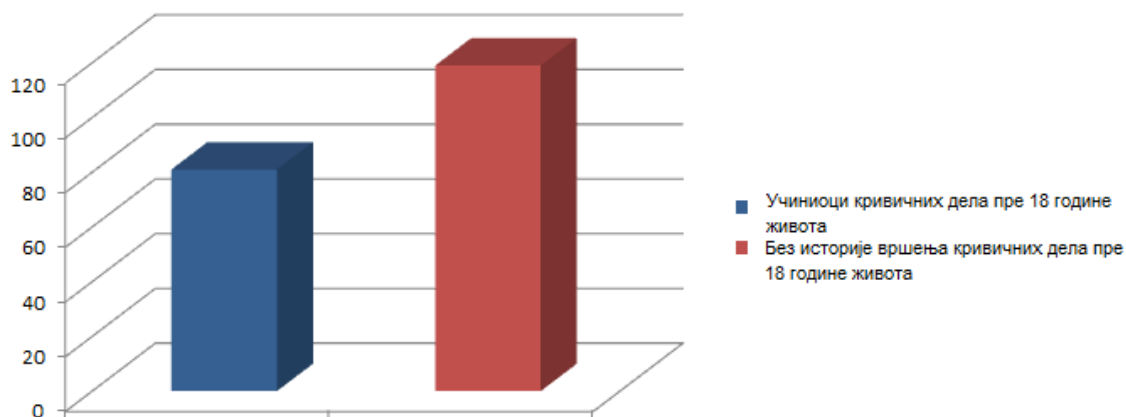
Графикон 7. Извршиоци насилних кривичних дела са/без историје злоупотребе дрога

Табела 28. Насилна кривична дела осуђених и злоупотреба супстанци

Искуства са дрогама	Кривична дела		Укупно
	Насилна	Ненасилна	
Пробаторски	12(14.1%)	73(85.9%)	85(100%)
Наркоманија	10(28.6%)	25(71.4%)	35(100%)
Нема искуства	5(6.3%)	75 (93.5%)	80(100%)
Укупно	27(13.5%)	173(86.5%)	200(100%)
Искуство са алкохолом	Кривична дела		Укупно
	Насилна	Ненасилна	
Пробаторски	14(11.2%)	111(88.8%)	125(100%)
Алкохолизам	12(27.9%)	31 (72.1%)	43(100%)
Нема искуства	1(3.1%)	31(96.9%)	32(100%)
Укупно	27(13.5%)	173(86.5%)	200(100%)

-Историја вршења кривичних дела у статусу малолетника

Особености осуђених лица на издржавању казне затвора праћене су и у контексту постојања историје вршења кривичних дела у статусу малолетника. Тако је на нивоу целокупног узрока утврђено да се 81 (40.5%) лица јавља као учинилац кривичног дела пре пунолетства, док за 119(59.5%) лица нема података о изрицаним васпитним мерама или малолетничком затвору.



Графикон 8. Учиниоци кривичних дела пре 18 године живота

Наведени оквир анализе вршен је и у односу на одељење у које су лица смештена, где је утврђено да се у затвореном одељењу налази 60% (n=49) лица која су кривично санкционсана пре навршених 18 година живота.

Коначно, посматрано у односу на злоупотребу дрога, од 81 лица које је вршило кривична дела и у периоду малолетства, 52 (64%) имало је неки вид искустава са наркотицима. При томе, занимљиво је да је наведени број већи у подузорку лица која су имала само пробаторска искуства, посматрано у односу на лица која су или су била у статусу зависника.

Табела 29. Историја вршења кривичних дела у статусу малолетника

Искуства са дрогама	Одељење	Малолетнички статус		Укупно
		Да	Не	
Пробаторски	Полуотворено	11(34.4%)	21(65.6%)	32(100%)
	Затворено	26 (49.1%)	27(50.9%)	53(100%)
	Укупно	37(43.5%)	48(56.5%)	85(100%)
Наркоманија	Полуотворено	3(30%)	7(70%)	10(100%)
	Затворено	12(48%)	13(52%)	25(100%)
	Укупно	15(42.9%)	20(57.1%)	35(100%)
Нема искуства	Полуотворено	18(31%)	40 (69%)	58(100%)
	Затворено	11(50%)	11(50%)	22(100%)
	Укупно	29(36.3%)	51(63.8%)	80(100%)
Укупно	Полуотворено	32(32%)	68(86.5%)	100(100%)
	Затворено	49(49%)	51(51%)	100(100%)
	Укупно	81(40.5%)	119(59.5%)	200(100%)

-Криминолошки и пенолошки поврат

Анализа обухваћеног узорка вршена је и у односу на историју вршења кривичних дела у статусу пунолетног лица. У том смислу начињена је дистинкција на криминолошке и пенолошке повратнике, односно лица која су кривично кажњавана затворским казнама и лица којима су изрицане друге кривичне санкције.

Када је у питању категорија криминолошких повратника, посматрано на нивоу целокупног узрока примећује се да је 127 (63.5%) лица раније осуђивано по основу извршених кривичних дела, док 73 (36.5%) није евидентирано у казненој евиденцији.

Детаљнији увид у раније изрицане санкције сведочи да се најчешће ради о условно кажњеним лицима, те лицима која су кажњена новчано. У истом контексту запажа се да у значајном проценту

лица имамо вишеструке криминолошке, али не и пенолошке повратнике. Односно нотира се да се судови опредељују да лице два, три па и четири пута условно казне за различита кривична дела, без изрицања затворске казне.

Као малу методолошку напомену ваља истаћи и то да се код одређеног броја лица идентификује ситуација где лице ступа на казну као криминолошки и пенолошки првопреступник. Па ипак, против њега се води кривични поступак за друго кривично дело, а које је извршено пре кривичног дела за које актуелно издржава казну. С обзиром на спорост поступања судова, тек при крају актуелне казне пристигне пресуда за старије кривично дело, што имплицира да је осуђени de facto чинио и кривична дела пре него је осуђен за предметно по коме издржава казну.

Упоређивање података који се тичу одељења у које су лица распоређена сведочи да је удео првопреступника у полуотвореном одељењу, практично дупло више него када се ради о повратницима. На друој страни, не само да криминолошки повратници чине практично целокупни узорак осуђених смештених у затвореном одељењу, већ је удео истих два пута виши него у полуотвореном одељењу.

Табела. 30. Криминолошки повратници и одељење

Одељење	Криминолошки поврат		Укупно
	Повратник	Првопреступник	
Полуотворено	35(35%)	65 (65%)	100(100%)
Затворено	92(92%)	8 (8%)	100(100%)
Укупно	127(63.5%)	73(36.5%)	200(100%)

Анализа предметног чиниоца утицаја вршена је и у односу на године старости. Тако добије показатељи упучују да је највећи број повратника у категорији лица старости између 26 и 35 година. При томе од укупног броја повратника, лица старости од 26-45 година чине више од 83% свих повратника на издржавању казне.

Табела 31. Криминолошки повратници и године старости

Године старости	Криминолошки поврат		Укупно
	Повратник	Првопреступник	
<26	5(35.7%)	9(64.3%)	14(100%)
26-35	72(69.9%)	31(30.1%)	103(100%)
36-45	34(69.4%)	15(30.6%)	49(100%)
46-55	8(47.1%)	9(52.9%)	17(100%)
>55	8(47.1%)	9(52.9%)	17(100%)
Укупно	127(63.5%)	73(36.5%)	200(100%)

У погледу особености криминолошки повратника вршена је и провера у односу на искуства са дрогама. Тако се запажа да су повратници чешће имали и неки вид искустава са дрогама посматрано

у односу на првопреступнике, као и да је преко 70% (n=89) повратника имало искуство злоупотребе дрога или је у статусу зависника.

Табела 32. Криминолошки повратници и историја злоупотребе дрога

Искуства са дрогама	Криминолошки поврат		Укупно
	Повратник	Првопреступник	
Пробаторски	59(69.4%)	26(30.6%)	85(100%)
Наркоманија	30(85.7%)	5(14.3%)	35(100%)
Нема искуства	38(47.5%)	42(52.5%)	80(100%)
Укупно	127(63.5%)	73(36.5%)	200(100%)

Рецидивизам осуђених лица коначно праћен је и у контексту стопе поврата у затвор, односно поновног издржавања затворске казне. Очекивано, добијени резултатаи су нешто нижи него о у односу на криминолошки аспект. Тако се посматрано на нивоу целокупног узрока бележи 97 (48,5%) лица која су пенолошки повратници, наспрам 103 (51,5%) лица којима је предметна казна примарно пенално искуство.

Посматрано према одељењима примећује се да је стопа пенолошког поврата поново знајно виша у затвореном одељењу, те да исти чине нешто преко 78% свих повратника.

Табела 33. Пенолошки повратници и одељење

Одељење	Пенолошки поврат		Укупно
	Повратник	Првопреступник	
Полуотворено	21(21%)	79 (79%)	100(100%)
Затворено	76(92%)	24 (8%)	100(100%)
Укупно	97(63.5%)	103(36.5%)	200(100%)

Исти оквир анализе поново је вршен и у односу на године старости, а где је утврђено да се највећи број пенолошких повратника налази и категорији лица старости од 26 до 35 година (n=56) односно лица старости од 36 до 45 година старости (n=25).

Табела 34. Пенолошки повратници и године старости

Године старости	Пенолошки поврат		Укупно
	Повратник	Првопреступник	
<26	3(21.4%)	11(78.6%)	14(100%)
26-35	56(54.4%)	47(45.6%)	103(100%)
36-45	25(51%)	24(49%)	49(100%)
46-55	6(35.3%)	11(64.7%)	17(100%)
>55	7(41.2%)	10(58.8%)	17(100%)
Укупно	97(48.5%)	103(51.5%)	200(100%)

Поред представљених података ваља указати и на запажање о постојању великог броја вишеструких повратника који издржавају јединствене казне затвора дуже од три, пет, па и седам година. При томе добијени подаци упућују да се ради о доста хетерогеној групи која укључује како лица која су више пута била осуђивана на казне затвора у трајању до годину дана, тако и лица која су учиниоци тежих кривичних дела, те којима су изрицане вишегодишње казне затвора.

Анализом добијених резултата тако се запажа да је 72 (36%) лица у категорији вишеструких повратника, док 128 (64%) нема у евиденцији поновљено издржавање затворских казни. Поново највећи удео ових лица смештен је у затвореном одељењу и то уз напомену да је број вишеструких рецидивиста чак пет пута виши у затвореном него у полуотвореном одељењу.

Подаци који се тичу поврата анализирани су и у односу на категорију специјалног и општег поврата. У том смислу ваља истаћи да практично није идентификован ни један случај који се односи на извршиоце само једне врсте кривичних дела. Премда су вишеструки повратници предоминантно поновољено извршиоци имовинских деликата, иста лица се по правилу јављају и као учиниоци кривичних дела против привреде или кривичних дела против живота и тела. Коначно, чак и у категорији извршилаца кривичних дела против имовине нису утврђени случајеви у којима се лице јавља само као учинилац кривичног дела крађе (203 КЗ) или тешке крађе (204КЗ), већ се у криминалној каријери бележе и насилна кривична дела попут разбојничке крађе (205КЗ) или разбојништва (206 КЗ).

Наведени ниво различитости при томе не укључује чак ни јединствену усмереност кривичних дела која су извршена са циљем противправног остваривања имовинске користи. Отуда се бележи не мали број случајева у којима је лице осуђено за кривично дело сексуалне природе или кривично дело против брака и породице, па се накнадно појави као учинилац имовинског деликта.

Табела. 35. Вишеструки повратници и одељење

Одељење	Вишеструки поврат		Укупно
	Повратник	Првопреступник	
Полуотворено	12(12%)	88 (88%)	100(100%)
Затворено	60(60%)	40 (40%)	100(100%)
Укупно	72(36%)	128(64%)	200(100%)

-Нови кривични поступци

Када су у питању нови кривични поступци јасно би ваљало поштовати презумпцију невиности, а као један од базичних правних института. Ипак, с обзиром на запажање да значајан број осуђених на кратке казне затвора има као оптрећење нови кривични поступак, провера значаја наведене варијабле у контексту рецидива поставља се оправданом.

Табела 36. Нови кривични поступци и одељење

Одељење	Кривични поступци		Укупно
	Има нових поступака	Нема нових поступака	
Полуотворено	5(5%)	95 (95%)	100(100%)
Затворено	61(61%)	39 (39%)	100(100%)
Укупно	66(33%)	134(67%)	200(100%)

Анализирајући доступне податке утврђено је да се против 66 (33.3%) лица води најмање један кривични поступак. При томе у датој категорији против преко 50% осуђених се води више од једног кривичног поступка, док је анализа појединичних случајева показала да се највише против једног лица водило још 12 поступака (за кривична дела крађе и тешке крађе).

Подаци који се тичу нових кривичних поступака, а у односу на варијаблу смештаја у одговарајуће одељење упућују да се 92.4% (n=61) води против лица која су смештена у затвореном одељењу. При томе, половина лица која су била на издржавању казне у полуотвореном одељењу, а против којих су се водили нови кривични поступци, нису иницијално била распоређена у дати смештај, већ су остварили напредак у третману и накнадну рекатегоризацију.



Графикон 9. Нови кривични поступци осуђених лица и одељење

Када је у питању пак анализа осуђених лица у контексту година старости и нових кривичних поступака запажа се да је највећи број поново оптужених у категорији од 26 до 35 година старости, при чему исти чине преко 60% (n=40) укупног броја лица против којих се воде нови поступци. У истој равни ваља напоменути да је удео осуђених који се јављају у позицији оптуженог драстично нижи у категорији лица млађих од 26 година и категорији преко 45 година.

Табела 37. Нови кривични поступци осуђених лица и године старости

Године старости	Кривични поступци		Укупно
	Има нови поступак	Нема нови поступак	
<26	2(14.3%)	12(85.7%)	14(100%)
26-35	40(38.8%)	63(61.2%)	103(100%)
36-45	16(32.7%)	33(67.3%)	49(100%)

46-55	3(17.6%)	14(82.4%)	17(100%)
>55	5(29.4%)	12(70.6%)	17(100%)
Укупно	66(33%)	134(67%)	200(100%)

Обрада података који се тичу нових кривичних поступака вршена је и у односу на критеријум извршених кривичних дела, а која представљају основ изрицања предметне казне који су осуђени издржавали у Окружном затвору у Новом Саду. Тако добијени подаци упућују да се у 47 (71,2%) случајева нови кривични поступци воде против извршилаца имовинских деликата. Надаље, према мали узорак осуђених који су извршиоци других кривичних дела ограничава закључивање, ваља истаћи да се против извршилаца кривичних дела против здравља људи, против брака и породице, као и против живота и тела, у апроксимативно 50% случајева воде и нови кривични поступци.

Табела 38. Нови кривични поступци осуђених лица и кривична дела

Кривично дело	Кривични поступци		Укупно
	Има нови поступак	Нема нови поступак	
Против имовине	47(31.5%)	102(68.5%)	149(100%)
Против здравља	9(52.9%)	8(47.1%)	17(100%)
Против брака и породице	4(44.4%)	5(55.6%)	9(100%)
Против живота и тела	4(57.1%)	3(49.2%)	7(100%)
Остало	5(11.1%)	16(88.9%)	18(100%)
Укупно	66(33%)	134(67%)	200(100%)

Напослетку, наведени оквир анализе укључио је и укрштање података који се тичу злоупотребе дрога. Тако добијени подаци сведоче да се нови кривични поступци воде против 50 лица која су имала у историји неки вид злоупотребе дрога, а што чини 75.7% свих случајева у којима је осуђени и поново оптужен.

Табела 39. Нови кривични поступци осуђених лица и злоупотреба дрога

Искуства са дрогама	Кривични поступци		Укупно
	Има нови поступак	Нема нови поступак	
Пробаторски	34(40%)	51(60%)	85(100%)
Наркоманија	16(45.7%)	19(54.3%)	35(100%)
Нема искуства	16(20%)	64(80%)	80(100%)
Укупно	66(33%)	134(67%)	200(100%)

-Дисциплински поступци

Према подацима Матичне службе Окружног затвора у Новом Саду током 2013. године казну затвора је издржавало 691 лице, а покренуто је укупно 375 поступака. Анализом документације, а

посматрано на нивоу целокупног узрока, дисциплински поступци су покренути против 50 (25%) лица укључених у истраживање. Ипак, мора се нагласити да ово није и коначан број свих дисциплинских поступака, с обзиром да је 11 лица било више од једном прекршилац правила Кућног реда и правила понашања одређених ЗИКС-ом.

Као важну напомену у овом контексту ваља истаћи и то да представљени подаци носе ограничење понашања осуђеног само на актуелној казни. У том смислу могућ је и сценарио у коме је лица било на издржавању казне затвора у Окружном затвору где је начинило два или више дисциплинских престапа. Затим је по истеку казне пуштен на слободу, где би после пар месеци поново дошао на издржавање нове казне, а која је обухваћена овим истраживањем. Тек на овој казни осуђени не чини нове престапе, а што јасно у представљеним подацима не даје целовиту слику поштовања правила понашања осуђеног. У том смислу валидност података би се обезбедила у вишем степену, уколико би се укључила и ранија историја понашања.

Табела 40. Дисциплински поступци и одељење

Одељење	Дисциплински поступци		Укупно
	Покренути поступци	Нису покренути поступци	
Полуотворено	9(9%)	91 (91%)	100(100%)
Затворено	41(41%)	59 (59%)	100(100%)
Укупно	50(25%)	150(75%)	200(100%)

Преглед података који се тиче дисциплинских престапа и одељења на која су лица смештена сведоче да је 82% (n=41) лица против којих су покренути поступци смештено у затворено одељење.

Када су у питању дисциплински поступци током издржавања казне и године старости поново је најдоминантнија група у распону од 26 до 35 година старости. Тако се унутар дате групе чак 30.1% лица налази као учинилац најмање једног престапа, док исти чине 62% свих лица који су били субјекти дисциплинског поступка.

Табела 41. Дисциплински поступци осуђених лица и године старости

Године старости	Дисциплински поступци		Укупно
	Покренути поступци	Нису покренути поступци	
<26	1(7.1%)	13(92.9%)	14(100%)
26-35	31(30.1%)	72(69.9%)	103(100%)
36-45	13(26.5%)	36(73.5%)	49(100%)
46-55	3(17.6%)	14(82.4%)	17(100%)
>55	2(11.8%)	15(88.2%)	17(100%)
Укупно	50(25%)	150(75%)	200(100%)

Подаци који се тичу дисциплинских преступа, а у односу на кривично дело које је основ изрицања затворске казне, очекивано поново акцентују учиниоце имовинских кривичних дела, а као најчешће прекршиоце. Тако се 26.2 % лица из дате групе јавља као субјект најмање једног дисциплинског поступка, односно чине 78% свих субјеката против којих је вођен наведени поступак.

Табела 42. Дисциплински поступци осуђених лица и кривична дела

	Дисциплински поступци		Укупно
	Покренути поступци	Нису покренути поступци	
Кривично дело			
Против имовине	39(26.2%)	110(73.8%)	149(100%)
Против здравља	5(29.4%)	12(70.6%)	17(100%)
Против брака и породице	1(11.1%)	8(88.9%)	9(100%)
Против живота и тела	2(28.6%)	5(71.4%)	7(100%)
Остало	3(16.7%)	15(83.3%)	18(100%)
Укупно	50(25%)	150(75%)	200(100%)

Посебан аспект анализе обухватио је и починиоце насилних кривичних дела. Тако добијени подаци упућују да се у датој подгрупи 9 (33.3%) лица јављају као дисциплински преступници. Ипак, највећи удео од 82% лица против којих су покренути поступци чине лица која су извршила кривично дело ненасилне природе.

Табела 43. Дисциплински поступци осуђених лица и насилна кривична дела

	Дисциплински поступци		Укупно
	Покренути поступци	Нису покренути поступци	
Кривично дело			
Насилно	9(33.3%)	18(66.7%)	27(100%)
Ненасилно	41(23.7%)	132(76.3%)	17(100%)
Укупно	50(25%)	150(75%)	200(100%)

Напоследку, осврт на податке који се тичу злоупотребе дрога сведочи да су 37 (74%) који су имали искуства са дрогама субјекти најмање једног дисциплинског поступка. При томе, највећу порцију ових лица чине само они са пробаторским искуством, али не статусом зависника. Тако се од укупног броја лица која су повремено злоупотребљавала дроге чак 29 (34.1%) лица јавља као учинилац дисциплинског преступа.

Табела 44. Дисциплински поступци осуђених лица и злоупотреба дрога

	Дисциплински поступци		Укупно
	Покренути поступци	Нису покренути поступци	
Искуства са дрогама			
Пробаторски	29(34.1%)	56(65.9%)	85(100%)
Наркоманија	8(22.8%)	27(77.1%)	35(100%)
Нема искуства	13(16.3%)	67(83.8%)	80(100%)
Укупно	50(25%)	150(75%)	200(100%)

- Прихватање учешћа у програму поступања

Анализа односа осуђених према учешћу у програму поступања вршена је на основу потписивања сагласности осуђених у контексту индивидуалних циљева. При томе представљени подаци сведоче да је практично целокупни узорак осуђених прихватио пројектовани програм ресоцијализације. Тек изузетак у овом смислу представља свега 7 (3,5%) лица, од којих су сви били смештени у затворено одељење.

Табела 45. Прихватање програма поступања од стране осуђених лица

Одељење	Програм поступања		Укупно
	Прихвата	Неприхвата	
Полуотворено	100(100%)	/	100(100%)
Затворено	93(93%)	7 (7%)	100(100%)
Укупно	193(96.5%)	7(3.5%)	200(100%)

У истом контексту ваља истаћи још две напомене. Прво, иницијално прихватање или одбијање програма поступања не мора носити и карактер непроменљивости. Односно, уколико лице иницијално одбије да учествује у реализацији индивидуалног циља, могуће је да се кроз васпитни рад оствари корекција датог става, те да се исти укључи у даљи корективни рад. На другој страни, не само да је могуће да лице рецимо прихвати учешће у некој едукативној радионици, па накнадно одбије исто, већ сама партиципација у неком програму не значи и да је осуђени начинио очекивану или потребну васпитну корекцију. Ово се напомиње с обзиром на запажање сходно коме практично сва лица која бивају укључена у васпитно корективне садржаје по окончању радионице добије прелазну оцену.

- Додела проширених права

Када су у питању особености узорка у погледу додељених проширених права добијени подаци упућују да је укупно 120 (60%) лица остварило напредак у третману, односно додељена су им проширена права, сходно ЗИКС-у. При томе, мора се напоменути да овај податак не може бити посматран самостално, с обзиром да је у 4 (2%) случајева осуђеном додељено проширено право, а да би исто било након почињеног дисциплинског преступа било и одузето.

Коначно, код одређеног броја лица дужина казне није дозвољавала да проширена права и буду додељена, без обзира на понашање и радно залагање осуђеног. Наиме, 2013. године Правилником о третману било је предвиђено да се преиспитивање програма поступања врши на свака 3 месеца. У том смислу код лица која су имала казне у трајању до три месеца нису могла ни остварити напредак у третману, а с обзиром да се преиспитивање није ни вршено. У истом контексту, сходно изјавама запослених у Окружном затвору, динамика доделе проширених права лицима која су смештена у

затворено одељење је нешто спорија, те се на првом тромесечном преиспитивању ретко додељује проширено право. У том смислу, најповољнији статистички статус у погледу проширеног круга права имају лица са најдужим казнама.

Осврнувши се на сегмент резултата који се односи на одељења у која су осуђена лица смештена примећује се да су проширена права значајно чешће додељивана лицима у полуотвореном одељењу. Ово се односи на 94 лица, а који чине 94% свих лица у датом одељењу, односно 78.3% свих лица којима су додељивана проширена права.

Табела 46. Проширена права осуђених лица и одељење

Одељење	Проширена права		Укупно
	Додељена	Нису додељена	
Полуотворено	94(94%)	6(6%)	100(100%)
Затворено	26(26%)	74 (74%)	100(100%)
Укупно	120(60%)	80(40%)	200(100%)

Као што је то претходно напоменуто, додела проширених права у вези је са дисциплинским санкционисањем осуђених током издржавања казне. Наиме, од укупног броја дисциплинско кажњених лица чак 46 (92%) није напредовало у програму поступања.

Табела 47. Проширена права осуђених лица и дисциплински поступци

Дисциплински поступци	Проширена права		Укупно
	Додељена	Нису додељена	
Покренути	4(8%)	46(92%)	50(100%)
Нису покренути	116(77.3%)	34(22.7%)	150(100%)
Укупно	120(60%)	80(40%)	200(100%)

-Радно ангажовање осуђених лица током издржавања казне

Радно ангажовање током издржавања казне није обавезан елемент третмана, те прикупљени подаци сведоче да је, на нивоу целокупног узорка свега 104 (52%) лица било радно ангажовано. При томе највећи део, а у равни од 82.6% представљају лица која су смештена у полуотворено одељење.

Табела 48. Радно ангажовање осуђених лица и одељења

Одељење	Радно ангажовање		Укупно
	Упослен	Није упослен	
Полуотворено	86(86%)	14(14%)	100(100%)
Затворено	18(18%)	82(82%)	100(100%)
Укупно	104(52%)	96(48%)	200(100%)

Посматрано према одељењима ипак треба нагласити још неколико елемента. Тако се запажа да у затвореном одељењу свега 18 (18%) лица јесте радно ангажовано. Ипак, ово нису лица која су континуирано упослена, већ најчешће свега неколико дана месечно. Тек као облик сталног, свакодневног рада јавља се рад у кухињи установе, а који обухвата просечно свега 15-17 радно ангажованих лица у једном моменту.

Наведено је од нарочитог значаја, с обзиром на чињеницу да како упошљавање у кухињи устанве представља одговоран посао критеријум упошљавања се не заснива на мотивацији осуђеног за рад, већ пре свега безбедносној процени. У том смислу може се схватити и податак да је тек четвртина дисциплински санкционисаних лица била упошљавана. При томе, изјаве упослених сведоче да је највећи број дисциплинских престапа управо начињен у вези са радом у кухињи. Наведено се намеће и логичним с обзиром да је храна чест предмет трговине у затвору, те се отуда и може разумети учесталост сукоба у вези са истом.¹

Табела 49. Радно ангажовање осуђених лица и дисциплински престапи

Дисциплински поступци	Радно ангажовање		Укупно
	Упослен	Није упослен	
Покренути	12(24%)	38(76%)	50(100%)
Нису покренути	92(61.3%)	58(38.7%)	150(100%)
Укупно	120(60%)	80(40%)	200(100%)

- Поврат након издржане казне у Окружном затвору у Новом Саду

Анализа стопе поврата након издржане казне у Окружном затвору у Новом Саду праћена је кроз више параметара. Наиме, дати ниво провере укључио је званичне податке основних и виших судова у Србији, као и податке казнене евиденције полицијских управа. При томе основни репер односио се на број осуђујућих пресуда за извршена кривична дела извршена након издржане казне, односно на број лица која су поново ступила на издржавање затворских казни у заводе при Управи за извршење кривичних санкција, а за нова кривична дела.

Поштујући претходно наметнуло се неколико ограничења. Наиме, у првом реду лица која су била разврстана у полуотовореном одељењу, неретко су имала изречене краће казне, те је и време које су провели на слободи, те за које су могли починити кривично дело, било дуже.

На другој страни, велики удео лица која су била у затвореном одељењу носила су терет нових кривичних поступака који су се водили против њих. Тако се у пракси дешавало да током издржавања казне у Окружном затвору пристигне нова правоснажна, односно извршна пресуда. Ово би отуда практично значило да је лице након издржане казне која је била обухваћена овим издржавањем наставила са издржавањем друге казне, било у овом или неком другом заводу. Коначно, ово је за последицу имало да лице практично није ни било на слободи или је било врло кратак период, те није имало ни када да почини кривично дело.

Даљи методолошки проблеми односе се на чињеницу да кривични поступци неретко трају доста дуго. У том смислу, могуће је замислити сценарио у коме је осуђени починио кривично дело у другој половини периода праћења предвиђеног овим истраживањем, али до краја истог није донета правоснажна или бар првостепена пресуда.

Могуће праћење рецидивизма осуђених лица укључило је и анализу нових покренутих кривичних поступака. Ипак, овде се напомиње непоштовање претпоставке невиности, односно практично претпоставка кривице. Тек подношењем кривичне пријаве, односно истражног поступка против осуђеног могуће је имати нешто потпунију слику криминолошког поврата.

Напослетку, када је у питању пенолошки рецидивизам добијени подаци су врло ограничени. Ово се намеће из чињенице да чак и када је кривични поступак окончан, па и када постоји извршни налог, односно када се осуђени обавести о томе да треба да се одређеног датума јави у затвор, ово јасно не мора бити испоштовано. Чињеницом да велики број лица бива приведен на извршење казне, као и да у неким случајевима потерница стоји на снази неколико година, питање пенолошког рецидивизма би захтевало дужи период праћења.

Сумирајући претходно елаборирано добијени подаци упућују да је на узроку лица која су издржавала казну завршно са 31.12.2013.године, 21 (10.5%) лице поново осуђено за нова кривична дела. При томе ради се о кривичним делима која су почињена након истека казне у Окружном затвору.

Анализирајући дати оквир запажа се да је рецидивирало 13 (59%) лица која су била разврстана у полуотворено одељење, односно 8 (41%) лица која су била разврстана у затворено одељење. Очекивано, најчешће се ради о учиниоцима имовинских кривичних дела, а који су коначно поново осуђени за истоврсна дела.

При томе, у истим оквирима анализе утврђено је да је против 41 (20.5%) лица покренут нови кривични поступак. Поново, утврђено је да се преобладајуће ради о имовинским кривичним делима.

Табела 50. Нови кривични поступци по истеку казне

Одељење	Кривични поступак		Укупно
	Има нови поступак	Нема нови поступак	
Полуотворено	19(19%)	81(81%)	100(100%)
Затворено	22(22%)	78(78%)	100(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Коначно, када је у питању пенолошки рецидивизам, утврђено је да је у наведеном периоду 9 (4.5%) лица поново ступило на издржавање казне, а по основу новог кривичног дела извршеног након издржане казне у Окружном затвору у Новом Саду. Сви случајеви односили су се на имовинске деликте, осим једног у коме се радило о кривичном делу против здравља људи.

5. Ставови професионалаца и осуђених лица

Сегмент анализе ставова професионалаца и осуђених лица реализован је применом посебно дизајнираног упитника. Сам упитник садржао је 10 ајтема, а који су распоређени у три подкласе обухватајући опште ставове о проблему рецидивизма и ефикасности кратких казни затвора,

етиолошких чинилаца који се доводе у везу са стопом криминолошког и пенолошког поврата, те ставове који се тичу могућих и потребних облика друштвеног реаговања.

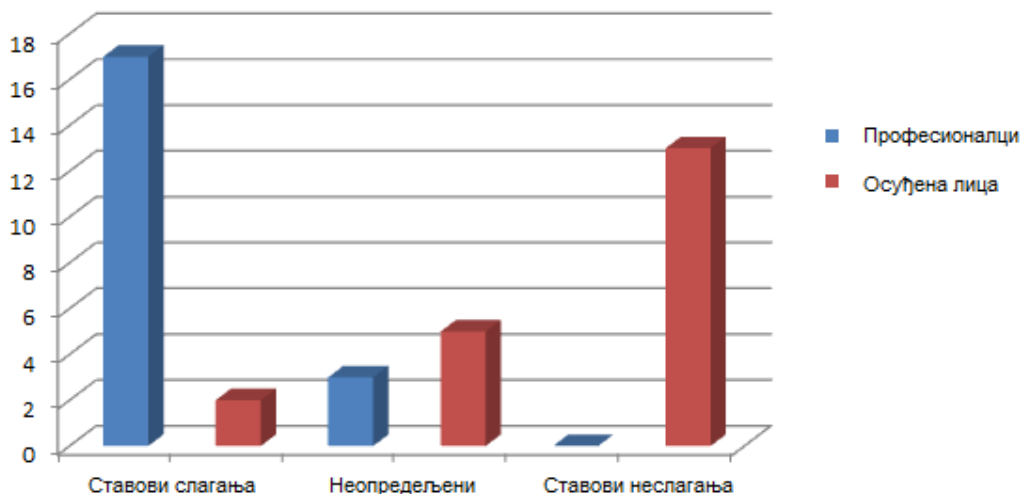
Прва ставка на предметном упитнику садржала је изјаву „Кратке казне затвора које се издржавају у окружним затворима не утичу у довољној мери на осуђена лица да по истеку не чине нова кривична дела“. Тако је у сегменту професионалаца утврђено да 17 (85%) испитаника изражава слагање са датом тврдњом, док 3(15%) нема јасно одређен став.

На другој страни, када су у питању осуђена лица примећују се нешто другачији ставови. Тако је на нивоу целокупног узорка утврђено да 13 (65%) лица сматра да су наведене казне учинковите у погледу специјалне превенције. Надаље, 5 (25%) лица није било опредељено, док су 2 (10%) испитаника сматрали да наведени оквир казни не утиче у довољној мери на осуђена лица.

Применом ANOVA теста утврђена је статистички значајна разлика међу поређеним групама ($F(1,39)=64.765, p<0.01$), при чему се више средње вредности, односно ставови слагања запажају на подзоруку осуђених лица.

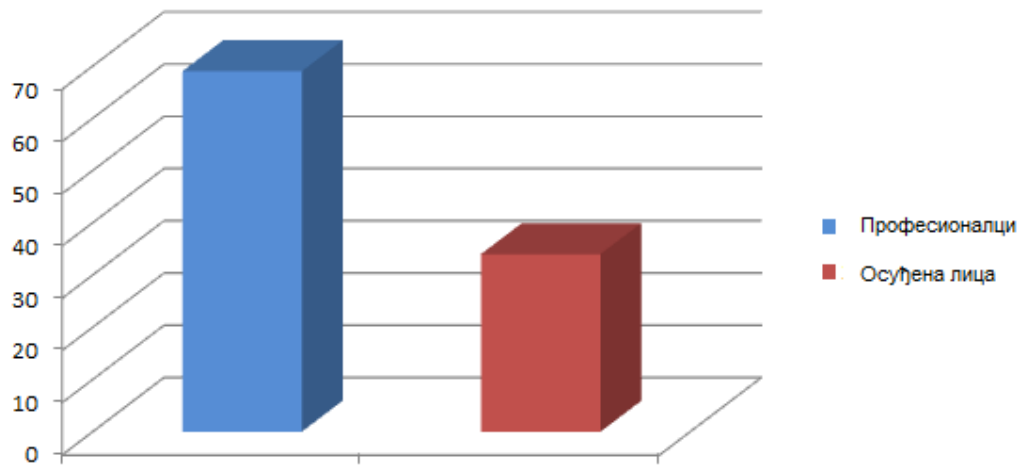
Табела 51. Ставови испитаника- ставка бр 1.

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	2	1.15	.686
Осуђена лица	20(50%)	1	3	2.55	.366
Укупно	40(100%)	1	3	1.85	



Графикон 9. Ставови испитаника- ставка бр.1

Друга ставка на упитнику гласила је „Напишите колики је, према вашем мишљењу, проценат лица која поново изврше кривично дело након истека казна затвора у трајању до годину дана“. Добијени резултати у датом сегменту тако сведоче о значајним разликама у процени професионалаца и осуђених лица. Наиме, у групи запослених у Служби за третман наведена процена утврђена је на просечном нивоу од 69%, док су осуђена лица овај удео оценила на нивоу од 34%.



Графикон 10. Процена стопе криминолошког рецидива – ставка бр 2.

На трећој ставци упитника тражило се од испитаника да се изјасне у погледу процене у којој мери рецидивирају извршиоци одређених група кривичних дела, а сходно заштитном објекту предвиђеном Кривичним закоником. Тако добијени подаци упућују на делимично слагање обухваћених подгрупа, уз највеће разлике када су у питању учиниоци имовинских деликата, деликата против живота и тела, те полних слобода.

Анализирајући детаљније податке процена професионалаца када су у питању починиоци имовинских деликата јесте да дата група рецидивира на нивоу од 91%. Тек осуђена лица дала су значајно нижу процену и то на нивоу од 30%.

Када су у питању кривична дела против живота и здравља људи, а преодоминантно кривична дела која се тичу дрога процена професионалаца јесте да преко 75% починилаца из ове групе рецидивира. Дати резултат поставља се наспрам процене осуђених лица која је утврђена на нивоу од чак 95%.

Када су у питању осуђена лица по основу извршених кривичних дела против живота и тела приметне су нешто ниже процене, где професионалци стопу рецидивизма опажају на нивоу од 50%, а осуђена лица на нивоу од свега 21%.

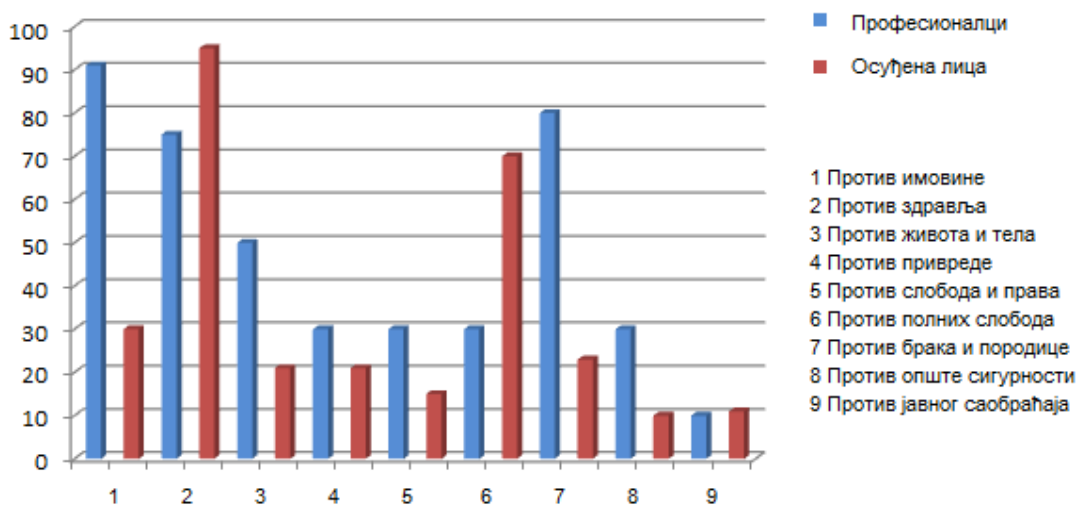
Приближне процене приметне су и када су у питању кривична дела против привреде где професионалци стопу поновног извршења кривичних дела препознају на нивоу од 30%, док осуђена лица исто опажају на нивоу од 21%

Виши проценат рецидива професионалци опажају и у односу на кривична дела против слобода и права грађана, где се поврат процењује на нивоу од 30%, док се иста група у оцени осуђених лица процењује са стопом поврата од 15%.

Строжа процена осуђених лица у погледу рецидивизма опажа се у односу на извршиоце кривичних дела против полних слобода. Тако док професионалци поврат у овој категорији процењују на 30%, осуђена лица исти процењују на нивоу од чак 70%.

Неуједначеност ставова приметна је и када су у питању кривична дела против брака и породице, где професионалци налазе стопу поврата од чак 80%, а осуђена лица само на нивоу од 23%.

Претпоследњи оквир анализе односио се на кривична дела против сигурности и права грађана где су професионалци рецидивизам проценили на нивоу од 30%, а осуђена лица на свега 10%. Тек најнижи и најуједначенији ставови односе се на извршиоце кривичног дела против јавног саобраћаја, а где професионалци стопу рецидива опажају на нивоу од 10%, док осуђена лица исту опажају на нивоу од 11%.



Графикон 11. Процена рецидива према групама кривичних дела- ставка бр. 3

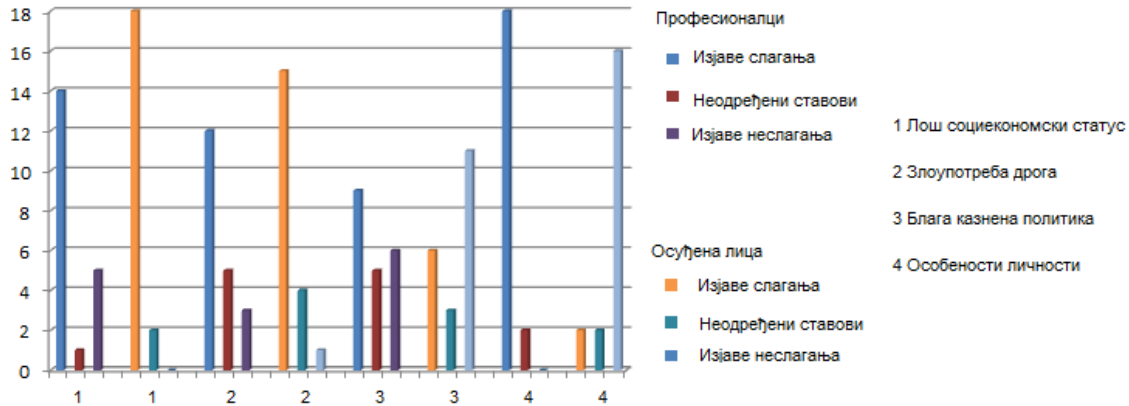
Сумирајући наведено мора се истаћи да представљене процене рецидивизма, а када су у питању ставови професионалаца нешто одступају, у односу на изјаве дате на ставци број 2. Тако се просечна вредност исказаних процена утврђује на нешто више од 45%. Ипак, мора се разумети да удео осуђених лица према наведеним групама кривичних дела није једнак, те да на кратким казнама доминирају извршиоци имовинских кривичних дела, а одакле је и разумљива иницијално виша оцена рецидивизма.

Четврта ставка на упитнику садржала је такође четири фактора у односу на које су испитаници требали да се одреде, а у контексту етиологије криминолошког поврата.

Тако када је у питању социоекономски статус као узрочник у подгрупи професионалаца 14 (70%) испитаника давало је изјаве слагања, само 1 (5%) лице није било опредељено, док 5 (25%) лица није изразило сагласност са тврдњом да је лош социоекономски статус узрок криминолошког поврата.

На другој страни, ставови осуђеника управо дати чинилац одређују као преобладајући узрочник вршења кривичних дела. У том смислу запажа се да 18 (90%) лица даје изјаве слагања, док само 2 (10%) нема јасно одређен став.

Применом ANOVA теста утврђена је статистички значајна разлика између група ($F(1,39)=4.594, p<0.05$), уз више нивое слагања осуђених лица са предметном тврдњом, а што се запажа с обзиром на нешто нижу средњу вредност.



Графикон 12. Ставови испитаника – ставка бр. 4

Табела 52. Ставови испитаника на тврдњи бр.4 - социоекономски Статус

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	3	1.55	.887
Осуђена лица	20(50%)	1	2	1.10	.366
Укупно	40(100%)	1	3	1.35	

Када је у питању злоупотреба дрога као фактор поновног вршења кривичних дела на подзоруку професионалаца 12 (60%) лица дало је изјаве слагања, 5 (25%) лица није било јасно одређено, док су 3 (15%) лица изнели изјаве неслагања. Даља анализа резултата, а који се тичу на ставове осуђених упућује да је 15 (75%) лица дало изјаве слагања, 4 (20%) лица није било јасно одређено, док је само 1 (5%) лице сматрало да злоупотреба дрога није чинилац од значаја за поновно вршење кривичних дела.

Табела 53. Ставови испитаника на тврдњи бр.4 - злоупотреба дрога

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	3	1.55	.759
Осуђена лица	20(50%)	1	2	1.20	.410
Укупно	40(100%)	1	3	1.37	

Применом ANOVA теста није утврђена статистички значајна разлика између група ($F(1,39)=3.290, p>0.05$), уз приближно једнаке нивое слагања осуђених лица и професионалаца.

Сегмент ставова који се тиче изјаве да блага казнена политика утиче на високу стопу рецидива показује да је 9 (45%) професионалаца изнело изјаве слагања, 5(25%) није имало јасно опредељене ставове, док је 6 (30%) било несагласно са датом тврдњом. Када су пак у питању осуђена лица, само 6 (30%) лица било је сагласно са благом казненом политиком као чиниоцем рецидивизма, 3 (15%) лица није било опредељено, а 11 (55%) није било сагласно у овом контексту.

Применом ANOVA теста није утврђена статистички значајна разлика између група ($F(1,39)=2.007, p>0.05$), уз приближно једнаке средње вредности.

Табела 54. Ставови испитаника на тврдњи бр.4 - Казнена политика

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	3	1.85	.875
Осуђена лица	20(50%)	1	3	2.25	.910
Укупно	40(100%)	1	3	2.05	

Коначно, последња тврдња на ставци 4 гласила је да су особине личности осуђених доминатни чинилац који опредељује осуђена лица у погледу поновног вршења кривичних дела. При томе резултати упућују да је 18 (90%) професионалаца препознало наведени чинилац као значајан у погледу узрочности рецидивизма, док су 2 (10%) лица била неопредељена. На другој страни само 2 (10%) осуђеника изнели су изјаве слагања, 2 (10%) неопредељен став, док је 16 (80%) изнело изјаве неслагања.

Табела 55. Ставови испитаника на тврдњи бр.4 - Особине личности

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	3	1.10	.307
Осуђена лица	20(50%)	1	3	2.7	.656
Укупно	40(100%)	1	3	1.90	

Коначно, применом униварјантне аланализе варијансе потврђена је статистички сигнификантна разлика исказаних ставова ($F(1,39)=97.280, p<0.01$), уз значајно више нивое слагања и ниже вредности средње вредности на подзоруку професионалаца.

Пета тврдња која се тиче ставова испитаника гласила је „Један део осуђених лица намерно врши лакша кривична дела како би задовољили минимум социо-здравствених потреба током издржавања казне“. Тако добијени резултати упућују да је 17 (85%) професионалаца сагласно са предметном тврдњом, док 3 (15%) нису била јасно опредељена. На подзоруку осуђених лица пак 13 (65%) дало је изјаве слагања, 4 (20%) није било опредељено, док 3 (15%) није било сагласно са датом тврдњом.

Табела 56. Ставови испитаника на тврдњи бр.5

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	3	1.15	.788
Осуђена лица	20(50%)	1	3	1.5	.604
Укупно	40(100%)	1	3	1.32	

Након извршеног ANOVA теста није потврђена статистички значајна разлика поређених подузорака ($F(1,39)=3.435$, $p>0.05$), а што се и види с обзиром на приближне вредности средњих вредности.

Шеста тврдња на упитнику гласила је „*Садржај програма третмана који се реализује током издржавања казне прилагођен је стварним васпитним потребама осуђених лица*“. У односу на дату изјаву на подзоруку професионалаца 7 (35%) дало је изјаве слагања, док је 8 (40%) било неопредељено. Коначно, у односу на исту тврдњу 5 (25%) лица није било сагласно.

Када су у питању ставови осуђених лица само 1 (5%) лице је изнело изјаве слагања, 9 (45%) није било опредељено, док је 10 (50%) сматрало да наведени програми нису адекватни потребама осуђених лица.

Табела 57. Ставови испитаника на тврдњи бр.6

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	3	1.90	.788
Осуђена лица	20(50%)	1	3	2.45	.604
Укупно	40(100%)	1	3	1.90	

Применом униварјантне анализе варијансе потврђена је статистички сигнификантна разлика исказаних ставова ($F(1,39)=6.131$, $p<0.05$), уз значајно више нивое слагања и ниже вредности средње вредности на подзоруку професионалаца.

Седма тврдња на предметном упитнику гласила је „*Рад би требао да буде обавезни део третмана осуђених лица на издржавању кратких казни затвора*“. Анализом одговора запажа се да су сви испитаници из Службе за третман ($n=20$, 100%) били сагласни са датом тврдњом. На другој страни када су у питању осуђена лица 6 (30%) испитаника је било сагласно са датом тврдњом, 2 (10%) није било опредељено, док је 12 (60%) сматрало да рад не треба да буде обавезни део третмана и издржавања казне.

Табела 58. Ставови испитаника на тврдњи бр.7

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	2	1.00	.001
Осуђена лица	20(50%)	1	3	2.30	.923
Укупно	40(100%)	1	3	1.65	

Након извршене униварјантне анализе варијансе потврђено је да постоји статистички значајна разлика између поређених група, а на нивоу средње вредности ($F(1,39)=39.642$, $p<0.01$). При томе, ставови испитаника на овом ајтему показују највишу разлику и то на нивоу од 1.3.

Осма тврдња садржана у упитнику гласила је „*Кратке казне затвора треба заменити алтернативним кривичним санкцијама*“. Тако када су у питању професионалци свега 6(30%) лица дало је изјаве слагања, 2 (10%) нису имала јасно опредељен став, док је 12 (60%) лица сматрало да казна затвора има предност у односу на алтернативне кривичне санкције.

На другој страни, осуђена лица само у 5 (25%) случајева нису била одређена, док су сви остали случајеви ($n=15$, 75%) били сагласни са идејом да затворске казне треба заменити другим санкцијама попут друштвено корисног рада.

Поново, применом ANOVA теста утврђена је статистички значајна разлика између поређених подузорака ($F(1,39)=21.000$, $p<0.01$), тако да осуђена лица показују нижу средњу вредност одговора, односно виши ниво слагања.

Табела 59. Ставови испитаника на тврдњи бр.8

Под/узорак	n	Минимум	Максимум	Средња вредност	Ст.девијација
Професионалци	20(50%)	1	2	2.30	.923
Осуђена лица	20(50%)	1	3	1.25	.444
Укупно	40(100%)	1	3	1.77	

Девета ставка на упитнику садржала је тврдњу „Данас у Републици Србији не постоји ефективан облик *попостепеног рада и надзора осуђених лица*“. При томе, на предметној ставци постигнут је практично једногласан став с обзиром да је 39 (97.5%) испитаника било сагласно са изнетом тврдњом.

Коначно, последња ставка којом су утврђивани ставови садржала је тврдњу „Постоји *потреба обухватне друштвене реакције свих социјалних субјеката, који би интегрисали и примарну и терцијарну превенцију, а са циљем ефективне редукције криминолошког и пенилошког поврата*“. Дати тврдња, с обзиром на лексичку сложеност садржала је додатна појашњења, а како би била разумљивија осуђеним лицима.

Анализом добијених података утврђено је да практично сви професионалци 19 (95%) износе изјаве слагања, док је иста валенца става утврђена код 17(85%) осуђених лица. Укупно, на нивоу целокупног узрока било је 3 (7,5%) неопређена испитаника, док није било испитаника у обе подгрупе који су износили ставове неслагања

6. Провера хипотеза

Генерална хипотеза је дефинисана тако да претпоставља да криминолошки и пенилошки рецидивизам представљају важан кривичноправни, казненоизвршни, криминолошки и социолошки феномен који захтева свеобухватно инволвирање различитих друштвених субјеката

Дата хипотеза у потпуности је потврђена. Ово се намеће како из прегледа теоријских доприноса, доприноса других истраживача и званичне статистике, тако и из резултата који су добијени у овом истраживању. Наиме, освнувши се на податке који се тичу особености узрока увиђа се да је практично две трећине осуђених у категорији криминолошких повратника, односно да је приближно половина осуђених имала раније затворско искуство.

Надаље, водећи се резултатима ове студије, а који се односе на период праћења од краја 2013.године до краја 2016.године, запажа се релативно мали број повратника. Ипак, ако се узму у обзир методолошка оптерећења, односно проблеми у пракси који се запажају, наведени проценат се у кратком времену праћења поставља врло значајним. Тек проширивањем периода праћења на 5 или 10 година, наведени удео повратника био би сасвим сигурно значајно виши.

Коначно, потврда ове хипотезе остварена је и анализом ставова професионалаца и осуђених лица. Запослени у Служби за третман тако практично представљају службенике који су непосредно и континуирано у контакту са осуђеним лицима. Учесталост пенолошког рецидивизма, као и непосредни увид у податке из казнене евиденције, те нове кривичне поступке који се воде против осуђених, представљају прилично поуздане основе формирања ставова и процене. Управо у том смислу високо предвиђање вршења нових кривичних дела након издржане казне затвора у Окружном затвору, чини прилично забрињавајући показатељ.

Прва посебна хипотеза дефинисана је тако да претпоставља да је криминошки рецидивизам учесталији посматрано у односу на стопу пенолошког рецидивизма. Премда потврда дате хипотезе није била упитна, а с обзиром да се не очекује да за свако извршено кривично дело буде изречена и затворска казна, питање односа криминолошког и пенолошког рецидивизма поставља се нарочито значајним.

Водећи се добијеним подацима стопа криминолошког рецидивизма утврђена је на нивоу од 10.5%, док је стопа пенолошког рецидивизма утврђена на нивоу од 4.5%. Наведени показатељи тако имплицирају да је криминолошки поврат два пута учесталији у односу на пенолошки.

Наравно, уколико би игнорисали претпоставку невиности, вођени критеријумом нових кривичних поступака, ова разлика је и виша, а с обзиром да је око 20% осуђених лица поново оптужено за неко кривично дело.

Да наведени ниво односа није и коначан сведоче и ретроспективни подаци добијени анализом Матичне евиденције у Окружном затвору у Новом Саду. Наиме, према датом извору чак 63.5% лица припада категорији криминолошких повратника. На другој страни пенолошки поврат утврђен је такође на доста високом нивоу и то на нивоу од 48.5%

Друга посебна хипотеза дефинисана је тако да претпоставља да су социодемографске карактеристике осуђених лица (године старости, образовни статус, брачни статус, радни статус) у вези са учесталошћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма.

Осврнувши се на везу година старости и криминолошки поврат утврђено је да највећи број повратника припада категорији од 26 до 35 година старости, односно од 36 до 45 година старости. Ипак, провером тих квадарата није утврђено да су године старости у вези са учесталошћу јављања криминолошког рецидива ($\chi^2(4)=2.693$, $p = .610$).

Табела 60. Криминолошки поврат и године старости

Године старости	Криминолошки поврат		Укупно
	Повратник	Није осуђиван	
<26	1(7.1%)	13(92.9%)	14(100%)
26-35	9(8.7%)	94(91.3%)	103(100%)
36-45	8(16.3%)	41(83.7%)	49(100%)
46-55	1(5.9%)	16(94.1%)	17(100%)
>55	2(11.8%)	15(88.2%)	17(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Ипак, ретроспективним прегледом, а који се тиче података из Матичне евиденције Окружног затвора потврђена је веза поменутих варијабли ($\chi^2(4)=11.184$, $p < 0.05$). Тако добијени подаци упућују да је четири пута виша шанса да повратник буде лице старости од 26 до 35 година, посматрано у односу на категорију лица до 26 година ($OR = 4.218$, $95\%CI: 0.88 - 4.17$, $p < .05$). Када су пак у питању лица старости 36 до 45 година, шанса да се исти јаве као повратници приближно је једнака као и за категорију лица до 36 година старости. Коначно, када су у питању лица старости до 55 година, односно више од 55 година, шанса јављања повратништва је 2 пута мања него када је у питању категорија лица од 26 до 35 година.

Утврђивање значаја варијабле образовног статуса у погледу учесталости јављања криминолошког рецидивизма није потврдило постављену хипотезу ($\chi^2(4)=.542$, $p = .969$). Коначно, ретроспективном анализом поново није доказана поменута природа везе ($\chi^2(4)=6.134$, $p = .189$), односно претпоставка да ће образовни статус утицати на учесталост поврата.

Табела 61.Криминолошки поврат и образовни статус

Поврат	Образовни Статус					Укупно
	Без основне школе	Основна школа	Започета средња школа	Средња школа	Факултет	
Повратник	4(19%)	5(23.8%)	8(38.1%)	4(19%)	/	21(100%)
Није осуђиван	33(18.4%)	40(22.3%)	61(34.1%)	43(24%)	2(1.1%)	179(100%)
Укупно	37(18.5%)	45(22.5%)	69(34.5%)	47(23.5%)	2(1%)	200(100%)

Анализа значаја брачног статуса у погледу учесталости јављања криминолошког рецидивизма није потврдила постојање наведене статистичке везе ($\chi^2(1)=.162$, $p = .687$). Ово се односи и на ретроспективну анализу датих варијабли, а односу на податке из Матичне службе који су евидентирани по доласку на издржавање казне затвора ($\chi^2(1)=2.174$, $p = .140$).

Табела 62. Криминолошки поврат и брачни статус

Поврат	Брачни статус		Укупно
	У браку	Није у браку	
Повратник	4(19%)	17(81%)	21(100%)

Није осуђиван	28(15.6%)	151(84.4%)	179(100%)
Укупно	32(18.5%)	168(84%)	200(100%)

Коначно, када је у питању веза радног статуса и криминолошки поврат поново није утврђено да дата варијабла утиче на учесталост поновног вршења кривичних дела ($\chi^2(1)=1.313$, $p=.252$). Истоветни резултати коначно добијени су и ретроспективном анализом без потврде постављене хипотезе ($\chi^2(1)=2.755$, $p=.097$).

Табела 63. Криминолошки поврат и радни статус

Поврат	Радни статус		Укупно
	Запослен	Незапослен	
Повратник	4(19%)	17(81%)	21(100%)
Није осуђиван	19(10.6%)	160(89.4%)	179(100%)
Укупно	23(11.5%)	177(88.5%)	200(100%)

С обзиром на мали број пенолошких повратника који су регистровани у наведеном периоду праћења, друга посебна хипотеза није проверавана у датом контексту. Односно, вршена је само ретроспективна провера у односу на податке о ранијим затворским искуствима осуђених лица, а по доласку у Окружни затвор у Новом Саду.

Увођењем истих независних варијабли, није утврђена веза између година старости и учесталости јављања пенолошког рецидивизма ($\chi^2(4)=7.205$, $p=.125$), образовног статуса и пенолошког рецидивизма ($\chi^2(4)=4.894$, $p=.298$), брачног статуса и пенолошког рецидивизма ($\chi^2(1)=0.034$, $p=.853$) и радног статуса и пенолошког рецидивизма ($\chi^2(1)=3.396$, $p=.065$).

Тек отуда иста је проширена провером значаја социодемографских варијабли у контексту учесталости нових кривичних поступака који су покренути против осуђених.

Наиме, када су у питању нови кривични поступци који су покренути по истеку издржавања казне у Окружном затвору, није утврђена статистички значајна веза дате варијабле и назависне варијабле година старости ($\chi^2(4)=1.538$, $p=.820$). Истоветан резултат добијен је и ретроспективном анализом, а у односу на податке који су прикупљени по ступању на казну ($\chi^2(4)=5.718$, $p=.221$).

Табела 64. Нови кривични поступци и године старости

Године старости	Кривични поступци		Укупно
	Покренут поступак	Није покренут поступак	
<26	2(14.3%)	12(85.7%)	14(100%)
26-35	23(22.3%)	80(77.7%)	103(100%)
36-45	11(22.4%)	38(77.6%)	49(100%)
46-55	2(11.8%)	15(88.2%)	17(100%)
>55	3(17.6%)	14(82.4%)	17(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Даља анализа укључила је проверу значаја образовног статуса вршена у контексту учесталости јављања нових покренутих кривичних поступака, а након издржане казне. При томе, анализом хи квадрата дата потврда је поново изостала ($\chi^2(4)=1.797$, $p=.773$).

Табела 65. Кривични поступци и образовни статус

Кривични поступци	Образовни Статус					Укупно
	Без основне школе	Основна школа	Започета средња школа	Средња школа	Факултет	
Покренут	7(17.1%)	7(17.1%)	16(39%)	11(26.8%)	/	41(100%)
Није покренут	33(18.9%)	38(23.9%)	53(33.3%)	36(22.6%)	2(1.3%)	159(100%)
Укупно	37(18.5%)	45(22.5%)	69(34.5%)	47(23.5%)	2(1%)	200(100%)

Наведена природа веза анализирана је и ретроспективно, а у односу на учесталост нових кривичних поступака који су вођени против осуђених у моменту издржавања кривичног дела за дела почињена пре предметне казне. Ипак, и у овом случају изостала је претпостављена статистичка веза ($\chi^2(4)=5.549$, $p=.235$).

Одсуство статистичке везе потврђено је и у контексту брачног статуса осуђених и то било да се као зависна варијабла посматрају кривични поступци покренути након истека казне ($\chi^2(4)=1.359$, $p=.244$), било да се ради о кривичним поступцима који су били покренути против осуђеног у моменту почетка издржавања предметне казне ($\chi^2(1)=.349$, $p=.555$).

Табела 66. Брачни статус и нови кривични поступци

Поступци	Брачни Статус		Укупно
	У браку	Није у браку	
Покренут	9(22%)	32(78%)	41(100%)
Није покренут	23(14.5%)	136(85.5%)	159(100%)
Укупно	32(16%)	168(84%)	200(100%)

Напоследку, истоветна природа везе утврђена је и када је у питању значај радног статуса на учесталост јављања нових кривичних поступака ($\chi^2(1)=.498$, $p=.480$). Ипак, када се извршила ретроспективна провера, односно када је као зависна варијабла утврђен број кривичних поступака који су вођени против осуђених лица у моменту ступања на извршење казне потврђена је наведена природа везе ($\chi^2(1)=4.681$, $p<0.05$). Тако је утврђено да лица која су незапослена имају 3,6 пута већу шансу да је против њих покренут кривични поступак по ступању на издржавање казне, него запослена лица (OR = 3.666, 95% CI: 1.12 – 3.17, $p < .05$).

Табела 67. Радни статус и нови кривични поступци

Поврат	Радни статус		Укупно
	Запослен	Незапослен	
Повратник	4(19%)	17(81%)	21(100%)
Није осуђиван	19(10.6%)	160(89.4%)	179(100%)
Укупно	23(11.5%)	177(88.5%)	200(100%)

Табела 68. Радни статус и кривични поступци -ретроспективно

	Радни статус		Укупно
	Запослен	Незапослен	
Поврат			
Повратник	4(19%)	17(81%)	21(100%)
Није осуђиван	19(10.6%)	160(89.4%)	179(100%)
Укупно	23(11.5%)	177(88.5%)	200(100%)

Поред представљеног нивоа анализе, вршена је ретроспективна провера и значаја представљених независних варијабли на учесталост јављања вишеструког повратништва. Ипак, када су у питању године старости, ова потврда везе је изостала ($\chi^2(1)=8.468$, $p = 0.076$). Исти резултати односе се и на образовни статус ($\chi^2(1)=3.993$, $p = 0.407$) и брачни статус ($\chi^2(1)=0.044$, $p = 0.834$). Ипак, претпостављени однос везе потврђен је када је у питању радни статус ($\chi^2(1)=3.906$, $p < 0.05$), а где се незапослена лица јављају 2,9 пута чешће као вишеструки повратници у односу на запослена (OR = 2.952, 95%CI: 1.32 – 2.12, $p < .05$).

Трећа посебна хипотеза базира се на претпоставци да психолошки-психијатријски статус осуђених лица (наркоманија, алкохолизам, самоповређивање и покушаји суицида, те актуелна терапија анксиолитицима, антидепресивима, седативима, психостабилизаторима и неуролептицима) стоји у вези са учесталошћу јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма.

Када је у питању претпоставка да ће злоупотреба дрога бити у вези са учесталошћу криминолошког поврата наведена веза није потврђена ($\chi^2(2)=3.041$, $p = 0.219$). При томе ово се односи на диференцирање три категорије, односно лица која су имала пробаторска искуства са дрогама, лица која су била или јесу у статусу зависника и лица која нису имала искуства са дрогама. Коначно, истоветни резултат потврђен је и груписањем свих лица која су имала неко искуство са дрогама ($\chi^2(2)=2.758$, $p = 0.252$).

Табела 69. Злоупотреба дрога и криминолошки поврат

Криминолошки поврат	Злоупотреба дрога			Укупно
	Пробаторски	Наркоманија	Нема искуства	
Повратник	7(33.3%)	2(9.5%)	12(57.1%)	21(100%)
Није осуђиван	78(43.6%)	33(18.4%)	68(38%)	179(100%)
Укупно	85(42.5%)	35(17.5%)	80(40%)	200(100%)

Даљом анализом укључени су ретроспективни подаци, а који се тичу статуса повратништва лица по доласку на издржавање казне у Окружни затвор у Новом Саду. Тако је процена значаја злоупотребе дрога потврђена, а у вези са учесталошћу јављања криминолошког поврата ($\chi^2(2)=17.570$, $p < 0.01$). При томе, утврђено је да лица која су или која су била у статусу зависника од дрога имају 2.6 пута вишу шансу да се појаве као повратници (OR = 2.621, 95%CI: 4-32 – 2.12, $p < .05$) посматрано у односу на лица која су само имала пробаторска искуства са дрогама, односно 6,6 пута вишу шансу у односу на лица која нису имала искуства са дрогама (OR = 6.666, 95%CI: 3.39 – 1.13, $p < .05$).

Ретроспективним приступом утврђивана је веза између злоупотребе дрога и учесталости јављања пенолошког рецидивизма, а као податка који је евидентиран при ступању на казну у Окружни затвор. Тако је анализом хи квадрата потврђена претпостављена веза ($\chi^2(2)=11.064$, $p < 0.01$). Односно, утврђено је да лица која су била у статусу зависника имају 3,5 пута већу шансу да су евидентирана као пенолошки повратници (OR = 3.584, 95%CI: 2.11 – 1.10, $p < .01$), а посматрано у односу на лица која нису злоупотребљавала дроге.

Табела 70. Злоупотреба дрога и пенолошки поврат- ретроспективно

Криминолошки поврат	Злоупотреба дрога			Укупно
	Пробаторски	Наркоманија	Нема искуства	
Повратник	46(47.4%)	23(23.7%)	28(28.9%)	97(100%)
Није осуђиван	39(43.6%)	12(11.7%)	52(50.5%)	179(100%)
Укупно	85(42.5%)	35(17.5%)	80(40%)	200(100%)

Ретроспективно независна варијабла злоупотребе дрога утврђивана је у вези са учесталашћу вишеструког поврата. И у овом случају наведена веза је потврђена ($\chi^2(2)=6.292$, $p < 0.05$), при чему је утврђено да да лица која су била у статусу зависника имају 2,6 пута више шансе да буду евидентирана као вишеструки повратници (OR = 2.685, 95%CI: 2.14 – 1.32, $p < .05$), а у односу на категорију лица која нису имала искуства са дрогама.

Проширивањем треће посебне хипотезе у погледу критеријума поврата утврђивана је и веза између злоупотребе дрога и учесталости покретања нових кривичних поступака против осуђених након издржане казне. Ипак, провером хи квадрата наведена природа везе није утврђена ($\chi^2(2)=0.046$, $p = 0.997$).

Ипак, ретроспективним приступом, а када су у питању нови кривични поступци који су били покренути против осуђених за кривична дела извршена пре ступања на казну у Окружни затвор, утврђена је веза између горе поменуте независне варијабле и учесталости јављања нових поступака ($\chi^2(2)=10.558$, $p < 0.01$).

Табела 71. Злоупотреба дрога и нови кривични поступци- ретроспективно

Кривични поступак	Злоупотреба дрога			Укупно
	Пробаторски	Наркоманија	Нема искуства	
Покренут	34(51.5%)	16(24.2%)	16(24.2%)	66(100%)
Није покренут	51(38.1%)	19(14.2%)	64(47.8%)	134(100%)
Укупно	85(42.5%)	35(17.5%)	80(40%)	200(100%)

Када је у питању злоупотреба алкохола и учесталост криминолошког рецидивизма након издржане казне потврђена је претпостављена природа везе ($\chi^2(2)=6.079$, $p < 0.05$). Ипак, добијени подаци упућују на неочекиване закључке, а сходно којима лица која немају искуства са алкохолом имају практично 5 пута вишу шансу да буду евидентирана као повратници (OR = 5.121, 95%CI: 1.12 – 1.42, $p < .05$), а у односу на лица која су злоупотребљавала алкохол.

Табела 72. Злоупотреба алкохола и криминолошки поврат

Криминолошки поврат	Злоупотреба алкохола			Укупно
	Пробаторски	Алкохолизам	Нема искуства	
Повратник	12 (57.1%)	2(9.5%)	7 (33.3%)	21(100%)
Није осуђиван	113 (63.1%)	41 (22.9%)	25 (14.0%)	179(100%)
Укупно	125 (62.5%)	43 (21.5%)	32 (16.0%)	200(100%)

Ипак, ретроспективном анализом у односу на истоветне варијабле наведена природа везе није потврђена ($\chi^2(2)=2.861$, $p=0.239$) односно, алкохолизам није доведен у везу са учесталошћу статуса криминолошког повратника у моменту ступања на издржавање казне у Окружни затвор.

Када је у питању пенолошки рецидивизам, наведени сегмент хипотезе анализиран је само ретроспективно при чему алкохолизам није доведен у везу са учесталошћу поменуте зависне варијабле ($\chi^2(2)=2.476$, $p=0.290$)

Табела 73. Злоупотреба алкохола и пенолошки поврат-ретроспективно

Злоупотреба алкохола	Пенолошки поврат		Укупно
	Повратник	Није издржавао казну затвора	
Пробаторски	61 (48.8%)	64 (51.2%)	125 (100%)
Алкохолизам	24 (55.8%)	19 (44.2%)	43 (100%)
Нема искуство	12(37.5%)	20(62.5%)	32(100.0%)
Укупно	97(48.5%)	103 (51.5%)	200(100%)

Ретроспективном анализом такође није утврђена веза између злоупотребе алкохола и учесталости јављања вишеструког повратништва ($\chi^2(2)=.547$, $p=0.761$). Коначно, водећи се подацима о новим покренутим кривичним поступцима, а за кривична дела почињена након издржане казне у Окружном затвору, такође није утврђена поменута природа статистичке везе ($\chi^2(2)=.875$, $p=0.646$), односно иста није утврђена у односу на дату варијаблу, а у ретроспективном моделу ($\chi^2(2)=1.759$, $p=0.415$).

Табела 74. Злоупотреба алкохола и кривични поступци

Злоупотреба алкохола	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Пробаторски	26 (20.8%)	99 (79.2%)	125 (100%)
Алкохолизам	7 (16.3%)	16 (83.7%)	43 (100%)
Нема искуство	8(25%)	24(75%)	32(100.0%)
Укупно	41 (20.5%)	159 (79.5%)	200(100%)

Провера значаја варијабли обухваћених психијатријским статусом укључила је и елементе самоповређивања и суицида. Анализирајући добијене податке утврђено је да појава самоповређивања и суицида није у статистичкој вези са учесталошћу јављања криминолошког рецидивизма ($\chi^2(2)=0.726$, $p=0.696$). Исто се односи и на ретроспективну анализу дате варијабле, где такође није потврђена статистичка веза ($\chi^2(2)=3.123$, $p=0.210$). Одсуство статистичке везе потврђено је и у односу на ретроспективну анализу пенолошког поврата ($\chi^2(2)=4.243$, $p=0.120$), односно анализу учесталости јављања вишеструког повратништва ($\chi^2(2)=2.779$, $p=0.249$).

Табела 75. Суицид/самоповређивање и криминолошки поврат

Самоповређивање и суицид	Криминолошки поврат		Укупно
	Повратник	Није осуђиван	
Самоповређивање	3(10.7%)	25 (89.3%)	28 (100%)
Суицид	18(10.8%)	148(89.2%)	166(100%)
Нема искуство	/	6(100%)	6(100.0%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

С обзиром на доступност података који се тичу нових покренутих кривичних поступака вршена је провера и постојања статистичке везе наведеног сегмента психијатријског статуса и учесталости дате зависне варијабле. Ипак, и у овом контексту није утврђена претпостављена веза ($\chi^2(2)=4.028$, $p =0.133$). Напоследку, претпостављена природа везе није потврђена ни у ретроспективној анализи поменутих варијабли, односно утврђено је да постојање самоповређивања или суицида није у вези са учесталошћу јављања нових кривичних поступака ($\chi^2(2)=3.965$, $p =0.138$).

Табела 76. Самоповређивање и суицид и нови кривични поступци

Самоповређивање и суицид	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Самоповређивање	9(32.1%)	19 (67.9%)	28 (100%)
Суицид	32(19.3%)	134(80.7%)	166(100%)
Нема искуство	/	6(100%)	6(100.0%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Последња варијабла утицаја обухваћена психијатријским статусом која је анализирана у односу на учесталост поврата била је коришћење преписане психијатријске терапије. Тако утврђујући наведени ниво везе са криминолошким рецидивизмом потврда ове хипотезе је изостала ($\chi^2(2)=3.331$, $p =0.189$).

Табела 77. Психофармакотерапија и криминолошки поврат

Психофармакотерапија	Криминолошки поврат		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Користи терапију	10(15.9%)	53 (84.1%)	63(100%)
Не користи терапију	11(8.5%)	119(91.5%)	130(100%)
Супституциона терапија	/	7(100%)	7(100.0%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Ипак, ретроспективном анализом која се тиче учесталости поврата осуђених по доласку на актуелну казну у Окружни затвор доказана је статистичка веза наведене зависне варијабле и коришћења психофармакотерапије ($\chi^2(2)=3.331$, $p <0.01$). Тако је утврђено да је шанса 5,2 пута виша да се лица која користе супституциону терапију појаве као повратници (OR = 5.221, 95%CI: 3.22 – 2.12, $p < .05$), него лица која не користе психофармакотерапију, односно да је шанса да се лица која користе анксиолитике, антидепресиве или неуролептике 2,6 пута виша да се јаве као повратници него лица која не користе наведени вид терапије (OR = 2.585, 95%CI: 2.13 – 1.12, $p < .05$).

Истоветна равна потврде постављене хипотезе односи се и на ретроспективну анализу пенилошког поврата ($\chi^2(2)=9.718$, $p < 0.01$). Наиме, доказано је да лица која користе супституциону терапију имају 9,4 пута већу шансу да се јаве као пенлошки повратници него лица која не користа психофармакотерапију терапије ($OR = 9.453$, $95\%CI: 4.12 - 2.32$, $p < .05$).

Коначно, потврда статистичке везе коришћења психофармакотерапије доказана је и у односу на учесталост јављања вишеструког поврата, а у ретроспективној равни ($\chi^2(2)=8.393$, $p < 0.05$). При томе овде је доказано да лица која користе супституциону терапију имају чак 12,7 пута вишу шансу да су евидентирана као вишеструки повратници него лица која не користе психофармакотерапију ($OR = 12.762$, $95\%CI: 1.02 - 1.22$, $p < .05$).

Када је у питању представљена природа везе, а у контексту зависне варијабле нових кривичних поступака за кривична дела почињена након издржане казне у Окружном затвору није нађена потврда ($\chi^2(2)=2.420$, $p = 0.298$). Ипак, у ретроспективној анализи која се односи на покренуте кривичне поступке са којима су лица дошла на издржавање казне у Окружни затвор утврђена је снажна веза ($\chi^2(2)=9.738$, $p < 0.01$). Наиме, утврђено је да лица која су користила супституциону терапију имају 14.6 пута вишу шансу да против њих постоје покренути кривични поступци у моменту ступања на издржавање казне, него када је реч о лицима која не користе психофармакотерапију ($OR = 14.634$, $95\%CI: 4.02 - 3.12$, $p < .05$).

Четврта посебна хипотеза полази од претпоставке да су криминолошке карактеристике осуђених лица (врста кривичног дела, примена насиља приликом извршења кривичног дела, историја вршења кривичних дела у статусу малолетника, историја вршења кривичних дела у статусу пунолетног лица, нови кривични поступци) у вези са учесталашћу јављања криминолошког и пенилошког рецидивизма.

Тако када је у питању постојање статистичке везе између врсте кривичног дела и учесталости јављања криминолошког поврата након издржане казне у Окружном затвору, наведена природа везе није потврђена ($\chi^2(4)=1.349$, $p = 0.853$).

Табела 78. Врста кривичног дела и криминолошки поврат

Кривично дело	Криминолошки поврат		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Против имовине	17(11.4%)	132 (88.6%)	149(100%)
Против здравља људи	1(5.9%)	16(94.1%)	17(100%)
Против брака и породице	1(11.1%)	8(88.9%)	9(100.0%)
Против живота и тела	/	7(100%)	7(100%)
Остала кривична дела	2(11.1%)	16(88.9%)	18(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Ипак, када је у питању ретроспективна провера, а у односу на зависну варијаблу криминолошког поврата као категорије евидентирани по ступању на издржавање казне утврђена је снажна статистичка веза ($\chi^2(4)=33.956$, $p < 0.01$). Тако је утврђено да лица која су учинила кривично дело против здравља људи имају 20 пута већу шансу ($OR = 20.001$, $95\%CI: 4.12 - 0.12$, $p < .05$) да буду евидентирана као повратници, него када је реч о лицима која су починила кривично дело против брака и породице. Такође, утврђено је да лица која су починила кривична дела против живота и тела имају 3.6 пута већу шансу ($OR = 3.642$, $95\%CI: 3.12 - 1.11$, $p < .05$) да буду евидентирана као криминолошки повратници, него када је реч о учиниоцима имовинских деликата.

Табела 79. Врста кривичног дела и криминолошки поврат- ретроспективно

Кривично дело	Криминолошки поврат		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Против имовине	98(65.8%)	51 (34.1%)	149(100%)
Против здравља људи	16(94.1%)	1(5.9%)	17(100%)
Против брака и породице	4(44.4%)	5(55.6%)	9(100.0%)
Против живота и тела	7 (100%)	/	7(100%)
Остала кривична дела	2(11.1%)	16(88.9%)	18(100%)
Укупно	127(63.5%)	73(36.5%)	200(100%)

Ретроспективна анализа обухватила је и пенолошки поврат, где је поново утврђена статистички значајна веза између врсте кривичног дела и учесталости јављања наведене зависне варијабле ($\chi^2(4)=20.889$, $p < 0.01$). Поново, као доминанте категорије појављују се учиниоци кривичних дела против здравља људи и кривичних дела против живота и тела, а као учиниоци са вишеструко вишом шансом евидентирања као пенолошких повратника, у односу на учиниоце других кривичних дела.

Коначно, представљена хипотеза је потврђена и у ретроспективној анализи везе са вишеструким повратом као зависном варијаблом ($\chi^2(4)=11.128$, $p < 0.05$), с тим да је потврђено само да лица која су учиниоци кривичних дела против живота и тела имају значајно већу шансу да буду евидентирани као вишеструки повратници.

Вративши се подацима који се тичу покренутих кривичних поступака након издржане казне у Окружном затвору у Новом Саду, изостала је потврда статистички значајне везе наведене зависне варијабле и врсте кривичног дела ($\chi^2(4)=5.879$, $p = 0.208$). Исти ниво односа утврђен је и ретроспективној перспективи ($\chi^2(4)=9.480$, $p = 0.054$).

Табела 80. Врста кривичног дела и нови кривични поступци

Кривично дело	Кривични Поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Против имовине	27(18.1%)	122 (81.9%)	149(100%)
Против здравља људи	5(29.4%)	12(70.6%)	17(100%)
Против брака и породице	3(33.3%)	6(66.7%)	9(100.0%)
Против живота и тела	/	7(100%)	7(100%)

Остала кривична дела	6(33.3%)	12(66.7%)	18(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Четврта посебна хипотеза анализирана је и у сегменту статистичког значаја насилне природе кривичног дела. Односно, претпостављено је да ће насилна кривична дела бити у вези са учесталости јављања криминолошког поврата. Провером хи-квадрата ова веза ипак није утврђена ($\chi^2(1)=.318$, $p=0.573$).

Табела 81. Природа кривичног дела и криминолошки поврат

Природа кривичног дела	Криминолошки поврат		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Насилно	2(7.4%)	25 (92.6%)	27(100%)
Ненасилно	19(11%)	154(89%)	173(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Одсуство статистичке везе наведене природе потврђено је у ретроспективном приступу ($\chi^2(1)=2.745$, $p=0.098$). Ипак, када је у питању пенолошки поврат постављена хипотеза је потврђена ($\chi^2(1)=5.997$, $p < 0.05$). При томе, утврено је да лица која су извршила насилна кривична дела имају 2,8 пута већу шансу да се се на издржавању казне у Окружном затвору појаве као пенолошки повратници (OR = 2.893, 95%CI: 6.965 – 1.201, $p < .05$). Напоследку, када је у питању статистичка веза између насилних кривичних дела и учесталости јављања вишеструког поврата иста није утврђена ($\chi^2(1)=3.404$, $p=0.065$).

Провера хипотезе вршена је и у односу на кривичне поступке који су покренути против испитаника обухваћених узроком, а након издржане казне у Окружном затвору. Ипак, када је у питању насилна природа кривичног дела наведена варијабла није доведена у статистичку везу са учесталости јављања нових кривичних поступака ($\chi^2(1)=.075$, $p=0.784$), нити је наведена природа везе потврђена у ретроспективном приступу ($\chi^2(1)=3.240$, $p=0.072$).

Даља провера четврте посебне хипотезе односила се на везу између малолетничког статуса, односно вршења кривичних дела пре 18. године живота и учесталости јављања криминолошког поврата. Тако је анализом хи-квадрата потврђена наведена веза ($\chi^2(1)=4.239$, $p < 0.05$), при чему је утврђено да лица која су евидентирана као малолетни делинквенти имају 2,5 пута већу шансу да буду криминолошки повратници (OR = 2.591, 95%CI: 6.571 – 1.021, $p < .05$)

Табела 82. Малолетнички статус и криминолошки поврат

Малолетнички статус	Криминолошки поврат		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Осуђиван	13(15.9%)	69(84.1%)	82(100%)
Неосуђиван	8(6.8%)	110(93.2%)	118(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	100(100%)

Постављена претпоставка је потврђена и у ретроспективном приступу ($\chi^2(1)=7.112$, $p < 0.01$), при чему је утврђено да лица која имају историју вршења кривичних дела у статусу малолетника

имају 2,2 пута већу шансу да се јаве као повратници, а у моменту пријема на издржавање казне затвора у Окружни затвор ($OR = 2.289$, $95\%CI: 4.232 - 1.238$, $p < .05$).

Ретроспективни приступ који се тиче података о пенолошком рецидивизму такође је потврдио везу између дате зависне варијабле и независне варијабле криминолошког статуса у периоду малолетства ($\chi^2(1)=4.326$, $p < 0.05$). Наиме, утврђено је да лица која су вршила кривична дела пре пунолетства имају 1,8 пута виши шансу да се јаве као пенолошки повратници у моменту пријема на издржавање казне у Окружном затвору ($OR = 1.826$, $95\%CI: 3.229 - 1.033$, $p < .05$). Ипак, када је у питању учесталост јављања вишеструког повратништва није потврђена наведена природа везе, а према ретроспективној перспективи ($\chi^2(1)=0.021$, $p = 0.886$).

Четврта посебна хипотеза обухватила је проверу и статистичке везе малолетничког статуса и учесталости јављања нових кривичних поступака након издржане казне. Тек и у овом контексту наведена веза није потврђена ($\chi^2(1)=2.227$, $p = 0.136$).

Табела 83. Малолетнички статус и кривични поступци

Малолетнички статус	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Осуђиван	21(25.6%)	61(74.4%)	82(100%)
Неосуђиван	20(16.9%)	95(83.1%)	118(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	100(100%)

Напослетку, одсуство наведене природе статистичке везе није потврђено ни у контексту ретроспективне перспективе, а када је у питању учесталост јављања нових кривичних поступака у моменту ступања на издржавање казне ($\chi^2(1)=.808$, $p = 0.369$).

Даља провера значаја варијабле претпоставила је постојање односа између криминолошког поврата као независне варијабле која је утврђена по ступању на издржавање казне и криминолошког поврата као зависне варијабле, а у смислу прикупљених података о поновним кривичним осудама након истека казне. Ипак, у овом контексту није потврђено да дата независивна варијабла има утицаја на учесталост јављања криминолошког поврата ($\chi^2(1)=.102$, $p = 0.750$).

Табела 84. Криминолошки поврат-ретроспективно и криминолошки поврат

Криминолошки поврат	Криминолошки поврат-ретроспективно		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Осуђиван	14(66.7%)	7(33%)	21(100%)
Неосуђиван	113(63.1%)	66(36.9%)	179(100%)
Укупно	127(63.5%)	73(36.5%)	200(100%)

Такође није потврђена веза између пенолошког повратништва, као независне варијабле и учесталости јављања поновног вршења кривичних дела након издржане кратке казне затвора ($\chi^2(1)=2.227$, $p = 0.136$).

Табела 85. Пенолошки поврат-ретроспективно и криминолошки поврат

Криминолошки поврат	Пенолошки поврат-ретроспективно		Укупно
	Осуђиван	Није издржавао казну затвора	
Осуђиван	11(52.4%)	10(47.6%)	21(100%)
Неосуђиван	86(48%)	93(52%)	179(100%)
Укупно	97(48.5%)	103(51.5%)	200(100%)

Даља провера односила се на постојање везе између статуса криминолошког повратника, утврђеног на пријему у Окружни затвор и учесталости јављања нових кривичних поступака који су покренути након издржане казне. Ипак, статистичка веза наведене природе није потврђена ($\chi^2(1)=0.012$, $p=0.990$).

Напослетку, вршена је и провера да ли ће постојање нових кривичних поступака против осуђеног у моменту пријема у Окружни затвор, утицати на учесталост јављања криминолошког поврата након издржане казне. Поново, дата природа статистичке везе није потврђена ($\chi^2(1)=0.222$, $p=0.973$).

Пета посебна хипотеза пошла је од претпоставке да су пенолошке карактеристике осуђених лица (утврђени степен ризика, одељење у коју је осуђени разврстан, дисциплински преступи током издржавања казне, прихватање учешћа у програму поступања, додела проширених права, радно ангажовање током издржавања казне) у вези са учесталости јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма.

Приликом анализе појединачних варијабли утврђено је да утврђени степен ризика није у статистичкој вези са учесталости јављања криминолошког рецидива ($\chi^2(2)=2.614$, $p=0.271$).

Табела 86. Степен ризика и криминолошки поврат

Степен ризика	Криминолошки поврат		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
30-45	11(15.1%)	62(84.9%)	73(100%)
46-60	8(8.2%)	89(91.8%)	97(100%)
>60	2(6.7%)	28(93.3%)	30(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Наведена провера вршена је и ретроспективним приступом, а утврђивањем везе степена ризика и учесталости јављања криминолошког поврата, као категорије идентификоване по ступању на казну. У датом контексту потврђена је претпостављена хипотеза ($\chi^2(2)=51.883$, $p < 0.01$). Тако је утврђено да ће лица са степеном ризика који је утврђен на нивоу вишем од 60 бодова, имати 19 пута већу шансу да буду идентификовани као повратници, него лица која имају степен ризика нижи од 46 бодова (OR = 19.526, 95%CI: 1.129 – 1.113, $p < .05$). Односно, лица која имају степен ризика у

распону од 46 до 60 бодова имају 2,3 пута већу шансу да се јаве као повратници у односу на лица са степеном ризика нижим од 46 бодова (OR = 2.321, 95%CI: 1.529 – 1.193, p < .05).

Ретроспективни приступ обухватио је и анализу утицаја наведене независне варијабле у односу на учесталост пенолошког рецидивизма. Поново, представљена хипотеза је потврђена ($\chi^2(2)=48.803$, p < 0.01), а шанса да се лица са степеном ризика вишим од 45, односно од 60 бодова идентификују као пенолошки повратници утврђена је на нивоу од 8 до 45 пута вишом.

Коначно, ретроспективни приступ је потврдио и претпостављену везу у односу на вишеструки поврат ($\chi^2(2)=38.540$, p < 0.01). Наиме, утврђено је да лица која имају степен ризика виши од 60 бодова имају 12 пута већу шансу да буду евидентирана као вишеструки повратници у односу на лица која имају мање од 46 бодова степен ризика (OR = 12.132, 95%CI: 1.142 – 1.100, p < .05), док је практично истоветан однос утврђен и у компарацији лица која имају степен ризика у распону од 46 до 60 и лица која имају степен ризика нижи од 46 бодова.

Водећи се подацима о новим кривичним поступцима који су покренути против осуђених након издржане казне, није потврђена веза наведене варијабле и степена ризика ($\chi^2(2)=3.636$, p = 0.162).

Табела 87. Степен ризика и нови кривични поступци

Степен ризика	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
30-45	14(19.2%)	59(80.8.%)	73(100%)
46-60	17(17.5%)	80(82.5%)	97(100%)
>60	10(33.3%)	20(66.7%)	30(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(89.5%)	200(100%)

Када је у питању значај варијабле одељења у која су осуђена лица распоређена и учесталости криминолошког поврата након издржане казне такође није утврђена статистичка веза ($\chi^2(1)=1.330$, p = 0.249). Овакав налаз је ипак другачији од ретроспективне анализе датих варијабли, где не само да је потврђена статистичка веза ($\chi^2(1)=70.090$, p < 0.01) него је утврђено да лица повратници имају 23 пута већу шансу да буду смештени на затворено одељење него првопреступници (OR = 23.121, 95%CI: 4.042 – 1.210, p < .05),

Табела 88. Одељење и криминолошки поврат

Одељење	Криминолошки Поврат		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Полуотворено	13(13%)	87(84.9%)	100(100%)
Затворено	8(8%)	92(92%)	100(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Претпоставка да ће одељење у које су осуђена лица распоређена бити у вези са учесталошћу јављања нових кривичних поступака покренутих након истека казне такође није потврђена ($\chi^2(1)=.276$, p = 0.599). Ипак, поново у ретроспективном приступу дата веза је јасно потврђена

($\chi^2(1)=70.918$, $p < 0.01$), при чему је утвршено да лица која против којих су покренути кривични поступци имају 30 пута већу шансу да буду смештена на затворено одељење него лица против којих нису покренути поступци (OR = 30.000, 95%CI: 0.090 – 0.013, $p < .05$).

Табела 89. Одељење и нови кривични поступци

Одељење	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Полуотворено	19(19%)	81(81%)	100(100%)
Затворено	22(22%)	78(78%)	100(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Даља провера варијабли утицаја претпоставила је да ће дисциплински преступи током издржавања казне бити у вези са учесталошћу криминолошког поврата након издржане казне. Ипак, анализом хи-квадрата ово није потврђено ($\chi^2(1)=.018$, $p = 0.894$).

Табела 90. Дисциплински поступци и криминолошки поврат

Дисциплински поступци	Криминолошки повратник		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Покренут	5(10%)	45(90%)	50(100%)
Није покренут	16(10.7%)	134(89.3%)	150(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

На другој страни, ретроспективна анализа потврдила је претпостављену природу везе ($\chi^2(1)=12.088$, $p < 0.01$). Односно утврђено је да лица која су повратници имају 4 пута већу шансу да буду дисциплински санкционисани, у односу на првопреступнике (OR = 4.015, 95%CI: 9.135 – 1.764, $p < .05$).

Даља потврда хипотезе показала је да дисциплински поступци нису у вези са учесталошћу јављања нових кривичних поступака против осуђених након издржане казне ($\chi^2(1)=1.728$, $p = 0.189$).

Табела 91. Дисциплински преступи и нови кривични поступци

Дисциплински поступци	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Покренут	7(14%)	43(86%)	50(100%)
Није покренут	34(22.7%)	116(77.3%)	150(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Провера значаја пенилошких особености осуђених лица вршена је и у контексту претпоставке да ће сагласност за учешће у третману, односно програму поступања бити од значаја у погледу учесталости криминолошког поврата. Ипак, ова теза анализом хи-квадрата није потврђена ($\chi^2(1)=.111$, $p = 0.739$).

Табела 92. Сагласност о учешћу у третману и криминолошки поврат

Сагласност	Криминолошки повратник		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	

Сагласан	20(10.4%)	173(89.6%)	193(100%)
Није сагласан	1(14.3%)	6(85.7%)	7(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Коначно, истоветни резултати добијени су и у односу на везу сагласности за учешће у третману и учесталости нових кривичних поступака покренутих након издржане казне ($\chi^2(1)=.172$, $p=0.678$).

Табела 93. Сагласност о учешћу у третману и нови кривични поступци

	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Сагласан	40(20.7%)	153(79.3%)	193(100%)
Није сагласан	1(14.3%)	6(85.7%)	7(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Претпоследња варијабла утицаја која је обухваћена анализом јесу додељена проширена права током издржавања казне. Наиме, анализа хи-квадрата показала је да не постоји веза наведене независне варијабле и учесталости криминолошког поврата након издржане казне ($\chi^2(1)=.035$, $p=0.851$).

Табела 94. Додељена проширена права и криминолошки поврат

	Криминолошки повратник		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Додељена права	13(10.8%)	107(89.2%)	120(100%)
Нису додељена	8(10%)	72(90%)	80(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Такође, дата независна варијабла није доведена ни у везу са учесталошћу јављања нових кривичних поступака, а након издржане казне у Окружном затвору ($\chi^2(1)=.327$, $p=0.567$).

Табела 95. Додељена проширена права и нови кривични поступци

	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Додељена права	23(19.2%)	97(80.8%)	120(100%)
Нису додељена	18(22.5%)	62(77.5%)	80(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Последњи сегмент анализе претпоставио је постојање везе између односа према раду осуђених лица и учесталости криминолошког поврата након издржане казне. Ипак, дата хипотеза није потврђена ($\chi^2(1)=.005$, $p=0.971$).

Табела 96. Радно ангажовање осуђених лица и криминолошки поврат

Радно ангажовање	Криминолошки повратник		Укупно
	Осуђиван	Није осуђиван	
Упослен	11(10.6%)	93(89.4%)	104(100%)
Није упослен	10(10.4%)	86(89.6%)	96(100%)
Укупно	21(10.5%)	179(89.5%)	200(100%)

Напоследку, дата варијабла није доведена у везу ни са учесталошћу јављања нових кривичних поступака, а који су покренути након издржане казне у Окружном затвору ($\chi^2(1)=.661$, $p=0.416$).

Табела 97. Радно ангажовање осуђених лица и нови кривичних поступци

Радно ангажовање	Кривични поступци		Укупно
	Покренут	Није покренут	
Упослен	19(18.3%)	85(81.7%)	104(100%)
Није упослен	22(22.9%)	74(77.2%)	96(100%)
Укупно	41(20.5%)	159(79.5%)	200(100%)

Шеста посебна хипотеза претпоставила је да постоји потреба ширег друштвеног ангажовања (социјалне службе, образовање, невладин сектор) са циљем редукције криминолошког и пенолошког рецидивизма. Наведна хипотеза у потпуности је потврђена. Ово се намеће из чињенице идентификовања вишедимензионалних фактора ризика чије купирање превазилази могућности кривичног, односно казненоизвршног права.

Наведена претпоставка у потпуности је потврђена. Ово се нарочито запажа у контексту анализе ставова професионалца и осуђених лица. Наиме, дати сегмент резултата показује консензус изјава у погледу потребе обухватне друштвене реакције свих социјалних субјеката, а који би интегрисали примарну, секундарну и терцијарну превенцију.

Надаље, потврда постављене хипотезе имплицира из других закључака попут оног да данас у Републици Србији не постоји ефективан облик постепеног рада и надзора осуђених лица.

Коначно, наведена претпоставка потврђена је и с обзиром на опажање мултидетерминисаности криминолошког и пенолошког поврата, а у смислу етиологије. Отуда овакви закључци повлаче недвосмислену потребу ангажовања ширег друштвеног фронта, како у сегменту правне заштите друштва од криминалитета, тако и пружања различитих сервиса помоћи осуђеним лицима након истека казне.

7. Тумачење резултата

Спроведено истраживање које се тиче ефикасности кратких казни затвора представило је вишестепене резултате са бројним импликацијама. Наиме, сасвим јасно је потврђена претпоставка да

криминолошки и пенолошки рецидивизам представља важан социјални, економски, кривичноправни и пенолошки проблем у Републици Србији.

Пратећи горе изнети редослед, социјалне последице поновних вршења кривичних дела су вишеструке. Оне се практично сагледавају у свим побројаним негативним аспектима извршења казне затвора, било да се говори о казнама кратког или дугог трајања, односно било да се говори о микро или макросоцијалном плану (Јованић, 2007).

Када је у питању микросоцијална перспектива, искуства упућују да осуђена лица најчешће имају везу са дисфункционалним и социоекономски оптерећеним породицама. Разводи, занемаривање деце, вишечлане породице, губитак старатељства, недавање издржавања, необезбеђени стамбени и опште егзистенцијални услови практично су редовна тема у разговорима са осуђеним лицима на кратким казнама затвора. Ово је коначно потврђено кроз бројне студије које сведоче о свим оптерећењима која осуђени доносе на издржавање казне (Hariston, 1990; Siennick et al., 2014; Greif, 2014; Патић и сар., 2007).

Да наведено није проблем *per se* сведочи и то што елаборирани оквир односа заправо води специфичном зачараном кругу у коме се криминалне сколности или криминална принуђеност преноси трансгенерацијски. Деца осуђених неретко постају социјални случајеви, без адекватног образовања, надзора, склона злоупотреби супстанци и неприлагођеном понашању (Mugau, 2005; Parke et al., 2003). Заправо, у Окружном затвору у Новом Саду у коме је истраживање и спроведено био је више случајева у којима казну у исто време издржава отац и оба сина или рођена браћа или чак више рођака који су саизвршиоци једног или више кривичних дела.

Макросоцијални аспект проблема односи се пре свега на чињеницу да у Србији практично има више хиљада, па и десетина хиљада кривично осуђиваних лица која су значајну порцију живота провели у затвору. Ово имплицира да добар део радно способне популације заправо није продуктиван, не остварује никакве приходе, а континуирано ствара нове социјалне проблеме. Бројна истраживања у свету такође потврђују овакве ставове, налазећи да пенолошки поврат умањује економске потенцијале државе (Western et al., 2001; Kling, 2006).

Надаље, чињеницом да казна затвора као најстрожа кривична санкција не остварује очекиване ефекте специјалне превенције поставља се питање друштвене сигурности, те субјективног осећаја безбедности грађана. Ограничена могућност државе да утиче на учиниоце кривичних дела у поправном смислу отуда поставља питање заштите друштвених вредности и добара, а што свакако има снажне социјалне импликације (Matić & Groznica, 2008)

Водећи се раније елаборираним проценама трошкова Управе за извршење кривичних санкција осуђена лица на издржавању казне затвора повлаче годишње 60 милиона долара. Оваква сума, која није безначајна, отуда би морала да постави питање да ли се заправо исплати улагати у затворе, ако исти не остварују очекиване ефекте (DiIulio & Piehl, 1991; Piquero & Blumstein, 2007).

Данас популарне казнене тенденције изрицања алтернативних кривичних санкција, свакако говоре у прилог овој тези (Шкулић, 2009; Стојановић, 2009).

Када је у питању прва хипотеза, а које потврђена у целости, проблем криминолошког рецидивизма поставља се у фокус пенолошке струке и науке. Наиме, уколико се водимо сврхом кривичних санкција и казне затвора, а сходно законском одређењу, отвара се питање шта се заправо током извршења казне ради са осуђеним лицима у васпитно-поправном смислу. Аутори попут Петковића и сарадника (2016) тако истичу проблеме у радном ангажовању осуђених, као и сву сложеност реализације индивидуалних циљева третмана. У том смислу, уколико се дедуктивно крене од чињенице да су кратке казне затвора неефикасне, могао би се извући закључак да постојећи програмски садржаји заправо нису прилагођени циљу специјалне превенције.

Вративши се законском тексту који као циљ и задатак поставља деловање научницима кривичних дела да надаље поштују кривичноправна ограничења, отвара се простор и дискусији о теми казнене политике. Уколико се судови већ опредељују у смеру изрицања затворских казни ваљало би отуда размотрити могуће путеве реевалуације изрицањих казни у погледу трајања. Тек одржавање постојећег status quo-а чини се да само акумулира проблеме, без очекиваних ефеката.

Када су у питању резултати провере друге хипотезе иста је потврђена, премда ово произилази из саме логике Кривичног законика. Чињеницом да законодавац предвиђа шири опсег кривичних санкција јасно је да неће сви учиниоци кривичних дела бити кажњени затворским казнама.

Ипак питање односа криминолошког и пенолошког рецидивизма повлачи низ других питања. Наиме, опажајући ситуацију у пракси различити показатељи упућују да се судови уместо казне затвора опредељују за новчане казне или казну рада у јавном интересу. Па ипак, не мали број лица доспе на издржавање казне управо из разлога неплаћања новчаних казни, односно непоштовања услова рада у јавном интересу.

У том смислу, пенолошки рецидивизам може имати стопу која је виша у односу на стопу првобитно изречених затворских казни, а што свакако намеће дилеме у погледу креирања казнене политике. Уколико је казна затвора избор осуђеног лица, имлицира ли то да нешто није у реду у вредносном или казненом смислу, ако је осуђеном драже да проведе време у затвору него на слободи.

Овакви закључци нису ипак специфични само за домаће оквире анализе. Примера ради Армстронг и Вивер (Armstrong & Weaver, 2013) у студији која је обухватила 22 осуђена лица на кратке казне затвора у Шкотској налази истоветне ставове у којима осуђени преферирају затворску казну наспрам казни које се издржавају у локалној заједници.

Када су у питању добијени подаци овог истраживања, а који упућују да је 10,5% лица рецидивирало, док је 4,5% поново ступило на издржавање казне, могло би се закључити да су кратке

казне затвора високо ефикасне. Међутим, добијени подаци у многоме маскирају стварно стање ствари.

Премда су неки аргументи већ раније изнети мора се напоменути да је заправо стварни поврат далеко виши. У прилог томе говоре и подаци ретросективне анализе који сведоче да је чак 63.5% лица обухваћених узроком у катеорији криминолошких повратника, док је приближно 50% имало ранија затворска искуства.

Добијене податке свакако можемо тумачити и у контексту компарације са резултатима других студија. Ипак, методолошке разлике постављају ова поређења прилично упитним. Тако рецимо Јованић (2010) на узорку који је обухватио лица из 19 установа извршења кривичних санкција налази приближно једнаке резултате стопе поврата, као што је то добијено у ретроспективној анализи.

Тек као битну разлику у овом контексту компарације ваља нагласити да поменути аутор није опредељен само на кратке казне затвора. У том смислу узроком су била обухваћена и лица која су издржавала вишегодишње казне, а што повлачи другачије психолошке, психијатријске, социјалне, кривичноправне и пенолошке премисе.

Нешто потпунији оквир поређења може се истаћи у односу на рану студију Давидовића и сарадника (1965), а који су итврдили да је у периоду праћења од 2 године у СФРЈ рецидивирало 21,6% лица, а што је практично дупло више у односу на резултате које је добила ова студија.

Ипак, и у том смислу ваља истаћи неке напомене. Наиме, узорак Давидовића и сарадника (1965) обухватио је лица која су ефективно издржала казну затвора у трајању од 1 до 6 месеци. На другој страни структура казни осуђеника у окружном затвору била је нешто другачија, не дозвољавајући овако јасне границе.

Такође, имајући у виду да је у актуелној студији око 20 % лица било субјект новог кривичног поступака, добијени подаци чине се идентичним резултатима горе поменутих аутора. Ако се при томе узме да се ради о територији СФРЈ као и другачијем бирокраском систему који је могао поступати нешто другачијом динамиком кривичних поступака, могуће су корекције закључака у смеру еквиваленције резултата. Тако, ако се узме у обзир да постојеће законодавство прилично тромо, те се претпостави да су лица против којих се воде нови кривични поступци и кривично одговорна, у динамичнијем и ефикаснијем законодавству, добили би се једнаки резултати криминолошког рецидива.

Добијене податке о стопи поврата са периодом праћења можемо пратити кроз још једну компарацију. Наиме, водећи се званичним статистичким подацима у Шкотској, тек четвртина осуђених лица који су издржавали кратке казне затвора у трајању до 6 месеци, не рецидивира у периоду од две године (Scottish Government, 2010). С обзиром на чињеницу да је овај број драстично нижи у истраживању обухваћеном овим докторским радом, могло би се закључити да проблем рецидивизма у Србији није од нарочите важности. Ипак, када се узму сва горе наведена методолошка

оптерећења, стиче се утисак да су добијени показатељи камуфлирани пре свега процесним, бирократским и другим проблемима.

Проблем компарације добијених резултата може се опазити и у односу на студију Дуроса и сарадника (Durose et al., 2014). Наиме, дати аутори спроводећи истраживање на узроку од 404.638 осуђених лица који су отпуштени 2005. године из 30 државних затвора, налазе да је 67,8% поново ухапшено у периоду праћења од 3 године, док је 76,6% било ухапшено у периоду од 5 година. При томе, значајну разлику у овом смислу представља чињеница да се не ради само о лицима која су издржавала кратке казне затвора, као и да је великом броју лица била изречена мера парола или пробације, а где је кршење постављених ограничења чинило основ хапшења.

Проблем представљене компарације научних студија може имати и нешто другачије перспективе. Наиме, водећи се анализом ставова запослених у затворима и осуђених лица сасвим је јасно да процене поврата нису уједначене, како између поређених подузорака, тако и у односу на категорију извршених кривичних дела. Тек доминантни закључак у овом смислу јесте да три најзначајније групе учиналаца јеси извршиоци кривичних дела против имовине, извршиоци кривичних дела против здравља људи и кривичних дела против брака и породице.

Добијени показатељи наравно нису новина. Кривична дела имовинске природе доминирају у укупној суми криминалитета како у националним, тако и регионалним и светским истраживањима (Мујановић и сар., 2015). Ово је коначно и у складу са другим налазима емпиријских студија. Тако горе поменути Дурос и сарадници (Durose et al., 2014) налазе да је у периоду праћења од 5 година рецидивирало 82,1% лица осуђених за имовинске деликте, 76,9% лица за кривична дела у вези дрога, односно 71,3% учиналаца насилних кривичних дела.

Управо у том смислу добијени подаци не носе само показатеље који се тичу ефикасности казне затвора, већ заправо мапирају подручја потреба социјалног деловања, а како у терцијарном, тако и у примарном и секундарном превентивном опсегу.

Водећи се претходним нарочито важно питање у контексту криминолошког и пенолошког рецидивизма представља идентификовање фактора ризика који су у везу са истим. Тако када су у питању социодемографске особености осуђених лица издваја се више закључака.

Наиме, анализа везе између година старости и учесталости криминолошког поврата након издржане казне није потврдила претпостављену тезу. Истина, ово се може донекле објаснити и чињеницом малог узорка повратника, где би са већим протоком времена била јаснија слика.

У прилог оваквом ставу говори и то што је ретроспективном анализом утврђено да лица старости 26 до 35 година имају два до четири пута већу шансу да се јаве као повратници у односу на друге старосне категорије.

Наведени резултати у складу су са налазима већине истраживачких студија, а које јасно популацију наведене доби опажају као најактивнију у криминалном смислу. Тек развој криминалне

каријере очекивано носи и опадање криминалних понашања, а након четврте деценије живота (Doležal, 2009; Miller, 2011; Smith, 2014).

Када је у питању образовни статус као фактор вршења кривичних дела исти није препознат као фактор ризика. При томе ваља нагласити да је наведено запажање у супротности са преобладајућим ставовима истраживача који налазе обрнуто сразмерну везу између образовног статуса и учесталости вршења кривичних дела (Stevens & Ward, 1997; Steurer & Smith, 2003; Adams et al., 1994).

Међутим, и у овом смислу ваља изнети неке методолошке напомене. У првом реду стиче се утисак да су претпостављене разлике у образовном статусу врло мале. Примера ради, лица без завршене основне школе, лица са основном или започетом средњом школом, заправо врло мало се разликују у погледу стварног образовног нивоа. Тек валидинији резултати у овом смислу могли би се односити на оспособљеност лица за обављање одређених послова, а мимо формалног образовања.

Надаље, у методолошком смислу треба имати на уму и то да подаци о образовном статусу су, по правилу, аутоанамнестички. Отуда лица и не морају извештавати истинито, а што није редак случај код оних осуђених који осећају извесну меру стида ако су неписмени или имају незавршену основну школу.

Према елаборирана ограничења носе извесне резерве у закључивању ваља упоредити добијене податке са резултатима ране студије Давидовића и сарадника (1965). Наиме, дати аутори налазе да је највећи проценат рецидивизма код лица која имају средњошколско образовање, док је најмањи процена код лица без школе. При томе наведена разлика утврђена је на ниову од 19,4%. Ипак, треба имати на уму да наведена анализа трпи извесне мањкавости, а пре свега с обзиром на структуру узорку, мале подузорке, те спроведни ниво статистичке анализе.

Веза брачног статуса и учесталости јављања криминалошког рецидива такође није потврђена. Разлог овоме поново лежи у делимично објашњеним методолошким проблемима, а који се односе на динамику брачних и ванбрачних релација осуђених лица.

Наиме, није с обзиром да закон не препознаје девојку као формално-правну категорију, те отуда не дозвољава да иста буде уписана у посетни картон, а у склопу основних права (B1-B2 група), осуђена лица по правилу исте пријављују као ванбрачне супруге. При томе, ово је врло лако решиво у процедуралном смислу, јер захтева само потврду која се добија у месној заједници, а уз присуство два сведока.

Ипак, оно што је специфично јесте да лица током издржавања казне могу у пракси променити више ванбрачних супруга, без да су исте икада и упознали. Тако се рецимо дешава да посета „супруге“ заправо представља поклон проститутку која уредно пријављена као ванбрачна супруга. Да је ово случај сведочи и то што се у неким затворима исте женске особе у различито време појављују као ванбрачни партнери за више различитих осуђених лица.

Управо у том смислу, брак и заснованост породице неће представљати валидну варијаблу процене ризика. Исто ваља напоменути с обзиром да осуђени у молбама за условни отпуст редовно наглашавају да су засновали брачну заједницу, те да планирају да се посвете породици. Тек разлику између формално-правне манипулације и аутентичне посвећености, отуда је врло тешко разликовати.

Радни статус осуђених лица пре доласка на издржавање казне представља поново категорију која је у методолошком смислу врло оптерећена. Примера ради Петковић и сар. (2016) упућују да осуђена лица на издржавању казне често прилажу различите лажне потврде о томе да их чека запослење по истеку казне. Такође, у пракси је приметно да лица и накнадно достављају потврде да су били запослени у некој фирми, али да им стаж, из различитих разлога, није евидентиран.

Водећи се претходним врло је тешко утврдити да ли су лица заиста била радно ангажована или не по доласку на извршење казне. Ово се додатно компликује чињеницом да се поново ради о аутоанамнестичким подацима за које практично не постоји никаква провера. Увид у радну књижицу или слање дописа фирми, Заводу за запошљавање или Заводу за социјално и пензионо осигурање није пракса у домаћим затворима.

Имајући у виду претходне напомене није утврђена статистичка веза између радног статуса и криминолошког поврата. Ово се односи и на ретроспективну анализу како криминолошке, тако и пенолошке перспективе.

Премда добијени показатељи нису у сагласности са већином научних ставова, које незапосленост и лош социоекономски статус доводе у везу са криминолошким повратом (Bonta et al., 1998; Grann & Wedin, 2002) морају се истаћи још неке напомене. Наиме, Петковић и Павловић (2016) анализирајући Упитник за процену ризика за осуђене на казну до и 3 године, упућују да исти не разликује друге облике рада, осим оног који подразумева заснивање радног односа. Ипак, реалитет услова у Републици Србији отвара могућност да је лице рецимо било радно ангажовано две године, без заснивања уговора о раду. Такође, дозвољава и да је радило различите сезонске или услужне послове, а што ће се све сматрати, неоправдано, статусом незапосленог лица.

С обзиром на различите критеријуме поврата, у раду је вршена провера значаја независних варијабли и у односу на нове кривичне поступке који су покренути по истеку казне, односно нове кривичне поступке који су били покренути против осуђеног, а пре ступања на издржавања казне.

Тек када су у питању године старости, образовни статус и брачни статус наведена природа везе је изостала. Ипак, ретроспективна анализа потврдила је да ће незапослена лица имати 3,6 пута већу шансу да је против њих покренут нови кривичних поступак, а у време ступања на издржавања казне, односно да се незапослена лица јављају 2,9 пута чешће као вишеструки повратници, него запослена лица. Овакви налази јасно су конгруентни са закључцима већине студија, а које доказују вези између ниског социоекономског статуса и вршења имовинских деликата, односно криминалног рецидивизма.

Сегмент анализе резултата који се тиче утицаја злоупотребе дрога и учесталости јављања криминолошког и пенолошког рецидивизма базирао се на закључцима бројних међународних студија (Cartier et al., 2006; Larney & Marire, 2010; Fazel et al., 2006).

Премда добијени налази нису потврдили везу злоупотребе дрога и учесталости јављања криминолошког поврата, објашењење овакве природе везе поново повлачи методолошки концепт и значај малог броја рецидивиста. У прилог овоме говори и то да је ретроспективном анализом наркоманија доведена у везу и са криминолошким, пенолошким и са вишеструким рецидивизмом.

Наиме, утврђено је да лица која су била у статусу зависника имају 2,6 пута вишу шансу да се појаве као повратници у односу на лица са пробаторским искуствима, односно 6,6 пута вишу шансу у односу на лица која нису имала искуство са дрогама. Такође, утврђено је да лица која су била у статусу зависника имају 3,5 пута већу шансу да се идентификују као пенолошки повратници, него лиц која нису имала искуства са дрогама.

Као малу дигресију, ваља истаћи још једну напомену. Наиме, премда део података о злоупотреби супстанци професионалци у Пријемном одељењу могу добити из пресуде или личног листа осуђеног лица са раније казне, сви ови подаци могу имати извесну задршку у погледу валидности. Тако се рецимо дешава у пракси да лица пред судом извештавају да су зависници, а са мотивом да им суд из наведеног разлога изрекне блажу казну. Ипак, по ступању на казну злоупотребу дрога негирају, а што не само да дати сегмент чини проблематичним, већ отвара питање процене личности и манипулативности осуђеног.

Питање злоупотребе алкохола и учесталости криминолошког рецидивизма дало је доста необичне показатеље. Наиме, утврђено је да лица која немају искуства са алкохолом имају 5 пута вишу шансу да буду евидентирана као повратници, у компарацији са лицима која имају историју злоупотребе. Ово је при томе свакако у супротношћу са већином реализованих студија, а које алкохолизам или инцидентно пијанство доводе са дезинхибираним понашањима, те криминолошким рецидивизмом (Kerner et al., 1997; Radulović, 2013; Fergusson & Horwood, 2000; Rampel et al., 2015).

Премда наведена независна варијабла није доведена у везу са учесталошћу криминолошког, пенолошког и вишеструког поврата, а у ретроспективној анализи, морају се истаћи одређене напомене.

Тако питање критеријума злоупотребе алкохола носи сва оптерећења аутоанамнестичких извора. Не/искреност осуђеника у датом контексту, као и културолошка прихваћеност алкохолизма поставља питање објективизоване процене. У истом контексту ваља напоменути и то да ако у пресуди не пише да је осуђени извршио кривично дело под дејством алкохола или му није изречена мера обавезног лечења алкохоличара врло је тешко проценити о ком степену злоупотребе се ради.

Када је у питању психијатријски статус, наведена варијабла довођена је у везу са учесталошћу поврата како на основу закључака различитих међународних студија (Fazel & Danesh, 2002; Walter et al., 2011; Baillargeon et al., 2009) тако и на основу чињенице да Упитник за процену

ризика за лица осуђена на казну затвора до и три године препознаје наведене елементе као значајне у предиктивном смислу (Петковић и Павловић, 2016).

Ипак, у овом смислу постоје врло важне напомене. Ово се најпре односи на методолошка оптерећења, где поменути инструмент на ајтему 46 предвиђа процену постојања ожиљака задобијених у тучи или приликом самоповређивања. При томе, истим се диференцирају мање уочљиви и изразито уочљиви ожиљци.

Наведена напомена значајна је из разлога што уколико у наративном делу извештаја или медицинској документацији не постоји експлицитан податак о томе да је лице имало суицдалне идеје или да се самоповређивало, наведени ајтем неће разликовати оне случајеве у којима је осуђени можда био жртва неког насиља или је пак због негативног психолошког статуса сам себе повређивао.

Надаље, разликовање мање уочљивих и изразито уочљивих ожиљака не само да је подложно субјективној оцени, већ заправо ништа не говори о психичком статусу осуђеног. У том смислу осуђени може имати врло дискретан ожиљак, на скривеном месту који је био резултат врло озбиљног суицидалног покушаја, док може имати и крајње видљиве ожиљке, површинске природе, а који су имали само демонстративну улогу.

Сумирајући наведено није утврђена веза између самоповређивања, односно историје покушаја суицида и криминолошког, психолошког или вишеструког рецидивизма. Нити је утврђена веза дате независне варијабле са учесталошћу јављања нових кривичних поступака.

Важни закључци ипак постављени су у односу на категорију коришћења психофармакотерапије. При томе поново дата варијабла интегрисана је у Упитник за процену ризика, а одговара и налазима различитих студија које су доводиле у везу менталне поремећаје и вршење кривичних дела (Wallace et al., 1998; Steadman et al., 1998; Bonta et al., 1998; Peterson et al., 2014; Rezansoff et al., 2013).

Ипак, и у овом контексту ваља истаћи неке напомене, а које су истакнуте и у разговорима са професионалцима запосленим у Окружном затвору. Наиме, примењени инструмент диференцира осуђена лица која не користе психијатријску терапију, која користе седативе, анксиолитике и антидепресиве и лица која користе психостабилизаторе и антипсихотике.

У првом реду, оваква подела имплицира прогресивни карактер везе психофармакотерапије и ризика поврата. Ипак, аутори попут Павловића (2013), прегледом различитих студија, упућују да ово не мора бити случај, а нарочито не у односу на сва кривична дела.

Такође, логиком ствари поставља се питање зашто би депресивна осуђена лица или лица која анксиозно одрегају на затворски контекст заиста била у вишем степену ризика поврата. Заправо, ако се ради о рекативном поремећају могло би се закључити да ће негативна искуства утицати на осуђене да избегавају вршење кривичних дела.

Напоследку, критеријум процене коришћен у овом истраживању односи се на иницијално стање психијатријског статуса. Тек чињеницом да је исто промелливо током издржавања казне, поставља се питање у односу на шта се водити.

Вративши се анализи добијених резултата запажа се да се као нарочито ризична категорија издвајају лица која користе супституциону терапију. Наиме, ради се, по правилу о хероинским зависницима, а који користе „Метадон“ или „Бупренофрин/Суботекс“. Овакви налази у сагласности су са већином налаза емпиријских студија, а које зависнике управо представљају као нарочито ризичну категорију у смислу криминалног рецидивизма (Gallagher et al., 2014; Корак et al., 2016; Koehler et al., 2014).

Тако је утврђено да лица која користе наведени вид терапије имају 5,2 пута већу шансу криминолошког поврата, у односу на лица која не користе психијатријску терапију. Односно у истом оквиру компарације утврђено је да лица са супституционом терапијом имају 9,4 пута већу шансу да су у ретроспективној анализи препознати као криминолошки повратници.

Конечно, исти круг лица има 12,7 пута већу шансу да буду евидентирани као вишеструки повратници и чак 14,6 пута већу шансу да су против њих покренути нови кривични поступци у време ступања на издржавање казне, а посматрано у односу на категорију лица која не користе терапију.

Сумирајући наведено, категорија осуђених који користе супституциону терапију јасно је под вишим ризиком у односу на све зависне варијабле. Ипак, занимљиво је да у одељку Упитника који се тиче психофармакотерапије не постоји могућност оцењивања дате чињенице. Ово се свакако чини неоправданим, те поставља питање валидне процене ризика поврата (Петковић и Павловић, 2016; Петковић и сар., 2016).

Даља анализа добијених резултата, а која се односи на везу криминолошких карактеристика осуђених и учесталост јављања поврата, дала је поново неуједначене резултате. Тако, није потврђена веза између врсте кривичног дела и учесталости јављања криминолошког поврата, а са периодом праћења од две и по године. Тек напомену у овом смислу поново треба истаћи да се ради о ограниченим подацима, који су условљени динамиком рада полиције и судова, односно динамиком откривања и процесуирања учинилаца кривичних дела.

Ипак, ретроспективна анализа показала је нешто јасније резултате. Наиме, категорије учинилаца кривичних дела против здравља људи и учиниоци кривичних дела против живота и тела утврђени су под вишеструко већом шансом да буду евидентирани као криминолошкои, пенолошки или вишеструки повратници, а посматрано у односу на учиниоце других кривичних дела. Ова размера при томе иде у одређеним компарацијама и до 20 пута.

Када су у питању добијени резултати ово је делимично конгруетно са претходним налазима, а где се лица која су злоупотребљавала дроге или која су чинила кривична дела у вези са дрогама под нарочитим ризиком. Ипак, када су у питању кривична дела против живота и тела не налази се тако

очигледно објашњење. У том смислу од значаја би могао бити шири контекст извршења, као и сама психолошка структура осуђених.

Компарирајући добијене податке са резултатима регионалих истраживања ваља истаћи запажања Ковчо и Каталинић (Kovčo & Katalinić, 2000), а који упућују да насилни повратници најчешће носе атрибуте незреле личности, лимитиране самокритичности, те афактотимије, те се поврат може управо у том контексту и анализирати.

Даља анализа утицаја независних варијабли диференцирала је насилна и ненасилна кривична дела. Тек у датом контексту утврђено је да лица која су извршила насилна кривична дела имају 2,8 пута већу шансу да буду идентификована као пенолошки преступници, а у моменту ступања на издржавања казне, односно у ретроспективном приступу. У осталим сегментима није утврђено постојање статистичке везе.

Осврнувши се на претходне наводе треба имати више чинилаца на уму. Тако у првом реду подаци који су унети у статистичку анализу у овом истраживању односе се само на последњу казну коју су лица издржавала у Окружном затвору. На тај начин практично није видљиво њихово раније понашање и кршење одредби Кривичног законика. Заправо могуће је претпоставити ситуацију у којој је лице осуђивано више пута за кривична дела разбојништва или nanoшења тешких телесних повреда, а да је на актуелној казни било осуђено за тешку крађу као ненасилно кривично дело.

У том смислу поузданост ових резултата је врло ограничена, а валиднији закључци захтевали би анализу читаве криминалне каријере свих 200 осуђених лица обухваћених узорком.

Чак и када би се испоштовао претходни услов, мора се напоменути да феноменолошка слика осуђених врло често превазилази могућности статистичког закључивања. Тако су рецимо у Окружном затвору идентификовани случајеви где је лице осуђено за кривично дело силовања, да би десет година након издржане казне било осуђено за кривично дело тешке крађе. При томе, премда би се конкретно осуђено лице могло сврстати у учиниоце насилних кривичних дела, ваља имати на уму дистанцу од преко петнаест година од предметног кривичног дела, а што свакако носи другачији клинички ниво закључивања.

На слично упућују и ставови запослених у Окружном затвору, а који су током радног искуства имали велики број случајева лица која нису осуђивана за насилна кривична дела, а признају извршење истих. Ово се нарочито односи на кривична дела насиља у породици, која неретко од стране осуђених представљају културолошки стандард, а не кршење кривичноправних норми.

Наредна анализирана варијабла представља постојање историје вршења кривичних дела у статусу малолетника. Наведена претпоставка о утицају малолетничке делинквенције базирана је на теоријским и искуственим сазнањима о значају раног неприлагођеног и криминалног понашања. Бројни аутори у том смислу упућују да ће непоштовање законских одредби у периоду малолетства представљати јасан фактор ризика за даљу криминалну каријеру (Moffitt, 1993; Loeber, 1982).

Коначно, као разлог наведене анализе поставља се и чињеница да је иста обухваћена Упитником за процену ризика (Петковић & Павловић, 2016), а што свакако носи значај у погледу импликација извршења казне затвора.

Вративши се добијеним подацима, спроведена анализа утврдила је да врпење кривичних дела пре осамнаесте године живота носи значајну везу са учесталошћу криминалошког и пенолошког поврата. Тако наведена група показује од 1,8 до 2,5 пута већу шансу наведених форми рецидивизма, а посматрано у односу на групу лица којима нису изрицане санкције у периоду малолетства.

Важан сегмент анализе односио се на претпоставку да ће лица која су ступила на издржавање као повратници бити под већим ризиком да поново почине кривична дела након издржане казне, односно да ће лица која су раније биле на издржавању казне затвора бити под већим ризиком да поново почине ново кривично дело.

Ипак, дата хипотеза није потврђена, као што није ни потврђено да ће статус криминолошког или пенолошког повратника бити у везу са постојањем нових кривичних поступака.

Провера пет посебне хипотезе дала је поново неуједначене резултате. Наиме, претпостављено је да ће степен ризика бити у вези са учесталошћу криминолошког и пенолошког поврата. Наведена претпоставка чини се логичном с обзиром да инструменти процене који се користе јесу заправо најваљиднији у прогностичком смислу. Значајан репертоар доступних инструмената тако је данас прилагођен различитим починицима кривичних дела, процени понашања током издржавања казне, као и након истека изречене казне.

Премда Упитник за процену ризика који се користи у Окружном затвору диференцира четири степена у овом истраживању је начињена нешто другачија подела. Дата модификација вођена је пре свега ставовима професионалаца у самој установи, а који су искуствено опажали нешто другачију дистрибуцију стопе поврата у односу на критеријум степена ризика.

Провера наведене претпоставке да ће степен ризика утицати на криминолошки поврат ипак није потврђена. Разлоге овоме можемо наћи у ограниченој величини узорка, али и у метријским ограничењима самог Упитника који је коришћен (Петковић и Павловић, 2016). Тако се у првом реду запажа да наведени упитник не разликује безбедносне ризике од ризика поврата. У том смислу заправо и није јасно шта скор добијен проценом упућује.

Ипак, када је начињена ретроспективна анализа степен ризика је доведен у везу са учесталошћу криминолошког и пенолошког рецидивизма, као и учесталошћу вишеструког поврата. При томе оно што је занимљиво је сте да лица која имају степен ризика у распону од 46 до 60 бодова имају 2,3 пута већу шансу да се јаве као повратници, а посматрано у односу на лица са степеном ризика нижим од 46 бодова.

При томе треба имати на уму да према Приручнику за примену Упитника за процену степена ризика за лица осуђена на казну затвора до и 3 године, средњи степен ризика се завршава са 53 бода. У том смислу како представљени оквир обухватају и средњи и високи степен чини се

потребним даља парцијализација, те утврђивање супстилнијих нијанси између осуђеника. Актуелно решење које предвиђа распон од 0 до 31, када је у питању низак степен, односно од 31 до 53 бода када је у питању средњи степен, чини се недовољно дискриминативним.

Када је у питању одељење у које су осуђени распоређени наведена варијабла требала би да корелира са степеном ризика. Истина ЗИКС дозвољава образложено одступање у овом смислу, али је оно по правилу такво да се у пракси дешава да лица са средњим степеном ризика буду распоређена у затворено одељење. Тек случајеви да је лице са високим степеном ризика распоређено у полуотворено одељење нису идентификовани.

Да је наведени проблем од значаја сведочи и то што би претходно поменути Упитник требао да буде валидан и у контексту безбедности. Ипак, ситуација у пракси упућује да се професионалци опредељују субјективним утиском. Односно, најчешће уколико је лице средњег степена ризика, а исто је рецимо приведено по централној или међународној потерници, велика је вероватноћа да ће бити распоређено у затворено одељење.

Детаљнија анализа добијених података надаље упућује да че лица која су повратници имати 23 пута већу шансу да буду смештени на затворено одељење него првопреступници. Међутим, оно што је занимљиво јесте да се неретко ради о лицима која су старије доби, без дисциплинских испада, са ненаслиним кривичним делима, те лицима која по физичкој конституцији не представљају опасност за одржавање безбедности. У том смислу није потпуно јасно зашто се при пријему професионалци опредељују за овакво решење.

Делимичан одговор може се добити чињеницом да лица која су смештена у затворено одељење имају вишеструко већу шансу да се против њих води нови кривични поступак. У том смислу запослени процењују да би претња новим казнама могла да утиче на повећан ризик од бекства. Ипак, чини се да би било од користи да је ово поткрепљено неким видом објективизоване процене, а не само субјективним доживљајем.

Напослетку ваља истаћи још једно запажање. Наиме, дешава се да лице буде инцијално смештено у затворено одељење, да би накнадно било рекатегоризовано, те смештено у полуотворено одељење. Ипак, када се лице јави само на извршење наредне казне, статистичке, непроменљиве варијабле поново услове да се код осуђеног идентификује висок степен ризика, те он бива распоређен у затворено одељење. Отуда напор који је начинио на претходној казни, као и евидентни васпитни помак у поштовању правила понашања неће бити од значаја.

С обзиром да законодавац одредбама 46 Кривичног законика предвиђа да ће се при одлучивању о молби за условни отпуст нарочито узети у обзир понашање осуђеног током издржавања казне, дисциплински преступи би морали носити значај у контексту предикције даљег понашања (Петковић и сар., 2016). Ипак када је у питању претпоставка да ће постојање дисциплинских преступа утицати на учесталост криминолошког поврата, ово није потврђено. Тек

потврда наведене хипотезе добијена је у ретроспективној анализи где је утврђено да повратници имају четири пута већу шансу да буду дисциплински санкционисани у односу на првопреступнике.

Наведени оквир резултата захтева ипак додатно тумачење. Наиме, прво логично је већа вероватноћа да ће лица која су била на више затворских казни имати и више прилика да прекрше правила понашања, него лица која су по први пут у затвору. Такође, водећи се садржајем Упитника за процену ризика садржани ајтеми обухватају и елементе који се односе на дисциплинске казне. Ипак, истим се не диференцира врста преступа. Тако и у овом истраживању узорак дисциплински кажњених лица обухвата како она лица која се нису редовно бријала, тако и она лица која су имала физичке сукобе са другим осуђеницима или која су злоупотребљавала дроге.

Управо у том смислу добијени налази захтевају детаљнију спецификацију. Примера ради морала би се раздвојити лица која су починила лакше, односно теже дисциплинске преступе. У истом контексту треба имати на уму да сам Упитник при томе укључује податке како о дисциплинским преступима за време актуелне казне, тако и дисциплинске преступе који су почињени на претходним издржавањима. Оно што је пак проблематично јесте то што професионалци у пријемном одељењу третирају постојање дисциплинских преступа без обзира на чињеницу да је извршено њихово брисање. Наиме, како ЗИКС предвиђа да је могуће брисање дисциплинских преступа, чини се да би ово морало носити и одговарајући одраз приликом саме процене. Тако ако се истим законом предвиђа да ће дисциплинска санкција застарити у периоду након три године од њеног изрицања, а под условом да осуђени не начини нови преступ, онда би се то можда могло укључити и у прогностички ниво будућег понашања.

Нарочито важни закључци добијени су контексту анализе статистичке важности сагласности у погледу учешћа у програму поступања. Добијени подаци тако сведоче да свега 3,5% лица није било сагласно са реализацијом одређених индивидуалних циљева. При томе ово се односи како на могућност упошљавања, тако и на учешће у различитим едукативним радионицама и специјализованим програмима, тако и учешће у активностима намењеним организацији слободног времена.

Водећи се претходним стиче се утисак да је одзив на учешће у третману са одличном оценом. Ипак, чињеница да лица рецидивирају у значајном степену, поставља питање квалитета самог третмана и конкретних циљева који се истим остварују. Овакви закључци у складу са наводима Петковића и сарадника (2016), а који упућују не нестандардизованост и неприлагођеност садржаја третмана циљу специјалне превенције.

Представљени резултати могу се тумачити и у контексту анализе ставова осуђених и васпитача. Наиме, на обухваћеном узроку 65% професионалца није било сагласно или је било неопредељено у погледу прилагођености садржаја третмана стварним васпитним потребама осуђених лица. Ово отуда намеће потребе реевалуације постојећег стања те увођења

стандардизованих програма, а који су недвосмислено доведени у везу са редукцијом криминолошког или пенолошког поврата.

Важност организације третмана односи се и на сегмент рада осуђених лица. Наиме, поново дата варијабла није доведена у везу са учесталошћу јављања криминолошког поврата, нити је доведене у везу са учесталошћу нових покренутих кривичних поступака.

Тумачење добијених резултата при томе можемо посматрати из више аспеката. Прво, реално стање ствари јесте да је у Окружном затвору упослен прилично мали круг лица. Надаље, сама организација посла и облици радног ангажовања нису усмерени ка развоју вештина осуђених. Односно постојећи облици рада суштински не оспособљавају осуђене за одређене делатности након истека казне. Примера ради послови редара, баштована, помоћног радника на економији имају тек интерну важност у погледу функционисања саме установе.

У истом контексту од укупног броја осуђених лица која су радно ангажована, тешко је говорити да постоји значајан удео оних који су ангажовани активно у осмочасовном радном времену. Заправо, не само да се ради о повременом дневном ангажовању, већ су поједина радна места попут помоћног радника у погону картонаже, ангажована свега неколико дана у месецу.

Сумирајући наведено, упошљавање осуђених у установи у којој је спроведено истраживање представља један вид награде за она лица која немају минимум финансијких средстава. Такође, с обзиром да се значајнији број лица упошљава у кухињи установе, наведени круг представља осуђене са минималним безбедносним ризиком, а који опет омогућавају задовољавање потреба исхране осуђених.

Коначно, премда наведена варијабла није доведена у везу са повратом, питање је да ли би дати резултати били идентични у другачијој радној организацији. Такође, док је данас сходно актуелном законском решењу рад тек факултативни садржај, сви испитаници из Службе за третман различитих установа били су сагласни са тим да рад треба да буде обавезан део програма поступања.

Последња анализирана пенолошка варијабла односи се на доделу проширених права. Наиме, проширена права представљају вид награде за нарочито добро понашање и радно залагање током издржавања казне. Иста се у пракси додељује у оним случајевима када се процени виши ниво васпитне корекције, а у смислу мотивисања осуђеног за даље напредовање.

Ипак, у овом контексту треба начинити извесна појашњења. Наиме лица која су распоређена у полуотворено и затворено одељење немају једнака проширена права. Ова дистинкција се најпре односи на могућност да лица у полуотвореном користе ванзаводске погодности, а у смислу одређеног броја сати или дана ван установе. На другој страни лица која су у затвореном могу добити тек једну посету или један пакет више у односу на основна права. Односно, може им се одобрити упис проширеног круга лица који их могу посетити.

Да наведене разлике имају значаја у погледу предикције будућег понашања упућује то што чињеницом да је лице провело неко време на слободи, без надзора, заправо се остварује и одређена

врста тестирања. Уколико лице не злоупотребује ванзаводска права, не врши кривична дела на слободи, са већим степеном извесности се може очекивати позитивна социјална реинтеграција.

Коначно, премда се проширена права додељују на основу понашања и учешћа у програму третмана, неретко се запажа у пракси да наведени вид погодности осуђени добијају по аутоматизму. Премда ово није случај са Окружним затвором у Новом Саду, друга искуства из праксе упућују да се проширена права додељују по аутоматизму (Петковић и сар., 2016). Такође, док конзумација ванзаводских права може носити одређени предиктивни потенцијал, врло често се дешава да лица у затвореном одељењу, а којима су додељена проширена права иста и не користе. У том смислу, наведено има више естетску функцију или функцију редуковања депривације, него што има стварну везу са кориговањем прокриминалних тенденција осуђених.

Последњи сегмент резултата односи се на претпоставку постојања потребе ширег друштвеног ангажовања, а у правцу редукације криминолошког и пенолошког рецидивизма. Добијени резултати при томе јасно упућују на основаност дате хипотезе. Консензус ставова испитаника, као и постојећа феноменолошка слика у извршењу кривичних санкција отуда недвосмислено упућују да без адекватно осмишљеног и имплементираних постпеналног програма круг друштвене интервенције није затворен.

Осврнувши се детаљније на дати оквир, приликом самог извршења казне садржај третмана осуђених подразумева и спровођење одређених програмских активности намењених припреми за отпуст. И док је ово теоријски и емпиријски јасно оправдано у пракси заправо представља „мртво слово на папиру“. Ово је при томе нарочито изражено на кратким казнама затвора, а где је интензитет и трајање депривације значајно мањи него када су у питању вишегодишње казне.

Дати сегмент припрема такође обухвата и да лица последњих дана казне добију одговарајућу „Препоруку о поступању након истека казне“, а која их информира о правима и обавезама након изласка на слободу. Исти оквир тако укључује и податке о могућностима јављања Националној служби за запошљавање, као и Центру за социјални рад. Први оквир тако пружа могућност осуђенима да се по јављању Националној служби да пронађу одређено запослење, док ће јављање Центру за социјални рад омогућити примање једнократне новчане помоћи или новчане помоћи намењене подношењу захтева за лична документа.

Ипак, сасвим је јасно да је наведени оквир крајње импотентан у погледу смисла и идеје постпеналног прихвата. Тако, када је у питању проналажење посла не треба нарочито елаборирати сва ограничења у погледу захтева тржишта. Такође, када су у питању новчана давања није необично да поједине општине, односно Центри за социјални рад исплате неколико хиљада динара осуђеном, али тек након месец дана од подношења захтева. При томе, не само да добијена средства не омогућавају никакав почетак живота на слободи, већ се поставља врло просто питање где ће бивши осуђеник живети тих месеца дана и шта ће јести.

Водећи се добијеним подацима, као и информацијама које су прикупљене кроз интервју са осуђеним лицима и професионалцима сасвим је јасно да држава не може бити једини оквир помоћи осуђеним лицима. Невладин сектор отуда игра врло важну улогу, која је нарочито приметна у државама западне Европе и САД.

И мада се код нас примећује делимично активирање невладиних агенција у датом контексту, стиче се утисак да исти оперишу независно, без адекватне умрежености са заводима за извршење кривичних санкција. Тако рецимо у Окружном затвору у Новом Саду, по истеку казне не постоји практично никакав контакт служби са невладиним агенцијама или другим сервисима помоћи.

Закључак

Добијени подаци о ефикасности кратких казни затвора не дају оптимистичну слику о пројекцијама казнене политике у Републици Србији и могућностима заштите друштва од криминалитета. Према резултати о броју повратника након периода праћења од две и по године делују наизглед (парадоксално) охрабрујуће, исти су последица пре свега методолошких оптерећења, као и проблема на ниову системског функционисања државе и правосуђа. Јасно, у прилог оваквом ставу говоре подаци ретроспективне анализе, а који недвосмислено упућу на високу стопу поврата криминолошког и пенолошког поврата лица осуђених на кратке казне затвора.

Сумирајући представљено отварају се два проблемска поља анализе, односно два сегмента простора у којима су потребне и могуће измене. У првом реду ово се тиче садржаја кривичноправних одредби и казненоизвршног законодавства, односно тиче се легислативног нивоа и потенцијала различитих закона у контексту заштите друштвених вредности.

Тако када је у питању кривично право, битна дилема отвара се у форми питања да ли постојећи модел кривичних санкција и казнене политике заправо остварује жељене ефекте у специјално превентивном смислу. С обзиром да елаборирани показатељи јасно упућују да ови ефекти изостају, поставља се логично питање шта је могуће у том смислу урадити.

Када су у питању различите идеје, као могућа решења горе наведене дилеме јасно је да се последњих година у значајној мери потенцира идеја учесталије примене алтернативних кривичних санкција. Наведни концепт истина има солидне теоријске основе, као и нека позитивна упоредноправна искуства. Ипак, стиче се утисак да искуства из праксе нису у потпуности подржавајућа у овом смеру. Тежња осуђених ка избегавању друштвено корисног рада, неозбиљност у схватању саме сврхе извршења, те ангажовање осуђених у друштвено не-корисним пословима, неки су од примера у овом контексту.

Према овим истраживањем нису обухваћени ставови професионалаца запослених у реализацији наведеног оквира алтернативних мера, различита искуства из праксе упућују да се наведени оквир схвата као избегавање „правог“ кажњавања, те извржавања руглу закона. Такође

не/доступни модели контроле и стварног мониторинга над понашањем осуђених заправо данас у Србији не пружају или не гарантују и минималне стварне васпитно поправне ефекте.

Вративши се искуствима из Окружног затвора нису необични случајеви у којима лица издржавају и вишемесечне затворске казне због неплаћених новчаних казни. Исто се односи и на случајеве кршења услова издржавања казне затвора у домаћинству у коме осуђени иначе станује, а уз електронски надзор. Претња затвором као казном која ће консеквентно следити очито није довољна за одређене категорије учинилаца кривичних дела у смилу одвраћања.

И мада алтернативне кривичне санкције и њихова ефективност могу представљати тему засебног истраживања, мора се имати у виду да је свега 30% професионалаца обухваћених овом студијом говорило у прилог алтернативним кривичним санкцијама, наспрам казне затвора. У истом контексту чак 60% осуђених лица је пре одабирало казну затвора него неке алтернативне моделе санкционисања. Зашто осуђени бирају радије затвор, него друштвено користан рад, чини се пенолошким питањем од суштинског значаја.

Други проблем у оквиру кривичног права и казнене политике односи се на праксу судова у односу на повратнике. Наиме, прегледом личних листова лица која су издржавала казну у Окружном затвору прилично је упадљиво да се чињеница повратништва не узима довољно у обзир приликом изрицања казне. Тако рецимо када је у питању кривично дело тешке крађе (члан 204 КЗ) најчешће се изриче казна у трајању до годину дана. Ипак, уколико се ради о лицу које је осуђено по седми пут за кривична дела имовинске природе, нејасно је зашто се не искористи законом одређен прилично широк распон казне у трајању од једне до осам година, а за наведено кривично дело.

Уколико је лице извршило више пута кривично дело тешке крађе и сваки пут кажњено са казном затвора од по годину дана, сасвим је логичан закључак да наведена казна није адекватна у погледу сврхе кривичних санкција и циља специјалне превенције, те се треба размишљати о адекватнијем одмеравању исте.

Да је проблем кратких казни затвора вишеструко компликован у законском погледу сведоче и други примери. Тако рецимо закон дозвољава да се неправим понављањем кривичног поступка практично „споје“ две или више казни и да се се изрекне јединствена казна затвора. Тек ограничење у овом смислу односи се на немогућност изрицања казне која прелази збир обухваћених казни, док у пракси судови по правилу на „спајању“ изречу јединствену казну која је најмање један, а некад и више месеци краћа од простог збира.

И док наведено није нарочит проблем код лица која имају дуге казне, где евентуалним спајањем редукција дужине не би битније утицала на одлуку суда који је исту изрекао, код казни у трајању до годину дана, а нарочито 6 месеци ствари су драстично другачије. Наиме, искуства из праксе упућују да наведени институт носи нарочите привилегије вишеструким повратницима, а који спајањем секвенцијално више казни могу практично да избегну издржавање од неколико месеци.

Тако ће у укупном збиру лице практично наћи потпуно легалан начин да не издржава казну у трајању од 3 или 6 месеци, јер је иста конзумирана јединственом казном.

Као малу дигресију у овом смеру ваља напоменути да су у Окружном затвору нотирани и такви случајеви где су судови (умишљајно или нехатно) приликом неправог понављања поступка, изрицали једнствене казне скраћене за период од чак 8 месеци.

Сумирајући наведено сасвим је јасно да дати институт заправо не корелира са намером законодавца, нити обезбеђује снажнији ефекат у контексту напора специјалне превенције. Отуда се може размишљати о евентуалној корекцији закона, а који би ограничио овакве могућности, нарочито према категорији вишестуких повратника.

Неки од проблема у контексту извршења казне затвора односе се и на саме услове издржавања казне. Ово се најпре односи на захтеве дисциплине, рада и других правила понашања. Тако, се опажа да затвор уистину представља установу која обезбеђује боље услове живота, за један део популације, него што их исти остварују на слободи. Ипак, затвор свакако није установа социјалног старања. Отуда се чини логичним да би ако се лице определило за извршење кривичног дела да би имало где да проведе зиму или да санира здравствени статус, да се ради о битном пропусту социјалних служби.

Тек Центар за социјални рад морао би представљати инстанцу која ће ангажованијим приступом омогућити минимум егзистенцијалних потреба. Уколико данас постоје доступне јавне кухиње, прихватилишта или могућности прибављања гардеробе, питање је зашто неко то не остварује на слободи него чини кривично дело да би исто остварио у затвору.

Премда се у претходном контексту не ради о значајном проценту лица, треба имати на уму да нешто већој порцији лица заиста затвор представља рехабилитативну средину. Практично свакодневна искуства су да се бројни зависници приводе на издржавање казне затвора физички оронули, здравствено запуштени, а да по истеку казне једини бенефит остварују кроз петнаест килограма више телесне масе и санираним здравственим проблемима.

Уколико је исто могуће у затвору, питање је зашто се према датој популацији не изричу алтернативне кривичне санкције или мере безбедности које би кроз строжи оквир контроле обезбедиле у најмању руку исто оно што се спроводи и у затвору.

Проблем ефикасности кратких казни затвора коначно односи се и на сам аспект садржаја извршења. У прилог овоме ваља истаћи прилично необичну појаву да је у Окружном затвору значајан део осуђених био врло задовољан условима боравка у затвореном одељењу, до те мере да нису желели, чак и кад им је то понуђено да буду рекатегоризовани у полуотворено одељење. Ово је при томе прилично необично с обзиром да полуотворено одељење носи шири круг права, као и погодности у смислу квалитета смештаја. Такође, пракса у Окружном затвору је таква да лица која су смештена у затворено одељење, тек изузетно добијају позитивно мишљење Службе за третман у

погледу молбе за условни отпуст. Отуда би било за очекивати да ће прелазак у полуотоворено одељење бити циљ без могућности алтернативе свих осуђених лица.

Један од закључака у овом смислу нажалост односи се на опажање да функционисање неформалног система и одсуство обавеза осуђених минимизира степен депривације на издржавању казне до те мере да се квалитет живота осуђеника често и не разликује на нивоу битног у затвору и ван њега.

Премда је депривације слободе јасно основна карактеристика казне затвора, дневна, недељна или месечна рутина осуђеника у животу на слободи или у затвору, не показује драстичне квалитативне разлике. Примера ради, као законом загарантовано право осуђених лица јесте да најмање два сата дневно могу проводити на свежем ваздуху. Тако се у Окружном затвору осуђена лица спроводе на „шетњу“ сваког дана, уз могућност коришћења теретане, фудбалског, кошаркашког теретна, као и простора који има травнати покривач, а који је погодан за различите видове рекреације.

Имајући надаље у виду да осуђена лица проводе простор у релативно малим групним собама, прилично рунираног ентеријера, за појмове просечног грађанина, логично би било за очекивати да ће се право „шетње“ максимално користити. Па ипак, ситуација у пракси је другачија. Другачија до те мере да се дешава да по лепом јесењем дану, од седамдесет-ак осуђеника, ово право конзумира мање од десет.

Сумирајући наведено, утисак аутора овог рада, али и других професионалаца ангажованих у различитим затворима у Србији јесте да лица на кратким казнама имају живот који одговара њиховим врло скученим животним перспективама. Груписање, планирање кријумчарења алкохола или дрога, тетовирање, коцкање, грађење статуса у неформалном систему, представљају доминантну активност осуђених како на слободи, тако и на издржавању казне. Тек разлика у овом смислу односи се на ситуациони сетинг и неке обавезе дневног ритма.

Премда претходни наводи делују субјективистички обојени, а што у суштини и јесу, ваља се на овом моменту осврнути на сегмент третмана осуђених лица. Наиме, управо специјално педагошко и психолошко утицање на извршиоце кривичних дела јесте централни сегмент казне затвора. Сама депривација слободе премда има ретрибутивни контекст, може се схватити и само као принудна мера обезбеђења осуђених у програму поступања. Обавеза осуђеног да буде подвргнут третману отуда не би требала да буде упитна, са или без његове сагласности.

Ипак, ситуација у пракси је драстично другачија. Тако се од лица, потпуно нелогично, оставља могућност да изразе сагласност или несагласност са учешћем у реализацији одређених индивидуалних циљева. При томе, узимајући у обзир образовни статус лица на издржавању казне, већина практично није ни способна да појми о каквој врсти садржаја се ради. Надаље, уколико се рецимо ради о лицу које је осуђено за кривично дело против брака и породице или неко друго насилно кривично дело, већина осуђених екстернализује одговорност, сматрајући да проблем

заправо лежи у другој страни, односно другом лицу са којим је и био у сукобу. Отуда тражити сагласност од осуђеног, на почетку казне, да учествује у програму који учи некофликтном решавању проблема или менаџменту беса и агресије, делује потпуно у супротности са очигледном потребом и ставом осуђеног.

Да је наведена ситуација доведена до екстрема сведоче и наводи појединих запослених, а према којима савети службеног надзора Управе за извршење кривичних санкција, јесу такви да су реализатори третмана у обавези да се професионално баве само са оним осуђенима који изражавају жељу и сагласност да „раде на себи“. То практично значи, да уколико у затвор дође вишеструки повратник, извршилац насилних кривичних дела, са јасном психопатском структуром, те уколико исти одбије да разговара са васпитачем, васпитач није у обавези да га до краја казне позива или да се бави проблемом прокриминалних ставова.

Претходни закључци нелогични су из више аспеката. У првом реду поставља се питање шта би било уколико би сва лица у једном павиљону одбила да учествују у третману. Да ли би онда васпитач могао мирно да „преседи“ годину дана, без обавеза у погледу развоја мотивације осуђених? На другој страни, поставља се сасвим јасно питање да ли би одбијање учествовања у програму поступања могло бити схваћено као вид пружања отпора или кршења правила кућног реда, а где би исто морало повлачити дисциплинску одговорност осуђеног.

Да је питање третмана обавезујући концепт који нема алтернативу морало би у коначном бити садржано и у законским одредбама, а пре свега у Кривичном закону. Тако би члан 46 датог законика морао садржати и допуну којом се одређује да лице које одбије учешће у програму поступања не може бити условно отуштено са издржавања казне.

Као пример који говори у прилог ове потребе може се замислити сценарио у коме лице осуђено за кривично дело недавање издржавања ступи на издржавање казне. Тако се у иницијалној процени, применом Упитника за процену ризика, утврди постојање средњег степена ризика, а на нивоу од 32 бода. Осуђени при томе има уредно владање, није дисциплински санкционисан, редовно и одговорно испуњава радне обавезе. Ипак, поред свих ових елемената који су законом одређени као витални у погледу доделе условног отпуста, осуђени одбија сваку могућност да разговара о проблему породичних односа, уз агресивне изјаве у погледу бивше жене које упућују на ескалацију ризика насиља у породици.

Сумирајући наведени пример, осуђени је испунио оба услова која су законом одређена као нарочито важна, а у смислу владања и понашања, односно радног ангажовања. Ипак, чињеница да осуђени одбија учешће у третману представља само „друге околности које показују да је у односу на њега постигнута сврха кажњавања“ доводи до могуће арбитрарности и субјективности одлука, а које нису јасно одређене законом.

Вративши се подацима добијеним у овом докторском раду упадљива је чињеница да осуђена лица ипак не одбијају учешће у програму третмана. Међутим, и овде постоје бројни проблеми.

Наиме, и поред чињенице да је неко лице потписало сагласност о учешћу у реализацији индивидуалних циљева, исто не мора да значи да је осуђени и учествовао у конкретним радионицама и специјализованим програмима. Заправо, нарочито на казнама у трајању до три месеца, постоји велика вероватноћа да, из организационих разлога, осуђени не буде укључен у наведене садржаје.

Премда је преваспитање или утицање на осуђеног да не врши даље кривична дела од круцијалне важности јасно је да се у значајном сегменту казна затвора своди на просту социјалну изолацију осуђеног. Васпитни утицај у том смислу је више декоративни него суштински, а специјална превенција се тежи остварити кроз очекивање да ће ниво депривације утицати аверзивно на самог осуђеног.

Размере проблема ресоцијализације осуђених овим нису исцрпљене. Наиме, мора се признати да осуђени у затвору у Новом Саду у значајном уделу ипак и учествују у различитим едукативним садржајима. Доживљаји, па и истраживачки закључици појединих васпитача, објављених у научним студијама, јесу да је учешће осуђених у специјализованим програмима вођено интринзичком мотивацијом. Ово практично значи да осуђени добровољно учествују у развоју комуникационих вештина и вештина решавања проблема вођени жељом за унутрашњим развојем, односно развојем личности. Па ипак, разговори са осуђеним лицима, који су обухваћени и овом студијом, дају и другачију перспективу. Тако рецимо у Окружном затвору у осуђеничкој популацији важи пошалица: „Ако желиш ерекцију иди на секцију“.

Наиме, с обзиром на састав васпитача у датом затвору који чине преобладајуће младе жене васпитачи, учешће у едукативним садржајима неретко носи потпуно ишчашену мотивацију. Сексуална депривација, жеља за ругањем, понижавањем, сексизам, психопатске тенденције, рентни карактер, неке су од опажених одлика мотивације осуђених за учествовање у групним моделима рада.

Проблеми и закључци у овој равни нису окончани. Различити аутори наиме покрећу питање да ли су садржаји који су доступни у домаћим затворима заиста прилагођени потребама специјалне превенције, односно спречавању криминолошког рецидивизма. Премда је ово питање врло сложено и отвара потребу анализе из аспекта других тангентних дисциплина, недвосмислено се може закључити да у овој области недостаје стандардизованост и емпиријска провереност. Тако данас практично у затворима за издржавање кратких казни постоји врло разнолика палета корективних интервенција. Ипак, исте немају јасну законом одређену или препознату основу. Заправо, шта ће се и како ће се радити са осуђенима ствар је импровизације и личног стила васпитача.

Не улазећи у питања специјално-педагошке струке или психологије, чини се ипак оправданим да Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању укључи, бар у форми прилога, протоколе или водиче добре праксе у реализацији одређених индивидуалних циљева. Ово би у коначном довело до стандардизације поступања на нивоу свих

установа, могућности праћења, контроле рада и у коначном, потенцијално подизању ефективности праксе.

Проблеми кратких казни затвора интегришу још неке елементе који практично припадају како оном легислативном оквиру тако и, условно речено, клиничким аспектима рада. Наиме, сама организација живота и права која осуђени конзумирају у затвору прилично су неједнака и нестандардизована, како кроз историју извршења кривичних санкција, тако и међу заводима.

Примера ради, затворено одељење окружних затвора може носити обавезу осуђених да буду униформисани. Ипак, ово је ретко или нигде није случај. Осуђена лица у Окружном затвору у Новом Саду носе своју гардеробу уз јасне социоекономске разлике, као и одређене дисциплинске проблеме који настају у контексту трговине одеће или крађе и отимања исте.

Надаље, с обзиром на право пријема пакета и куповину намирница у кантини установе, осуђени имају минималну депривацију у погледу личних потреба. Ово је наравно опет неуједначно, а у контексту ночаних могућности осуђених.

Коначно, неједнакост у погледу права огледа се и у могућности комуникације осуђених. Тако се рецимо у Окружном затвору налази више телефона који су доступни осуђенима, у одређено време, а како би могли комуницирати са киме желе. Ипак, ова комуникација ограничена је опет финансијским средствим, односно куповином кредитних картица. Отуда је практично редовна ситуација да су богатији осуђеници прилагођени у погледу одржавања контакта са блиским лицима, док они сиромашни, радно неангажовани, без помоћи породице, практично месецима не могу да ступе у контакт са ближњима.

Сумирајући наведено, на питање да ли затвор носи депривацију права и слобода мора се одговорити потврдно. Ипак, о којој мери депривације се ради зависиће у великој мери од доступних финансијских средстава.

Управо у том смислу чини се потребним обезбеђивање униформинијих услова. Одећа, храна, смештај, погодности, јесу елементи који у тоталној утанови, каква је затвор, морају имати васпитни, а не статусни ефекат. Отуда се чини прилично контрапродуктивним дозволити осуђеним лицима овакве погодности, а без да су их заиста заслужили.

Ипак, чини се да је законодавац другачијег става. Наиме, до 2015. године, примера ради, лица која су распоређена у В1 и В2 групу, односно затворено одељење, као основно право имала су само један пакет и једну посету месечно. Тек напредовањем у програму поступања осуђени би могао заслужити да му се додели проширено право на број примљених пакета или број посета. Ипак, актеулно решење Закона о извршењу кривичних санкција предвиђа, као основно право, два пакета односно, две посете. Имајући надаље у виду да осуђени може преко различитих манипулација добити пакете и на име другог осуђеног лица, ово практично значи да ће они богати имати неогранично прилив хране, одеће или других потрепштина.

Наведена измена закона свакако се чини неоправданом. Заправо, ако говоримо о правима лица на затвореном одељењу, а као двотрећинској већини у Окружном затвору, основна права у виду хране и одеће су обезбеђена од стране државе. Тек пријем пакета и задовољавање ширег круга потреба морало би се заслужити прихватањем учешћа у програму поступања и самом реализацијом индивидуалних циљева. Наравно, наведено не мора имати детаљну законску регулацију, али се мора нормирати на подзаконском нивоу.

Коначни сегмент фактора који се доводе у везу са корективним ефектима кратких казни затвора тичу се самог доживљаја осуђених у погледу тежине изречене затворске казне. Премда је ово крајње субјективно, мора се напоменути да је затворски живот прилично другачији него што лаици очекују. Ово се нарочито односи на сегмент дисциплинског кажњавања и одржавања безбедности.

Наиме, најстрожа дисциплинска мера, предвиђена законом јесте упућивање осуђеног у самицу, а у одређеном трајању. Ипак, истраживања спроведена у Новом Саду, од стране других аутора, као и ставови осуђени нотирани у овом раду упућују да заправо дата се дисциплинска мера подноси врло лагодно. Заправо, у неким случајевима она се доживљава пре као погодност него као казна. Примера ради, необјављено истраживање професора Павловића у истом затвору упућује да се дата санкција изриче најчешће у трајању од три дана. При томе, имајући у виду претрпаност затворских капацитета, овакав вид изолације доживљава се као могућност да се осуђени одмори од колектива и да спава у сопственом ритму.

Водећи се упоредно извршним искуствима, како у међународним оквирима, тако и у националним оквирима Републике Србије кроз време, самица се у затвору издржавала тако што је осуђеном било дозвољено да неограничено чита, пише, односно да се дописује уз одговарајуће услове становања у смислу квадратуре, доступности светлости и текуће воде. Ипак, осуђени није могао током дана да спава, осим у време у које је било предвиђено за одмор. Кревет је морао бити намештен, а кршење овог правила се строго кажњавало, укључујући и мере принуде.

Не пропагирајући на овом месту тортуре као „метод лечења“ чињеница је да осуђени у домаћим затворима имају необичан ниво слободе, уз сву слободу да избегавају рад и било какав васпитни програм. Пример у овом контексту јесте да осуђени имају уредно не само кабловску телевизију, него и видео игралице „Sony play station“. Отуда не треба да изненађује да припадници навијачких група, насилници, зависници, радије бирају да у соби играју видео игралице, него да учествују у програму који захтева да евалуирају своје позиције, понашање, постпеналне планове.

Поред свих наведених проблема, а који су више резултат непосредних опажања и квалитативне анализе појединих прикупљених ставова ваља на овом месту изнети и закључке који се тичу непосредније самог истраживачког рада. Премда су поједини ризични фактори, њихов значај и методолошка опетерећења детаљније елаборирани у претходном поглављу, доминантни закључак је да данас у Србији не постоји одговарајући стандардизовани сет инструмената за процену осуђених

лица. Ово при томе не може бити само интерна ствар психолошке или педагошке струке, већ мора имати јасну везу са свим правним импликацијама које дата процена носи.

У том смислу, представљена провера хипотеза показала је да бројне варијабле које су интегрисне у Упитник за процену ризика заправо не носе очекивани предиктивни потенцијал, односно не могу се довести у статистичку везу са учесталосћу криминолошког и пенолошког рецидивизма.

Ово при томе има више последица. Тако у првом реду последица непозудане процене доводи до проблема у категоризацији осуђених. Прилично очигледна ситуација у Окружном затвору је да се у затворено одељење смештају лица која у безбедносном смислу не представљају значајан ризик. Ипак, дати проблем није само питање смештаја. Затворено одељење које прихвата највећи број осуђених има и низ ограничења у погледу третмана, међусобног утицаја у неформалном систему, као и могућности тестирања кроз ванзаводска права.

Утврђивање позуданих фактора ризика и формирање прецизних инструмената процене од значаја је не само за интерну категоризацију осуђених унутар завода, већ и за питања упућивања осуђених у одговарајуће казнено поправне заводе. Различити аутори, као и запажања из праксе упућују на то да високоризична осуђена лица, у безбедносном смислу, бивају упућена у заводе неодговарајућег нивоа сигурности. На другој страни, примера ради Казнено поправни завод у Сремској Митровици као завод затвореног типа прихвата велики број осуђеника који су маргиналног безбедносног ризика, а казна им је тек неколико месеци дужа од лица која издржавају казну у Окружном затвору у Новом Саду.

Да је питање процене осуђених од виталног значаја поставља се не само у пенолошком, већ и у кривичном контексту. Тако рецимо данашње законско решење поставља да суд није у обавези да прихвати мишљење завода о владању и понашању осуђеног као одлучујуће у погледу молбе за условни отпуст. У том смислу долазимо до парадоксалне ситуације да суд и тужилаштво, које чине правници без специјализованих знања у предиктивном контексту, оцењују, на непознатим критеријумима, да ли се осуђени поправио или не. При томе, за разлику од рецимо малолетничког законодавства које предвиђа да ће се надзор над извршењем васпитне мере обављати суд, ценећи остварености васпитног напретка, суд (првостепени/жалбени) нема никакав контакт са осуђеним током издржавања казне. Не постоји практично никакав обавезујући периодични извештај, нити анализа ма које врсте када је у питању осуђени. Отуда, ако препоруке завода нису обавезујуће, сасвим је упитно на основу чега суд донесе одлуку по молби за условни отпуст.

Такође, премда се законским измењенама предвиђа активнија улога Судије за извршење исти, сходно актуелним решењима представља само практично надзорни орган који се бави заштитом права осуђених. Ипак, истим легислативним оквиром се не предвиђа никаква супервизијска функција, а у смислу остварености напретка и сврхе извршења кривичних санкција. Тек сарадња

Судије за извршење, који најмање једном у 6 месеци има обавезу да посети осуђена лица и кривичног суда не постоји, а у наведеном контексту.

Не спорећи ни у једном делу право суда као неприкосновене инстанце која суди и пресуђује, чини се да се актуелним приступом неоправдано минимизира значај криминолошких, пенолошких или генерално форензичких знања и експертиза. Наиме, прихватањем ових елемената могло би се наћи решење и контексту одмеравања казни и казнене политике. Примера ради у САД право суда да донесе одлуку у погледу кривице осуђеног је неспорно. Ипак, када је у питању одмеравање казне о истој се одлучује у сарадњи са специјализованом инстанцом која врши процену осуђеног, а у смислу васпитних потреба и извесности рецидивизма.

Да је наведено врло важно у погледу изрицања казни сведоче прилично необични случајеви из наше казнене праксе. Премда примери који се тичу кратких казни затвора не осликавају сву тежину наведеног проблема, ваља указати на случај где је лице више пута осуђивано на казну затвора због извршења кривичног дела силовања и сваки пут би било кажњено казном у трајању од 5 година. При томе, не само да суд није искористио горње партиције законом запређене казне, већ се поставља питање из ког разлога није начињена стручна процена потенцијала казне у смислу васпитне корекције, те одређивања дужине казне у односу на субјективни однос учиноца према кривичном делу, жртви и новим кривичним делима.

На крају, по истеку казне, Служба за третман у Окружном затвору форира документ под називом „Завршна оцена о владању и понашању осуђеног током издржавања казне“. Дати акт представља сажетак динамике извршења казне, пенолошке карактеристике осуђеног, податке о дисциплинском санкционисању, награђивању, као и податке о односу осуђеног према кривичном делу и постпеналним плановима. У финалном, акт се завршава оценом поступајућег васпитача у погледу извесности социјалне реинтеграције осуђеног и вероватноће криминолошког, односно пенолошког рецидива.

Премда у овом истраживању није спроведена статистичка анализа у датом смислу, упадљив закључак је да практично у свим случајевима лица који издрже казну без условљавања исте, а нарочито у свим случајевима када су иста распоређена у затворено одељење, Служба за третман даје негативну пројекцију. Ово практично значи да професионалци након изречене казне практично признају да на осуђено лице није остварен одговарајући утицај, односно да се исти није поправио у довољној мери да се са правом може очекивати да на слободи неће вршити нова кривична дела.

Заправо, овако формулисани извештаји јасно сведоче да сврха извршења кривичних санкција и изречена казна не остварују ефекте специјалне превенције у складу са постављеним циљевима.

Сумирајући све наведено, јасно је да постојећи систем извршења кривичних санкција, а нарочито извршења кратких казни затвора, трпи битне мањковости. И мада у стручној, али и лаичкој

јавности већ више од једног века провејава теза да заправо на криминалце ништа не делује, овакав став се чини неоправданим.

Казна затвора је била и јесте и даље најстрожа кривична санкција. Ипак, да би иста остварила ефекте законска одређења и поставке пенолошке науке не могу бити само ствар естетике. Спровођење идеје сврхе кривичних санкција, сврхе казне затвора, идеја ресоцијализације, третмана, постпеналног прихвата не може се завршити на писаним извештајима који задовољавају формалну форму.

Премда се у литератури термин ресоцијализације често истиче као застарео, заправо он осликава сву ширину захтева који се постављају како пред осуђеног, тако и пред службе које се ангажују на овом путу.

Данас се стиче утисак да се извршење кривичних санкција у највећој мери оптерећује правима осуђених, антидискриминационим тенденцијама, заштитом од тортуре и сличног. Правни механизми заштите права осуђених разрађени су до екстрема. Примера ради осуђени уколико није задовољан одлуком васпитача, као професионалца који спроводи третмант има право да се поднеском жали, начелнику службе, управнику завода, судији за извршење, директору Управе за извршење кривичних санкција, Омбудсману, па и Међународном суду за људска права у Стразбуру.

И мада се права осуђених ни једном моменту не релативизују, поставља се питање, која је „жалбена инстанца“ друштва и оштећеног у кривичном делу, ако осуђени не жели да учествује у програму третмана, уколико не може да надокнади штету начињену кривичним делом или сасвим јасно носи опасност понављања кривичног дела.

Казнена политика и казна затвора као симбол казнено-извршног права морају интегрисати мултидисциплинарни систем знања и специјализација. Ретрибутивни карактер, депривација права и слобода отуда не морају се схватити само као негативни, нехумани аспекти казне, већ као „шок терапија“ на кратким казнама који чини основ аверзије код осуђених.

Такође, актуелна ситуација упућује да Служба за третман представља данас сегмент извршења са циљевима који недовољно усвајају основе пенолошке науке. Ипак, ово и не треба да чуди с обзиром на прилично необичну ситуацију у погледу професионалне структуре запослених. Наиме, данас је немогуће замислити да се оде у Дом здравља код лекара који није дипломирао на медицинском факултету, или пред судом имати обавезну одбрану од стране адвоката који није дипломирао на неком од правних факултета.

Ипак, када је у питању структура образовања запослених у Служби за третман ситуација је потпуно другачија, и то до апсурда. Тако рецимо, не само у Окружном затвору у Новом Саду, специјализованне програме и васпитни рад са осуђеним лицима спроводе лица која у свом образовању никада нису имала помен речи затвор, криминал, казна. И мада се некада ради о помажућим, социјално орјентисаним професијама или професијама које имају неку везу са

васпитањем, сасвим је јасно да школски педагози, професори разредне наставе немају специјализована знања која се очекују у овом контексту.

Тек да је ситуација у пракси и драстично тежа говори то што се заправо у извршењу данас запошљавају професори географије, социолози, професори физичке културе, дипломирани филозофи, а од којих се очекује да процењују осуђене, спроводе третман или да подносе извештаје судовима о остварености сврхе изречене казне.

Имајући у виду проблеме у организацији рада и живота осуђених, сву сложеност организације рада Службе за третман и Службе за обезбеђење, нарочита пажња мора се посветити и постпеналном сегменту.

Наиме, премда је јасно да економска оптерећења државе лимитирају могућности инвестирања у дати сегмент помоћи, чини се да се превиђа да је управо извршење неефективних казни најскупља интервенција државе. Тек улагањем у моделе рада који остварују пројектоване циљеве, могуће је очекивати редукцију криминалног рецидива и остваривање како специјалне, тако и генералне превенције.

ЛИТЕРАТУРА

- Adams, K., Bennett, K. J., Flanagan, T. J., Marquart, J. W., Cuvelier, S. J., Fritsch, E., ... & Burton, V. S. (1994). A large-scale multidimensional test of the effect of prison education programs on offenders' behavior. *The Prison Journal*, 74(4), 433-449.
- Allen, R. (2013). What works in changing public attitudes to prison: lessons from Rethinking Crime and Punishment. *Captured by the media: Prison discourse in popular culture*, 65-83.
- Ansel, M. (1963) *Nova društvena odbrana - pokret humanističke krivične politike*. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Aos, S., & Drake, E. (2013). *Prison, police and programs: Evidence-based options that reduce crime and save money*. Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy.
- Arain, A., Robaey, G., & Stöver, H. (2014). Hepatitis C in European prisons: a call for an evidence-informed response. *BMC infectious diseases*, 14(6), 1.
- Armstrong, S., & Weaver, B. (2013). Persistent punishment: User views of short prison sentences. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 52(3), 285-305.
- Atanacković, D. R. (1988). *Penologija*. Naučna knjiga.
- Austin, J., & Coventry, G. (2001). *Emerging issues on privatized prisons*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Babić, M., & Marković, I. (2009). *Krivično pravo: opšti dio*. Pravni fakultet.
- Bačić, F. (1978) *Krivično pravo - opći dio*. Zagreb: Informator
- Baillargeon J, Binswanger IA, Penn JV, Williams BA, Murray OJ: Psychiatric disorders and repeat incarcerations: the revolving prison door. *Am J Psychiatry*. 2009, 166: 103-109.
- Bakić, D. (2001). Prikaz nekih modela institucionalnog tretmana počinitelja kaznenih djela. *Ljetopis socijalnog rada*, 8(1), 35-50.
- Banner, S., & Banner, S. (2009). *The death penalty: An American history*. Harvard University Press.
- Barnes, H. E. (1921). The historical origin of the prison system in America. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 12(1), 35-60.
- Beccaria, C. (2016). *On crimes and punishment*. Transaction Publisher. NY.
- Begović, B. (2010). Ekonomska teorija generalne prevencije: Osnovna pitanja. Sanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, 126.

- Bejatović, S. (2015). Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije. *Zbornik Kaznena politika kao instrumenat državne politike na kriminalitet*.
- Bender, J. (1989). *Imagining the penitentiary: Fiction and the architecture of mind in eighteenth-century England*. University of Chicago Press.
- Berger, R. J., Crowley, J. E., Gold, M., Gray, J., & Arnold, M. S. (1975). *Experiment in a juvenile court: A study of a program of volunteers working with juvenile probationers*. University of Michigan, Inst. for social.
- Berman, G., & Dar, A. (2013). Prison population statistics. *London: House of Commons Library*
- Bingulac, N. (2015). *Pravna priroda i svrha kazne zatvora* (Doctoral dissertation, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe).
- Bloom, D., Redcross, C., Zweig, J. % Azurdia, G.(2007). Transitional Jobs for ExPrisoners: Early Impacts from a Random Assignment Evaluation of the Center for Employment Opportunities (CEO) Prisoner Reentry Program. Working Paper. New York: MDRC.
- Bogojević, S. (1991). Psihološka atmosfera zatvora. *Penologija. br, 3-4*.
- Bojović, O. (2008) Rad u javnom interesu. *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Kraljevu, (1), str. 39-40*
- Bonta J, Law M, Hanson K: The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: a meta-analysis. *Psychol Bull. 1998, 123: 123-142*
- Bonta, J., Law, M., & Hanson, K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: a meta-analysis. *Psychological bulletin, 123(2), 123*.
- Bošković, M. (2002). *Socijalna patologija. Novi Sad*.
- Bošković, M., & Radoman, M. (2002). *Penologija*. Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
- Bowman, G. W., Hakim, S., & Seidenstat, P. (Eds.). (1993). *Privatizing correctional institutions*. Transaction Publishers.
- Božić, M. (2003). Iskustva u radu sa malim grupama. Valjevo: Kazneno popravni zavod za maloletnike.
- Broadhurst, R. G., & Maller, R. A. (1990). Sex offenders: "Career criminal" or "criminal career.". *Sex Offenders: Management Strategies for the 1990s, Office of Corrections, Victorian Health Department, Melbourne*.
- Brunton-Smith, I., & Hopkins, K. (2013). The factors associated with proven re-offending following release from prison: findings from Waves 1 to 3 of SPCR. *Results from the Surveying Prisoner Crime Reduction (SPCR) longitudinal cohort study of prisoners) London, Ministry of Justice*.
- Cartier J, Farabee D, Prendergast ML: Methamphetamine use, self-reported violent crime, and recidivism among offenders in California who abuse substances. *J Interpers Violence. 2006, 21: 435-445*.
- Cheli, G. (2003). *Sing Sing Prison*. Arcadia Publishing.

- Commons, W. H., Yahkub, T., & Powers, E. (1940). *A Report on the Development of Penological Treatment at Norfolk Prison Colony in Massachusetts: Official Manual of the State Prison Colony*. Bureau of social hygiene, Incorporated.
- Cromwell, P. F., & Del Carmen, R. V. (1999). *Community-based corrections* (p. 200). Belmont, CA: West/Wadsworth.
- Cunningham, D. A. (1999). *Public strategies for private prisons*. Oklahoma Department of Corrections.
- Čejović, B. (1971). Istorijски razvoj principa individualizacije krivičnih sankcija. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2-3.
- Čejović, B., & Kulić, M. (2014). *Krivično pravo [Criminal law]*. Novi Sad: Univerzitet Privredna akademija.
- Ćavar, J. (2007). Lifelong learning for prisoners. *Status Quaestionis—Časopis za filozofska, društvena i kulturna pitanja*, 1(2), 103-116.
- Ćirić, J., Đorđević, Đ., & Sepi, R. (2006). *Kaznena politika sudova u Srbiji*. Centar za mir i razvoj demokratije.
- Ćopić, S. (2007). The notion and basic principles of restorative justice. *Temida*, 10(1), 25-35.
- Ćopić, S., & Šaćiri, B. (2012). Žene u zatvoru u Srbiji: uslovi za život osuđenica u Kazneno-popravnom zavodu za žene u Požarevcu. *Temida*, 4, 26.
- Ćorović, E. [2009]. Mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i obaveznog lečenja alkoholičara u sudskoj praksi. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 43(3), 375-390.
- Dabhoiwala, F. (2006). Summary justice in early modern London. *The English Historical Review*, 121(492), 796-822.
- Delibašić, V. (2010). Najstroža kazna u Krivičnom zakonu Republike Srbije u periodu od 17.11.2001. godine do 9.3.2002. godine, *Pravo - teorija i praksa*, 27, (5-6), str. 97-117
- DeLisi, M., & Conis, P. J. (2011). *American corrections: Theory, research, policy, and practice*. Jones & Bartlett Publishers.
- Di Tella, R., & Schargrotsky, E. (2013). Criminal recidivism after prison and electronic monitoring. *Journal of Political Economy*, 121(1), 28-73.
- DiIulio, J. J., & Piehl, A. M. (1991). Does prison pay? The stormy national debate over the cost-effectiveness of imprisonment. *The Brookings Review*, 9(4), 28-35.
- Dimovski, D. & Mitić, I. (2015). Privatni zatvori i penitencijski sistem Srbije. *Proceedings of Novi Sad Faculty of Law*. 2015, Vol. 49 (2), 749-767.
- Dimovski, D. (2008). Appearance and Development of the Punishment of Imprisonment, *The Collection Papers Fac. L. Nis*, 52, 249.
- Doležal, D. (2009). Kriminalna karijera. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 30(2), 1082-1107.

- Doležal, D. (2009a). Razlike u dubini uključenosti u kriminalni životni stil među zatvorenicima s obzirom na dob, recidivizam te nasilnost kaznenog djela. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(2), 35-47.
- Doležal, D. (2009b). Kriminalna karijera. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 30(2), 1082-1107.
- Dragičević Prtenjača, M. (2014). Počinitelji kaznenih djela prema talijanskoj pozitivističkoj školi u svjetlu zauzetih shvaćanja pozitivnopravne teorije. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 64(5-6).
- Dragojlović, J. (2016). *Uslovna osuda u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije* (Doctoral dissertation, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe).
- Drakić, D. (2015). O nastanku mera bezbednosti kao krivičnih sankcija. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu-Časopis za pravne i društvene nauke*, 63(1).
- Drakić, D. [2008]. Mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i alkoholičara prema novom Krivičnom zakoniku Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 42(1-2), 613-626.
- Duranović, M. (2013). Značaj alternativnih sankcija u sistemu izvršenja krivičnih sankcija sa osvrtom na kućni zatvor sa elektronskim nadzorom. *Presentation, Vlašić, Bosnia and Herzegovina*, 14-15.
- Durose, M. R., Cooper, A. D., & Snyder, H. N. (2014). Recidivism of Prisoners Released in 30 States in 2005: Patterns from 2005 to 2010. *Washington, DC: Bureau of Justice Statistics*, 28.
- Đorđević, Đ. (2008). Suspension of driving licence. *Nauka, bezbednost, policija*, 13(1), 3-13.
- Đorđić, C. (2015). *Ostvarivanje i zaštita prava pritvorenih lica*(Doctoral dissertation, Univerzitet Union, Pravni fakultet).
- Đorđić, C. R. (2016). Kritički osvrt na Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. *Pravni zapisi*, (2).
- Đurić, D. (2016). *Uslovna osuda kao dominantan tip krivične sankcije u zakonodavstvu Republike Srbije* (Doctoral dissertation, Univerzitet Megatrend, Fakultet za pravo, javnu upravu i bezbednost).
- Đurić, S. (2013). The qualitative approach in criminological research. *Teme: Casopis za Društvene Nauke*, 37(3).
- Eliot, M. (1962). *Zločin u savremenom društvu*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Evans, R. J. (1996). *Rituals of Retribution: capital punishment in Germany, 1600-1987*. Oxford University Press on Demand.
- Fabelo, T., Nagy, G., & Prins, S. (2011). A ten-step guide to transforming probation departments to reduce recidivism. *Council of State Governments, New York*.
- Fahey, J. E. (2012). Discretionary Persistent Felony Offender Sentencing In New York: Can it survive Apprendi?. *ExpressO*.
- Farrington, D. P. (2005, Ed.) *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, (Advances in Criminological Theory, vol.14). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Fazel, S. & Danesh J (2002). Serious mental disorder in 23000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *Lancet*. 359: 545-550.

- Fazel, S. Bains, P. & Doll H (2006). Substance abuse and dependence in prisoners: a systematic review. *Addiction*. 101: 181-191.
- Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (2000). Alcohol abuse and crime: A fixed-effects regression analysis. *Addiction*, 95(10), 1525-1536.
- Foucault, M., & Marion, D. (1994). *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*. Informator.
- Franke, H. (1995). *The emancipation of prisoners: A socio-historical analysis of the Dutch prison experience*. Edinburgh University Press.
- Gallagher, J. R., Ivory, E., Carlton, J., & Miller, H. J. W. (2014). The Impact of an Indiana (United States) Drug Court on Criminal Recidivism. *Advances in Social Work*, 15(2), 507-521.
- Garman, J. C. (2005). *Detention castles of stone and steel: Landscape, labor, and the urban penitentiary*. Univ. of Tennessee Press.
- GB Parliament (2010). Welsh prisoners in the prison estate: follow-up, ninth report of session 2009-10, report, together with formal minutes, oral and written evidence. The stationary office.
- Gibbens, T. C. N., Soothill, K. L., & Way, C. K. (1981). Sex offences against young girls: A long term record study. *Psychological Medicine*, 11, 351-357.
- Goodstein, L., & MacKenzie, D. L. (Eds.). (2013). *The American prison: Issues in research and policy* (Vol. 4). Springer Science & Business Media.
- Grann, M., & Wedin, I. (2002). Risk factors for recidivism among spousal assault and spousal homicide offenders. *Psychology, Crime and Law*, 8(1), 5-23.
- Greif, G. L. (2014). The voices of fathers in prison: Implications for family practice. *Journal of Family Social Work*, 17(1), 68-80.
- Grubac, M. (1966). Effect of Foreign Criminal Judicial Decision in Domestic Criminal Law, The. *Zbornik Radova*, 1, 163.
- Grubač, M. (2004). Telesna kazna u Srbiji od Prvog srpskog ustanka do njenog ukidanja (55). Beograd: Službeni glasnik.
- Gunn, J. (1974). Prisons, shelters, and homeless men. *Psychiatric Quarterly*, 48(4), 505-512.
- Hairston, C. F. (1990). Men in prison: Family characteristics and parenting views. *Journal of Offender Counseling Services Rehabilitation*, 14(1), 23-30.
- Hallett, M. A. (1996). The social dimensions of prison labor laws: The Hawes-Cooper act. *The encyclopedia of American prisons*.
- Haney, C. (2003). The psychological impact of incarceration: Implications for post-prison adjustment. *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*, 33, 66.
- Hanson, R. K., & Bussière, M. T. (1996). *Predictors of Sexual Offender Recidivism: a Meta-Analysis 1996-04*. Ottawa: Department of the Solicitor General of Canada.

- Hanson, R. K., Steffy, R. A., & Gauthier, R. (1993). Long-term recidivism of child molesters. *Journal of consulting and clinical psychology*, 61(4), 646.
- Harding, R. (1997). *Private prisons and public accountability*. Transaction Publishers.
- Harding, R. 1998, "Private prisons in Australia: The second phase", *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, no. 84, Australian Institute of Criminology, Canberra.
- Hare, R. D., & Vertommen, H. (1991). *The Hare psychopathy checklist-revised*. Multi-Health Systems, Incorporated.
- Harris, G. T., Rice, M. E., & Quinsey, V. L. (1993). Violent recidivism of mentally disordered offenders the development of a statistical prediction instrument. *Criminal justice and behavior*, 20(4), 315-335.
- Henrichson, C., & Delaney, R. (2012). The price of prisons: What incarceration costs taxpayers. *Federal Sentencing Reporter*, 25(1), 68-80.
- Herman, S. N. (2012). Prison litigation reform acts. *Federal Sentencing Reporter*, 24(4), 263-267.
- Hinkle, W.G. (2006). *A history of Bridewell Prison, 1553-1700*. Edwin Mellen Press
- Howard, J. (1780). *The State of the Prisons in England and Wales*. W. Eyres.
- Howard, J. (1784). *The state of the prisons in England and Wales: with preliminary observations, and an account of some foreign prisons and hospitals*(Vol. 1). Cadell.
- Hudson, S. M., Wales, D. S., Bakker, L., & Ward, T. (2002). Dynamic risk factors: the Kia Marama evaluation. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 14(2), 103-119.
- Hurwitz, S. (1983). *Criminology*, . S. Hurwitz/KO Christiansen.
- Ignjatović, Đ. (2009). *Teorije u kriminologiji*. Pravni fakultet Univerziteta.
- Ignjatović, Đ. (2010). Pravo izvršenja krivičnih sankcija, četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje. *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Edicija Crimen, Beograd*.
- Ignjatović, Đ. (2013). Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji. *Crimen*, 4(2), 144-175.
- Ignjatović, Đ. (2016). Uslovni otpust–pravna i penološka analiza. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu-Časopis za pravne i društvene nauke*, 64(1).
- Ilić, A. (2011).Prenaseljenost zatvora- fenomenološki i etiološki aspekti. Preuzeto sa http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/articles/Crimen_002-2011/Crimen_002-2011_05.alic.pdf pristupljeno dana 21.05.2016.godine
- Ilić, Z., & Jovanić, G. (2011). Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom. *Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju*.
- Jadrešin, A., & Mustapić, J. (2014). Žene koje čine kaznena djela. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(32), 129-135.
- Jakšić, D., & Davidović, D. (2013). The development of the penal system in Serbian criminal law. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(4), 525-538.

- Jakšić, D., & Panić, N. (2003). Karakteristike i problemi u izvršenju kratke kazne zatvora. *Strategija državnog reagovanja protiv kriminala*, 537-547.
- Janković, D. (2010). Odmeravanje kazne i individualizacija kazne u krivičnom zakonodavstvu i sudskoj praksi Republike Srbije [Sentencing and penalty individualization in criminal legislation and jurisprudence of the Republic of Serbia]. *Anali Pravnog fakulteta*, 2, 371-388.
- Janković, I. (2012). *Na belom hlebu: smrtna kazna u Srbiji; 1804-2002*. Službeni glasnik.
- Jaramaz-Reskušić, I. (2002). The Legal Nature and Role of Prison (Carcer) in the Criminal Legal Order of the Roman Republic. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 52(3-4), 693-723.
- Jašović, Ž. (2000). *Penološka andragogija*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd
- Jelić, I. M. (1926). *Krvna Osveta i umir u Crnoj Gori i severnoj Arbaniji: istorisko-pravna studija*. Kon.
- Jering, R. (1998) *Cilj u pravu*. Podgorica:CID.
- Jevtić, M. (2006). Islam-osmanli state law in Serbia. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (120), 271-286.
- Jewkes, Y., Crewe, B., & Bennett, J. (Eds.). (2016). *Handbook on prisons*. Routledge.
- Jorgić, K., & Čolić, P. (2013). Kratak pregled borbe protiv korupcije u ruskoj i osmanskoj carevini u prvoj polovini 19. veka. *Filozofija i društvo*, 24, 1.
- Josifovski, Z., & Dimitrov, E. (2014). Determining the sentence under the amendments of the criminal code, with special reference to the rulebook on sentencing. *Macedonian Journal for Criminal Law & Criminology*, 21.
- Jovanić, G. (2007). Negativne posledice izvršenja kazne zatvora. *Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Magistarska teza*.
- Jovanić, G. (2010). Krivično-pravni i penološki recidivizam osuđenih lica. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 9(2), 271-282.
- Jovanić, G. (2011). Izvršenje kazne zatvora i društvena kriza, U: Z. Isailović, (ur.), *Zbornik radova međunarodne naučne konferencije „Pravni sistem i društvena kriza “, Sveska druga: (str. 477-494). Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici*.
- Jovanić, G. S. (2012). Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva. Doktorska disertacija. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Beograd.
- Jovašević, D. (2000). *Komentar Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srbije sa sudskom praksom, pratećim propisima i registrom pojmova i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Crne Gore s pratećim propisima*. JP Službeni list SRJ.
- Jovašević, D. (2001). Novčana kazna u jugoslovenskom krivičnom pravu [Fine in the Yugoslav Criminal law]. *Pravni zbornik*, 1-2.
- Jovašević, D. (2006). Osnovne karakteristike novog maloletničkog krivičnog prava Republike Srbije. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 27(2), 1055-1087.

- Jovašević, D. (2006). *Krivično pravo: opšti deo*. Nomos.
- Jovašević, D. (2008). Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 45(3), 465-486.
- Jovašević, D. (2011). Primena kazne maloletničkog zatvora: stanje i mogućnosti. *Teme-Časopis za Društvene Nauke*, (02), 421-439.
- Jovašević, D. [2010]. Primena novčane kazne u krivičnom pravu Republike Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, (55), 47-72.
- Jović, M. (2006). The principle of legality and possible departures thereof. *Bezbednost, Beograd*, 48(1), 61-77.
- Jurčić, N. (2016). *Oblici služenja kazne i kaznionice kroz povijest* (Doctoral dissertation, University of Pula. Faculty of economics and tourism" Dr. Mijo Mirković".).
- Karan, M. (1973). Krvna osveta: Patološko ili normalno ponašanje. *Sociologija*, 15, 117-136.
- Karčić, F. (2015). Osmanski krivični zakonik iz 1858. i njegova primjena u BiH. *Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu*, 58.
- Kerner, H. J., Weitekamp, E. G., Stelly, W., & Thomas, J. (1997). Patterns of criminality and alcohol abuse: Results of the Tuebingen Criminal Behaviour Development Study. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 7(4), 401-420.
- Kesić, Z. (2010). Privatization of punishing: Method for overcoming or deepening the detention crisis. *Strani pravni život*, 320.
- Kling, J. R. (2006). Incarceration length, employment, and earnings. *The American economic review*, 96(3), 863-876.
- Knežić, B. & Savić, M. (2013). Obrazovanje u zatvoru: od prava do realizacije. *Andragoške studije*. 1, 99-116.
- Koehler, J. A., Humphreys, D. K., Akoensi, T. D., Sánchez de Ribera, O., & Lösel, F. (2014). A systematic review and meta-analysis on the effects of European drug treatment programmes on reoffending. *Psychology, Crime & Law*, 20(6), 584-602.
- Konstantinović-Vilić, S. & Kostić, M. (2005). Vrste kazni i oblici kažnjavanj u Srbiji do kraja drugog svetskog rata. Preuzeto sa <http://www.arhivnis.co.rs/cirilica/idelatnost/br%203/cvrstakazni.htm> Pristupljeno dana 20.05.2016.godine
- Konstantinović-Vilić, S. & Kostić, M. (2006) *Penologija*. Niš: Sven
- Kopak, A. M., Hoffmann, N. G., & Proctor, S. L. (2016). Key Risk Factors for Relapse and Rearrest Among Substance Use Treatment Patients Involved in the Criminal Justice System. *American Journal of Criminal Justice*, 41(1), 14-30.
- Korać, H. (2009). *Penologija*. Pravni fakultet. Kiseljak
- Korn, R. & McCorkle, L. W. (1954). Resocialization within walls. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 293, 88-98.

Kovač, A. (2009). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Fakultet pravnih nauka. Aperion Banja Luka. Specijalistički rad.

Kovačević, M. (2012). Private prisons. *Strani pravni život*, (2), 195-209.

Kovčo Vukadin, I. (2005). Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 12(2), 279-325.

Kovčo Vukadin, I., & Mihoci, M. (2010). Nasilje u penalnim ustanovama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 333-367.

Kovčo Vukadin, I., Maloić, S., & Rajić, S. (2013). Policija i probacija–novi partneri u zaštiti zajednice?. *Policija i sigurnost*, 21(4), 800-820.

Kovčo, I. (2001). Kazna zatvora-zašto i kuda?. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 8(2), 117-136.

Kovčo, I., & Katalinić, I. (2000). Obilježja počiniteља nasilničkih delikata na području primorsko-goranske županije obzirom na povrat. *Kriminologija i socijalna integracija*, 8(1-2), 21-26.

Krivični zakon Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 47/94)

Krivični zakonik ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014).

Krkljuš, L. (2010). *Pravna istorija srpskog naroda*. Službeni glasnik. Beograd

Kron, L., & Rosenhan, D. L. (2009). Totalne ustanove i stigmatizacije. *Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja (IKSI)*.

Kupčević-Mladenović, R. (1972). *Osnovi penologije*. Svjetlost.

Kuzyk, I. (2012). Recidivism Among Sex Offenders in Connecticut. So.

Kyckelhahn, T. (2012). State corrections expenditures, FY 1982-2010. *Bureau of Justice Statistics, Office of Justice Programs, US Department of Justice, Washington, DC*, 1-14.

Langan, P., & Cunniff, M. (1992). Recidivism of felons on probation, 1986–89. Washington, DC: US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics

Langan, P. A. (1991). America's soaring prison population. *Science*, 251(5001), 1568-1573.

Langan, P. A., & Levin, D. J. (2002). Recidivism of prisoners released in 1994. *Federal Sentencing Reporter*, 15(1), 58-65.

Larney S, Martire KA: Factors affecting criminal recidivism among participants in the Magistrates Early Referral Into Treatment (MERIT) program in New South Wales, Australia. *Drug Alcohol Rev.* 2010, 29: 684-688.

Lazarevic, L. (1967). Some Disputable Issues concerning the Penalties of Deprivation of Freedom. *Zbornik Radova*, 2, 165.

Lazarević, D. (1974). *Kratkotrajne kazne zatvora*. Beograd

- Lazarević, L. (2006). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*. Savremena administracija.
- Loeber, R. (1982). The stability of antisocial and delinquent child behavior: A review. *Child development*, 1431-1446.
- Logan, C. H., & Rausch, S. P. (1985). Punish and profit: The emergence of private enterprise prisons. *Justice Quarterly*, 2(3), 303-318.
- Longo, R., Hulme, C., Vargas-Palacios, A., Vinall-Collier, K., South, J., Bagnall, A. M., ... & Kinsella, K. (2014). *An economic model of cost effectiveness of peer interventions to prevent HIV infections in prison* (No. 1402).
- Lurigio, A. J., Epperson, M. W., Canada, K. E., & Babchuk, L. C. (2012). Specialized probation programs for people with mental illnesses: a review of practices and research. *Journal of Crime and Justice*, 35(2), 317-326.
- Macanović, N. (2009). Recidivizam. *Socijalna misao*, 3, 169-177.
- Maculan, A., Ronco, D., & Vianello, F. (2013). Prison in Europe: overview and trends. *European Prison Observatory*.
- Maloić, S., & Jandrić, A. (2006). Zatvor kao izbor-paradoksalna istina. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(2), 79-91.
- Maloić, S., Mažar, A., & Jandrić Nišević, A. (2014). Zloupotreba droga–pristupi, paradigme i načini rada u okviru probacije. *Ljetopis socijalnog rada*, 20(3), 481-508.
- Marić, B. & Bulatović, I. (2004). Sistem izvršenja krivičnih sankcija u republici Srbiji. Udruženje penologa Srbije, Beograd.
- Marisjuk, K. (2010). Stanovlennja pensilivansьkoї ta obernsьkoї penitenciarnih (v'язničnih) sistem. *Visnik Lьvivsьkogo universitetu*, (50), 294-298.
- Markovid, T. (1971): Problemi klasifikacije povratnika. U: Problemi povrata. Jugoslavensko udruženje za krividno pravo i kriminologiju. IKKI. Beograd. 416427.
- Marsavelski, A. (2011). A Course in Criminology: Punishment and Treatment of Dangerous Offenders. *Zbornik PFZ*, 61, 1421.
- Matić, R., & Groznica, A. (2008). Hrvatsko društvo i začarani krug kriminala. *Revija za sociologiju*, 39(3), 145-160.
- McConville, S. (2015). *A history of English prison administration* (Vol. 6). Routledge.
- McGovern, V., Demuth, S., & Jacoby, J. E. (2009). Racial and Ethnic Recidivism Risks A Comparison of Postincarceration Rearrest, Reconviction, and Reincarceration Among White, Black, and Hispanic Releasees. *The Prison Journal*, 89(3), 309-327.
- Mededović, E. (2013). Izvršenje kazne zatvora prema. *Pravne teme*, (2), 148-161.
- Mededović, J., Kujačić, D., & Knežević, G. (2012). Personality-related determinants of criminal recidivism. *Psihologija*, 45(3), 277-294.

- Mejovšek, M. (1989). Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana. *Penološke teme*, 2, 3-4.
- Meloy, M. L. (2005). The sex offender next door: An analysis of recidivism, risk factors, and deterrence of sex offenders on probation. *Criminal Justice Policy Review*, 16(2), 211-236.
- Miller, D. (2011). Sentencing elderly criminal offenders. *National Academy of Elder Law Attorneys Journal*, 7(2), 221-247.
- Miller, D. W. (2010). The Drain of Public Prison Systems and the Role of Privatization: An Analysis of State Correctional Systems. *Proquest Comparing Public and Private Prisons*, 197.
- Milović, Đ., & Milović-Karić, G. (2008). Oči, kosti i zubi u riječkome statutarnom pravu XVI. stoljeća. *Acta Medico-Historica Adriatica*, 6(2), 175-180.
- Milutinović, M., & Maksimović, K. (1976). *Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologije*. Savremena administracija. OOUR Savremena knjiga.
- Milutinović, M., & Maksimović, K. (1988). *Penologija*. Savremena administracija.
- Milutinović, M., Maksimović, K., & Pihler, S. (1977). *Penologija: nauka o izvršenju krivičnih sankcija i resocijalizaciji osuđenika*. Savremena administracija.
- Ministarstvo pravde RS (2015). Inoformator o radu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Beograd.
- Mitrić, V. (2013) Alternativne sankcije u krivičnom pravu. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, magistarski rad
- Mitrić, V. (2015). Specifičnosti alternativnih sankcija u krivičnom pravu Srbije. *Pravo-teorija i praksa*, 32(1-3), 61-73.
- Mlinarić, R., Žakman-Ban, V. (1996). Kratke zatvorske kazne u hrvatskoj penološkoj praksi. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. 3(2), 874-893.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological review*, 100(4), 674-701
- Morris, N. (2003). *Maconochie's gentlemen: The story of Norfolk Island and the roots of modern prison reform*. Oxford University Press.
- Mrvic-Petrovic, N., Obradovic, M. & Novakovic, N. (2005) "Alternativne krivicne sankcije (studija o prihvatljivim modalitetima izvrsenja)", u: Alternative zatvorskim kaznama. Beograd: Fond za otvoreno društvo. Str. 35-86.
- Mrvić – Petrović, N., Krivično pravo, Opšti i posebni deo, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- Mrvić Petrović, N. (2010). Alternativne krivične sankcije u državama balkanskog regiona. U: V. Čolović (ur.). *Pravo zemalja u regionu*.
- Mrvić Petrović, N. (2012). Kad vlastiti dom postane zatvor (izazovi primene kućnog zatvaranja kao zamene za kaznu zatvora). U: L. Kron (ur.). *Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*.
- Mrvić, P. Nataša. 2005. *Krivično pravo*. Beograd

- Mrvić-Petrović, N. (2007). *Kriza zatvora*. Direkcija za izdavačku i bibliotečko-informacionu delatnost, Vojnoizdavački zavod.
- Mrvić-Petrović, N. (2015). Effectiveness of electronic monitoring applied as integral part of alternative criminal sanctions or measures. *Nauka, bezbednost, policija*, 20(2), 97-105.
- Mrvić-Petrović, N., & Đorđević, Đ. (1998). Moć i nemoć kazne. *Vojnoizdavači zavod i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd*.
- Mujanović, E., Datzer, D., & Budimlić, M. (2015). Imovinski kriminalitet u Bosni i Hercegovini prema zvaničnim statistikama. *Kriminalističke teme*, (1-2), 1-27.
- Murray, J. (2005). The effects of imprisonment on families and children of prisoners. *The effects of imprisonment*, 442-492.
- Nadriljanski, S., Milić Žabljan, S., & Gazivoda, A. (2012). Novčana kazna u teoriji i praksi. U: *Stojanović, Z.(ur.), Kaznena politika (Raskol između zakona i njegove primjene). Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za kaznenopravnu teoriju i praksu i Grad Istočno Sarajevo. Istočno Sarajevo*, 323-335.
- Nagin, D. (1978). Crime rates, sanction levels, and constraints on prison population. *Law and Society Review*, 341-366.
- Nathan, S. (2003). Private prisons: emerging and transformative economies. *Capitalist punishment: prison privatization and human rights*, 189-201.
- Nathan, S. (2003a). Prison privatization in the United Kingdom. *Capitalist Punishment: Prison Privatization and Human Rights*.
- Negro, F. (2014). Epidemiology of hepatitis C in Europe. *Digestive and Liver Disease*, 46, S158-S164.
- Nehan, S. (2005). The European Market for Privatised Correctional Services: Developments and Implications <http://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/PSIRUprisonreport2005-2.pdf>
- Nikolić, G. (2015). Juvenile offenders in connection with drug abuse. *Nauka, bezbednost, policija*, 20(1), 173-189.
- Nikolić, Z. (1985). Sociologija kazneno popravnog djelovanja. *Gradina, Niš*.
- Nikolić, Z. (2005). *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja* (drugo dopunjeno izdanje) Beograd:Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nikolić, Z. (2009). *Savremena penologija: studija kazni i kažnjavanja*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nikolić, Z.(2008). Prenaseljenost srpskih zatvora- problemi i moguće posledice. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja (IKSI).XXVII* (1-2), 255-263.
- Novaković, S (1989). *Zakonik Stefana Dušana Cara Serpskog*. Beograd.
- Panjević, M. (2005) Novčana kazna u Krivičnom zakoniku Republike Srbije. *Branich - časopis Advokatske komore Srbije*, vol. 117, br. 3-4, str. 52-59

- Parke, R. D., & Clarke-Stewart, K. A. (2003). The effects of parental incarceration on children. *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*, 189-232.
- Patić, B. S., Pavićević, O., & Špadijer-Džinić, J. (2009). Žena u zatvoru—deprivacije zatvoreničkog života. *Sociologija*, 51(3), 225-246.
- Pavlović, Z. (2013). Seksualna zloupotreba dece –kriminoloski i krivičnopravni aspekti. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
- Pavlović, Z. Petković, N. & Babović, S. (2017a). Uslovni otpust i uloga Službe za tretman u novom krivičnom zakonodavstvu. *Vojno delo*. In press
- Pavlović, Z. S. (2010). From the principle of legality to the principle of legalness in criminal law. *Vojno delo*, 62(4), 210-228.
- Pavlović, Z., & Radojković, Z. (2016). Sexual violence in prisons. *Vojno delo*, 68(2), 72-83.
- Pavlović, Z., Radenković, Z. & Petković, N. (2016). Izvršenje kazne zatvora i neki problemi bezbednosti. *Vojno delo*. 68 (7).34-59
- Peric, O. (1979). Allotment of Sentences in Juvenile Prisons, The. *Zbornik Radova*, 13, 163.
- Perić, O. (2007). *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, drugo, dopunjeno izdanje, Beograd, Službeni glasnik
- Petersilia, J., Turner, S., & Deschenes, E. P. (1992). Costs and Effects of Intensive Supervision for Drug Offenders, The. *Fed. Probation*, 56, 12.
- Peterson, J. K., Skeem, J., Kennealy, P., Bray, B., & Zvonkovic, A. (2014). How often and how consistently do symptoms directly precede criminal behavior among offenders with mental illness?. *Law and Human Behavior*, 38(5), 439.
- Petkovic, N. & Pavlović, Z. (2016). Zlostavljanje i zanemarivanje dece u Srbiji. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Petković, N. & Pavlović, Z. (2016). Neki problemi u primeni “Upitnika za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do i tri godine”. *Temida*. 19 (1), 161-189.
- Petković, N., Maćešić-Petrović, D. & Đorđević, M. (2010). Sindrom sagorevanja kod profesionalaca koji rade u zavodskom tretmanu maloletnih delinkvenata. *Socijalna misao*, 17(2), str. 49-69.
- Petković, N., Pavlović, Z. & Stevković, Lj. (2013). Stavovi profesionalaca prema uvođenju registra učinilaca krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima. *Temida*, vol. 13, br. 4, str. 61-82
- Peto Kujundžić, L., & Vukota, L. (2009). Čemu nas je podučio prikaz probacijskog sustava u Engleskoj i Walesu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(1), 319-328.
- Petrić, B. (1972). *Individualizacija kazne*. Glasnik advokatske komore APV, 10
- Phillips, D. (2013). *Probation and parole* (Vol. 46, No. 3-4). Routledge.
- Pihler, S. (1974). Osnovne karakteristike krivičnih sankcija u Srbiji 19. veka do kodifikacije iz 1860 godine.
- Piquero, A. R., & Blumstein, A. (2007). Does incapacitation reduce crime?. *Journal of Quantitative Criminology*, 23(4), 267-285.

- Plawski, S. (1967): Prevenirija povrata. Izbor dlanaka iz stranih dasopisa. Tagreb. 1 : 401 -409.
- Pleić, M. (2010). Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzora nad sustavom izvršavanja kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 307-331.
- Pleić, M. (2010a). Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzora nad sustavom izvršavanja kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 307-331.
- Pleić, M. (2010b). Collection of international documents on execution of prison sentence. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 369-500.
- Popović, V. (1966). *Sistem izvršenja kazni lišenja slobode u Jugoslaviji*. Savez udruženja pravnika Jugoslavije.
- Popović-Ćitić, B. (2008). Prevenirija nasilnog ponašanja učenika u školskoj sredini (neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Pravilnik o disciplinskom postupku prema osuđenim licima („Službeni glasnik RS“, br. 79/2014).
- Pravilnik o izvršenju kazne rada u javnom interesu (*"Sl. glasnik RS"*, br. 20/2008 i 24/2014).
- Pravilnik o merama za održavanje reda i bezbednosti u zavodima za izvršenje zavodskih sankcija (*"Sl. glasnik RS"*, br. 105/2006).
- Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstvanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica („Službeni glasnik RS“, br 66/2015).
- Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstvanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica („Službeni glasnik RS“, br 66/2015)
- Pravilnik o upućivanju osuđenih, prekršajno kažnjenih i pritvorenih lica u zavode za izvršenje krivičnih sankcija („Službeni glasnik RS“, br 31/2015)
- Pravilnik o upućivanju osuđenih, prekršajno kažnjenih i pritvorenih lica u zavode za izvršenje krivičnih sankcija (*"Službeni glasnik RS"* br. 31/2015).
- Prentky, R. A., Knight, R. A., Lee, A. F., & Cerce, D. D. (1995). Predictive validity of lifestyle impulsivity for rapists. *Criminal Justice and Behavior*, 22(2), 106-128.
- Puškarčić, K. (2011). Strukturalna ograničenja zatvorskog sustava. *Amalgam-časopis studenata sociologije*, (5.), 41-52.
- Radoman M. (2002). Stavovi osuđenih na kratke kazne zatvora, *Prava čoveka*, Beograd, br. 5. 34-55.
- Radoman, M. (2002). Savremena rešenja izvršenja kratkotrajnih kazni zatvora. Doktorska disertacija. Novi Sad. Pravni fakultet.
- Radoman, M. (2003). Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija. *Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad-Beograd*.
- Radoman, M. (2013). Penologija i kazneno izvršno pravo. Beograd
- Radoman. M. (2001). Savremena rešenja izvršenja kratkotrajnih kazni zatvora. Doktorska disertacija. Novi Sad.

- Radovanović, D. (1992). *Čovek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem*. Prometej.
- Radulović, D. (2009) *Alternative kratkotrajnoj kazni zatvora*. Podgorica: Pravni fakultet
- Radulović, D. (2013). Addiction disorders, psychopathy and crime in the light of empirical studies results. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(1), 119-139.
- Ramakers, A., Apel, R., Nieuwbeerta, P., Dirkzwager, A., & Wilsem, J. (2014). Imprisonment length and post-prison employment prospects. *Criminology*, 52(3), 399-427.
- Raphael, S., & Stoll, M. A. (Eds.). (2009). *Do prisons make us safer?: the benefits and costs of the prison boom*. Russell Sage Foundation.
- Rempel, E. S., Somers, J. M., Calvert, J. R., & McCandless, L. C. (2015). Diagnosed alcohol dependence and criminal sentencing among British Columbian Aboriginal offenders. *Drug and alcohol dependence*, 154, 192-198.
- Rezansoff, S. N., Moniruzzaman, A., Gress, C., & Somers, J. M. (2013). Psychiatric diagnoses and multiyear criminal recidivism in a Canadian provincial offender population. *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(4), 443.
- Roberts, L. A. (1984). Bridewell: The world's first attempt at prisoner rehabilitation through education. *Journal of Correctional Education*, 83-85.
- Scheier, I. H. (1970). Professional and the Volunteer in Probation: An Emerging Relationship, *The Fed. Probation*, 34, 12.
- Schmitt, J., Warner, K., & Gupta, S. (2010). The high budgetary cost of incarceration. *Washington, DC: Center for Economic and Policy Research*. <http://www.cepr.net/documents/publications/incarceration-2010-06.pdf>.
- Scottish Government(2010). *Reconviction Rates in Scotland: 2006–07 and 2007–08 Offender Cohorts*(Statistical Bulletin – Crime and Justice Series). Preuzeto sa :<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2010/08/27112240/0> (Pristupljeno 30 Jan 2016).
- Sellin, J. T. (1944). *Pioneering in penology: The Amsterdam houses of correction in the sixteenth and seventeenth centuries*. Univ. of Pennsylvania Press.
- Sellin, T. (1970). The Origin of the " Pennsylvania System of Prison Discipline".*The Prison Journal*, 50(1), 13-21.
- Semaille, C., Le Strat, Y., Chiron, E., Chemlal, K., Valantin, M. A., Serre, P., ... & Jauffret-Roustide, M. (2013). Prevalence of human immunodeficiency virus and hepatitis C virus among French prison inmates in 2010: a challenge for public health policy. *Euro Surveill*, 18(28), 20524.
- Seymour, C., & Hairston, C. F. (Eds.). (1998). *Children with parents in prison: Child welfare policy, program, and practice issues*. Transaction Publishers.
- Shaw, A. G. L. (1977). *Convicts and the Colonies: A Study of Penal Transportation from Great Britain and Ireland to Australia and other parts of the British Empire*. Melbourne Univ Pr.

- Siennick, S. E., Stewart, E. A., & Staff, J. (2014). Explaining the association between incarceration and divorce. *Criminology*, 52(3), 371-398.
- Simović, M., & Jovašević, D. (2014). Izvršno krivično pravo. *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, 4(4).
- Smith, G. (2014). *Older Committal Typology: a socio-demographic and criminological profile of people sent to prison aged over fifty in Ireland* (Doctoral dissertation, School of Social Work and Social Policy, Trinity College Dublin).
- Snowden, R. J., & Gray, N. S. (2011). Impulsivity and psychopathy: Associations between the Barrett Impulsivity Scale and the Psychopathy Checklist revised. *Psychiatry Research*, 187(3), 414-417.
- Soković, S. (2003). *Izvršenje krivičnih sankcija*. Pravni fakultet, Institut za pravne i društvene nauke.
- Soković, S. (2008). Izvršenje krivičnih sankcija. *Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Službeni glasnik, Beograd, Kragujevac*.
- Soković, S. (2008). Osnovne karakteristike izvršenja krivičnih sankcija izrečenih maloletnim učiniocima krivičnih dela, Međunarodni naučni skup: Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije, Beograd.
- Soković, S. (2014). Uslovni otpust–sporna pitanja i savremena normativna rešenja. *Crimen–časopis za krivične nauke*, 1.
- Soković, S., & Bejatović, S. (2009). Maloletničko krivično pravo. *Juvenile Criminal Law*.
- Srzentić, N. (1995). *Komentar Krivičnog zakona Republike Srbije*. Savremena Administracija.
- Steadman HJ, Mulvey EP, Monahan J, Robbins PC, Appelbaum PS, Grisso T, Roth LH, Silver E: Violence by people discharged from acute psychiatric inpatient facilities and by others in the same neighborhoods. *Arch Gen Psychiatry*. 1998, 55: 393-401.
- Stephan, J. J. (1999). *State prison expenditures*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.
- Steurer, S. J., & Smith, L. G. (2003). Education Reduces Crime: Three-State Recidivism Study. Executive Summary.
- Stevens, D. J., & Ward, C. S. (1997). College education and recidivism: Educating criminals is meritorious. *Journal of correctional education*, 106-111.
- Stojanović, Z. (1985). „Krivično pravo i drugi oblici reakcije na društveno opasna ponašanja “. *Naša zakonitost*, 8(85), 931-948.
- Stojanović, Z. (2005). Krivično pravo–opšti deo. Službeni glasnik, Beograd.
- Stojanović, Z. (2006). Komentar krivičnog zakonika. Službeni glasnik
- Stojanović, Z. (2009). Opravdanost i dometi alternativnih krivičnih sankcija i alternativnih formi postupanja. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2, 3-19.
- Stojanović, Z. (2011). Preventivna funkcija krivičnog prava. *CRIMEN (II), Beograd, br, 1*.

- Stojanović, Z. (2012). Kaznena politika: Raskol između zakona i njegove primjene. U: *Stojanović, Z.(ur.), Kaznena politika (Raskol između zakona i njegove primjene). Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za kaznenopravnu teoriju i praksu Beograd, Grad Istočno Sarajevo. Istočno Sarajevo, 7-22.*
- Stojanović, Z. (2012). Vezanost suda kaznenim rasponima novčane kazne-prilog tumačenju odredaba o minimumu i maksimumu novčane kazne. *Crimen*, 3(1), 95-104.
- Stojanović, Z. (2012). *Komentar krivičnog zakonika*. Službeni glasnik.
- Stojanović, Z. (2013). Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva?.*Crimen*, 4(2), 119-143.
- Stojanović, Z. (2014). Mere bezbednosti psihijatrijskog lečenja–Prinudno psihijatrijsko lečenje kao krivična sankcija. *Crimen–časopis za krivične nauke*, 145-172.
- Stojanović, Z., Kolarić, D., (2012). Nova rešenja u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, *Bezbednost*, br. 54, str. 7-32.
- Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji 2013 – 2020 godine (Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12)
- Strategija za smanjenje prepoterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji u periodu od 2010. do 2015.godine (Službeni glasnik RS, 53/2010).
- Sulejmanov, Z. (1999). Penologija. *Skopje: Grafohartija*.
- Sušić, E. (2009). Strategija organizacije zdravstvene zaštite zatvorenika.*Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16(1), 99-115.
- Šarić, J. (2006). Individualizacija kažnjavanja u fazi izvršavanja kazne zatvora.*Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 867-878.
- Šarić, J., & Raboteg-Šarić, Z. (2013, January). Predictors of prisoners' recidivism after release from their first term of imprisonment. In *21. godišnja konferencija hrvatskih psihologa*.
- Šeparović, Z. (2003). *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*. Pravni fakultet, Poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti.
- Šeparović, Z. (1981): *Kriminologija i socijalna parologija*. Pravni fakulret u Zagrebu. Zagreb
- Škulić, M. (2009). Alternativne krivične sankcije–pojam, mogućnosti i perspective. *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, 20-58.
- Škulić, M. (2010). Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnompravnom smislu. *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, 83.
- Špadijer-Džinić, J. (1973). *Zatvoreničko društvo*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Špadijer-Džinić, J., Pavićević, O., & Simeunović-Patić, B. (2009). Women in prison: Deprivations of prison life. *Sociologija*, 51(3), 225-246.
- Tahović, J. Đ. (1956). *Komentar krivičnog zakonika*. Savremena administracija.
- Taranovski, T. (1996). *Istorija srpskog prava u nemanjičkoj državi* (Vol. 12). Službeni list SRJ.

- Taylor, A. (2008). Substance Use and Abuse Women's Criminal Reoffending in New Zealand. *Affilia*, 23(2), 167-178.
- Teeters, N. K., & Shearer, J. D. (1957). *The Prison at Philadelphia, Cherry Hill*. Columbia University Press.
- Teeters, N. K., & Shearer, J. D. (1957). *The Prison at Philadelphia, Cherry Hill: The Separate System of Penal Discipline, 1829-1913*. Columbia University Press for Temple University Publications.
- Thür, G. (1988). Smrtna kazna za ubistvo u antičkoj Grčkoj. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3.
- Trotter, C. (1993). The effective supervision of offenders. *Unpublished PhD Thesis, LaTrobe University, Melbourne*.
- Turković, E. (2014). *Rad kao oblik tretmana u penetencijarnim ustanovama*. Master rad. Pravni fakultet u nišu.
- UN, G. A. (1948). Universal Declaration of Human Rights/Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima.
- Unit, S. E. (2002). Reducing re-offending by ex-prisoners.
- Uzelac, S. (1976). Kriminalni povrat maloljetnika na području SR Hrvatske. *Defektologija*, 12(1-2), 43-47.
- Vagg, J. (1994). *Prison systems: A comparative study of accountability in England, France, Germany, and the Netherlands*. New York: Clarendon Press.
- van Zyl Smit, D., Snacken, S., & Hayes, D. (2015). 'One cannot legislate kindness': Ambiguities in European legal instruments on non-custodial sanctions. *Punishment & Society*, 17(1), 3-26.
- Vasiljević-Prodanović, D. (2011). Teorije kažnjavanja i njihove penološke implikacije. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(3), 509-525.
- Veković, V. (2014). Izvršenje kazne zatvora u Republici Srbiji- skromni dometi i nužnost suštinskih reformi. Zbornik radova sa naučnog skupa „Vladavina prava i pravna država u regionu“. Istočno Sarajevo.
- Vidović, V. B. (1981). *Kazna lišenje slobode*. Glas.
- Villetez, P., Gillieron, G., & Killias, M. (2015). The Effects on re-offending of custodial vs. non-custodial sanctions: An updated systematic review of the state of knowledge. The Campbell Collaborative Library.
- Vrekić, D. (1995) Novčana kazna kao alternativa lišenju slobode kratkog trajanja. *Glasnik AK Vojvodine, Novi Sad*, broj 12, str. 503-514
- Vrekić, D. (1999) Sistemi utvrđivanja novčane kazne i odmeravanja novčane kazne u jugoslovenskom krivičnom pravu. *Pravo - teorija i praksa*, vol. 16, br. 3, str. 46-51
- Vukadin, I. K., Maloić, S., & Rajić, S. (2012). Police and probation-new partners in community protection?. *Policija i sigurnost*, 21(4), 800-821.
- Vukomanović, M., & Mlađović, I. (2013). Juvenile imprisonment in the criminal legislation of the Republic of Serbia. *Nauka, bezbednost, policija*, 18(1), 57-72.
- Walker, D. R. (1988). *Penology for profit: A history of the Texas prison system, 1867-1912* (No. 7). Texas A&M University Press.

- Wallace C, Mullen P, Burgess P, Palmer S, Ruschena D, Browne C: Serious criminal offending and mental disorder, Case linkage study. *Br J Psychiatry*. 1998, 172: 477-484.
- Walmsley, R. (2003). *World prison population list* (pp. 1-6). London,, England: Home Office.
- Walmsley, R. (2015). *World prison population list (10th Edn)*. Resource document. International center for prison studies.
- Walter M, Wiesbeck GA, Dittmann V, Graf M: Criminal recidivism in offenders with personality disorders and substance use disorders over 8□years of time at risk. *Psychiatry Res*. 2011, 186: 443-445.
- Weinrott, M. R., & Saylor, M. (1991). Self-report of crimes committed by sex offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 6(3), 286-300.
- Weisser, M. R. (1979). *Crime and punishment in early modern Europe* (Vol. 2). Harvester Wheatsheaf.
- Western, B., Kling, J. R., & Weiman, D. F. (2001). The labor market consequences of incarceration. *Crime & delinquency*, 47(3), 410-427.
- Yarden, D. (1994). Prisons, Profits, and the Private Sector Solution. *AM. J. CRIM. L.*, 21, 325-327.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ("Službeni glasnik RS" br.48/1992).
- Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija ("*Sl. glasnik RS*", br. 55/2014).
- Zakon o izvršnju krivičnih sankcija ("Službeni glasnik SRS", br. 26/1977)
- Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija iz 1977 ("Službeni glasnik SRS, br. 26/1977).
- Zlatarić, B. (1970). *Krivično pravo*. Informator.
- Zurl, M., & Šeparović, Z. (1978). *Krvna osveta u Kosovu*. August Cesarec.
- Žakman-Ban, V. (1992). Povratništvo-uvijek aktualan krivičnopravni, kriminalistički i penološki problem. *Defektologija*, 28(1-2 Suplement), 93-110.
- Živanović, T. (1937). *Krivično pravo Kraljevine Jugoslavije-opšti deo*.

ПРИЛОГ

Поштовани, пред Вама се налази упитник за процену ставова који се тичу утицаја кратких казни затвора у специјално превентивном смислу. Упитник се попуњава анонимно заокруживањем понуђених одговора на скали од 1-3 на датим тврдњама или уписивањем слободних одговора на предвиђеним ајтемима. Сви подаци биће искључиво коришћени за научноистраживачке циљеве и формулисање предлога унапређења поступака заштите од насиља у породици. Молим Вас да одговорите на сва питања искрено.

Легенда:

- 1- Потпуно се слажем
- 2- Нити се слажем нити се не слажем
- 3- Потпуно се не слажем

1. Колико година имате? _____

1	Кратке казне затвора које се издржавају у окружним затворима не утичу у довољној мери на осуђена лица да по истеку не чине нова кривична дела	1	2	3
2	Напишите колики је, према вашем мишљењу, проценат лица која поново изврше кривично дело након истека казна затвора у трајању до годину дана	_____ %		
3	Молим Вас напишите, према Вашој процени, колики проценат лица осуђених за назначена кривична дела поново почини ново кривично дело након издржане казне затвора, односно колико њих постану повратници.	Против имовине		%
		Против здравља		%
		Против живота и тела		%
		Против привреде		%
		Против полне слободе		%
		Против брака и породице		%
		Против опште сигурности		%
		Против јавног саобраћаја		%

4	Молим Вас означите на понуђеној скали да ли се слажете да наведени чиниоци носе највећи утицај на поновно вршење кривичних дела након издржане казне	1	2	3
	Лоши социоекономски услови (сиромаштво, незапосленост)			
	Злоупотреба дрога	1	2	3
	Злоупотреба алкохола	1	2	3
	Блага казнена политика	1	2	3
	Особености личности	1	2	3
5	Један део осуђених лица намерно врши лакша кривична дела како би задовољили минимум социо-здравствених потреба током издржавања казне	1	2	3
6	Садржај програма третмана који се реализује током издржавања казне прилагођен је стварним васпитним потребама осуђених лица	1	2	3
7	Рад би требао да буде обавезни део третмана осуђених лица на издржавању кратких казни затвора	1	2	3
8	Кратке казне затвора треба заменити алтернативним кривичним санкцијама	1	2	3
9	Данас у Републици Србији не постоји ефективан облик постепеног рада и надзора осуђених лица	1	2	3
10	Постоји потреба обухватне друштвене реакције свих социјалних субјеката, који би интегрисали и примарну и терцијарну превенцију, а са циљем ефективне редукције криминолошког и пенолошког поврата	1	2	3